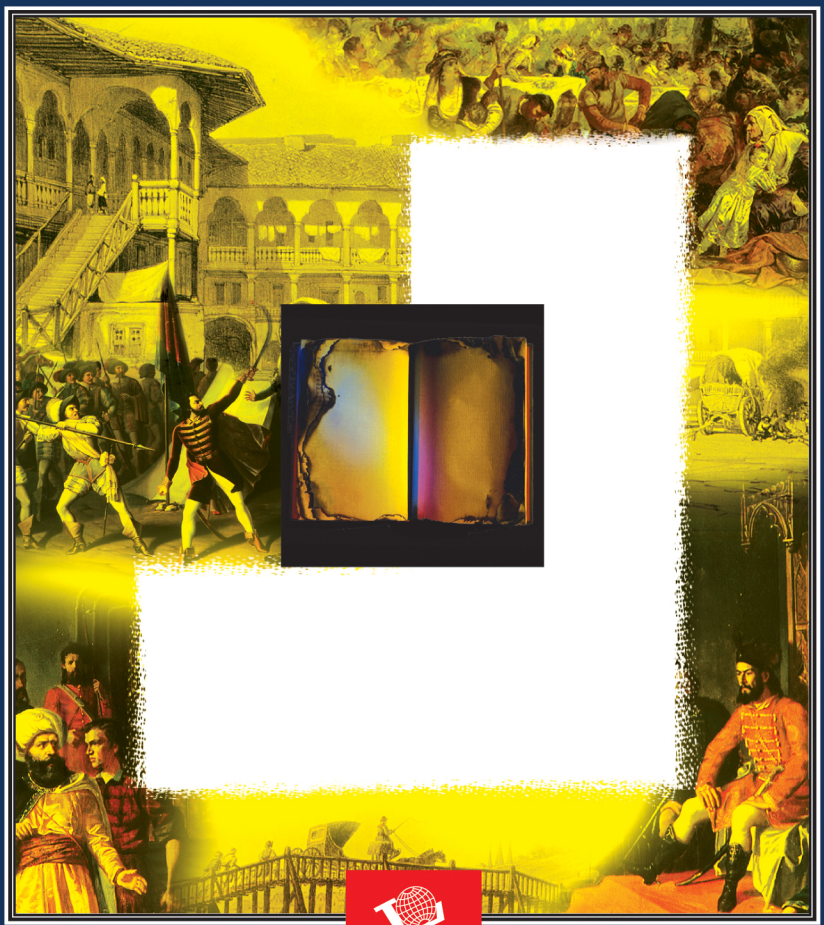
biblioteca școlarului

N. IORGA

DIN FAPTELE STRĂBUNILOR

LITERA INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

N. IORGA

DIN FAPTELE STRĂBUNILOR

București • Chișinău
LITERA INTERNAȚIONAL

Colecţie iniţiată şi coordonată
de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Concepţia grafică a colecţiei şi coperta:
Vladimir Zmeev
Fotografii din arhivele editurii
şi a lui Ion Cucu

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:

G. Călinescu,
Aurelian Sacerdoţeanu,
Dumitru Micu,
Mircea Popa,
M. Berza

Editura „Litera Internaţional“
O. P. 61; C.P. 21, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (021) 3303502; e-mail: info@litera.ro

str. B. P. Hasdeu nr. 2, mun. Chişinău,
MD-2005, Republica Moldova
tel./fax (37322) 292 932, 294 110;
e-mail: litera@litera.ro

Prezenta ediţie a apărut în anul 2004
în versiune tipărită şi electronică
la Editura „Litera Internaţional“.
Toate drepturile rezervate.

Editori: *Vidraşcu şi fiii*
Redactori: *Tudor Palladi, Petru Ghencea*
Tehnoredactare: *Ion Vulpe*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic
din Chişinău.
Comanda nr. 41206

CZU 94(498):821.135.1-3
I 72

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Iorga, Nicolae
Din faptele strămbunilor / Nicolae Iorga; (Bibl. şcolarului; serie nouă/ col. iniţ. şi coord. Anatol şi Dan Vidraşcu; conc. gr. col. şi cop./ Vladimir Zmeev; nr. 427) – B., Ch.: Litera Int., 2004 (Comb. Poligr.). – 232 [p.]
ISBN 973-675-138-4 – ISBN 9975-74-784-1
94(498):821.135.1-3

ISBN 973-675-138-4
ISBN 9975-74-784-1
© LITERA INTERNAŢIONAL, BUCUREŞTI, 2004
© LITERA INTERNAŢIONAL, CHIŞINĂU, 2004

TABEL CRONOLOGIC

1837

5 octombrie
Se naşte avocatul Nicu Iorga, fiul lui Costache şi tatăl lui Nicolae Iorga. A fost subprefect la Botoşani.

1842

Anul de naştere al Zulniei Arghiropol. Publică trei traduceri din literatura franceză şi întocmeşte o mică antologie literară.

1857

Manolache Drăghici, frate cu bunica lui Nicolae Iorga, editează *Istoria Moldovei pe timp de cinci sute de ani până în zilele noastre*. Autor şi al altor lucrări, printre care o *Iconomie rurală* şi o carte de bucate. A fost mult timp preşedinte de Tribunal la Dorohoi. Nicolae Iorga l-a cunoscut pe acest înaintaş istoric din familia mamei sale.

1859

Femeie cultă, Elena Drăghici, bunica lui Iorga, cunoscătoare a limbilor germană şi franceză, publică traducerea romanului *Adolph* al lui Benjamin Constant.

1860

Avocatul Nicu Iorga, în vârstă de 23 ani, se căsătoreşte cu Zulnia Arghiropol, fiica Elenei Drăghici. Din căsătoria lor au rezultat doi copii: Nicolae Iorga şi George.

Ultimul a fost director general în Ministerul Industriei.

1871

5/17 iunie
La miezul nopţii, vine pe lume copilul Nicu N. Iorga, în casa, părintească din Botoşani, strada Copoului.

1876

29 martie
Se stinge din viaţă avocatul Nicu Iorga. Zulnia Iorga, va creşte de una singură cei doi copii: Nicu şi George.

1877

La şase ani, copilul Iorga învaţă singur să citească. Lectura acestei vârste

Părinţii

cuprindea *Orientalele* lui Victor Hugo, fabulele lui Florian şi *Letopiseţele* lui M. Kogălniceanu.

1878

26 aprilie
Este înscris în clasa I-a primară a şcolii Marchian din Botoşani.

1881

În clasa a IV-a primară dascălul îl pune să facă o lecţie de istorie. În toamnă e înscris la liceul Laurian din oraş.

1884

La vârsta de 13 ani scrie articole despre politica germană a lui Bismarck, în ziarul *Românu* al unchiului său Emanoil Arghiropol, fratele Zulniei Iorga.

1886

Absolveşte cinci clase de liceu la Botoşani, cu premiul I, bucurându-se de stima profesorilor. Colegii săi erau convinşi că elevul Iorga ştia franceza, greaca şi elina tot atât de bine ca şi dascălii lor.
25 august
Nicolae Iorga se înscrie în clasa a VI-a la liceul Naţional din Iaşi. Se distinge la elină şi istorie, considerat un elev înzestrat de natură, posedând o memorie,

Licenţiat în Litere. 1890

o putere de muncă şi o judecată excepţionale. Este primul din clasă şi din şcoală.

1888

septembrie
Trece bacalaureatul cu cea mai mare menţiune. La 27 septembrie se înscrie la Universitatea din Iaşi, la Facultatea de Istorie şi Literatură. I se oferă o bursă la Şcoala Normală Superioară.

1889

19 decembrie
Obţine diploma de licenţă, la numai 18 ani şi jumătate, după un an de frecvenţă la Facultatea de Istorie. Profesorii îl sărbătoresc printr-un banchet iniţiat de A.D.Xenopol. Presa ieşeană îl elogiază, socotindu-l un adevărat "fenomen". Un timp a fost pedagog la un pension.

1890

An bogat în fapte şi acţiuni, toate hotărâtoare pentru viitorul tânărului savant.
La 18 februarie publică în ziarul *Lupta* primul său articol, despre drama *Năpasta* a lui I.L.Caragiale. De menţionat că aici va semna cu mare regularitate foiletoane săptămânale, de literatură comparată, punând în circulaţie o întreagă galerie de scriitori francezi, germani, englezi, italieni etc. Concomitent, publică numeroase articole şi versuri în *Convorbiri literare, Revista Nouă, Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare, Contemporanul, Era nouă.*
E primit în cercul de activitate literară al lui Hasdeu, Vlahuţă, Delavrancea, Xenopol, Tiktin etc. În *Arhiva* lui Xenopol publică primul său articol istoric privind viaţa şi opera lui Manolache Drăghici. Scrie un studiu despre Nicolae Bălcescu, care va apărea în *Revista Nouă* în 1891.
La 9 aprilie, în urma unui celebru examen condus de

Al. Odobescu, e numit profesor de latină la liceul din Ploieşti. La 15 aprilie se căsătoreşte cu Măria V. Tasu, fiica junimistului Tasu, prieten al lui Panu, Lambrior şi Creangă. Editează monografii închinate lui Filimon, Alecsandri, Creangă, Veronica Micle. La 19 octombrie, obţinând bursa „Iosif Nicolescu“, pleacă pentru patru ani în Franţa şi Germania. La Paris, şi se înscrie la: „Ecole Pratique des Hautes Etudes“, secţia de istorie şi filologie. Aici îi va avea profesori pe Duchesne, Monod, Bémont, Giry, Roy, Thévenin, Langlois, Gaston Paris. Va fi apreciat de Louis Leger. Se dedică studierii limbilor, ajungând în curând un mare poliglot.

1891

Face două călătorii la Londra şi Roma pentru teza de la „Ecole Pratique“.

1892

Începe colaborarea la *Revue his,orique, Revue critique d'histoire et de litterature* şi *Enciclopedia franceză.*

1884

Depune lucrarea de diplomă.

1893

Încă un an hotărâtor în cariera ştiinţifică. În ianuarie se înscrie la Universitatea din Berlin. Cinci luni îi are ca profesori pe Curtius, Sternfeld, Geiger şi Scheffer-Boichorst. Leagă prietenie cu Weigand. Începe cercetarea în arhivele berlineze privind trecutul neamului. La 6 iunie părăseşte Berlinul înscriindu-se la Universitatea din Leipzig. La 25 iunie i se conferă titlul de diplomat al „Şcolii practice de înalte studii“ din Paris, cu lucrarea *Philippe de Mézières 1327–1405 et la croisade an XIV-ème siècle,* în baza referatelor semnate de Charles Bemont, J. Roy, A. Lognon, preşedinte al secţiei fiind Gaston Paris. Lucrarea constituie un omagiu de recunoştinţă lui Gabriel Monod. La 4 august, după mai puţin de două luni de contact cu Universitatea din Leipzig, susţine în faţa comisiei compusă din Karl Lamprecht, A. Birch-Hirschfeld şi K. Wachsmuth diploma de doctor, cu lucrarea *Thomas III, marquis de Saluces.* După doctorat

1894

pleacă la Dresda şi München, pornit în depistarea de documente în arhive cu privire la români.

1894

Cercetează arhivele din Nürnberg, Innsbruck, Veneţia, Milano şj Torino. La 18 ianuarie definitivează primul său volum de documente din colecţia *Acte şi fragmente,* care va apărea în 1895. La 27 septembrie revine în ţară. Stabilit la Bucureşti, la l octombrie se prezintă la concursul de la Iaşi pentru ocuparea catedrei de istorie universală de la Universitatea din Bucureşti. Deşi este respins, i se oferă în schimb suplinirea catedrei. La l noiembrie a ţinut prima sa lecţie universitară, tratând *Despre concepţia actuală a istoriei şi geneza ei.* Îşi expune „concepţia“ sa istorică, urmărind totodată şi evoluţia în timp a istoriei, adică „istorie a istoriei“.

1895

Apare vol. I din *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*. Volumul cuprinde 577 de documente aparţinând anilor 1389–1768, culese fiind din Paris, Berlin, Leipzig, Dresda, Nürnberg şi München.

15 ianuarie
Are loc prima conferinţă publică de istorie, ţinută la Ateneu: *Basta şi Mihai Viteazul.* Colaborează la *Revue internationale des Archives, des bibliotheques et de musées.* Face primul istoric al bibliotecilor şi arhivelor naţionale. Demonstrează în *Despre utilitatea generală a studiilor istorice* că istoria e cea mai umană dintre toate disciplinele ştiinţifice, deoarece ea urmăreşte respectarea adevărului şi iubirea preciziei, adică onestitatea ştiinţifică“.

1896

Apare la Paris excelenta lucrare de medievalistică *Philippe de Mézières.*

6 martie
Ţine prima comunicare la Academia Română, intitulată *Contribuţiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.*

1897

În *Frumuseţea în scrierea istoriei* Iorga aduce noi orizonturi în concepţia sa istorică. El precizează că „într-o operă istorică sunt patru elemente: *material, critică, organizare, stil.* Cele dintâi două determină soliditatea şi adevărul, celelalte frumuseţea. Istoricul trebuie să aibă convingerea că zugrăveşte o viaţă şi nu descrie o serie de acţiuni mecanice. Calităţile stilului istoric sunt *demnitatea* şi *generalitatea.* Trebuie ca trecutul să fie *retrăit,* şi nu o prosternare înaintea recii sale apoteoze“. La 7 aprilie, în baza propunerii lui I. Kalinderu, Iorga este ales membru corespondent al Academiei Române, cu 18 voturi pentru şi două contra. *Rapoarte consulare prusiene din Iaşi si Bucureşti (1763–1844)* e primul volum publicat de Iorga în colecţia „Hurmuzaki“.

Lucrarea cuprinde 703 documente privind relaţiile economice şi comerciale ale ţărilor române cu străinătatea, şi au fost copiate din Arhivul legal secret din Berlin.

1898

Pentru întâia oară Iorga apare un desăvârşit genealogist în *Pretendenţi domneşti,* comunicare la Academie. El lămureşte spiţa a numeroşi pretendenţi la domnie, rătăcitori prin Europa. În *Manuscripte din biblioteci străine* sunt descrise numeroase opere aflate odată în bibliotecile vestite ale stolnicului Constantin Cantacuzino şi ale Mavrocordaţilor: „nouă ne vorbesc din aceste cărţi notiţele, prefeţele, fărâma de viaţă românească rătăcită pe scoarţele volumului, pe foile albe, pe margini, în introduceri".

1899

Apare primul volum din cele şase (1899–1916) dintr-o altă colecţie celebră *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au*

1910

XV-ècle. Iorga îşi propune să scrie istoria proiectelor, tentativelor, speranţelor cruciadei secolului al XV-lea, de a urmări până la capăt declinul acestui mare ideal al evului mediu. În cucerirea turcă, el vede un „epilog", o revanşă musulmană a cruciadelor clasice. Savantul german Reinhold Röhricht afirma că de mult „n-a mai tratat nimenea cu atâta îngrijire şi cu atâta temeinicie, pe baza unor studii întinse arhivistice şi a unei cunoştinţe perfecte a literaturii existente, raporturile Apusului cu Răsăritul, ca Iorga".

În comunicarea de la 5 februarie ţinută la Academie, Iorga cercetează mai multe cronici turceşti, în care aflăm punctul de plecare al marii sale sinteze privind *Istoria Imperiului otoman*.

Anul acesta rămâne legat de figura stolnicului Constantin Cantacuzino. Iorga îl înfăţişează pentru prima oară în toată splendoarea operei sale. Până la această dată, cronica stolnicului fusese atribuită lui Milescu sau unui ardelean emigrat în Ţara Românească. Stolnicul aparţine în întregime lui Iorga, ridicându-l la

locul de frunte în vechea cultură românească, punându-l alături de Cantemir.

1900

An bogat în opere istorice, dintre care evidenţiem două: *Acte din secolul al XVI-lea (1517–1612) relative mai ales la domnia şi viata lui Petru Şchiopul* şi *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul.* În noiembrie deschide cursul de istorie prin „moralitatea şi armonia istoriei", idee de bază în concepţia sa istorică.

1901

Apar primele două din cele 31 de volume ale colecţiei *Studii şi Documente cu privire la istoria românilor. Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*. Iorga ridică fostului domnitor un imn de slavă într-o formă stilistică desăvârşită. În *Ideile in istoria universală* sunt evidenţiate curentele noi care stau la baza istoriologiei moderne: „la temelia unei societăţi trebuie să fie o idee destul de nouă şi de puternică pentru a ţine pe umerii săi lumea

Ecaterina Iorga. 1913

oamenilor". Apare *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea,* operă monumentală în care este analizată, întâia oară, opera lui Dimitrie Cantemir, a numeroşi cronicari, a şcolii ardelene. La 22 februarie, Lamprecht îl roagă pe Iorga să colaboreze la opera întreprinsă de marele savant german în alcătuirea unei sinteze a istoriei omenirii, prin întocmirea unei istorii a românilor.

1902

Apare primul studiu *Sate şi preoţi din Ardeal.* Marile familii domnitoare din trecut îi oferă prilejul să publice voluminoase lucrări, studii şi documente: *Despre Cantacuzini, Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino, Documente privitoare la familia Cantacuzino, Documente privitoare la familia Callimachi* (vol. II în 1903). *Legăturile Principatelor Române cu Ardealul, lucrare* în care se relevă pronunţatul caracter economic al acestei legături, pe lângă cel cultural.

1903

Punctul de vedere în editarea documentelor este expus în *Note critice asupra culegerilor de documente interne româneşti*. Polemizează cu unii cărturari, pe probleme istorice şi culturale: Tocilescu, Pompiliu Eliade, Tache Ionescu etc. Apare volumul de documente, 1837, care cuprinde circa 1500 pagini, printre altele şi *Acte relative la războaiele şi cuceririle lui Mihai Viteazul,* care constituie evident cel mai impresionant monument ce a fost ridicat de un cărturar marelui Voievod.

1904

Începe editarea *notelor de călătorii.* Faptul reprezentă o etapă nouă în activitatea lui Iorga „împletită pe cultural şi istoric,

etalate într-o formă stilistică de mare intensitate sufletească, aducându-i un prim loc în arta scrisului românesc“. Primul volum din această serie de lucrări e *Drumuri şi oraşe din România. Pe drumuri depărtate* de asemenea e o carte de călătorii, pe baza cărora putem reconstitui drumurile ştiinţifice în Europa occidentală ale savantului, precum şi relaţiile sale cu marii oameni creatori şi oameni de ştiinţă ai lumii. Publică în *Prinos lui D. A. Sturdza Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor.* Autorul face istoricul instituţiilor, bibliotecilor, arhivelor şi analizează întreaga literatură a domeniului respectiv. Apare *Istoria lui Ştefan cel Mare,* în tiraj de masă, care e socotită una dintre cele mai valoroase opere stilistice. Gala Galaction în „jurnalul“ său afirmă: „Nu atât ştiinţa ei, nu atât amănunţita ei erudiţiune mi-au impus (toată lumea ştie şi-o spune că Iorga are o memorie prodigioasă) cît adânca ei *vibrare patriotică“.* Figura Voievodului

În campanie. 1913

apare ca un om minunat, un sfânt cum nu mai poate răsări altul; el era izvorul a toată vitejia, el era fântâna tuturor dreptăţilor, el era marea bunătăţilor.

1905

Apare volumul X din *Studii şi Documente,* intitulat *Braşovul şi românii.* A fost cel mai căutat din întreaga colecţie, închinat fiind negoţului cu ţările române. Publică volumul *Inscripţii din bisericile României.* În prefaţă este evidenţiată valoarea inscripţiilor. *Istoria Românilor în chipuri şi icoane* zugrăveşte obiceiurile, datinile, îmbrăcămintea, festivităţile de la Curtea domnească, meşteşugurile, reprezentând o pătrundere adâncă în viaţa de fiece zi a oamenilor. Apare prima mare sinteză *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen,* în două

volume, în colecţia lui Lamprecht, la Gotha. Unul din primii cititori ai cărţii, renumitul slavist Leskin, o apreciază extrem de elogios. Pentru întâia oară este înfăţişată dezvoltarea naţiunii române nu în personalităţile ei, ci „observând naţiunea însăşi ca fiinţă vieţuitoare şi urmărindu-i mersul ei lăuntric". Totodată a „descris dezvoltarea poporului român în legătură cu popoarele învecinate". O impresionantă analiză cuprinde viaţa satelor sub toate aspectele. *Sate şi Mănăstiri din România e* prima prezentare a tuturor satelor din România, înfăţişate realist prin oameni şi peisajul fermecător, alcătuind pagini ce vor rămâne pentru totdeauna în literatura română.

1906

Se retrage de la *Sămănătorul* şi înfiinţează ziarul *Neamul românesc.* Apare lucrarea în două volume *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească.* Este prima prezentare a vieţii româneşti din Transilvania. Se stabileşte la Vălenii de Munte. Aici va constitui un aşezământ grafic. Ia partea ţăranilor în răscoală, semnând fulminantul articol *Dumnezeu să-i ierte.* Este ales în Parlamentul ţării, fiind deputat 33 de ani la rând, până la 1940. Apare o nouă lucrare de istorie universală într-o editură engleză, *The Byzantin empire,* dezvăluind încă una din importantele preocupări ale sale, dându-i renumele de vestit bizantinolog. Scoate de sub tipar primul volum din *Istoria literaturii române în sec. al XIX-lea.* Încep să apară până în 1913 cele cinci volume ale monumentalei sale lucrări *Geschichte des osmanischen Reiches,* în aceeaşi editură germană şi în aceeaşi colecţie condusă de Lamprecht. Publică *Constatări istorice cu privire la viaţă agrară a românilor, generate de răscoalele ţărăneşti.* Apar *Istoria bisericii române şi Istoria românilor,* primul său manual şcolar. Titlul *Istoria românilor pentru poporul românesc* precizează scopul ei. Mai apare un alt manual şcolar de *Istorie universală.* La 2 iulie se deschid cursurile Universităţii populare din Vălenii. Primul volum cu discursuri politice ţinute în Parlament, intitulat *În era reformelor.* Colaborează la volumul *Studium Lipsiense* închinat lui Lamprecht prin *Der lateinischen Westen und der byzantinische Osten in ihren Wechselbeziehungen während des Mittelalters.* La 10 noiembrie savantul german Helmont cere colaborarea lui Iorga la *Lexicon Meyer,* unde va publica istoria hunilor, bulgarilor, românilor, albanezilor, maghiarilor şi a ţiganilor. Apar numeroase şi mărunte lucrări de istoria românilor: *Unirea Principatelor, Chemarea lui Constantin Mavrocordat către olteni, Cuza-Vodă şi duşmanii săi, Ştiri despre veacul al XVIII-lea, Românii şi străinii.*

1910

Este ales *membru al Academiei,* al cărei membru corespondent era din 1897. Apare volumul I din *Istoria armatei* şi *Viaţa şi domnia lui Barbu Ştirbei, precum* şi comunicarea la Academie despre *Doamna lui Ieremia, Scrisori şi alte acte privitoare la Unirea Principatelor* şi *Viaţa femeilor în trecutul românesc.* În volumul închinat italianului Michele Amari, Iorga publică *Cenni sulle relazioni tra l'Abisinia e l'Europa cattolica nei secoli XIV–XV,* în care se insistă asupra unei călătorii de la Veneţia în Indii. În acest an publică 33 de cărţi, cele mai multe tipărite în tipografia sa de la Vălenii de Munte.

1911

17 mai

Primirea ca membru activ la Academie. Rosteşte binecunoscutul discurs de recepţie *Două concepţii istorice,* discurs care va rezuma gândirea sa istorică, opusă celor a înaintaşilor săi, în special a lui Gr. G. Tocilescu. Se cere istoricului o pregătire enciclopedică pentru înţelegerea istorică deplină, studiile de literatură, de artă, de economie sunt o necesitate. Publică *Generalităţi cu privire la studiile istorice* şi *Cugetări.* Tipăreşte primul din cele patru volume ale lucrării intitulate *Oameni cari au fost,* în care se vede puterea de caracterizare şi forma desăvârşită a artistului. Volumul va cuprinde şi portretele celor mai de seamă istorici şi gânditori români şi străini. Dă o ediţie a istoriei românilor în limba italiană: *Breve storia dei Rumeni.* Apare prima dramă istorică *Mihai Viteazul* şi *Partea românilor din Ardeal şi Ungaria în cultura românească.*

1913

1912

Istoria omenirii pe care o va da între 1926–1928 este anunţată prin *Chestia Rinului.* Începe colaborarea la revistele suedeze *En grekisk kronika om Karl XII: Sivistelse i Bender.* Prima încercare de a cuprinde viaţa poporului român în istoria universală: *Trei lecţii de istorie despre însemnătatea*

Pictură de Cristoforeanu

românilor în istoria universală. O lecţie de etnografie, prima în acest sens: *Portul popular românesc.*

1913

An bogat în lucrări ştiinţifice. Izbuteşte să tipărească nu mai puţin de 43 de cărţi, cele mai multe privesc Balcanii: *Istoria statelor balcanice, Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani* (o ediţie în limba franceză) *Două tradiţii istorice în Balcani*, a *Italiei şi a românilor, Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de Răsărit, Relations entre Serbes et Roumaines.* O nouă colaborare la revistele suedeze: *Den Albanska Fragan* în care articol se cuprinde primul text de limbă albaneză, pe care îl descoperă Iorga. Pe linia de istorie a omenirii: *Chestiunea Dunării.* Apare al cincilea volum – ultimul – din *Istoria imperiului otoman.* Concomitent publică numeroase broşuri privind subiectul în cauză: *Les causes de la catastrophe de l'Empire ottoman, Cronica expediţiei turcilor în Moreea, Privilegiul lui Mahomed al II-lea pentru Pera, Auf und Niedergang des Türkisehen Herrsehaftsgebiets în Europa.* Prima participare a lui Nicolae Iorga la un congres internaţional de istorie în luna martie la Londra, prin *Bazele necesare unei noi istorii a evului* mediu (O ediţie şi în limba franceză). În cadrul concepţiei unei noi istorii universale, Iorga dezvoltă liniile diriguitoare ale cercetării Evului Mediu, care este preocuparea sa de bază, prin chiar cele două teze de doctorat din 1893 şi 1896.

1914

Un an fructuos în activitatea ştiinţifică a savantului, mai ales prin lucrările *Chestiunea Mării Mediterane, Veneţia în Marea Neagră, Venezia e la Penisola dei Balcani, Cinci conferinţe despre Veneţia, Un act românesc privitor la începutul culturii bulgare, Histoire des Etats balcanique à l'époque moderne* şi *Viaţa şi domnia lui Constantin Vodă Brîncoveanu, Contribuţii documentare la istoria Olteniei, Scrisori inedite ale lui*

1931

Tudor Vladimirescu din anii 1814–1815, Fundaţiile domnilor români în Epir, Muntele Athos în legătură cu ţările noastre, Fundaţiile religioase ale Domnilor români în orient etc. Pune bazele Institutului Sud-est european, împreună cu Vasile Pârvan şi G. Murgoci, scopul căruia este de a studia această parte din Europa, „ţinând seama şi de tradiţiile vechi şi interesele actuale româneşti". Se ţin cursuri, conferinţe, lecţii de limbi balcanice, se publică lucrări, se îndrumă diplomaţii români din aceste ţinuturi.

1915

Apare *Revista istorică,* pe care o va conduce până la 1940, pentru început ea fiind o revistă de recenzii, de informare istorică, un buletin bibliografic. Tipăreşte lucrările *Dezvoltarea ideii unităţii politice a românilor, Istoria românilor din Ardealţi Ungaria* (vol. II: 1916), lucrare monumentală nedepăşită istoric. O ediţie şi în franceză, *La question roumaine en Autriche et Hongrie.* Apar *Situaţia agrară, economică şi socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu, Cîteva ştiri despre comerţul nostru in veacurile al*

1931

XVII-lea şi al XVlII-lea, Dardanelele, amintiri istorice, Documente greceşti privitoare la istoria Românilor, Istoria războiului balcanic etc.
Ţine la Academia Română o comunicare *Dreptul la viaţă al statelor mici*.
Ea a avut un mare ecou şi hotărâtoare în gândirea istorică şi politică a lui Iorga, deoarece apără popoarele mici faţă de setea de cucerire şi stăpânire a puterilor imperialiste.
Discursul de recepţie ţinut de Vasile Pârvan la 28 mai. Răspunde Nicolae Iorga, făcându-i un vibrant portret.
Totodată, savantul enumeră pe foştii săi elevi, ajunşi în fruntea culturii româneşti: Vasile Pârvan, Ştefan Orăşanu, Nicolae Dobrescu, Al. Lapedatu, Ion Ursu, Constantin Moisil, Constantin Giurescu.

1916

Serbia la 1871–1872. Două memorii ale lui Teodor Văcărescu, încheie colecţia *udii si Documente,* care numără 31 de volume. S-au publicat aici circa 30 000 de documente, integral sau în regeşte, în 16.291 pagini.
Apar, printre altele, două lucrări ce deschid noi căi în concepţia şi activitatea istorică a lui Iorga: *Cărţi reprezentative în viaţa omenirii,* primul din cele cinci volume ale colecţiei şi *Observaţii ale unui nespecialist asupra istoriei antice.*

1917

Activitatea istorică restrânsă, în cadrul de război şi fără posibilitate de informare la Iaşi. De reţinut lucrările privind relaţiile ţărilor noastre cu alte popoare: *Histoire des relations Anglo-Roumains, Histoire des relations entre la France et les Roumains, Histoire des relations Russo-Roumains, Relations des Roumains avec les Allies.*

1918

La 5 noiembrie e ales deputat. La 9 noiembrie este numit Preşedinte al primei Adunări a deputaţilor României unite. La 27 decembrie soseşte la Bucureşti din refugiul ieşean, locuind într-o modestă casă din faţa Gării de Nord. Sub strălucirea ochilor săi şi sub vâlvătaia cuvântărilor sale s-a proclamat la 29 decembrie Unirea românească; „niciodată – afirma Iorga – de la 1859 încoace o Adunare românească n-a avut o zi aşa de mare“.
Publică *Cugetare şi faptă germană* şi *Originea şi dezvoltarea statului austriac*.
1919 În *Le rôle des Roumains dans la latinité* dezvăluie rolul pe care noi l-am jucat şi mai ales îl avem de îndeplinit în latinitate.
Publică prima istorie a Albaniei, precum şi *Istoria poporului*

Între aleşători. 1931

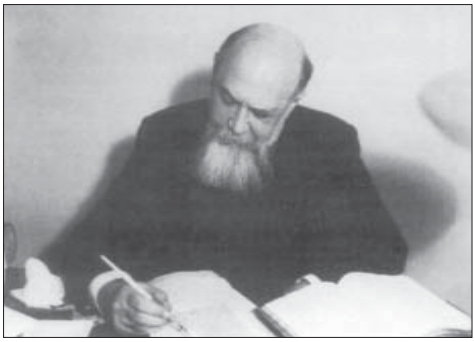
francez. O a treia lucrare priveşte *Istoria românilor din Peninsula Balcanică.*
La 6 decembrie, de ziua numelui său, prietenii îi dăruiesc o frumoasă casă pe Şoseaua Bonaparte nr.8, drept recunoştinţă pentru acel care e socotit „lumina generaţiei noastre".
Pentru întâia oară în viaţa sa locuieşte în casă proprie, punând capăt calvarului mutatului, ducând după sine zecile de mii de cărţi.
La 25 decembrie e numit membru al Institutului Franţei.
La 1 iunie se stinge din viaţă istoricul Ion Bogdan. La 19 noiembrie suferă pierderea unui „prieten" şi „frate", care este Alexandru Vlahuţă.

1920

Apare a doua sinteză a poporului român *Histoire des Roumains et de leur civilisation,* lucrare care a avut o largă circulaţie în Occident.
Tipăreşte istoria *literaturilor romanice,* prima sinteză de acest fel la noi.
Ia fiinţă Teatrul popular, în cadrul luptei duse de Iorga de a ridica masele prin cultură.
La 29 februarie se stinge din viaţă istoricul A.D. Xenopol al cărui discipol a fost. Concepţia istorică a lui Iorga este foarte receptivă, ţinând seama de toate transformările societăţii aşa cum reiese din *Noi direcţii în istorie.*

1921

O nouă etapă în viaţa ştiinţifică a lui Iorga.
La 7 ianuarie, ţine prima sa lecţie la Sorbona.
La 18 ianuarie ia fiinţă „Şcoala română de la Paris" în suburbia Fontenay-aux-Roses, „de organizarea căreia se ocupă în persoană ministrul francez al învăţământului."

Toţi istoricii şi artiştii formaţi între cele două războaie mondiale, au fost membrii acestei şcoli.
Ţine conferinţe în Franţa, Italia şi Belgia. În jurul său se strâng savanţii lumii. La Bucureşti, cu prilejul împlinirii a 50 de ani, i se oferă un volum omagial.
Publică două valoroase studii, dedicate lui Tudor Vladimirescu şi Mihail Kogălniceanu.
În domeniile istoriei universale apar câteva lucrări importante, prin care se aduc noi contribuţii: *Papi şi împăraţi* şi *Dezvoltarea aşezămintelor politice, Comemorarea lui Dante, Polonais et Raumains* şi alta despre *Roumains et grecs.*
Impresionantă comunicare la Academie despre *La, o sută de ani după moartea lui Petru Maior.* Şi o altă lucrare despre *Schimbarea de direcţie şi caracter a comerţului românesc.*
Articolele zilnice scrise în *Neamul Românesc* între 1914–1918 sunt adunate în trei volume: *Războiul nostru în note zilnice* (vol. II, III în 1922–1923).
Publică lucrarea *Histoire de l'art roumain ancien*, prin care pune bazele înţelegerii desăvârşite a trecutului nostru artistic, de sens şi nuanţă bizantină.
Seria de prolegomene la o istorie universală este continuată prin *State şi Dinastii.*
Întregeşte istoria Bizanţului din 1907, editând: *Formes byzantines et realites balcaniques.*
Apare traducerea românească a *Istoriei românilor* din 1905.

1923

Ţine cursurile obişnuite la Sorbona, despre *Orient şi Occident în Evul Mediu* şi *Pătrunderea ideilor apusene în sud-estul Europei.* E primit la Şcoala de limbi orientale, de directorul Boyer. La Lyon, unde ţine prelegeri istorice, e găzduit de marele savant şi prietenul său Focillon.
Conferenţiază la Torino. La Veneţia, vorbeşte despre „portul ţărănesc şi arta ţărănească"; are o primire grandioasă. În aprilie, la Paris, ia parte la congresul bibliotecarilor. Vorbeşte despre „ilustraţia cărţii româneşti".
Un savant afirmă că „impresia pe care a lăsat-o a fost imensă. La 9 aprilie participă la Congresul internaţional de istorie ce s-a ţinut la Bruxelles, vorbind despre *România dunăreană în veacul al VI-lea şi barbarii.*
La 11 mai e la Praga, după un scurt popas la Viena.
La 3 iulie e numit membru corespondent al Academiei suedeze.
Vede lumina tiparului

Brève histoire de croisades şi *Pointe de vue sur l'histoire de Commerce.* Vorbeşte la Institutul Franţei despre *Părăsirea Daciei* de *Aurelian,* iar la Geneva, despre *Aşezămintele din sud-estul Europei.* Conferinţe şi vizite pretutindeni în Europa.

1925

Apar *Les plus anciens etalo slavo-roumains, I genovesi nel Mar Nero, Histoire des Etats balcaniques,* o ediţie a istoriei românilor în engleză, *History of Roumania, Relations Franco-Roumains, Istoria comerţului românesc* etc. Călătorii de studii, lecţii, conferinţe, vizite în ţările europene: Franţa, Italia şi Belgia. La 25 februarie conferenţiază la „Cercle artistique" din Bruxelles despre *Figuri reprezentative ale istoriei românilor.* La 3 martie N. Iorga e numit *doctor honoris causa* al Universităţii din Strasbourg, vorbind despre *Rase şi politică în sud-estul european.* La Geneva conferenţiază despre „definiţia literaturii bizantine".

Oxford. Doctor honoris causa. 1930

1927

Călătoreşte în Franţa, Danemarca, Suedia, Elveţia, Italia. Este comparat de către un romanist cu un uriaş copac, adânc înrădăcinat însă în pământul lui. La 1 martie Universitatea din Geneva îi conferă titlul de doctor honoris causa. Participă la congresul de Bizantinologie de la Belgrad, ca reprezentant al Academiei de Inscripţii din Paris. Se află în Spania. Conferenţiază la Napoli despre *Italia de Sud* şi *România,* şi la Milano despre *Italia şi România.* Publică *Istoria industriei la români, Războiul de independenţă a României, L'origine des idées l'indépendance balkanique.*

1928

Văd lumina tiparului 42 de cărţi, din noianul cărora remarcăm: *Evoluţia ideii de libertate, Istoria românilor prin călători* (ediţie nouă în patru volume), *Istoria învăţământului românesc, Patru conferinţe despre istoria Angliei, Drumurile de comerţ creatoare ale statelor*

românești, Les narrateurs de la premierès croisade, Storia dei rumeni e della loro civiltà, Țara, latină cea mai depărtată în Europa; Portugalia, Les voyageures français dans l'Orient europeen. Ține lecții la Sorbona, Madrid, Lisabona, Coimbra, Porto, Milano. Ia parte la congresul internațional de istorie de la Oslo. Are cursuri la Paris, Spania, Italia. La 29 ianuarie semnează contractul de cumpărare a unei case la Veneția. Editează 38 de lucrări. Între acestea sunt *La création religieuse de Sud-est europenne, Définir Byzance, Țări scandinave: Suedia și Norvegia, Patru conferințe despre Armenia, Le caracter commun des institutions du Sud-est de l'Europe, Domnii români după portrete și fresce contemparane, Geschiehte der Rumanen und ihrer Kultur.*

1930

Un șir interminabil de studii istorice, printre care și *O mică țară latină: Catalonia, Moyen-Âge et Antiquite, America și românii din America, Istoria Contemporană,*

Pictură de Catul Bogdan

Anciens documents de droits roumain, L'Italia vista da un romeno, Notes de diplomatique roumaine. Călătorește timp de trei luni prin America de Nord, ține lecții la numeroase universități, pe care apoi le antologhează în *My american lecture.* În aprilie are loc inaugurarea instituției „Casa romena" din Veneția. N. Iorga vorbește despre *Veneția, și orient.* La 27 aprilie ia parte la congresul internațional de istorie de la Londra. La 3 mai i se conferă titlul de doctor honoris causa al Universității din Oxford. I se face în latinește un impresionant și vibrant elogiu academic. Are conferințe la Berna și Zürich.

1931

La 17 aprilie e numit Președintele Consiliului de Miniștri, iar la 17 iunie e sărbătorit cu prilejul împlinirii a 60 de ani, dedicându-i-se mai multe volume omagiale, atât de către români cât și de către savanți străini. La 7 noiembrie devine *doctor honoris causa* al Universității din Paris. Editează *France de Chypre, A history of Anglo-Roumanian relations, Une viile „roumane" devenue slave: Raguse, Vederi din Grecia, Rhodos sous les hospitaliers, Note asupra istoriei Spaniei,* precum și un șir de comunicări ținute la Academia Română.

1932

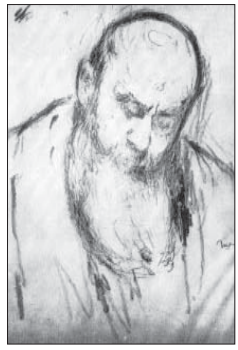
25 decembrie N. Iorga este ales membru al Academiei degli Arcadi din Roma. Publică *Acte privitoare la marele război, Supt trei regi, Ospiti romeni în Venezia, Deux siècle d'histoire de Venise , Comment la Roumanie s'est detachée de la Triplice* etc.

1933

Participă la congresul de istorie din Polonia. La 30 ianuarie i se conferă de către Universitatea din Roma titlul de *doctor honoris causa*. Publică O *altă istorie universală, Venise à l'époque moderne,* şi alte 30 de cărţi.

1934

Văd lumina tiparului *Vechea artă religioasă la români,* Les *arts mineurs en Roumanie, La revolution francaise et le Sud-Est de l'Europe, La France de Terre Sainte.* Dominanta ştiinţifică a anului acesta însă e vasta sinteză bizantină în trei volume: *Histoire de la vie byzantine* şi monumentala lucrare *Byzance apres Byzance.* Noi călătorii în Franţa şi Italia. Autobiografia în trei volume: O *viaţă de om aşa cum a fost,* care pe lângă bogăţia de date, de portrete de oameni, de desfăşurări de evenimente, deţine o mare valoare artistică. Istoricul Bruchesi afirmă că Iorga ar fi fost în fruntea

Schiţă de Burada

gloriei Renaşterii, dacă ar fi trăit în acea epocă.

1935

Publică 44 de cărţi dintre care se remarcă: *La place des Roumains dans l'histoire universelle* (3 vol.) *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor, Istoria lui Mihai Viteazul* (2 voi.), *Idei asupra problemelor actuale.* Pledează pentru crearea unei Universităţi latine la Coimbra.

1936

În aprilie are loc adunarea la Bucureşti, a comitetului de istorie, la care iau parte: Temperley, Amantos, Koht, Dembinski, Lascaris etc. În toamnă participă la Roma, la Congresul de Bizantinologie. Aici lui N. Iorga i se recunosc meritele de mare istoric al omenirii. Vede lumina tiparului primul volum din *Sfaturi pe întuneric.* Anul e dominat de apariţia primului volum din *Istoria românilor.* De reţinut anii marilor opere: 1905 – *Istoria românilor* în nemţeşte; 1907, istoria imperiului bizantin în englezeşte, 1908–1913 istoria imperiului otoman; 1926–1928 istoria universală; 1934 istoria imperiului bazantin şi 1936–1939 cele zece volume de *Istoria românilor*. Iorga o socoate cartea cea mai grea a vieţii sale şi momentul terminării ei „unul din cele mai frumoase ale vieţii mele".

1937

Începe tipărirea în limba franceză a istoriei românilor sub titlul *Histoire de Raumains et de la romanite orientale.* La l aprilie are loc inaugurarea

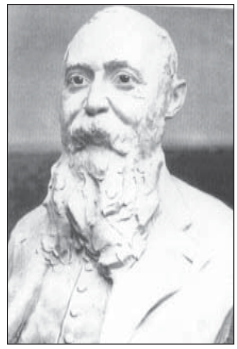
„Institutului pentru studiul istoriei universale“.

1939

Apar *Istoria Bucureştilor, Discursuri parlamentare* (3 vol.), *Istoria universală văzută prin literatură, şi Etudes byzantines* (2 vol.).

1940

A ţinut şi publicat la Academie *Două pagini din istoria fanarioţilor, Încercări austriace de anexiune a ţărilor noastre, O carte de gândire conservatoare românească, Individualism şi solidarism în dezvoltarea istoriei, Problema Unirii Principatelor la 1855–1859. În dosul cărţilor diplomaţiei*, comunicare făcută la 4 octombrie şi care nu a mai fost corectată de autor. În ultima comunicare la Academie, *Revelaţii toponimice pentru istoria neştiută a românilor I. Teleormanul*, savantul caută a lărgi sfera „de cercetare a istoriei noastre prin numele de localităţi şi alte elemente geografice, în care am credinţa

Bust de Dimitriu-Bârlad

că se cuprinde o comoară ignorată“. Ultimele scrieri ale sale din 1940 au apărut în *Revistă istorică* din anul 1941 şi cuprind tratarea unei mari varietăţi de probleme despre mama lui Mihai Viteazul, o conspiraţie munteană din 1811, o descriere a ţărilor române din 1587, despre teoria permanenţei. O impresionantă declaraţie a unor ţărani ardeleni într-un document din sec. al XVIII-lea. Problema definirii istoriei, conform biografilor săi, e o preocupare permanentă în ultimii săi ani de viaţă, căutând să capete lumini de oriunde. Neastâmpărul ştiinţific l-a dus pe cele mai variate domenii şi lucrări. În ultima sa lecţie de deschidere a cursului universitar din 1940, intitulată *Istoria, marea judecată, în sens moral, a statelor şi naţiunilor,* ajunge la concluzia că istoria „este o necesitate pentru conştiinţa umană“, este folositoare pentru sensul ei moral şi „este una din marile metode pe care le poate întrebuinţa spiritul uman pentru a ajunge la adevăr“. E îngrozit de eforturile depuse de unele popoare imperialiste, afirmând că „popoarele care se încordează nu trăiesc mult. Sunt ca atleţii de circ“. Iorga a căutat să fie un istoric în sensul, lui Ranke şi Michelet, un vizionar, un profet, un poet al istoriei. De aceea, ultimile dintre ideile pe care le-a exprimat se încheie prin: „Aş fi vrut, din partea mea, să am mai mult talent „poetic“ pentru a fi mai aproape de adevăr“. La 27 noiembrie, noaptea, viaţa lui, consacrată poporului român, a fost curmată prin nouă gloanţe trase de reprezentanţii mişcării legionare. Trupul său, aruncat de către criminali, a fost găsit a doua zi pe miriştea satului Străjnic din preajma Ploieştilor.

PREFAŢĂ

Fragmentele pe care le dăm aici nu sunt luate la întâmplare, ca în alte culegeri, pripite sau incompetente, făcute în vederea noului program care prevede cetirea din cronicari. Am căutat să dau istoria însăşi a neamului nostru, şi anume în acele părţi care pot creşte încrederea noastră în noi înşine, părţile ce cuprind vitejie, danii pentru biserică, ispravă, faptă într-un cuvânt, luând din fiecare cronicar ceea ce se potrivea mai bine cu acest scop. Nu cred să fi lăsat la o parte din mărturiile trecutului nostru nimic din triumfurile şi faptele bune ale neamului.

Se va înţelege deci pentru ce Ureche e reprodus în mare parte, şi pentru ce cronica lui Mihai Viteazul e dată întreagă, pe când din alte cronici se spicuieşte numai.

Însă nici un scriitor de frunte din acei care ne-au dat însemnări istorice n-a fost lăsat la o parte, aşa încât rostul literar al culegerii nu e întru nimic ştirbit.

Ortografia e a Academiei [1], avându-se în vedere şi scopul şcolar. S-au păstrat toate arhaismele şi provincialismele, dar nu în felul de a scrie cuvintele.

Cred că am dat astfel, în acelaşi timp, o carte şcolară şi o carte de cultură naţională, de cultură populară chiar, fiindcă şi astăzi poporul înţelege mai bine pe vechii cronicari, care scriau pentru toţi, într-un grai care nu era încă osebit după clase, decât pe noi, scriitorii de azi, şi poporul nostru, pentru a trăi în viitor, trebuie să capete conştiinţa trecutului său.

N. IORGA

[1] Adică de la 1923 (*n. red.*).

NOTIŢE DESPRE CRONICARI

I. **Mahail Moxalie,** călugăr din Oltenia, a prefăcut, după îndemnul episcopului Teofil de Râmnic, apoi Mitropolit, în cele dintâi două decenii ale veacului al XVII-lea, Anale bulgăreşti şi sârbeşti, un cronograf pornind de la Facerea Lumii şi mergând şi după 1400. E tipărit în Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II.

II. **Grigore Ureche,** fiul lui Nistor vornicul şi al Mitrofanei, ctitorii mănăstirii Secul; a învăţat în Polonia, vornic mare al Moldovei sub Vasile-Vodă Lupu, el a dat, în 1646-7, o formă românească vechilor anale slave ale Moldovei, alipind la acest „letopiseţ", încheiat supt Petru-Vodă Şchiopul de călugărul Azarie, amintiri din viaţa tatălui său despre domnia lui Aron Tiranul. La acest element a mai adaus unul, luat din cronica polonă a lui Isoachim Bielski. – Cronica lui, *Domnii Ţerii Moldovei*, s-a tipărit în *Letopiseţele* lui Kogălniceanu I. O retipărire cu bogate note istorice în limba franceză a dat-o d. Emile Picot (Paris, 1878).

III. **Miron Costin.** Fiul lui Costin Postelnicul şi finul lui Miron-Vodă Barnovschi. A făcut şcoala la Bar în Polonia. Ajunge mare logofăt al Moldovei. Învăţatul boier, care alcătuise scrieri istorice polone, îşi puse în minte a povesti toată istoria Moldovei de la Traian «descălecătorul» până în zilele sale. De fapt a alcătuit numai o introducere despre timpurile romane şi o poveste a vremurilor mai noi, de unde se oprise Ureche, în 1584, până la 1661, lăsând apoi răzleţe însemnări pentru vremea următoare. Miron a fost ucis, pentru bănuieli de trădare de Constantin-Vodă Cantemir, în decembrie 1691.– Cronica a fost tipărită în *Letopiseţe* I şi deosebit de V. A. Ureche am urmat ediţia I.

IV. **Stoica Ludescu,** Logofăt de casă al Cantacuzinilor, a prelucrat într-un corp de cronică – al dintâiu la munteni–vechile însemnări de pomelnice domneşti şi de anale, cronica luptelor lui Mihai Viteazul, de

un om al Buzeştilor, ştirile din poemul grecesc al lui Matei Vlădică Mirelor, veştile, date poate de Udrişte Năsturel, cumnatul lui Matei-Vodă Basarab, asupra începuturilor domniei acestuia şi unele notiţe cantacuzineşti, precum şi amintirile sale despre Constantin Postelnicul Cantacuzino şi fiii săi (–1688). Publicat în *Magazinul istoric pentru Dacia.* IV–V.

V. Împotriva acestei cronici scrie **Constantin Căpitanul,** fiul lui Pană Filipescu şi al Maricăi, fiica lui Constantin Cantacuzino postelnicul. El întrebuinţează scrierea lui Ludescu şi adaugă cele cunoscute de dânsul. Se opreşte odată cu duşmanul său politic. – Cronica a fost tipărită în *Magazinul istoric*, I–II şi în ediţie separată de N. Iorga la 1902.

VI. **Radu Greceanu,** fiul lui Tudor Şătrarul şi urmaş după străbună-sa, domniţa Florica, al lui Mihai Viteazul, a fost logofătul cel mare al lui Vodă Brâncoveanu. Traducător întrebuinţat în pregătirea *Bibliei* din 1688, Grecianu, care a lăsat şi alte lucrări de tălmăcire religioasă, fu însărcinat de domn să scrie Istoria Vieţii lui. Prefaţa e din 1698 şi opera întreagă se întinde de la 1688 până la 1713, un an înainte de căderea domnului. – Cronica a fost tipărită în *Magazinul istoric*, II, şi apoi deosebit, de dl Şt. Greceanu, Bucureşti, 1906.

VII. **Constantin Stolnicul Cantacuzino,** fiul postelnicului cu acelaşi nume şi al Ilinei, fiica lui Radu-Vodă Şerban, frate cu Şerban-Vodă Cantacuzino şi cu mama lui Constantin-Vodă Brâncoveanu; tatăl lui Ştefan-Vodă Cantacuzino. Învăţase în Italia. Îşi pusese în minte a scrie o istorie a tuturor românilor, de la daci până în zilele sale. L-au oprit îndeletnicirile sale politice cu mult mai înainte de a fi sugrumat de turci, la 1716. – Cronica s-a tipărit în culegerea librarului Gh. Ioanid (unde se dau după manuscripte şi alte cronici muntene) şi în *Letopiseţe* I; apoi în *Operele lui Constantin Cantacuzino Stolnicul*, publicate de N. Iorga.

VIII. **Nicolae Costin,** fiul lui Miron şi al Ilinei, fiica pretendentului Ioan Movilă, nepoata de fiu a lui Simion-Vodă. Ajuns logofăt mare al Moldovei, el scrie Viaţa domnului său, Nicolae Mavrocordat, şi din însărcinarea acestuia începu un corp de cronici moldoveneşti, pe care-l duse până la 1711. În frunte-i puse o prefaţă erudită despre epoca romană, prefaţă pe care o apucase a o redacta între 1708 şi 1709. – Cronica s-a tipărit în *Letopiseţe*, I (Introducerea), II (povestirea).

IX. **Radu Popescu,** fiul vistierului Hrizea, care a fost prigonit şi omorât de Şerban Cantacuzino, a fost unul dintre cei mai învăţaţi boieri munteni din vremea sa. A scris întâiu amintirile sale, pe care le începe cu domnia Brâncoveanului, la 1688, şi le urmează până la căderea lui, ba chiar până la 1716.

Pe urmă, după însărcinarea lui Nicolae Mavrocordat, el alcătui un corp al cronicelor muntene, pe care-l adăugi cu lucrarea sa de tinereţe, prefăcută după interesele domnului şi continuată până la 1726. La 1729 nu mai era în viaţă.

Cea dintâia cronică s-a tipărit în *Magazinul istoric*, V; a doua tot acolo, IV.

X. Ioan Neculce. Boier dintr-un neam mai de jos, fiu al vistierului Neculce, înrudit însă prin alianţă cu Cantacuzinii şi cu Vasile Lupu. Hatman al lui Dimitrie-Vodă Cantemir, pribeag în Rusia după înfrângerea ruşilor la Stănileşti, el se întoarse în ţară abia peste nouă ani. Trăi şi după 1740. Cronica lui, care porneşte din locul unde se oprise Miron Costin, merge până la 1744, cu adausuri din acest an, de un continuator. – S-a tipărit în *Letopiseţe*, II

XI. Se atribuie lui **Nicolae Mustea,** «diac al divanului», o compilaţie a cronicelor Moldovei, care duce la o povestire întinsă a domniilor în această ţară ale lui Mihai Racoviţă, mai ales a domniei a treia. Partea de compilaţie e deosebită în cele două versiuni care s-au publicat în *Letopiseţe*, III şi în *Magazinul istoric*, III. Scriitorul domniilor lui Racoviţă nu e, desigur, Mustea.

XII. **Ienăchiţă Văcărescu,** poetul cunoscut, fiu al lui Ştefan Văcărescu şi al Catincăi Done, fusese crescut cu cea mai mare îngrijire: ştia turceşte, italieneşte, franţuzeşte. A scris *Istoria otomănească a preaputernicilor şi marilor împăraţi* în surghiunia-i peste Dunăre, de la 1788 la 1794, după câteva izvoare turceşti.

S-a tipărit în *Tezaurul de monumente istorice* al lui Papiu Ilarian, II.

XIII. **Dionisie Eclisiarhul,** un casnic al marelui episcop de Râmnic Chesarie şi al lui Filaret, urmaşul acestuia, a vrut să dea urmare analelor muntene de la 1769 înainte. Însemnările sale merg până la 1814.

S-au tipărit în Papiu, 1. c.

XIV. **Maiorul Voinescu** II a lăsat amintirile din care reproducem. S-au publicat în „Revista Carpaţilor“ II.

PARTEA I

DE LA ÎNCEPUT PÂNĂ LA MOARTEA LUI ŞTEFAN CEL MARE

Capitolul I
ÎMPĂRĂŢIA ROMEI (RÂMULUI[1])

(Din Nicolae Costin[2])

PENTRU ÎMPĂRĂŢIA RÂMULUI ŞI PENTRU HOTARELE EI

Împărăţia Râmului, căreia în putere şi în lăţime n-au fost nici o împărăţie de când este lumea, – ceteşte istoriile Râmului şi a lumii şi vei afla de mărimea ei –, şi alta mai mare împărăţie decât aceasta n-a fost, – de această împărăţie afla-vei şi la prooroci, ales la Daniil, cu dezlegarea visului lui Nabucodonosor, împăratul Asiriei. De această împărăţie cântă şi sfânta Biserica noastră – în seara naşterii Domnului şi Dumnezeul nostru Isus Hristos: Августъ едіно началстуіушу на зімлі [3], adică: Avgust singur domnia pre pământ, iproci [4]. Acest Avgust, Împărat Râmului, au stat cel întâi după stăpânia cea de obşte, de sfătuia Râmul cu obştie [5].

În zilele acestui s-a născut Hristos, Mântuitorul lumii, din Prea-Curata Fecioara Maria.

Numele său se trage de pre oraşul Roma, noi zicem Râmul, care oraş este în Italia, pe apa Tibrului. Iar înce-

---

[1] Numele vechiu al Romei.

[2] Cap. VII.

[3] Mai de mult în biserică se citea slavoneşte; pe vremea lui Nicolae Costin,limba noastră începuse a pătrunde însă.

[4] Slavoneşte: şi aşa mai departe.

[5] Stăpânie de obşte – republică.

putul împărăţiei acesteia este din Troada, care o au risipit-o elinii, având multă vreme război cu troadenii, pentru răpirea Elenii, soţia lui Menelau, de Alexandru, feciorul lui Priam, împăratul Troadei, pentru care femee, să o întoarcă domnul său de unde o răpise, pururea sfătuiau doi domni din Troada, anume Antenor şi Enea; ci, măzdind[1] pe alţi domni sfetnici feciorul lui Priam să nu dea pe Elena, s-au trăgănat sfada până la stângerea de tot a Troadei, şi n-au hălăduit nime altul, nici în cetate, nici în olatele ei[2], fără aceşti doi ce s-au pomenit Antenor şi Enea, cu gloatele lor. Ori că ştia grecii sau elinii că aceşti doi domni sfătuia spre bine pe troadeni, şi i-au lăsat de nu i-au gonit, ori ei, cunoscând la ce trage lucrul, s-au păzit de vreme, şi au ieşit cu oamenii săi şi s-au încărcat în vase, şi s-au dus în lume. Deci, Antenor au descălecat la Veneţia, pre pământul Italiei; iar Enea, pogorând mai jos, au abătut iară la marginea Italiei, unde domnea Latin craiul o parte din Italia. Îndemnat şi de proorocii lor păgâneşti, au început sfadă cu acel craiu, anume Latin, după a' căruia nume se numeşte Limba latinească[3].

Nu era acele locuri pre atunce cu oameni deşi aşezate, şi singur craiul, îmbătrânit de zile, numai o fată din trupul său avea, şi era logodită după un domn de Italia, anume Turnus, şi-i era mulţi domni de Italia neprieteni; pre aceia domni i-au tras Enea în partea sa, împotriva lui Turnus şi a lui Latin craiul, şi, cu războaie, cu multă vărsare de sânge, au biruit pe Turnus, până au şi pierit Turnus în război. Deci, au căutat lui Latin craiul a primi pre Troadeni în ţara sa, în Italia, şi pe Enea ginere, în locul lui Turnus, că lui Enea îi murise femeia de groază, când au văzut din toate părţile arzând cetatea Troada. Şi s-au făcut troadenii moşneni[4] Italiei, aşezaţi şi legaţi între sine, să

[1] De la mâzdă; mită. Deci, mituind.
[2] Ţinuturile vecine.
[3] Cele de până aici şi ce urmează sunt fabule, basme de poeţi.
[4] Băştinaşi, moştenitori, stăpâni ai pământului.

trăiască troadenii pre limba şi pravila de giudeţe [1] a italienilor, şi italienii să primească bozii şi rugile şi obiceiurile de biserică a troadenilor.

Deci, din Enea şi din fata lui Latin craiul sunt, din seminţie în seminţie, născuţi doi fraţi, anume Romul şi Rem. Aceştia au urzit oraşul Râmul – pre jumătate Romul şi pre jumătate Rem. Şi, încă neînălţate fiind zidurile, au venit într-o zi Rem să vază sporul lucrului frăţine-său dincotro zidea Romul, şi, vrând să facă şagă, au sărit peste zidul frăţine-său; iar frate-său, în loc [2] luând semn şi piezi răi [3] oraşului, apucă un fuşte [4] şi lovi pe frate-său prin mijlocul trupului, şi căzu la pământ. Iară Romul, stând deasupra trupului au zis: Aşa să petreacă toţi care ar vrea să saie zidurile aceste. Şi au rămas singur Romul: urzitor oraşului şi crăiei: după a căruia nume este oraşul Roma, sau Râmul, cum zisem noi, şi după oraş şi numele împărăţiei.

Fost-au această împărăţie, d'inceputul ei, supt craiul Romul, craiul cel dintâiu, până la Tarcvinie Superbus, adecă, Mândrul. Iar un fecior al acelui Tarcvinie Mândrul au făcut silă unei doamne, la casa ei, nefiind domnul său acasă, şi după acea silă, acea doamnă, anume Lucreţia din pat nu s-a sculat, ci de sârg au scris la bărbatul ei, unde era, şi la un unchiu al său, ce era vestit sfetnic, şi senator la Râm, anume Brut, să vie cum mai de sârg la dânsa, că-i despre moarte. Şi dacă veniră şi intrară în casă, unchiul acelei femei şi bărbatul ei, iar ea au zis: «nu vă apropiaţi de patul mieu, spurcat de feciorul lui Tarcvinie; ce, de este trupul silit, nevinovăţiei mele moartea mea va fi martur!» Şi scoase un cuţit de supt perină, ce-l gătise de acea treabă, şi s-au lovit în inimă, şi, după câteva ceasuri au murit, – că n-au gândit de moarte ca aceia, nici bărbatul, nici unchiul, ce, până a năvăli să apuce cuţitul, ea s-au înjunghiat.

[1] Pravilă de giudeţe–legi.
[2] Adecă: pe dată.
[3] Adecă: piază rea.
[4] Adecă: un băţ.

Făcutu-s-au o zarvă mare în tot oraşul de fapta aceia, arătând tuturor cuţitul crunt de sângele nevinovatei femei, şi sila. Şi stătu tot Râmul şi olatele de au jurat, cu Brut, ca să nu mai sufere craiu peste înşii [1] mai mare. Iată Tarcvinie împărat, urât şi părăsit de toţi sfetnicii şi slujitorii lui, pentru spurcata faptă, au fugit la franţuzi [2], şi, de la aceia luând ajutor, s-au ispitit, cu silă, să apuce împărăţia Râmului; ce tot în deşert: s-au întors gonit şi risipit şi n-au mai dobândit ce au pierdut, în viaţa lui, nici el, nici altul.

Şi, de atunce, s-au cârmuit acea împărăţie tot cu sfatul senatorilor, până la Avgust Cezarul, cinci sute şi mai bine de ani. De mirat lucru că această împărăţie, la statul şi lăţimea ei, cât au venit, tot într-acele cinci sute de ani, din cârma sfetnicilor! Şi alegerea ei, cu sfatul, din an în an, câte doi mai mari, cărora li zicea *consuli*, adecă capetele statului; şi mai mare era acest nume, *consul*, decât imperator, că acest nume, *imperator*, era a hatmanilor care mergeau în vro parte cu oştile, iară dacă se întorcea acasă, nu se mai chema *imperatori*, ci iară pe numele său se numia. Imperator se zise poruncitor: iară, pre urmă, pentru izbânzi ce făcea acei imperatori, s-au numit împăraţii, şi au ieşit mai mare şi mai de cinste numele împăraţilor decât a crailor.

Hotarele acestei împărăţii a Râmului mai [3] necuprinse sunt, că nu cu munţi sau cu ape curgătoare, cum vedem acum că despart crăii de crăii şi împărăţii de împărăţii, ce din toate părţile au fost hotarul mare Ocheanul, care încunjură pământul, începând din părţile despre Miazănoapte, – Oceanul cela ce încunjură Englitera, şi tot acel Ocean şi despre Apus şi despre Hispania, şi Portugalia, şi despre Apus se trage tot acela Ochean, încunjurând tot pământul despre Miazăzi, de după Africa, – noi zicem Barbarezii [4] – până vine la Marea Roşie, care este între Eghipet şi Arabia. Câte împărăţii, crăii, domnii şi ţeri sunt

[1] Dânşii.
[2] Scriitorul vrea să zică gali, din care vin francezii.
[3] Aproape.
[4] Africa-de-Nord, Barbaria, Ţara Barbarezilor.

de le înconjură Ocheanul, precum s-au pomenit mai sus, toate supt ascultarea împărăţiei Râmului au fost. Încă mai spre Răsărit de la Marea Roşie, de la Ocheanul de Amiazăzi tăind pe uscat: Arabia, Asiria, până la muntele Cavcaz, între Hindii şi Parthi, până în Marea Caspiei, cu Armeniile amândouă, şi câte ţări între Marea Caspiei şi Marea Neagră: giurgii, mingrilii, cerchezii şi alte ţeri, şi de acolo apa Donului şi Volga, – toate supt ascultarea Râmului au fost. Şi de la Tartaria cea mare, ce se zice acum Iuzbec [1], hanii cei mari de la Râm luau steag de hănie. Numai cu India n-au încheiat lumea toată despre Răsărit; şi venia şi de acolo multe ţeri să se închine, ce, de la o vreme, nici şi-i mai primia de la locuri aşa depărtate.

Şi unghiul cestalalt la Ochean, unde sunt acum svezii şi danii, şi unghiul mai spre apa Rinului, – pre aceste ţeri nemţeşti (că şi svezii şi danii tot nemţi sunt, şi un neam [2]), nu i-au putut supune nici într-un chip râmlenii, până la îndreptatul acei împărăţii în multe părţi. Şi câtă oaste au pierdut cu nemţii [3] bătând războaie, cu ceia parte de lume nu o ar fi pierdut. Însă numai o parte de nemţi supuşi n-au fost, iară, cât ţine apa Rinului, şi acelea ce sunt peste apa Rinului, multe locuri au fost supuse, cum şi Englitera, franţuzii şi toată Hispania.

Caută acmu cu cugetul întru toată mulţimea şi lăţimea de lume, câte împărăţii mai sunt acmu, cum sunt Eglitera, Franţuzul, Hispania, nemţii până la Rin, Africa, Feţul [4], Africa, Livia, iproci, tot Egipetul, Habeşii [5] şi împărăţia Asiriei, Persul, Armeniile, Capadochia, toată Grecia şi Macedonia, Iliria, Dachia, unde suntem noi acmu, şi alte ţeri şi ostroave, şi pre Ochean, şi pre Marea-Albă, şi pre Marea Neagră, şi pre Marea Caspia, – la toate acestea ieşia paşi [6] de la Râm, la unele pe un an, la altele pe trei ani, şi

[1] Uzbec.
[2] Adecă: tot un neam.
[3] Nemţii: germanii, strămoşii nemţilor.
[4] Fezul, capitala Marocului, deci: Marocul.
[5] Abisinia.
[6] Adecă guvernatori.

mai mulţi, – care nu-i mai pomenim anume ţerile şi olatele. Paşii ieşia şi la Ierusalim, la ţerile jidoveşti, tot de la această împărăţie, cum scrie şi la Sfânta Evanghelie. O seamă de ţeri mai departe, supt crai birnici ei lăsa, ales la Africa, Eghipetul, Armenia; iară la celelalte, cum este Hispania, Franţuzii, nemţii, până la apa Rinului, Italia, ţerile greceşti, ţerile Ierusalimului, Anadolul [1], ostroavele toate, cu senatorii, sfetnicii Râmului se ocârmuia. Pentru ce au zis un filosof al lui Pir, craiul Epiroţilor sau Arbanaşilor [2], când l-au trimis în solie la Râm: *că a văzut Sfat de împăraţi adunat*.

Ce, cât ne trebuie la rândul istoriei noastre, ne ajunge atâta şi de împărăţia Râmului.

Capitolul II
DACII ŞI GEŢII: RĂZBOAIELE PRIN CARE TRAIAN A CUCERIT LOCURILE NOASTRE

(Din Constantin Cantacuzino Stolnicul)

Şi iar zic că dachii şi gheţii [3] îi [4] zicea şi se numia stăpânitorii şi lăcuitorii acestei dachii, cine au fost întâi. Acele neamuri, ce le zicea dachi şi gheţi, era oameni varvari şi groşi, idololatri, iar ostaşi mari şi tari la bătaia războaielor, nepohtitori a se supune altora, nici îngăduia a se birui de alţii. Avea craii şi oblăduitorii lor şi nu era nimurui [5] supuşi, şi mulţi încă de dânşii se îngrozia, şi vecinii lor foarte se speria de dânşii, căci de puţine ori se întorcea biruiţi de unde mergea a se bate.

Acestora dar, mergându-le numele şi vestea, cum sunt, şi de tăria lor, împăraţii romani, fiind pohtitori de lăţimea împărăţiei lor, precum toate împărăţiile puternice sunt lacome de a supune pe alţii şi a-şi lăţi şi mări hotarele

[1] Anatolia: Asia Mică.
[2] Albanezilor.
[3] Geţii.
[4] Li.
[5] Nimănui.

împărăţiilor, şi mai vârtos romana monarhie, atuncea, pe acele vremi, înflorind, – de multe ori şi în tot chipul au trimes să se supuie şi acei dachi, precum şi pre alte ţeri, toate câte era împrejurul lor, au supus, pre unii cu arma, pre alţii cu groaza numai a puterii lor, cu atâta slujia şi într-acele vremi norocul izbânzii lor, cât nici ţară, niciun pământ au putut sta împotriva lor...

Aceşti, dară, împăraţi, vrând să supuie şi să biruiască şi pe acest pământ, cu lăcuitorii lui care era atuncea, în tot chipul silia şi de multe ori oşti mari şi grele au trimis asupra lor, care, mai de multe ori, mai biruiţi decât biruind s-au întors, precum şi Chesariul August, trimiţând asupra lor odată 50.000 de ostaşi, d'abia marginele Dunării le păzea; carii, după aceia, dachii şi ghetii, adăogându-şi oastea, până la 200.000 de oameni zic că au făcut, şi, trecând Dunărea, biruinţele romanei împărăţii foarte greu şi rău, cu foc, cu fier şi cu robie le-au stricat, atunci craiul lor fiind Birebisca [1]. Şi Bonfinie [2] scrie şi ceasta căci [3] nici cum romanilor nu sta bine, şi, grije încă având de acei nedomoliţi oameni, nu se odihnea, nici îi uita, că în lunga odihnă şi în lină pace să se afle, nici să se obrăznicească în biruinţele lor ce le făcea îi lăsa; ci, măcar deşi lega câteodată cu ei pace, pentru că şi vecini li era, de vreme ce, cum s-au şi mai sus zis, toate împrejurările [4] lor luate şi biruite de Romani era, dar încă şi pentru oricare pricină mică se şi scornea oşti, unii spre alţii pornindu-se.

Aceasta dar, în mulţime de ani trăgându-se, şi aşa lucrurile lor învârtindu-se între dânşii, până în vremile ce stătu împăratul romanilor Ulpie Traian, carele se trăgea de neam spaniol, începând împărăţia de vrâstă fiind de ani 42, la anul de la Naşterea Fecioarei [98].

Om înţelept, de altmintrelea, fiind învăţat mare, cu sfat întru toate şi foarte drept, cât şi aceasta au făcut, zic

[1] Boerebista, cel mai mare rege dac.
[2] Cronicar italian, scriind despre unguri pe vremea lui Ştefan cel Mare.
[3] Că.
[4] Ţerile vecine.

istoriile, cum că: puindu-se împărat, şi chemând pe cel dintâi al pretoriului [1], i-au dat sabia, zicându-i: „Pentru mine slujeşte-o, până direptele fac; iar nedireptele de voiu face, împotriva mea tu o întoarce!"; şi cu inimă mare, mai vârtos într-ale oştilor lucruri. Aceasta dară altcevaşi mai pe deasupra decât cel ce fusese mai de-nnainte vreme, şi de această ţară gândind, şi socotind într-alt chip, şi ale sale gătiri de războiu îşi tocmia. Şi, nu prea mulţi ani de împărăţia lui trecând, deci cu mari greimi de oşti şi cu nespusă putere s-au sculat a oşti într-aceste părţi. Câtă dară va fi fost puterea lui atuncea, şi cu câtă mulţime de oameni va fi umblat, în cât au umblat şi au supus părţile lumii, putemu-ne, însă cu mare mirare, şi domiri câte cevaşi, că, iată, vrând pe larg acele oştiri ale lui şi lucruri mari ce apucase făcea, ca să-i ramâie şi în fapte slavă şi pomenire, doară şi minune la oameni în veci rămâindu-i, – pe unde mergea drumuri mari de piatră făcea, şi şanţuri groaznice trăgea, pe unde mergea şi umbla. Precum şi până astăzi, – se văd şi la noi aici în ţară, cărora încă troianuri [2] li zicem, rămâind de atuncea den om în om acel nume, carele se trage şi până astăzi, – măcar că foarte puţini sunt carii le ştiu, drept ce li zic troianuri. Iar acesta este adevărul, că de oştirea acelui mare împărat, Traian Ulpie, sunt ridicate acestea; şi nu numai aici, ci şi printr-alte ţări aşa au făcut, cum s-au zis, pentru ca să rămâie neamului omenesc pomenire de mari şi puternice faptele lui. Iară, de va fi şi altcineva făcut ca acelea, din romanii voevozi sau împăraţi mai înainte vreme, cum şi poate fi făcut (că toţi puternicii stăpânitori ca acelea nevoiesc a lăsa pe urmă de mari faptele lor pomenire), aceia nu o ştiu, pentru că, de la acest împărat încoace, asemenea acelora nemaifăcându-se, nici a să mai pomeni vedem; unde rămâne, de vor fi făcut şi alţii, iară pre numele acestuia au rămas de a se numi şi se pomeni într-acestaşi chip.

[1] Străjii.
[2] Nu vine însă de la Traian.

Aşa deci Traian acesta, începând războiul, întâi cu dachii, 16 ani... s-au tras, – într-acele vremi crăind [1] pe aici Decheval, care era foarte om viteaz şi meşter la ale războaielor, precum şi Dion îl scrie, în Istoria vieţii lui Traian, ce face, şi bogat, şi mulţime de oameni avea. Precum şi lesne este a socoti şi a crede neştine [2] că aşa va fi fost, de vreme ce, afară dintr-altă vreme trecută mai de-nnainte, câte şi câte războaie grele şi bătăi sângeroase făcuse între dânşii! Care Decheval şi în vremile ce împărăţia Domitian la Roma, la anul de la învierea domnului 99 (?), cu mari puteri s-au sculat împotriva lor, şi nu puţine rele şi stricăciuni au simţit ţinuturile romanilor de dânsul. Apoi de 16 ani năprestan [3] cu o împărăţie mare şi puternică ca aceia a romanilor, cum se pomeneşte, – câtă putere şi câtă avuţie au trebuit să aibă, de au putut sta atâta împotrivă şi a răbda?

Însă, în cea de apoi, văzând Traian că în lung se trage acest război, şi gândind că multe se pot întîmpla dintr-acea zăbavă (mutător foarte tuturor acestora fiind norocul), el însuşi cu toată romana putere-i s-au sculat de au venit spre Dachia, şi, viind până la marginile Dunării, din jos de Cladova, s-au apucat de pod de piatră stătător peste Dunăre, căruia, şi până astăzi, şi dincoace de Dunăre, şi dincolo, i se văd margenile şi începuturile cum au fost şi drept ce loc au fost. Mai veade-se, zic, şi, când scade apa la mijloc, şi alte colţuri, ca neşte picioare de zid; lângă care pod este şi cetatea Severinului, dincoace, mai sus oareşice, care era făcută de Severu împărat [4], mult încoace mai pe urmă decât Traian împărăţind acela, la anul de la Hristos 213[-211]; însă acuma spartă şi mult veche se vede.

Acel pod mare minune şi mare lucru au fost şi aiavea semn este de nespusa putere ce au avut acea împărăţie.

[1] Fiind craiu.
[2] Cineva.
[3] Necurmat.
[4] Şi aceasta e o greşală. Severin vine de la numele întemeitorului satului de lângă cetate, moşul Severin.

De care pod mulţi istoresc [1], şi mulţi între alte minuni ce se vedea ale lumii îl număra, şi de meşteşugul lui, cum l-au făcut, şi de altele cât de multe au trebuit până a-l face; iară de cheltuială, cu cât s-au făcut, este necrezut de a se şi spune. Zic scriitorii de acest minunat pod, şi alţii mulţi scriu. Iară şi Ioan Teţu [2], în cartea Istoriilor lui, puţin mai pe larg şi făptura lui cum au fost, spune, şi căzută laudă îi dă. Însă şi Dion, carele istoreşte ale lui Traian toate, mai pre larg de acest pod scrie aşa.

Cuvintele lui acestea sunt: „După acestea, Traian podul de piatră peste Dunăre a se face au grijit, care toate alalte ale lui faceri mari departe le-au întrecut ale acelui pod. Stau tot de patru laturi cioplite pietre picioarele lui, a cărora înnălţime de 150 de picioare este, fără temeliile lor; iară, lăţimea, de 60 de picioare cuprinde; şi de la unul până la altul sunt depărtate picioarele de 170; şi coprinse de la unul până la altul cu colaci.“ Acum dară, cât va fi fost de lung şi ce pod va fi fost, socotească cine pohteşte şi este grijuliv [3] ca de acestea a şti. Aflatu-s-au în Ardeal (poate fi dusă de aici) şi o piatră, care au fost la capul podului pusă; şi scrisă de acest pod, cu... slove letineşti însă, care va să zică:

Providenţia lui August, adevăratului Pontifex.
Puterea romană, ce nu se supune supt jug, –
Iată că răpeşte şi Dunărea.

Acest pod şi în banii acelui împărat Ulpie Traian se punea: de-o parte de monetă, bătea chipul lui, şi de ceealaltă parte tipăria podul cu... slove..., care aşa tâlcuiesc:

Sfatul şi norodul roman prea-bunului Domn *acesta au grijit tipări, întru pomenirea minunatului pod, iproci.*

Care şi până astăzi într-acea monetă (adecă într-acei bani) se vede, vrând în tot chipul acela să lase pomenire nemoartă de mari faptele lui în veaci.

[1] După greceşte: istorisesc.
[2] Tzetzes, compilator bizantin.
[3] Doritor cu grijă.

Aşa deci, făcând podul, au trecut şi el pe dânsul în ceastă parte, savai [1] ca nicicât au şezut el acolo zăbovind, până a se face podul, că lucrurile războiului se afla în odihnă şi în lene, ce dese bătăi cu vrăjmaşii săi făcea, şi prăzi, arsuri şi alte rele pe tot locul se vedea. Decheval încă nu într-un loc şedea nici fără de mare grijă se afla, ce şi el, cu toate puterile câte avea, tare se apăra, şi de multe ori şi izbândia; ce, nici o potrivire, nici o asemănare, având crăiea lui către împărăţia romană, el din zi în zi şi tot mai slăbia, că nici cu nici una detocma [2] era ca până în săvârşit să se poată bate şi să poată sta împotrivă.

Aceale deci şi el cunoscând tocma atunce mai bine, zic cum că au trimes de câteva ori la împăratul Traian ca să se împace, cum şi alte dăţi făcuse, ci încă şi toată biruinţa [3] să o închine împărăţiei lui, puind armele lui jos [4], şi araciu să leage [5], şi pe toţi robii romani, câţi avea prinşi, să-i sloboază (că mulţi avea, şi din oameni mari prinşi robi). Iară nici cum n-au vrut să-i primească atuncea acele cereri şi făgăduinţe zicând că, nu numai atuncea umblă să înşale şi să adoarmă împărăţia, îngrozindu-se de dânsa, ce şi alte dăţi de multe ori ca acelea au şi ispitit şi au şi făcut; iar apoi de nici una nu s-au ţinut. Pentru că zicea că şi alte dăţi aşa făcuse, biruindu-se de romani, şi căzând la pace, şi tari legături cu ei legând, apoi, numai că trecea cât de puţină vreme, atuncea numaidecât împotriva lor se scula.

... Şi altă dată au oştit Traian împotriva lui, şi prea tare şi groaznic război au avut cu el, atâta cât, măcar că romanii au biruit şi mulţime de vrăjmaşi au omorât, iară şi dintr-înşii încă atâţia au fost mulţi răniţi într-acel război, cât, ne mai având cârpe bărbiarii [6] de a lega ranele, şi, auzind împăratul, însuşi ale lui haine nu şi-au cruţat, ce le-au dat de-i lega, şi cetăţile cu destulă osteneală i le lua.

[1] Deşi. De fapt: „dacă vreai“.
[2] De o potrivă.
[3] Stăpânirea.
[4] Depune armele.
[5] Să se învoiască a da haraciu (tribut).
[6] Ei înlocuiau la hirurgie pe medicii de astăzi.

Însă, văzând Decheval că şi de Scaunul Crăiei lui se apropie să-l gonească, atuncea au trimes solii de pace la Traian, cu multă rugă, făgăduind că şi armele şi meşteşugurile cu care bătea cetăţi şi războaie, şi pe meşterii aceia să-i dea, şi apoi şi ce va pofti el să facă. Şi, aşa, viind şi el însuşi la împăratul, la pământ plecându-se, s-au închinat împăratului. Aşa, deci, în Italia Traian întorcându-se, solii lui Decheval cu dânsul i-au adus, pe carii înaintea a tot Sfatului lui roman ducându-i, armele lor acolo şi-au lepădat, şi, mâinile strângându-şi în chipul robilor, mult şi cu multe cuvinte s-au rugat, şi aşa, pace făcându-şi, iar li-au dat armele, şi s-au dus.

Însă Decheval, nu prea mult trecând, iar de nouă hiclenii se apucă, tocmelele şi legăturile silind şi stricând; însă, cunoscând el că n-are d-atocma putere de faţă să se bată, au început, pe ascuns, a vicleni pe Traian să-l omoare, – că de el foarte se temea şi se îngrozia, cunoscându-l mare şi tare ostaş. Într-acestaş chip dară au început vicleşugul: ştiind el că de acel împărat lesne se apropie omul, şi, cineva, grăieşte cu dânsul, el au aflat oamenii că aceia care să zică că au fugit, şi, apropiindu-se de el, să-i grăiască, şi, de vor putea, să-l omoare. Aşa dară, mergând dintr-aceia, unul, s-au cunoscut cum umblă cu vicleşug de se apropie de împăratul. Aşa deci, prinzându-l şi dându-i strânsoare [1], au mărturisit lucrul, şi cum că au trimis Decheval, iproci.

Atuncea deci, a doua oară sculându-se Traian, cu mai mare şi mai multă decât întâi putere, ca să-l înţearce de toate acele neastâmpărări şi vicleşuguri ale lui, au mers asupra lui, şi s-au jurat, zicând că, până nu va dezrădăcina şi pe el şi pe tot acel rod [2] de oameni, nu se va lăsa, – cum, în cea de apoi, au şi făcut.

Însă romanii, temându-se, şi de aceia aşa au făcut, adecă, ca nu cumvaşi vrodată, când ar începe a scădea

[1] Torturându-l.
[2] Neam.

şi a se mai pleca împărăţia lor, ei, aflând vreme ca nişte nedomoliţi şi nedomesneci vrăjmaşi, pururea nevindecaţi către romani, ar fi gata să facă răscumpărare tuturor câtora au păţit de la dânşii, şi ei ar fi silit, nu numai a surpa detot împărăţia romană, ci şi numele roman să-l stingă şi să-l piarză dupre faţa pământului, de ar fi putut, cum şi alţi mulţi au silit a face, ci n-au nemerit.

Aşa dară, sculându-se Traian cu toată puterea, şi mai în lăuntrurile ţerii intrând odată şi altă dată, mare şi tare războiu cu Decheval având, nu puţină dintr-amândouă părţile vărsare de sânge s-au făcut. În cea de apoi, însă, Decheval, biruindu-se, au fugit, trăgându-se către Beligradul [1] Ardealului, căci acolo era şi Scaunul Crăiei lui. Ci nici acolo nu s-au putut mântui, ci iată oastea romană, trecând munţii Carpaţii (că aşa aceşti munţi toţi carii curmează ţara aceasta de către Ardeal se cheamă, dupe cum scriu gheografii), şi acolo arzând şi sfărâmând, nici acel Decheval au mai putut scăpa; ci, pre el prinzându-l, zic cum să-l fie omorât, alţii [2] zic cum el însuşi să-şi fie făcut moarte, dupre atâtea nenorociri ce i se întâmplase şi vedea că tot şi cu totul se pierde, şi cum că tot va cădea în mâna lor pre urmă, ci viu să nu fie.

Atuncea deci, începând mai vârtos şi cu d-adinsul a cerca şi avuţiile lui, zic cum multă sumă şi mare bogăţie să se fie aflat acolo în cămările polatelor [3] lui; şi multe şi ascunse zic că au fost, care le-au descoperit şi le-au ivit [4] unul dintr-ai lui oameni, pentru că foarte ascunse le ţinea, acest feliu de meşteşug, de a le ascunde varvarul aflând: adecăte, zic că acolo, în apa ce trecea pre lângă polate, abătând întâiu apa de a cura, printr-alt loc, mare foarte groapa făcând, şi cu lespezi pardosind-o, şi pe deasupra bine tocmind-o, iar au dat apa preste acea groapă, ca o peştere mare făcându-o şi acolo mult foarte într-însa aur,

[1] Bălgradul – Alba-Iulia. De fapt către Haţeg: Scaunul lui Decebal era Sarmisegetuza, pe locul Grădiştii de azi.
[2] Care au dreptate.
[3] Palatelor; sing.: polată. Se mai zice în Ardeal.
[4] Le-a scos la iveală.

argint şi alte scule ce ştia că de apă nu se strică, au pus; care ascunzătoare foarte cu nevoie era să se afle, mai vârtos că nimeni nu o ştia. Pentru căci, când o au făcut, robi au adus de o au săpat; şi apoi pre toţi aceia au pus de i-au omorât, ca să nu iasă cuvântul şi acea taină la nimeni afară. Ci, iată că nici o taină, nici o ascunzătoare lumească, dupre nemincinos Cuvântul Domnului, la Luca, cap. 8, nu e care să nu se afle şi la iveală să nu iasă. Alţii zic că le-au ivit acelea şi le-au spus un boier mare roman, ce în mulţi ani l-au fost ţiind acel Decheval acolo rob. Aceasta dară poate fi, că, domirit şi mare la minte om fiind, şi ca acelea multe va fi iscodit, ca să ştie şi să poată cunoaşte până în câtă putere avea acea Crăie de se punea aşa tare împotriva romanei împărăţii de a se lupta şi de a se apăra. Deci, şi acelea spuindu-le şi aflându-le, le-au luat romanii, şi, câte au cunoscut că ar fi fost de zăticnire lor, toate le au stricat şi le au dărâmat.

Aşa deci Traian, supuind şi desăvârşit domolind toată Dachia, şi socotind ca să o tocmească într-acel chip de la care să nu mai aibă alte turburări, nici să li mai vie alte griji, au poruncit de prin prejururile biruinţilor [1] sale de au adus romani lăcuitori, de i-au aşezat aici, şi dintr'a sa oaste au lăsat câţi au trebuit de a-i lăsa, ca să se aşeze aici, rămâind lăcuitori acestor ţeri, care şi până astăzi se trag, cum vom arăta, dintr'aceia.

Însă, nu că doară din dachi niciunul n-au mai rămas, cât doar, pustiindu-se detot, şi nemai rămâind nimeni cine a lăcui aceste pământuri, au pus Traian şi au aşezat romani, ce numai a lor crăie să nu mai fie, nici capete dintr-înşii poruncitori să nu rămâie, nici al lor nume de stăpânire să nu se audă, ci numai de romani. Iar şi din ei alţii au mai rămas, că iată şi Lichinie [2] de neam dac se trage, cum scriu mulţi, însă de proşti oameni era; iar, mai apoi, la Roma mergând şi la mari oameni slujind, fiind poate şi om

[1] Provinciilor.
[2] Candidat de împărat în veacul al IV-lea.

de slujbă, aşa au ajuns de mare, cât şi pre Constanţia, sora lui Constandin împărat celui Mare, au luat, – pre carele şi soţ împărăţiei l-au făcut, şi împotriva lui Maximin tiranului l-au trimes cu oaste, şi la Tars l-au biruit. Însă nici din pieptul acestui Lichinie au lipsit tirania, că şi către alţii crud era, iară către creştini nesăţios gonitor şi muncitor [1].

Însă marele Constandin nu l-au lăsat aşa; ci, împreună cu fiu-său Crispu, cu mare oaste împotrivă-i au mers, şi el cu oaste eşindu-li înnainte, la Odriiu [2] având mare războiu, l-au biruit foarte pe Lichinie. Fugind el deci în Vitinia, iar începea a strânge oaste; însă, văzând că nu-i va merge, trimite pre soţia sa la frate-său Constandin, de-i face pace şi-i iartă viaţa, însă cu această tocmeală, ca fără dregătorie să şază, să se odihnească, la Solun [3], dându-i loc. Iar el, rău fiind învăţat şi neastâmpărat în rele, trecând câtăva vreme, iar începea a se mişca spre turburări şi a-şi strânge oameni asemenea lui. Însă ai lui Constandin ostaşi, fiind la Solun păzitori, acolo l-au ucis şi l-au stins şi pre acel tiran, ca pre Dioclitian, Mexentie şi Maximin, curăţind lumea de împuţăciunea tiranilor. Acest dar Lichinie, cum zisem, au fost de feliu dac; săvai că foarte puţini rămăsese (zic istoriile), de atâta mari de ani, ce într-înşii atâtea grele oşti şi nespusă mulţime de vrăjmaşi au stătut şi au bălăcit, pre carii cu sabie şi cu foc i-au stins. Şi încă, din câţi şi rămăsese, cum s-au zis, doară cu viaţa numai ce era, că alt tot supt nemilostivii ostaşi se mistuise şi se topise.

(REZUMAT, DE N. IORGA)
CUCERIREA DACIEI... 106

Părăsirea Daciei de Aurelian pe la 270. – Pleacă şi se aşează peste Dunăre ostaşii, dregătorii, târgoveţii cei săraci. – Oameni sălbateci la apucături cu feţe necu-

[1] Prigonitor şi chinuitor.
[2] Adrianopol.
[3] Solum e Salonic.

noscute, răsar pe drumurile cele mari ale şesurilor, în cele mari: germani bălani, huni urâţi şi avari cu chip mărunt, osos, cu piele galbenă, ca ungurii de azi. Trimişii lor vin în văi, prin poiene, de cer bir. Voievozii de ţinut, de vale, care stăpânesc peste satele cu juzi, se învoiesc a plăti pentru ca ai lor să aibă linişte. Când barbarii se întrec cu cerutul ori cu ameninţarea, îi pândesc prin strâmtori şi locuri grele, şi câştigă biruinţi, astăzi de mult uitate.

Capitolul III
ÎNTEMEIEREA DOMNIEI ŢĂRII-ROMÂNEŞTI, DE CÂND AU DESCĂLECAT ROMÂNII

(Din logofătul Stoica Ludescu)

Însă dintâiu s-au coprins [Ţara-Românească] de românii care au purces de la romani, şi au venit spre Miază-noapte [1]. Deci, trecând apa Dunării, au descălecat la Turnul Severinului [2], alţii în Ţara-Ungurească, pe apa Oltului, şi pe apa Mureşului, şi pe apa Tisei, ajungând şi până la Maramureş [3]. Iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului, s-au tins pre supt poalele muntelui, până în apa Oltului; alţii s-au pogorât pre Dunăre în jos, şi, aşa, împlându-se tot locul de ei, au venit până la marginea Nicopoii.

Atunce s-au ales dintr-înşii boiarii care au fost neam mare, şi puseră Banoveţ un neam ce le zicea Basarabi, şi li fie lor cap, adecă Mari-Bani [4]. Şi aşezară întâi să fie

[1] N-a fost o descălecare, ca în Moldova, ci Voievozii din dreapta şi stânga Oltului şi toţi juzii s-au unit, de voie ori de silă, prin căsătorii ori prin înfrângeri, supt Voievodul văii Argeşului, care-şi avea curtea la Argeş (Curtea-de-Argeş, adecă: Curtea-din-Argeş). Atunci acesta şi-a zis Domn a toată Ţara-Românească».

[2] Severinul a fost cetate ungurească, unde stăteau Bani de hotar, pe care i-au scos Domnii.

[3] Mare greşeală. Numai duşmanii noştri spun, din interes, că am venit din Balcani în vremi târzii.

[4] Şi aici e greşit. Banoveţi s-au zis fraţii Craioveşti, feciorii lui Neagu, boier de Craiova, pentru că luaseră Bănia pentru neamul lor.

Scaunul la Turnul Severinului, al doilea Scaun s-au pogorât la Strehaia [1] al treilea Scaun s-au pogorît la Craiova.Şi aşa fiind, multă vreme au trecut, tot ei oblăduind acea parte de loc.

Iar, când au fost la cursul anilor de la Adam 6798 (1290), fiind în Ţeara Ungurească un Voievod ce l-au chemat Radu Negru Voievod, mare-herţeg pre Almaş şi pre Făgăraş [2], rădicatu-s-au de acolo cu toată casa lui, şi cu mulţime de noroade, români, papistaşi, saşi, de tot feliul de oameni: pogorându-se pre apa Dâmboviţei, început-au a face ţeară nouă [3].

Întâi au făcut oraşul Câmpulung; acolo au făcut şi o biserică mare şi frumoasă înaltă. De acolo au descălecat la Argeş, şi iar au făcut oraş mare şi şi-au pus Scaunul de domnie, făcând curţi de piatră, şi case domneşti, şi biserică mare şi frumoasă [4]. Iar noroadele ce pogorâse cu dânsul, unii s-au tins pre supt munţi, ajungând până la apa Siretului, şi până la Brăila; iar alţii s-au tins în jos preste tot locul, de au făcut oraşe şi sate până în marginea Dunării şi până în Olt.

Atunce şi Băsărăbeşti, cu toată boierimea ce era mai înainte preste Olt, s-au sculat cu toţii de a venit la Radul Vodă Negru, închinându-se, să fie supt porunca lui, şi numai el să fie domn peste toţi [5]. De atunci s-au numit ţeara de-i zic Ţeara Românească.

[1] Se poate ca la Strehaia, unde au fost Curţi domneşti lângă mănăstirea de azi, să fi fost un vechi Voievod.

[2] Aceste două ţeri s-au dat lui Vladislav-Vodă ca ducat, de Unguri, pentru ajutor.

[3] Aşa-şi închipuia Ludescu, văzând că se află saşi şi alţi catolici la Câmpulung. În acest oraş e îngropat, de bună seamă, lângă tatăl sau bunicul său, Nicolae Alexandru Voievod, fiu al lui Basarab, întemeietorul, un Radu-Vodă de pe la 1380. I se zice Negru, din confuzie cu Neagoe, ctitorul de la Argeş.

[4] Cea mai veche biserică argeşeană e Sân-Nicoară, ale cării ruine se văd încă pe o culme stăpânitoare.

[5] Aceasta se făcuse încă supt Basarab-Vodă, puţin după 1300.

Iar tituluşul [1] Domnului s-au făcut precum arată mai jos:

Întru Hristos Dumnezeu cel bun-credincios şi cel bun de cinste şi cel iubitor de Hristos şi singur biruitor, Io [2] Radul Negru Voievod, cu mila lui Dumnezeu Domn a toată Ţeara Românească şi herţeg al Almaşului şi al Făgăraşului [3].

Acesta este tituluşul Domnilor, de atunce începându-se, pân acum, precum adevărat se vede că este scris la toate hrisoavele ţerii.

Şi în acestaşi chip tocmitu-şi-au Radu-Vodă ţeara cu bună pace, că încă nu era de turci împresurată, şi au domnit până la moarte, îngropându-l la biserica lui Argeş. Şi au domnit ani 24.

De aice se începe povestea altor domni, care au venit pre urma Negrului-Vodă, precum arată mai jos:

Mihai-Vodă au domnit ani 19.

Dan-Vodă au domnit ani 23. Acesta au fost frate cu Mircea Vodă bătrânul, şi l-au ucis Şişman-Vodă, domnul sârbilor, când era cursul anilor 6864 (l356 [4]).

Alexandru-Vodă au domnit ani 27.

[De fapt, şirul domnilor munteni e acesta: Iancu (Ivancu) Tâhomir 12..– 13.. Basarab I-iu c. 1330 – c. 1340. Alexandru I-iu c. 1340 – 16 noiembrie 1364. Vladislav I-iu c. 1364 – c. 1380. Radu I-iu c. 1380 –. .. Dan I-iu... – 1386]

Mircea-Vodă bătrânul. Acesta au avut mare războiu cu Baizit-bei de la Nicopoie [5]. Făcutu-s-au acest războiu pre apa Ialomiţii [6]; biruit-au Mircea-Vodă pre turci, şi făr-de număr au pierit, trecând Baizit-bei Dunărea fără vad; şi alte multe războaie au avut cu turcii.

[1] Titlul.
[2] Io îşi ziceau domnii noştri, pomenind întâi, după datina bulgarilor, pe Ioan, cel dintâiu Ţar al acestora.
[3] Aşa a fost titlul, dar n-avem acte de la Radu.
[4] De fapt, la 1393.
[5] De fapt, marele Sultan Baiazid, zis Fulgerul.
[6] Şi acolo odată; altădată la Rovine, în şesul doljean.

Capitolul IV.
LUPTELE LUI MIRCEA-VODĂ CU TURCII

(Din Mihail Moxalie)

Atunce se sculă multă mulţime de turci, şi începură a prăda şi a lua ţări şi cetăţi: luară şi Amorea şi Draciul [1], până la Dalmaţia, şi toată tara Arbănaşilor [2]; şi începură a scădea puterea creştinească, că nu avea nimeni putere să le stea înainte. De-acii se duseră şi la Sârbi, şi feaceră acolo război mare, şi mult sânge s-au vărsat, şi mulţi fără număr au pierit. Atunci un voinic, anume Miloş Cobilici, viteaz şi bărbat bun, deci meşterşugul de se apropie şi spintecă cu un hangeariu pe Murat-beghi [3], şi, aşa pieri.

Prea acea vreme ucise şi Şuşman, domnul Şcheailor [4], pre Dan Voievod, domnul rumânesc.

De-aci se rădică Baiazit-beg, feciorul lui Murat de se lovirea cu Lazar, domnul sârbesc [5], şi-l birui de-l ucise, şi plecă Ţara Sârbească supt sine, să-i dea dajde, şi le puse domn pre Ştefan Dispot, ani 6897 (1389). De-acii se rădică Baiazit cu turcii spre rumâni. Deci, se loviră cu Mircea Voievod şi fu război mare, cât se întunecă de nu se vedea văzduhul de mulţimea săgeţilor. Şi mai pierdu Baiazit oastea lui cu totul. Iară paşii şi voievozii pieriră toţi: atunce pieri Constantin Dragovici [6] şi Marco Cralevici, aşa, de se vărsa sânge mult, cât era văile crunte. Deci, se spărie Baiazit şi fugi, de trecu Dunărea, şi puse socotitori pre la toate vadurile, şi prinse pre Şuşman, domnul Şcheailor, de-l tăie, ani 6903 (1395). Atunce luară turcii Ţara Şcheailor cu totul 6905 (1397). Jicmon [7], craiul unguresc, adună toată tăria de spre Apus: domnii, voievozii, boiarii, nemţii

[1] Morea şi Durazzo.
[2] Albanezilor.
[3] Sultanul Murad I-iu /+ 1389/.
[4] Bulgarilor.
[5] I se zicea: Cneaz.
[6] Al lui Dragases /Dragoş/.
[7] Sigismund.

şi francii, şi pre uscat, şi pre Dunăre, cât nu se vedea apa de mulţimea corăbiilor: Mircea Voievod cu rumânii, şi de la Manoil Paleolog veniră corăbii multe, pline de voinici [1] de în Ţarigrad, şi de în Veneţia 30 de corăbii. Deci, mergea Craiu pre uscat în jos pre Dunăre cu hvală [2] mare şi cu oşti tocmite, împlătoşaţi, şi sclipia de-ţi părea că răsare soarele.

Şi, când sosi în cetatea de Necopoe, el vrea să ia Necopoia, iară Baiazit strânse turcii cu totul de spre Răsărit şi păziră, curând de se loviră făţiş cu cei de spre Apus, şi fu sfadă mare în multă vreame. Ce învenseră turcii pre unguri, iară craiu' scăpă într-o corabie. Iară Baiazit i-au gonit până la Dunăre, şi mulţi se necară în Dunăre. Deci craiul, cu câtă hvală venise, cu mai mare ruşine se întoarse că-şi pierdu voinicii cu totul şi lăsă oase de oameni, cât nu-şi putea ara oamenii pre acei câmpi.

URMAREA DIN LUDESCU

Făcut-au şi sfânta mănăstire Cozia, şi sfânta mănăstire Cotmeana [3], când era anul 6801 (1382).

Şi au domnit Mircea-Vodă ani 29, şi au murit în domnie (Ianuar 1418), şi s-au îngropat la mănăstirea lui, la Cozia.

Capitolul V
ÎNTEMEIAREA ŢERII MOLDOVEI ŞI ALEXANDRU CEL BUN

(Din Grigore Ureche)

După râsipa ţerii de-ntâiu,... mai apoi, după multă vreme, când feciorii cei de domni den munţii ungureşti, pogorând după vânat, şi au nemerit la apa Moldovei, văzând locuri desfătate, cu câmpi deschişi, cu paduri dese şi cu ape curgătoare, îngrădind locul, au tras pre ai săi de la Maramureş, şi pre alţii au îndemnat de au venit. Şi au

[1] Ostaşi.
[2] Fală.
[3] În Argeş.

descălecat întâi supt munte [1], apoi, înmulţindu-se, mai şi crescând înainte, nu numai apa Moldovei sau Siretul li-au fost hotar, ce până la Nistru şi până la Mare s-au lăţit [2].Mai apoi şi războaie făceau, ca să-şi apere ţara şi pământul său de către schiţi şi goţi [3], şi de către alţi vecini ce erau prinpregiur. Ce, având purtători de grijă pre domnii lor, care-i rădicase dintre sine, de multe ori în Ţeara Leşească au întrat, şi multă pradă şi izbândă au făcut. Den câmpi pre tatari i-au scos [4] Aşijderea şi muntenilor, nu numai nevoie şi groază le făceau, ce şi domniile le schimbau, şi pre cine vreau ei, primeau. Pre ardeleni nu-i lăsau să se odihnească, ce pururea le făceau nevoie, şi cetăţi multe le luase, şi le lipise către Ţara Moldovei, – carele toate la rândul său se vor arăta.

Mai apoi, şi cu turcii, care se vedeau că, ca o negură toată lumea acopereau, războaie minunate făceau; de multe ori i-au şi biruit. Mai apoi, de i-au şi supus supt jugul lor, de căteva ori i-au asudat, rocoşindu-se [5], şi nu fără multă moarte şi pagubă în oameni, până a se aşezare.

Între acei feciori de domni, ce au nemerit locul acesta, au fost şi Dragoş-Vodă, feciorul lui Bogdan-Vodă [6], carele era din domnii Râmului, ce venise de la Maramurăş, şi se vedea mai de cinste şi mai de folos decât toţi. Pre carele cu toţii l-au ales şi l-au pus domn, mai mare lor şi purtător de grijă. Şi, dacă l-au pus domn, au luat pildă de pre capul acelei hieri nesâlnice, zimbru, ce... l-au vânat şi puseră de au făcut, pecetea Ţerii Moldovei, de trăieşte până într-această vreme, în mânile celui ce-l alege Dumnezu a fire

[1] De fapt întâiu s-a aşezat Voievod maramureşean, supus craiului unguresc, Dragoş. Iar fiul lui, Sas, care i-a urmat, murind, Bogdan Voievodul, tot din Maramureş, a venit pe la 1360 fară voia craiului şi a ţinut ţara în voie, ca domnie slobodă.

[2] Pe la 1400.

[3] Ureche crede că descălecatul e mult mai vechiu.

[4] Ei erau domnii câmpului.

[5] De a se răscula.

[6] Fals.

domn ţerii, de se pune pre cărţile domnului, pentru tocmelile şi aşezările lăcuitorilor, şi de ascultarea şi certarea celor ce fac strâmbătăţi între lăcuitorii ţerii.

Şi au domnit doi ani Dragoş-Vodă, şi s-au săvârşit. Şi, întru această începătură, au fost domnia ca o căpitanie. Pre acesta semn, de 'ntâiaşi dată ce se arătă domnia fără traiu [1], se putea cunoaşte că nu va fi aşezare bună între domnii Moldovei; ce, cum au fost prea scurtă viaţa domnului dintâiu, aşa şi domnii ce vor fi pre urmă, adesea se vor schimba, şi multă neaşezare va fi între domnii Moldovei.

După Dragoş-Vodă au stătut domn fiul său, Sas-Vodă, şi au domnit patru ani, şi s-au săvârşit.

Şi au rămas domn fiu-său, Laţco-Vodă, şi au domnit opt ani.

Iară, după Laţco-Vodă au domnit Bogdan-Vodă, şese ani. După Bogdan-Vodă au domnit Petru-Vodă, feciorul lui Muşat [2], 16 ani.

Iară după Muşat au domnit frate-său, Roman-Vodă, trei ani.

După Roman-Vodă au stătut la domnie Ştefan-Vodă..., şi au domnit şepte ani.

Iară ce se va fi lucrat în zilele acestor domni, nu se află scris nemică, cât au domnit ei, 46 de ani cunoaşte-se că poate au fost neaşezaţi, şi de curând, şi n-au avut cine scrie; nice vecinii, care nemică n-au lăsat neînsemnat, n-au ştiut nimic despre dânşii, să fie scris...

După domnia lui Ştefan-Vodă au domnit Iuga-Vodă, apoi Alexandru-Vodă, carele se va pomeni mai jos.

[1] Adecă unde a stăpânit prea puţin Bogdan (nu Dragoş). Iată adevăratul şir al domniilor: Bogdan, 1360 – 1364; Laţcu, c. 1364 – ? c.1372; Iurii (Iuga) Coriatovici, c. 1372 – decembre 1377? Ştefan I, 1377, 1378 – 137...; Petru I, c. 1378 – 1393; Roman. I, c. 1393 – 1394; Ştefan I (sau II), c. 1394 – 1399; Iuga, 1399 – 1400.

[2] Al Muşatei. Aşa o chema pe maică-sa, care moştenise drepturile de stăpânire ale casei Bogdan-Vodă.

Făcut-au (Alexandru-Vodă) două mănăstiri mari în Moldova: Bistriţa şi Moldoviţa, şi le-au înzestrat cu multe sate, şi vecini, şi cu hălăştaie, şi cu veşminte scumpe înăuntru, şi cu odoare. Şi, deacă s-au văzut luminat în cinstea domniei, în doi ani a domniei sale, fiind mai întreg şi mai cuminte decât cei trecuţi înaintea lui, şi mult râvnind şi nevoind spre cele de folos sufletului său, adus-au, cu mare cheltuială, din ţeara păgână, sfintele moştii ale marelui mucenic Ioan Novi, şi le-au pus întru a sa vestită cetate, ce este la oraşul Sucevei, cu mare cinste şi pohvală [1], de ferirea domniei sale şi de paza scaunului său (1400). De vei cerca la Cărţile Bisericii [2], vei afla scris viaţa Sfinţiei Sale, miercuri şi joi, în săptămâna Rusalelor: atunce îl slăveşte toată ţara noastră, în sfânta Mitropolie în Suceava, unde-i zac sfintele moştii.

Şi, cu darul de înţelepciune ce avea de la milostivul Dumnezeu, prăvind şi văzând cinstea lumii, cum se cade a se purtare craii, împăraţii şi domnii, în podoabe şi în obiceie de cinste, socotit-au şi la această ţeară, măcar că n-au mai fost căutat-o alţii ce au fost domni de mai nainte, întâia dată au trimis la Patriarhia de la Răsărit de au luat blagoslovenie, şi au făcut Mitropolit, şi i-au dat Scaun o sfântă mănăstire în oraşul Sucevei, să fie Mitropolie, lângă curtea domnească, dându-i multe sate, şi ocini [3], să fie de posluşanie sfintei Mitropolii. Dat-au şi o samă de ţinuturi în eparhia Mitropolitului, făcându-l epitrop legii.

Mai făcut-au şi al doilea episcop, după Mitropolit, la sfânta mănăstire în oraş în Roman, şi-i dete eparhie o parte de ţinuturi, pe supt munte, în gios.

[1] Laudă.
[2] La Cazania, Evanghelia învăţătoare a Mitropolitului Varlaam.
[3] Moşii moştenite.

Capitolul VI

BOGDAN-VODĂ ŞI ÎNCEPUTURILE DOMNIEI LUI ŞTEFAN CEL MARE

(Din Grigore Ureche)

[Domnii, de la Alexandru-cel-Bun; Ilie sau Iliaş, 1432 – 1434; Ştefan II, 1434 – 1435; Ilie cu Ştefan II, 1435 – 1443; Ştefan II, 1443 – 1447; Roman II, 1447 – 1448; Alexandru II, 1448, iulie-august; Petru II, 1448 – 1449; Alexandru II, 1449; Bogdan II, 1449 – 1451; Petru III, 1451 – 1457; Alexandru II, 1451 – 1455].

Domnind Alexandru-Vodă [cel tânăr, fiul lui Ilie şi nepotul celui bătrân Alexandru] ţeara, s-au sculat asupra lui, Bogdan-Vodă, în anul 6962 [1453], avgust în 22 [1], şi s-au lovit cu... Alexandru-Vodă la Tămăşeni, aproape de târgul Romanului, şi, după multă nevoinţă, au biruit Bogdan-Vodă pre Alexandru-Vodă...

Şi multă moarte s-au făcut în oastea lui Alexandru-Vodă, şi într-acel războiu au pierit oameni de frunte: Oance, logofătul cel mare, şi Coste Andronic, şi alţii.

Cronicarul lătinesc această poveste o scrie, şi zice că acest Bogdan-Vodă au venit cu oaste asupra lui Alexandru-Vodă, cum s-au pomenit mai sus, şi l-au gonit în Ţeara Leşească, după ce au domnit patru ani.

Alexandru-Vodă, dacă au fugit în Ţeara Leşească, cu doamnă-sa şi cu coconii săi, au poftit de la craiu agiutor [2]; şi au trimis craiul pre Ioan Sinavschi cu Ţeara Rusească [3], şi au împins pe Bogdan-Vodă, şi au apucat Hotinul, şi Neamţul şi Suceava, şi au aşezat pre Alexandru-Vodă domn la scaun.

Iară Bogdan, fără zăbavă, adunând oaste de pe unde au putut, au venit, şi au scos pre Alexandru-Vodă den scaun, şi iar au stătut Bogdan-Vodă domn în scaun. Deci,

[1] De fapt, 12 octombre 1448.
[2] După mamă era şi rudă cu craiul.
[3] Cu oştile din Rusia, provincia polonă de peste Nistru.

Alexandru-Vodă au năzuit la leşi, şi au făcut jalobă la craiu pre Bogdan-Vodă. Iară craiul au făcut sfat, ce va face cu această ţară mişcătoare şi neaşezată. Sfătuiau unii de ziceau să scoaţă domnii, să nu-i mai lase să hie, şi să pună giudeţele sale [1], şi să o împartă să o facă ţinuturi. Iară alţii ziceau, carii erau împotrivă, că mai bine este a se apăra de turci de după păretele altuia decât de după al său.

Şi, aşa, aleseră pre Ozdrovot [2] şi pre Conieţpolschi, cu oaste, pentru pohta a o samă de moldoveni, să ducă pre Alexandru-Vodă la scaun; care au scos voievozia rusească şi au avut şi de moldoveni gloate mari. Şi, dacă au intrat în Moldova, cu trei oşti: moldovenii, cu domnul lor, cu Alexandru-Vodă, şi un polc de podoleni [3], cu Buciaţchie, şi altă parte de oaste era cu Conieţpolschi, oastea au trecut Nistrul la Hotin, supt cetate. Că era cetatea Hotinul pre mâna oamenilor lui Alexandru-Vodă. Iară Bogdan-Vodă era atunce la Lipovăţ [4].

Leşii, deaca au înţeles de dânsul, au vrut să treacă Prutul, să-i dea războiu. Iară Bogdan-Vodă n-a vrut să dea războiu, socotind să-i bage la locuri strâmte, şi, zăbovindu-i, să-i flămânzească. Aşa, i-au purtat den loc până la apa Bârladului; iară el ţinea pădurile, şi trimitea cu înşelăciune soli: că va să se plece lui craiu şi să facă pace, giuruindu-i 7.000 galbeni să-i dea pre an, şi încă şi alte multe daruri giuruiau, numai craiul să-l apere de turci.

Crezând leşii acela cuvânt, au lăsat să hie pre îngăduinţa lui, şi s-au întors. Iară Bogdan-Vodă se ascuţia ca să-i poată vâna unde ar putea. Ce, simţind aceste oamenii lui Alexandr-Vodă, au spus leşilor să nu se încreză, ci să se păzească. Iară leşii, fiind de înşelăciune coprinşi, nu băgară în seamă, până au fugit un diac a lui Bogdan-Vodă: la oastea leşească, de li-au spus. Atunce boiarii lui

[1] Judecătorii săi.
[2] Ozdrowanski.
[3] Din Podolia, altă provincie polonă la Nistru.
[4] În codrii Vasluiului.

Alexandru-Vodă sfătuiau să încungiure pădurea şi să hălăduiască de meşteşugurile lui Bogdan-Vodă, că în pădure supusese [1] oaste. Dară leşii, fiind dârji, n-au vrut să asculte, ce au intrat să treacă pădurea, şi au trimis înainte carele cu pârcălabul de Hotin, şi cu dânsul toţi moldovenii, şi cu podolenii.

Când au fost în mijlocul pădurii, făcut-au năvală oastea lui Bogdan-Vodă la carele leşilor. Şi, apărându-se leşii, abia au scăpat, cu multă pagubă şi pierire. Apoi, vrând să intre şi cealaltă oaste leşească, atunce s-au ivit toată oastea lui Bogdan-Vodă, cu multe steaguri şi buciune, şi fără călărime, iară multă pedestrime.

Văzând aceasta leşii, ei s-au tocmit de războiu, şi au băgat în mijloc pre Alexandru-Vodă. Şi s-au tâmplat acest' războiu a şese zi după pacea ce se făcuse la Crasna [1451]; şi s-au bătut de-nainte de apusul soarelui până a înnoptat, perind dintr-amândouă părţile, până au năvălit şi gloatele de pedestrime, care au făcut la strâmtoare mare vărsare de sânge în leşi, tăind cu coasele vinele cailor. Unde hatmanii leşeşti, vrând să îmbărbăteze pre ai săi, şi-au pus şi ei capetele, ales Petru Ozdrovot, şi Neculai Porava şi Buciaţchi.

Şi biruia Bogdan-Vodă, de n-ar fi dat agiutor moldovenii lui Alexandru-Vodă, care trecuse pădurea cu podolenii, pre care îi trimisese cu carele. Aceia s-au vârtejit [2] la războiu, de au dat inimă celorlalţi, ce erau peitori [3], şi au împins pre oastea lui Bogdan-Vodă, de unde au prins a fugire, şi umpluse pădurile. Şi, aşa, cu vitejia iar a moldovenilor, au rămas izbânda la leşi, cei ce pierduse războiul, – dintre care mulţi aleşi pierise în războiu: Nievorschie, Biescovschie, Davidovschie, şi alţi mulţi ca aceştia.

Deci Alexandru-Vodă, cunoscând că nu se va putea aşeza la scaun, că pre vrăjmaşul său, pre Bogdan - Vodă măcar că de acea dată l-au fost înfrânt; iară nici o pagubă

[1] Ascunsese.
[2] S-au întors în luptă.
[3] Să piară.

nu-i făcuse, – că Bogdan-Vodă şi cu oamenii săi, cumu-şi erau învăţati a ţinere pădurile, măcar că se răşchirase din războiu, prin păduri; iarăşi s-au strâns şi s-au tăbărât, nepierzând nădejdea, şi să lovească pre leşi, ştiindu-i că sunt slăbiţi de tot ajutorul, – înţelegând de aceasta, leşii, de-mpreună cu Alexandru-Vodă, şi văzându-se slabi, nu era nădejde de al doile rând să se lovească cu Bogdan-Vodă. Că nemică lui Bogdan-Vodă nu-i stricase că den oastea lui puţini pierise; iară de la leşi cu totul pierise.

Deci, văzând că nu le slujeşte norocul, nu s-au apucat de scaun, nici au aşteptat de al doile rând războiul, temându-se să nu-i lovească Bogdan-Vodă fără veste, cu oaste tocmită [1], şi vor petrece mai rău decât întâi. Ce numai s-au bulucit [2], dimpreună cu Alexandru-Vodă, şi cu toţii s-au tras mai degrabă spre Ţeara Leşească.

Iară Bogdan-Vodă, văzându-se curăţit de vrăşmaşii săi, s-au aşezat în Scaun.

După doi ani a' domniei lui Petru-Vodă Aron, rădicatu-s-au de la Ţeara Muntenească Ştefan-Vodă, feciorul lui Bogdan-Vodă (1457), cu mulţime de oaste muntenească, şi den ţeară adunaţi şi au intrat aici, în ţeară; şi, silind spre scaunul Sucevei, i-au ieşit înainte Petru-Vodă Aron, la sat la Joldeşti, pre Siretiu, la Tină, şi şi-au dat războiu în ziua de Gioi Mari, aprilie 12, şi au înfrânt Ştefan-Vodă pre Petru-Vodă Aron. Şi nu se lăsă Petru-Vodă cu atâta, ci iar s-au bulucit al doile rând la Orbic, de s-au lovit cu Ştefan-Vodă; şi iar au izbândit Ştefan-Vodă, că au prins pre Petru-Vodă Aron, şi i-au tăiat capul, după ce au fost domn doi ani, – de-şi răsplăti moartea tătâne-său, lui Bogdan-Vodă.

Ştefan-Vodă au strâns boiarii, şi mari şi mici, şi altă curte măruntă, împreună cu Teoctist Mitropolitul, şi cu mulţi călugări, la Direptate [3]; şi i-au întrebat pre toţi: este

[1] Strâns laolaltă.
[2] Adunat.
[3] Unde se aducea, în marginea Sucevei, la îndeplinire osândele.

cu voia tuturor să li fie domn? Atunce toţi, cu un glas, au strigat: «În mulţi ani de la Dumnezeu să domneşti».

Şi, cu voia tuturor, l-au rădicat domn, şi l-au pomăzit de domnie Teoctist Mitropolitul. Şi de acolo au luat Ştefan-Vodă schiptrul ţerii Moldovei, şi au mers la Scaunul domnesc, la Suceava.

Deci, Ştefan-Vodă, gătindu-se de mai mari lucruri să facă, nu cerca să aşeze ţeara, ce de războaie se găti; că au împărţit oştii sale steaguri, şi au pus hotnogi [1] şi căpitani, – care toate cu noroc i-au venit.

Capitolul VII
LUPTELE LUI ŞTEFAN CEL MARE

(Din Grigore Ureche)

Fiind Ştefan-Vodă om războinic, şi de-a pururea trăgându-l inima spre vărsare de sânge, nu se zăbovi vreme multă, după ce se aşeză la domnie, ce, în al cincile an al domniei sale, în anul 6969 (1461), rădicatu-s-au Ştefan-Vodă cu toată puterea sa, şi s-au dus la Ardeal, de au prădat Ţara Săcuiască. Nice au avut cine să-i iasă împotrivă, ce, după multă pradă ce au făcut, s-au întors cu pace înapoi, fără de nici o sminteală.

Iar în al şesele an a' domniei lui Ştefan-Vodă, în anul 6970 (1462), iunie în 22, au lovit pre Ştefan-Vodă cu o puşcă întro gleznă, la cetatea Chiliei [2].

.....

În anul 6973 (1465), în luna lui ghenarie 23, adunând Ştefan-Vodă multă oaste de ţeară, vrând să răscumpere cetăţile care le luase păgânii de la alţi domni, pogorât-au cu toată puterea sa spre cetatea Chiliei, şi, sosind miercuri spre joi, la miazănoapte, au încungiurat cetatea. Însă joi nu s-au apucat de harţă, iară vineri, de diminiaţă, au

[1] După ungureşte. Asemenea căpetenii de oaste se întâlnesc mai târziu. Ştefan avea în oaste: viteji, voinici, hănsari şi asupra lor căpitani.

[2] El încunjurase cetatea, pe care ostaşi unguri o ţineau pentru domnul muntean.

început a batere cetatea, şi, aşa, toată ziua s-au hărţuit, până seara. Iară sâmbătă, se închinară cei din cetate, şi au intrat Ştefan-Vodă în cetatea Chiliei; şi acolo, petrecând trei zile, veselindu-se şi lăudând pre Dumnezeu, îmblânzea oamenii în cetate.

De acolo şi la Cetatea-Albă au tras, şi, multă năvală făcând, au dobândit şi Cetatea-Albă. Şi, aşa, amândouă cetăţile cu multă vărsare de sânge le dobândi; carele le-au întărit cu bucate şi cu slujitori [1].Au lăsat pre Isaia şi pre Buhtea pârcălabi, ca să le grijească; iară Ştefan-Vodă s-au întors la scaunul său, la Suceava. Iară în al zecele an a' domniei sale, în anul 6974 (1466), iulie 10 (iunie 4), au început Ştefan-Vodă a zidire mănăstirea Putna, întru lauda lui Dumnezeu şi a Maicei noastre Născătoarei de Dumnezeu.

Mateiaş (Corvin), craiul unguresc [2], bizuindu-se puterii sale şi meşterşugului său, cu care pre mulţi den vecinii săi i-au surpat şi i-au supus, – carele de multe ori războaie făcea cu turcii, şi cu noroc izbândia, neavând nice o pricină direaptă asupra lui Ştefan-Vodă, ce numai ca să-l pună să fie supt ascultarea lui, ca să-i fie cuvântul deplin, când de multe ori se lăuda Mateiaş craiu, că, câte războaie face Ştefan-Vodă, toate cu puterea lui le face, şi de supt ascultarea lui face izbândă, şi, vrând, de ce se lăudare, ca să arate că-i adevărat, au trimis soli la Ştefan-Vodă, să i se închine. Iară Ştefan n-au primit.

Deci, văzând Mateiaş craiu volnicia lui Ştefan-Vodă că nu o poate supune, au strâns multă oaste a sa, şi, agiutor luând de la alţii, au purces, în anul 6975 (1467), şi au ieşit în Moldova, şi zicea că cu cale merge, să ducă la scaun în Moldova domn pre Petru-Vodă. Şi au ieşit la Trotuş, noiembrie 19; de acolo au mers la Roman, noiemvrie 29, şi acolo s-au odihnit până a şepte zi, prădând şi jăcuind.

[1] În veacul al XVII-lea, ostaşi ţerani. – Cetatea Albă n-a luat-o Ştefan, încă de pe la anul 1410 ea era a Moldovei.

[2] Tată-său, Iancu, vestit viteaz, era român.

Iară a opta zi, dechemvrie în 7, au aprins târgul Romanul, şi au purces spre Suceava, să apuce Scaunul.

Şi, mai apoi, socoti să nu rămână vreun unghiu nepipăit de dânsul, au lăsat calea despre Suceava, unde-l aştepta Ştefan-Vodă, şi au luat spre Baie, unde au sosit luni, dechemvrie 14. Şi acolo, la Baie, cum nu prea avea nici o grijă de nici o parte, îşi lăsă oastea fără nici o pază, la băuturi şi la jacuri. De care lucru având Ştefan-Vodă ştire, şi prinzând limbă [1], Marţi, dechemvrie 15, au aprins târgul asupra lor, când ei erau fără de nici o grijă. Şi, fiind ei beţi, i-au lovit Ştefan-Vodă cu oastea tocmită, în revărsatul zorilor, de au făcut multă moarte şi pierire în unguri. Că ei, nefiind tocmiţi de război, nemică de arme nu s-au apucat, ce de fugă. Nice urma să ia, carii scăpă', că, fiind noapte, de nu ştiau încotro vor face, în toate părţile rătăceau. Deci, îi vâna' ţeranii în zăvoaie şi prin munţi, unde vreo 12 mii periţi s-au aflat. Mai apoi, şi singur craiul, rănit de săgeată foarte rău, abia au hălăduit prin potici, de au ieşit la Ardeal.

Aşa noroceşte Dumnezeu pre cei mândri şi falnici pentru să arate lucrurile omeneşti cât sunt de fragede şi neadevărate; că Dumnezeu, nu în mulţi, ce în puţini arată puterea sa, ca nime să nu se nădăjduiască în puterea sa, ce întru Dumnezeu să-i hie nădejdea, nice fără cale războaie să facă, – că Dumnezeu celor mândri se pune împotrivă.

Pre acea vreme, având Ştefan-Vodă prietenie cu leşii, au trimes din dobânda [2] sa şi craiului leşesc, prin solii săi.

Iară Mateiaş, craiul unguresc, dacă au scăpat, de iznoavă gătise oaste ca să vină asupra lui Ştefan-Vodă; ci, venindu-i alte greutăţi despre Ţeara Ceşească [3], s-au întors la ceşi cu oastea sa.

Atunci, şi craiul leşesc, înţelegând că va să meargă Mateiaş craiul asupra lui Ştefan-Vodă, au trimis soli că-i

[1] Veste.
[2] Pradă.
[3] A Cehilor, Boemia.

va da agiutor, de-i va trebui, împotriva lui Mateiaş craiu; şi i-ar fi dat, de nu s-are fi părăsit de acel gând [1] Mateiaş craiu.

Pe acea vreme, în 25 a' lui noiemvrie, s-au săvârşit Evdochia, Doamna lui Ştefan-Vodă.

.....

Într-acelaşi an, după războiul lui Ştefan-Vodă ce au avut la Baie cu Mateiaş craiul, s-au râdicat Ştefan-Vodă cu toată puterea sa: voind să-şi răscumpere strâmbătatea ce-i făcuse ungurii, cu Mateiaş craiu, când venise la Baia, s-au dus la Ardeal, şi multă pradă şi robie au făcut în Ţeara Săcuiască, neavând cine-i sta împotrivă, şi cu pace s-au întors înapoi fără nice o zminteală.

Nu peste multă vreme, au încetat vrajba între craiul unguresc şi între Ştefan-Vodă, că, văzând ei că vrăjmasul lor şi a toată creştinătatea, turcul, le stă în spate, şi asupra volniciei [2] tuturor întinde mrejile sale ca să-i cuprinză, şi arătându-se prieten, cu multe cuvinte înşelătoare, şi către unul, şi către altul, ca să-i zădărească şi să afle cap de price [3], să înceapă zarvă, socotind că, între acele amestecături, i se vor închina lui, pentru să le dea agiutor, şi, mai apoi, îi va pleca supt giugul său; ci, văzând aceste înşelăciuni, Mateiaş craiu şi cu Ştefan-Vodă s-au împăcat, şi s-au aşezat; şi încă, după pacea aşezată, şi legături tari ce făcură amândoi, au dăruit Mateiaş craiul pre Ştefan-Vodă cu cetăţi mari la Ardeal, anume Balta [4] şi Ciceul.

Venit-au mulţime de oaste tătărească, şi au intrat în ţară să prade, în anul 6978 (1469). Iară Ştefan-Vodă, prinzând de veste, le-au ieşit înainte, la o dumbravă ce se chiamă la Lipinţi [5], aproape de Nistru; şi s-au lovit cu oastea sa, avgust 20; şi, dând război vitejeşte, i-au risipit, şi multă

[1] De nu s-ar fi răsgândit.
[2] Libertăţii.
[3] Început de gâlceavă.
[4] Cetatea de Baltă (adică din Baltă).
[5] Lipnic.

moarte şi pierire au făcut într-înşii, şi pre mulţi i-au prins vii, şi le luă tot pleanul [1]. De care lucru cunoscând Ştefan-Vodă că agiutorul nu de aiurea i-au fost, ci numai de la Dumnezeu şi de la Prea-Curata Maica Sfinţiei Sale, şi cu mare laudă şi izbândă s-au întors înapoi la Scaunul său, la Suceava.

Deacă s-au întors Ştefan-Vodă de la acel războiu cu izbânda ce au făcut, de au bătut pre acei tatari, spre lauda aceia au mulţămit lui Dumnezeu, şi au sfinţit mănăstirea Putna, care era zidită de dansul (septemvrie în trei), spre lauda Prea Curatei Fecioarei Mariei, Maicei domnului nostru Isus Hristos. La care sfinţenie multă adunare de călugări au fost, şi singur Teoctist Mitropolitul, şi Tarasie episcopul, împreună cu Iosif arhimandritul şi egumenul Putnei. Zic că au fost la liturghie arhiepiscopi, preoţi şi diaconi, 64, la jertfelnic.

Într-acele vremi, au intrat zaviste între Ştefan-Vodă şi între Radu Vodă, domnul muntenesc. Pre obiceiul firii omeneşti: de ce are, de ce pofteşte să aibă mai mult, nu sosia [2] lui Ştefan-Vodă, ale sale să le ţină şi să le sprijinească, ci de lăcomie, cele ce nu erau a' lui, încă vra să le cuprinză. Strâns-au ţeara şi slujitorii săi, şi au intrat în Ţeara Muntenească, de au prădat marginea, fevruarie în 27, şi au ars Brăila, marţi în săptămâna albă.

Radul-Vodă, domnul muntenesc, văzând atâta pradă în ţeara sa, ce-i făcuse Ştefan-Vodă, n-au vrut să să lase să nu-şi cerce [3] strâmbătatea sa. Ci adese se tâmplă, cela ce va să-şi întoarcă bătaia, de două ori îl bat; că, strângând oastea sa, şi vecinească, au venit asupra lui Ştefan-Vodă. Iară el, ca un leu gata spre vânat, de sârg s-au pornit, şi la Soci le-au ieşit înainte; şi, dând războiu vitejeşte, martie în 7, veleat 6979 (1471), nu mai puţin de vitejia moldovenilor, carii erau gata, au să moară, au să izbândească, decât de meşteşugul lui Ştefan-Vodă, Radul-Vodă au pierdut

[1] Prada.
[2] Nu ajungea.
[3] Răzbune.

războiul, cu multă pagubă de ai săi. Că pre toţi i-au tăiat, şi toate steagurile Radului-Vodă le au luat, şi pre mulţi i-au prins vii, şi pre toţi i-au tăiat. Numai ce au lăsat vii pre doi boieri de cei mari, pre Stan logofătul şi Mircea comisul.

Ştefan-Vodă, având inima aprinsă spre lucruri vitejeşti, îi părea că un an ce n-au avut treabă de războaie, că are multă pagubă, socotind că şi inimile voinicilor, în războiu trăind, se ascut, şi truda şi osteneala cu care se deprinsese oastea, e a doua vitejie. Strâns-au de iznoavă oaste şi au luat pre Basarabă Laiotă, ca să-l ducă în Ţeara Muntenească, să-l pună domn.

Ian socoteşte că supt un copaciu bun câţi se mistuiesc; sau câtă laudă îşi adaoge, nu numai purtătorul, ci şi ţeara, când năzuiau la dânsul şi la ţeară şi domnii cei străini, să-i ducă la domnie; şi, cu ajutorul lui, erau cu nădejde că vor izbândi!

Şi, intrând Ştefan-Vodă în Ţeara Muntenească, se găti să deie războiu Radului-Vodă. Deci văzând Radu-Vodă că nu-i va putea sta împotrivă, au dat dosu' cu oastea sa, şi s-au dus la Scaunul său, la Dâmboviţa [1].

.....

Dacă au sosit Ştefan-Vodă la Margine, noiemvrie în 8, au împărţit steagurile oştii sale pre Milcov, şi de aici s-au împreunat cu Radu-Vodă 6981 (1473) noemvrie în 8 gioi, la locul ce se zice Cursul Apei, şi, dând războiu vitejeşte de ambe părţile, s-au bătut acolo până în seară. Aşijderea şi vineri şi sâmbătă până în seară. Iar, noaptea, spre duminică, au lăsat Radu-Vodă toate ale sale în tabără, şi au fugit cu toată oastea la Scaunul său la Dâmboviţa. Iară Ştefan-Vodă s-au pornit după dânsul cu toată oastea, şi, într-această lună, în 23, au încungiurat cetatea Dâmboviţa. Şi într-aceia noapte au fugit Radu-Vodă din cetate lăsându-şi pre doamna sa Maria şi pe fiica sa Voichiţa, şi tot ce au avut, şi s-au dus la turci, iară Ştefan-Vodă, în 24 a acestei

[1] Cetatea Dâmboviţei, Bucureşti.

luni, au dobândit cetatea Dâmboviţa, şi au intrat într-însa, şi au luat pre Doamna Radului-Vodă; şi pre fiica sa Voichiţa o au luat sie doamnă, şi toată averea lui, şi visteriile lui, şi hainele lui cele scumpe şi toate steagurile lui. Şi acolo s-au veselit trei zile, şi de acii s-au întors la Suceava, dând laudă lui Dumnezeu. Iară pre Basarabă Laiotă l-au lăsat domn în Ţara Muntenească, şi au domnit o lună.

Iară Radu Vodă au năzuit la turci, ca să-şi scoată agiutor de la împăratul turcesc şi să-şi răscumpere domnia cu puterea lor.

Radul-Vodă, dacă au luat agiutor de la turci, au intrat în Ţeara Românească cu 15 mii de turci, fără alţi leficii [1] ce-i adunase, şi au dat războiu lui Basarabă-Vodă, gioi, în 23 decembrie, şi l-au războit cu toată oastea lui; carele, văzându-se împresurat de toţi vrăjmaşii săi, au năzuit iarăşi la Moldova, la stăpânul său, Ştefan-Vodă.

Atunci turcii s-au pornit pe urma lui Basarabă-Vodă şi au venit până la Bârlad, şi au stătut ca un zid, vineri, decembrie 31, şi, aşa, au slobozit năvrapii [2] săi de au prădat toată ţara; şi de acii s-au întors prin Ţeara Muntenească.

.....

În anul 6982 (1474), octomvrie întâiu, au luat Ştefan-Vodă cetatea Teleajnei [3], şi au tăiat capetele pârcălabilor, şi pre muierile lor le-au robit, şi mulţi ţigani au luat, şi cetatea au ars-o.

Într-aceastăşi lună, în 5 zile, au fost războiu în Ţeara Muntenească cu ungurii, şi cu Ţăpăluş-Vodă [4], şi cu agiutor de la Dumnezeu, au izbândit [Basarabă] Ştefan-Vodă, şi au bătut pe unguri şi pe Ţăpăluş cu războiu.

Într'aceiaşi lună, în 20, a răzbit şi pe Băsărabă.

În anul 6983 (1475), Sultan Mehmet [al II-lea], împăratul

[1] Lefegii, ostaşi cu leafă.
[2] Azapi, oaste de avangardă turcească.
[3] Vălenii-de-Munte, probabil.
[4] Basarab-cel-Tânăr, fiul celuilalt.

turcesc, întrarmând oaste, 120.000 de oameni, şi oaste tătărească şi muntenească, să meargă cu Radul-Vodă, [Basarab-Vodă], au trimis asupra lui Ştefan-Vodă. Iară Ştefan-Vodă, având oaste gata, 40.000, şi leşii ce-i venise într-agiutor cu Buceţchi, 2.000, de la Cazimir craiul, şi ungurii ce-i dobândise de la Matiaş, craiul unguresc, 5.000 – le-au ieşit înainte, din sus de Vaslui, la Podul-Înalt. Pre carei i-au biruit Ştefan-Vodă, nu aşa cu vitejia, cum cu meşterşugul.

Că întâi au fost învăţat de au fost pârjolit iarba preste tot locul, de au slăbit caii turcilor cei gingaşi, şi apoi, agiutând şi puterea cea dumnezeiască, cum se vra tocmi voia lui Dumnezeu cu a oamenilor, aşa i-au cuprins pe turci o negură, cât nu se vedeau unul cu altul. Şi Ştefan-Vodă tocmise puţinei oameni despre lunca Bârladului, ca să-i amăgească, cu buciune şi cu trâmbiţe, dând semn de războiu. Atunci oastea turcească, întorcându-se la glasul buciunelor, şi împiedecându-i şi apa şi lunca, şi acoperindu-i şi negura, tăiau şi sfărâmau lunca, să treacă la glasul buciunelor. Iară din dos i-au lovit Ştefan-Vodă cu oastea tocmită, în 10 zile a' lui ghenarie unde nice era loc de a-şi tocmire oastea, nice de a se îndreptare; ci, aşa ei în de sine tăindu-se, mulţi au pierit; şi mulţi prinseră vii pedestrime, ci şi pre aceia, pre toţi i-au tăiat, unde, pe urmă, movile de cei morţi au strâns, şi mulţi paşi şi sângeaci [1] au pierit; şi pe feciorul lui Isac [sau Isa]-Paşa, după ce l-au prins viu, l-au slobozit; şi puştile [2] le-au dobândit, şi steaguri mai multe de una sută au luat.

Dacă i-au bătut pe turci, au luat în gios de la Podul-Înalt pin pădure, şi au ieşit unde purcede apa Smilei, în ţinutul Tutovei; acolo, în legea lor, au dat laudă lui Dumnezeu că s-au văzut ieşiţi la lume [3].

[1] Căpetenii, cu steag, de cetăţi şi ţinuturi mai mici.
[2] Tunurile.
[3] Lumină.

Iară Ştefan-Vodă pornitu-s-au după dânşii cu moldovenii săi şi acei 2.000 de leşi, şi au gonit pe turci până i-au trecut Siretul, la Ionăşeşti, unde se cheamă Vadul turcilor şi până astăzi. Şi acolo, deasupra Siretului, la movila cea mare a Tecuciului, au odihnit trei zile.

Atunce, întorcându-se Ştefan-Vodă, şi mergând pre apa Bârladului în sus, şi plăcându-i locul între Bârlad şi Vaslui, întru acea laudă şi bucurie de izbândă cu noroc, ce au biruit pre turci şi pre munteni, au început a zidire biserica sfântului Ioan Prediteci [1], în târg în Vaslui, dând laudă lui Dumnezeu. Pre urmă au făcut şi case domneşti, cum se cunosc şi până astăzi. Şi, odihnind Ştefan-Vodă acolo cu oştile sale, şi râvnind cu nevoinţă a se zidire biserica, şi alte lucruri ce arată că au făcut mai pe urmă, şi întorcându-se agiutorul craiului leşesc cu multă dobândă, au trimis Ştefan-Vodă solii de i-au dus 36 steaguri, arătând vitejia ce au făcut, şi i-au mulţămit de agiutor.

.....

În anul 6984 (1476), văzând Sultan Mehmet câtă pagubă au avut în oastea sa de Ştefan-Vodă, au socotit singur să meargă să stropşească Ţeara Moldovei şi să-şi ia cetăţile înapoi, Chilia şi Cetatea-Albă, carele fusese mai nainte pre mâinile lor [2]. Şi, aşa, au purces cu mulţime de turci; unde Ştefan-Vodă mult s-au nevoit să nu-i lase să treacă Dunărea; ci n-au putut, că tătarii de o parte, turcii de altă parte năvălind, i-au căutat numai a dare cale turcilor. S-au apucat de tătari, şi, pre-lesne biruindu-i, i-au gonit până la Nistru. Vrea da războiu şi turcilor; ci văzând atâta turcime cu împăratul, şi mulţime de oaste, cu pedestrime şi cu puşti, – şi încă îl sfătuiau boerii să se deie la loc strâmt: de nu-i vor putea birui, încai să se apere şi să nu aibă zminteală –, întorsu-s-au, de au intrat spre munţi,

[1] Înainte-Mergătorul.
[2] Nu fusese, ci pe mânile muntenilor şi ungurilor.

unde şi-au ales loc de războiu la strâmtoare, la Valea Albă, unde se cheamă acmu Războienii, de pre acela războiu ce au avut moldovenii cu turcii. Şi, pedestrindu-se oastea ca să nu nădăjduiască de fugă, ci numai la arme, şi-au dat războiu luni, iulie în 26, şi multă vreme trăind războiul neales [1] de ambe părţile osteniţi, şi turcii tot adăogându-se cu oaste proaspătă, iară moldovenii obosiţi, şi neviindu-le agiutor nice de o parte, au picat – nu fieştecum, ci până la moarte se apărau, nice biruiţi de arme, ci stropşiţi de mulţimea turcilor. Au rămas izbânda la turci, şi atâta de mulţi au pierit, încât au nălbit poiana de trupurile celor pieriţi, unde au fost războiul. Şi mulţi din boierii cei mari au picat, şi vitejii cei buni au pierit cu totul atunce. Şi fu scârbă mare în toată ţara, şi tuturor domnilor şi crailor de prin pregiur, dacă au auzit că au căzut moldovenii supt mâna păgânilor.

Intr-acel războiu au căzut Ştefan-Vodă de pe cal gios; ci Dumnezeu l-au ferit de nu s-au vătămat.

Iară turcii s-au întors spre Suceava, şi au ars târgul, şi apoi s-au învârtejit [2] înapoi, prădând şi arzând ţeara.

Iară, dacă au ieşit neprietenii din ţeară, au strâns Ştefan-Vodă trupurile celor morţi, movilă, şi au zidit deasupra oaselor o biserică care trăieşte până astăzi la Războieni, întru pomenirea acelor suflete.

După poticala lui Ştefan-Vodă ce au pierdut războiul, de sârg au strâns oaste ce au putut degrabă, şi s-au dus după turci, şi i-au agions trecând Dunărea, în vreme de miazăzi şi, lovindu-i fără veste, i-au stricat, de au plecat a fugire, lăsând pleanul şi tot ce au fost prădat. Iară Ştefan-Vodă le-au luat pleanul tot, şi s-au întors înapoi cu izbândă.

În acel războiu ce au fost la Valea-Albă, au fost şi Băsărabă-Vodă cu muntenii, într-agiutor turcilor, pre carele toţi domnii de prin pregiur îl cuvântau de rău, zicând că n-au fost într-agiutor crucii şi creştinilor, ci păgânilor şi duşmanilor.

[1] Nehotărît.
[2] Întors.

În anul 6989 [1481], Iulie în 8, fost-au războiu în Ţeara Muntenească, de s-au bătut Ştefan-Vodă cu Ţăpăluş-Vodă la Râmnic; şi cu mila lui Dumnezeu, şi cu ruga Preacistei şi a tuturor sfinţilor, şi cu ruga marelui mucenic Procopie, au biruit Ştefan-Vodă, şi mulţi munteni au pierit, şi toate steagurile le-au luat, şi mulţi boieri au picat; şi pre Ţăpăluş încă l-au prins viu şi i-au tăiat capul. De la Ştefan-Vodă încă au picat oameni de frunte, boieri. Şi au pus Ştefan-Vodă domn Ţerii Munteneşti pre Vlad-Vodă călugărul, carele, mai apoi, au făcut vicleşug asupra lui Ştefan-Vodă, pentru că didese agiutor turcilor, când au mers de au luat cetăţile şi au prădat ţeara.

Iară Ştefan-Vodă, după războiul cu noroc ce au făcut, cu mare laudă s-au întors la Scaunul său, la Suceava.

ALTĂ POVESTIRE

Şi i-au venit veste de la starostii [1] de Crăciuna, ce-i zic acmu Putna, că Radul [Ţăpăluş]-Vodă vine cu oşti asupra lui Ştefan-Vodă, fără veste. Şi întristându-se Ştefan-Vodă, cu cine avea, cu ai săi, au repezit la oşteni, de-i strângea de sârg. Atunce au sosit şi Şendrea Hatmanul [2], cumnatul lui Ştefan-Vodă, cu o samă de oşti ce au fost rămas înapoi; şi, îndată, şi Costea Paharnicul, cu alte oşti, ce gonise pre turci de-i trecuse Siretul, au sosit. Şi, având bucurie Ştefan-Vodă de ai săi, cum se aflară toţi pregiur el, la loc de nevoie şi de grijă, îndată au răpezit pre Şendrea Hatmanul înaintea oştii munteneşti, cu puţintei slujitori [3], ca în chip de strajă. Şi dând de oastea Radului-Vodă, fură biruiţi de munteni; şi acolo au pierit şi Şendrea Hatmanul, mai gios de Râmnic,

[1] Pârcălabii.
[2] Portar de Suceava. Se zic hatmani de pe la 1560 – 70.
[3] Aşa se zicea pe vremea lui Ureche la ţeranii care nu dau bir dar făceau oaste.

unde mult s-au pomenit Movila Şendrii; şi l-au dus de l-au îngropat în biserica din Dolheşti, lângă tată-său [1].

Înţelegând Ştefan-Vodă că, adevărat, Radul-Vodă cu oastea sa îi vine asupră..., au trecut Siretul, şi mai sus de Râmnic şi-au dat războiu vitejeşte, şi de ambe părţile vărsare de sânge s-au făcut. Şi cu vrerea lui Dumnezeu, rămas-au izbânda la Ştefan-Vodă; iară muntenii pierdură războiul. Dat-au Ştefan-Vodă voie oştii sale să prade în trei zile cât vor putea în Ţeara Românească; şi, prădând oştenii, adus-au multă dobândă.

Şi zăbovind Ştefan-Vodă acolo până a se strângere oştile toate, aducând şi pre mulţi din boierii Ţerii Româneşti, şi alţi oameni de frunte, acolo au pus pre ai săi boieri şi oameni de cinste de au vorovit şi au tocmit, de au despărţit din Milcovul cel mare o parte de pârău, ce vine pre lângă Odobeşti şi trece de dă în apa Putnei, – şi acela până astăzi este hotar ţerii Moldovei şi Ţerii Româneşti. Iară mai înainte era price între amândouă ţerile că Ţeara Muntenească vra să fie hotarul său până în apa Trotuşului; iară moldovenii nu-i lăsau, până au vrut Dumnezeu de s-au tocmit aşa.

Şi au luat Ştefan-Vodă cetatea Crăciuna, cu ţinut cu tot, ce se cheamă ţinutul Putnei, şi l-au lipit de Moldova, şi au pus pârcălabii săi, pre Vâlcea şi pre Ivan.

Zic unii să se fie arătat lui Ştefan-Vodă sfântul mucenic Procopie, umblând deasupra războiului călare şi întrarmat, ca un viteaz, fiind într-agiutor lui Ştefan-Vodă şi dând vâlhvă oştii seale. Este de crezut acest cuvânt, că, dacă s-au întors Ştefan-Vodă cu toată oastea sa, cu mare laudă, ca un biruitor, la scaunul său, la Suceava, au zidit biserica întru numele sfântului mucenic Procopie, la sat la Badeuţi [2], care trăieşte şi până astăzi.

[1] Se vede încă mormântul.
[2] În Bucovina.

În anul 6992 (1484), Sultan-Baiazit, împăratul turcesc, cu mare oşti au intrat în ţeară, şi au bătut Chilia şi Cetatea-Albă, încă şi cu Vlad-Vodă Călugărul, domnul muntenesc, cu muntenii ce au mers într-agiutor turcilor, cum s-au zis mai sus că au făcut vicleşug asupra lui Ştefan-Vodă, a stăpânu-său, de au dat agiutor turcilor; şi, miercuri, în 14 a ‘ lui iulie, au luat cetatea Chilia, în zilele lui Ivaşcu şi a’ lui Maxim, pârcălabii.

Aşijderea, într-acestaşi an, avgust 5 [4], au luat şi Cetatea-Albă, în zilele lui Gherman şi Ioan, pârcălabii, şi ar fi apucat şi alte cetăţi, că Ştefan-Vodă la gol [1] nu îndrăznea să iasă, ci numai la strâmtoare nevoia, de le făcea zminteală. Ci, văzând turcii agiutorul lui Ştefan-Vodă de la Ţara Leşească ce venise, sau însuşi craiul, cum scriu unii, că au tras de la Rusia şi de la Litfa [2] ţara toată, de se strânsese oameni de treabă mai mult de 20.000, şi, trecând craiul cu dânşii Nistrul, supt Halici, au venit la Colomeia [3] de şi-au pus tabăra, unde şi Ştefan-Vodă au mers de s-au împreunat cu craiul, în anul 6993 (1485), septemvrie 1. Şi toate ce au avut mai de treabă au hotărât; mai apoi şi ospătat-au pre Ştefan-Vodă, şi 3.000 oameni i-au dat de oaste, cu carii s-au întors Ştefan-Vodă la Moldova; şi împreunând oastea cea străină cu a sa, pre multe locuri au zmintit pre turci, de le-au căutat [4] a ieşire din ţeară.

Aşa, Ştefan-Vodă au curăţit ţeara de vrăjmaşi; iară cetăţile care le-au luat turcii, Chilia şi Cetatea-Albă, nu au putut să le mai scoată de la turci, că ei, mai înainte de ce au ieşit din ţeară, le-au grijit cu oameni, cu puşte şi cu bucate [5] de-agiuns, şi, aşa, au rămas pre mâna turcilor până astăzi.

[1] La loc deschis.
[2] Litvania.
[3] În Galiţia.
[4] Au fost siliţi.
[5] Provizii.

.....

Ci, până a se sfătuire Ştefan-Vodă cu craiul leşesc, unde se adunase, la Colomeia, iară din gios venise Hroet [1], cu turcii până la Suceava, şi au ars târgul (septemvrie 19, luni şi marţi); şi, de acolo, s-au întors, prădând şi arzând ţara.

Ştefan-Vodă, într-acestaşi an, dacă au scos vrăjmaşii din ţară, şi dacă au răcit vremea şi caii turcilor au slăbit, au lovit pre Malcociu [2] la Câtlăbuga, în 16 a' lui noemvrie, de au topit toată oastea turcilor.

În anul 6994 [1486] venit-au Hroiot cu oaste de la unguri asupra lui Ştefan-Vodă, căruia i-au ieşit Ştefan-Vodă cu oaste înainte la Şcheie, pre Siretiu [3]; şi, dând războiu vitejeşte de ambe părţile, într-o luni, martie în 6, au pierdut Hroiot războiul şi oastea, mai apoi şi capul; însă cu mare primejdie lui Ştefan-Vodă, că i s-au pornit calul de au căzut gios, cât puţin au fost să încapă în mânile vrăjmaşilor săi. Mai apoi, Hroiot, fiind prins viu de Ştefan-Vodă, i-au tăiat capul.

.....

Albert, craiul leşesc, fiind ales de ţară craiu, după Cazimir, tată-său, au uitat prieteşugul tătâne-său ce avea cu Ştefan-Vodă. Nu făcea oaste împotriva păgânilor, carii în toate părţile fulgerau şi trăsneau cu armele lor ca tunetul, vărsând sângele creştinilor şi stropşind volnicia [4] tuturor, înmulţind legea lui Mehmed cea spurcată; ce gândi ca să-şi arate vitejia asupra Moldovei, socotind că prea lesne o va supune, ştiind că de multe ori se agiutară Moldova de la craii leşeşti. Şi, strângând oaste acel craiu au scos cuvânt că va să meargă la turci, să ia şi să dezbată Cetatea-Albă

[1] Hromot; un pretendent la scaunul Moldovei.
[2] Begul turcesc peste Chilia şi Cetatea-Albă: Bali-beg fiul lui Malcociu.
[3] În ţinutul Romanului.
[4] Nimicind libertatea.

şi Chilia, care cetăţi le luase de la Ştefan-Vodă Sultan-Baiazet; şi încă adăogea de spăria pre ai săi zicând că turcii, mestecaţi cu moldovenii, vor să treacă la Podolia. Şi le-au dat ştire ca toţi să încalice şi să se împreune cu dânsul la Liov, şi au trimis soli la Ştefan-Vodă de i-au dat ştire să se gătheze să meargă cu dânsul, să bată Chilia şi Cetatea-Albă, şi să-i gătheze staţii şi hrană de oaste. De care lucru au părut bine lui Ştefan-Vodă, şi cu bucurie mare au primit pre soli, căci au făcut oaste asupra vrăjmaşului său. Numai ce au zis că va veni acolo la loc cu oastea sa, supt Chilie.

.....

De aceasta Ştefan-Vodă prinzând veste de la unguri, cum Olbreht va să-i vie asupră-i cu oaste, că nici ungurii nu erau bucuroşi să cază domnia Moldovei pre mâna leşilor, măcar că Laşlău, craiul leşesc, ce-i zicea leşeşte Vladislav, era fratele lui Olbreht, craiului leşesc, ce se numea ungureşte Albert, – trimis-au Ştefan-Vodă soli la craiul leşesc pre credincioşii boierii săi, pre Tăutul logofătul şi pre Isac Visternicul, ca să poată cunoaşte ceva de la craiu, ce i-i voia să facă. Carii nimică n-au cunoscut. Căce craiul, cumu-şi umbla cu înşelăciune, ascunzând cuvântul, pre soli cu bucurie i-au primit, şi darurile ce-i trimisese Ştefan-Vodă cu mulţămită le-au luat; şi solilor iarăşi acelaşi răspuns au dat: cum este mergător la turci. Mai apoi şi solii săi au trimis iar la Ştefan-Vodă, să-i întărească cuvântul; iară el au întors oastea spre Pocuţia.

Înţelegând Ştefan-Vodă cum craiul se apropie cu oaste de margine, iar au trimis soli înaintea lui craiu, pre Tăutul logofătul şi pre Isac visternicul, cu multe daruri; şi l-au tâmpinat peste Nistru, şi i-au închinat darurile, şi iarăşi cu dragoste le-au primit [1]. Şi de-acii au trecut Nistru', pe la Mihălceni (Mihalcea), în ceastă parte, cu toată oastea sa, şi au venit la Coţmani. Acolo şi-au descoperit toată viclenia cea ascunsă: că au prins pre Tăutul Logofătul şi

[1] A fost o singură solie.

pre Isac Visternicul, de-i bägă în obeze, şi i-au trimis de i-au închis la Liov.

Iară Ştefan-Vodă, dacă au înţeles de aceasta (dentru iscoadele ce avea între oastea leşească, să ştie de craiul, încotro merge cu oastea leşească), cum craiul l-au viclenit şi vine asupra lui, şi au trecut şi Nistru' cu 80.000 de oaste pre scrisoare, fără altă adunătură, de sârg au trimis în toate părţile, în ţară, să-i strângă, la târgul Romanului. Iară Albert au şezut cu oastea şepte zile la Coţmani. Ci, până a se strânge oaste lui Ştefan-Vodă, şi până i-a veni agiutor, că şi craiul unguresc i-au trimis 12.000 de oaste, cu Birtoc, voievodul Ardealului, ce era cuscru lui Ştefan-Vodă [1], şi de la Radul-Vodă [2] încă i-au venit agiutor oaste muntenească. Şi, până a se strângere oastea toată launloc, iară Albert au purces cu oastea de la Coţmani, şi au lovit la Şipinţi. Deci, văzând Ştefan-Vodă că-l împresoară vrăjmaşii săi, au tocmit străji, şi au trimis împotriva leşilor ca să ţie vadul la Prut, la Cernăuţi.

Iară Ştefan-Vodă, în 27 de zile a' lui avgust, duminică, au ieşit din Suceava spre târgul Romanului, cu toată oastea lui. Şi într-acea zi i-au adus limbă [3] streaja lui, şese leşi; dintr-aceia, pre trei au trimis la împăratul Turcului, iară pre trei i-au spânzurat. Deci, craiul leşesc au venit cu toată puterea sa la cetatea Sucevei, duminică, septemvrie 24, iară marţi în 26, de către seară, au început a batere cetatea. Şi, aşa, au bătut-o trei săptămâni, şi zioa, şi noaptea, şi nemică n-au folosit, nădăjduind că i se va închina ţara, pentru că li se supărase cu Ştefan-Vodă întru atâta războaie fără odihnă şi fără măsură ce făcea, de cu toţii se bătea'.

Iară ţara socotea că, de nu li-i îndemână cu al său, deară cu străinul mai multă neîngăduinţă li va fi [4]! Şi încă,

[1] Ca unul ce se cobora din neamul Voievodului Dragoş de naintea lui Bogdan-Vodă cel Dintâiu.

[2] Radu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, pus de Ştefan în Scaun.

[3] Veste, oameni cu ştiri.

[4] Bună învăţătură pentru toate timpurile şi la toate nevoile.

văzând atâta pradă şi răsipă ce făcea oastea leşească în ţară, de îmbla prin păduri de căuta prăzi şi jacuri, siliau toţi de se strângeau la Roman, unde li era viliagul [1]. Aşa ţara strângându-se, iară din cetate cât putea se apăra; şi ce răsipiau leşii cu puştele zioa, iară noaptea tocmia şi întăria de era munca lor în zădar. Iară pre afară, unde se afla leşi răsipiţi drept hrană [2], îi lega, îi tăia, de nu erau volnici să iasă nice într-o parte; mai mult strica şie decât celor închişi, că în toate zilele li se adăogia lipsa şi flămângiunea.

Văzând craiul atâte cuvinte rele de dânsul [3], de la oastea sa, se temu ca să nu-l părăsească şi să fugă, şi el să cază în mânile vrăjmaşilor săi. S-au agiuns cu solii frăţine-său, lui Vladislav, craiul unguresc, ca să-i împace, – căci sosise şi agiutorul unguresc la Ştefan-Vodă. Şi, aşa, Birtoc, Voievodul Ardealului, ce venise cu agiutorul unguresc, au trimis solii săi la Albert Craiu, să-i spuie că va veni singur pentru pace; şi pre Ştefan-Vodă cu multe cuvinte l-au rugat să facă pace cu craiul leşesc. Şi, aşa, au intrat la mijlocul lor [4], şi s-au dus la craiul leşesc de i-au împăcat într-acest chip: ca să se întoarcă pre urma [5] pe unde au venit, să nu mai strice ţeara pre alt loc. Şi au dăruit Ştefan-Vodă cu multe daruri pre Birtoc, voievodul Ardealului; şi s-au întors de au trecut iarăşi în ţeara lui.

Atunce Olbreht, craiul leşesc, fiind de inimă rea bolnav, au dat semn de întors înapoi, de care semn toţi erau bucuroşi să-l auză, să se întoarcă de la atâta flămângiune la casele lor. Şi, în 19 zile a' lui octomvrie, gioi, s-au întors craiul de la Suceava; şi n-au mers pe calea ce venise, ci pe altă cale, pe unde era ţeara întreagă [6], spre codrul Cosminului.

[1] Chemarea.
[2] Ca să-şi caute hrana.
[3] Despre dânsul.
[4] A mijlocit între ei.
[5] Pe calea.
[6] Neprădată.

Simţind Ştefan-Vodă că leşii n-au mers pe unde venise, ci spre codrul Cosminului merg, îndată au trimis după Craiu, de l-au pohtit să nu ia spre codru, ci pre unde au venit; că apoi, văzînd ţeara paguba ce se va face de oastea leşească, nu va putea răbda, ce vor vrea să-şi apere ale sale; de unde poate să se aţâţe de iznoavă vreun lucru rău, carele va strica şi pacea. Ci craiul mai bucuros era de-a dreptul să meargă să iasă în ţeara sa; n-au băgat seamă, ci şi-au păzit calea spre codrul Cosminului.

Deci, Ştefan-Vodă, înherbântat de războiu, socotind că are vreme de a-şi răscumpărare [1] strâmbătatea de pre cela ce n-au călcat numai pacea cea veche ce au avut domnii Moldovei cu craii leşeşti, ci şi giurământul şi pacea ce legase atunce de curând, tocmind să se întoarcă pre unde venise; deci, îl aţâţă şi agiutorul ce-i venise de tutinderea [2], şi oastea sa toată, gata, strânsă şi odihnită, văzînd dobânda de pre cei flămânzi şi slăbiţi [3], – au trimis înainte ca să apuce calea la codrul Cosminului, să taie pădurea, să o înţâneze [4], ca să o poată porni să cază asupra oştii, dacă vor întra leşii, în pădure. Iară singur Ştefan-Vodă, cu toată oastea, au tras după dânşii, şi cu două mii de turci. Şi, a patra zi, i-au agiuns intrând în pădure, gioi, 26 octomvrie, şi, luând agiutor de la Dumnezeu, şi cu ruga Sfinţiei sale Precistei şi a sfântului marelui mucenic Dimitrie, i-au lovit din toate părţile, şi, năruind copacii cei înţinaţi, asupra lor, multă oaste leşească au pierit, unii de oşteni, alţii de ţerani, ce le cuprinsese calea ca cu o mreajă, şi alţii de copacii înţinaţi.

Aşa, pierzând puştele, şi lăsând steagurile, carele toate le-au adunat Ştefan-Vodă – iară leşii, cine încotro au putut, aşa s-au risipit prin pădure, unde puţini au scăpat afară. Şi singur craiul, cu puţinei ce rămăsese, strângându-se, s-au

[1] A-şi răsplăti.
[2] Pretutindeni.
[3] Că poate prăda, adecă, pe aceştia.
[4] Spre a-i opri căderea.

adunat într-un ocol la sat la Cosmin, şi de acolo, bulucindu-se, au ieşit la Cernăuţi. Iară oastea lui Ştefan-Vodă cu dânşii de asemenea mergea, bătându-se şi tăindu-se, cât nice acei puţinei leşi ce ieşise din codru nu vrea fi scăpat, de nu s-are fi încurcat ai noştri în carele crăieşti şi boiereşti, de le-au îndelungat [1] vremea de fugit.

Şi acolo au venit veste lui Ştefan-Vodă cum vine şi altă oaste leşească într'agiutor lui craiu. Şi atunce au chemat pre Boldur vornicul, şi i-au dat oaste, şi l-au trimis împotriva acei oşti, şi au zis să le dea războiul. Şi, aşa, Boldur Vornicul, luând oaste de agiuns, au trecut Prutul împotriva acei oşti, sâmbătă seara; şi duminică dimineaţa, octomvrie 29, li-au dat războiu, şi îndată i-au risipit cu agiutorul lui Dumnezeu şi cu nărocul lui Ştefan-Vodă. Şi multă vărsare de sânge s-au făcut atunce în oastea leşească, la sat la Lenţeşti, unde se cunosc ocopurile [2] leşilor, făcute de atunce, şi până astăzi. Şi nemică n-au ştiut Craiu de venirea oştii aceia, nice de pierirea ei.

Şi într-aceiaşi duminică, trecând craiul Prutul la Cernăuţi, i-au lovit o sumă de oaste a lui Ştefan-Vodă, de i-au răsipit şi i-au tăiat, cât abia au scăpat însuşi craiul cu puţinea oaste de a sa. Şi, de acolo, trecînd craiul spre ţara sa, prin multe locuri au lovit moldovenii, ales pre craiul şi pre cei scăpaţi dintr-acel pojar, de au pierit mai toţi. Că Mazurii [3], întorcându-se să dea războiu şi să apere pre Craiu şi pre cei scăpaţi, dat-au asupra lui Boldur vornicul, de care s-au pomenit mai sus că era trimis cu oaste împotriva oştii leşeşti ce venea agiutor lui craiul; şi mare pierire au făcut într-înşii, la sat la Şipinţi, cât puţini au scăpat în oastea ce era strânsă lângă craiu. Şi, aşa, craiul, cu multă nevoie strecurându-se, au trecut la Sniatin [4], şi de acolo au slobozit oastea pe acasă, câtă rămăsese; iară el s-au dus la Liov.

[1] Prelungit.
[2] Şanţurile.
[3] Oastea provinciei Mazovia.
[4] În Pocuţia.

.....

Iară Ştefan-Vodă, după izbânda cu noroc ce au făcut la acel război, s-au întors înapoi la scaunul său, la Suceava, cu mare laudă, ca un biruitor, mulţămind lui Dumnezeu şi Maicii Precistei. Şi au sfinţit şi au înfrumuseţat biserica ce au fost zidită de dânsul pre numele sfântului marelui mucenic Dimitrie, dând laudă Sfinţiei sale, în târg, în Suceava, ce este înaintea curţilor domneşti, care trăieşte şi până astăzi.

.....

După aceea, dat-au Ştefan-Vodă cuvânt în toată ţara, oştenii să se strângă la Hârlău, la ziua Sfântului Nicolai. Şi, adunându-se într-acea zi cu toţii la Hârlău, făcutu-le-au ospăţ, tuturor boierilor şi tuturor vitejilor săi; şi cu daruri scumpe i-au dăruit pre dânşii. Şi de acolo i-au slobozit de au mers cineşi pre acasăşi, învăţându-i pre toţi să dea laudă lui Dumnezeu, pentru că toate puterile sunt de la Dumnezeu, de sus.

În anul 7006 (1498), martie în 11, au intrat Malcoci în Ţara Leşească cu multă mulţime de turci; şi n-au fost cine li sta împotrivă. Ce multă, pradă şi robie au făcut, şi agiuns până mai sus de Liov 25 de poprişti [1]; şi de acolo s-au întors, prădând ţeara şi arzând; că se vedea că după acel război fără noroc ce făcuse leşii cu Ştefan-Vodă, va fi pierirea lor.

Într-acelaşi an, 7006 (1498), iunie 22, Ştefan-Vodă, vrând să-şi întoarcă despre leşi strâmbătatea sa, strâns-au ţara, şi au intrat la Podolia şi la Ruşi [2]. Trecut-au de Liov, până la Lanţut oraşul, la apa Visloca, toate satele arzând şi prădând. Ars-au oraşul Premisla [3], Radumnea, Prevolsca,

[1] Popasuri.
[2] În Rusia, provincie polonă.
[3] Przesemysl.

Lanţutul, şi o cetate: Terebul, şi multe averi au luat dintr-însa, şi mulţi joimiri au scos, şi pre toţi i-au tăiat, şi mai mulţi au ars în cetate. Şi cetatea Buceciul [1] multă nevoie au avut; şi Podhaeţul au ars.

Şi mulţi oameni, bărbaţi şi muieri, şi copii, i-au luat robi, mai mult de o sută de mii, ce i-au aşezat Ştefan-Vodă în ţeara sa, de şi până astăzi trăieşte limba rusească în Moldova, ales pre unde i-au descălecat.

Iară Ştefan-Vodă, prădând şi arzând ţara, s-au întors înapoi cu mare dobândă, şi fără nice o zminteală au trecut Nistrul în ceasta parte, la Halici, şi au prădat şi pe ceasta parte. Şi au venit la scaunul său, la Suceava, cu mare bucurie şi biruinţă.

În anul 7008 (1499?), în luna lui martie în 12 zile, Olbreht, craiul leşesc, văzând prada şi stricăciunea ce-i făcuse Ştefan-Vodă în ţara lui, nu vru să lase, ci au strâns oaste şi au intrat în ţeară, şi au prins a prădare şi a stricare ţara până la Botoşeni. Iară Ştefan-Vodă, dacă au înţeles, strâns-au de sârg ostile sale, şi au ieşit înainte acei oşti leşeşti, de i-au dat războiu la târg la Botoşeni.

Şi cu voia lui Dumnezeu, au pierdut leşii războiul, şi rămase izbânda la Ştefan-Vodă, cu multă vărsare de sânge din oastea leşească. Mulţi au pierit, şi mulţi au luat vii în robie.

În anul 7009 (1501; de fapt, 1499), Ştefan-Vodă, lăsând inima cea neprietinească, s-au împăcat cu craiul leşesc, şi mare tocmală au legat. Nu că doară s-au temut de puterea lor –, care se ispitise, şi războiu făcuse şi cu leşii şi cu turcii, şi de multe ori îi biruise, ca, şi cu alţi megieşi de pin pregiur având sfadă, niciodată nu s-au plecat, – ce pentru să cunoască toată Creştinătatea că n-au fost pentru dânsul începătura, că n-au rădicat el întâi asupra lui craiul, ce craiul, fără cale şi fără ştire, au venit asupra lui, de unde

[1] Buczacz.

s-au întors cu ruşine. Mai apoi, ca să arate că mai mult poate să strice el lui craiul, au intrat de i-au ars târgurile, şi i-au lovit podanii [1]; nice au avut cine să-i stea înainte, ce cu mare dobândă s-au învârtejit în ţara sa, în Moldova. Şi, de au venit craiul cu oaste în Moldova, dobândă au adus lui Ştefan-Vodă, că s-au împlut de jacurile leşeşti. Aşijderea, de au mers Ştefan-Vodă în Ţara Leşească, cu plin s-au întors în ţara sa. Iară la pace prealesne se priimi, ca să-l cunoască că, fie la ce îl vor cerca, este gata, şi la pace şi la gâlceavă.

De ce, pacea o au legat într-acesta chip, ca să-i fie de agiutor împotriva fiecărui neprieten. Iară pribegii de îmbe părţile să nu-i priimească. Iară, de s-are întâmpla vreunui domn a' Moldovei să iasă, de nevoia turcilor, în Ţara Leşească, să-l priimească, şi în tot chipul să nevoiască să-l aşeze la domnie. Aşijderea, domnii Moldovei de-a pururea să aibă urechi deschise despre turc, să dea ştire lui craiu de gândurile lor. Iară giudecata celor cu strâmbătate de la margine să se facă de ambe părţile la margine.

.....

Ştefan-Vodă, fiind ca un leu gata de apucat, ce nu-l poate nime îmblânzi, şi lui odihna altuia îi părea cu pagubă, au intrat cu oaste în Ţara Leşească, şi au prădat Pocuţia, şi o au luat, şi zicea că acel olat [2] l-au luat leşii de la moldoveni fără cale. Atunci craiul, după ce au făcut sfat pentru Pocuţia, ce o luase Ştefan-Vodă, au strâns oaste pe bani, şi o au trimis de au intrat în ţară, şi multă pagubă au făcut. Şi atâta s-au fost supărat la ai noştri, până s-au rugat cu toţii lui Ştefan-Vodă de au ieşit de la Pocuţia, însă mai mult de boală ce au avut, de podagrie; şi cetăţile ce luase, le-au întors [3].

[1] Ţeranii birnici.
[2] Ţinut.
[3] Nu e nici o dovadă de aceasta.

În anul 7012 /1504/, nu multă vreme dacă s-au întors Ştefan-Vodă de la Pocuţia la scaunul său, la Suceava, fiind bolnav şi slab de ani, ca un om ce era într'atâţia ani, în patruzeci şi şepte, tot în războaie, şi ostenele şi neodihnă, în toate părţile, de se bătea cu toţi, şi, după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare jale au răposat marţi, iulie în 2.

Capitolul VIII
LUPTELE LUI VLAD ŢEPEŞ, DOMNUL ŢERII-ROMÂNEŞTI, CU TURCII[1]

(După Gheorghe Şincai)

Războiul care l-au avut Mahomet II în anul de acum (1462) cu Vladislav V, Domnul Valahiei, singur Halcocondila[2] l-au scris de amăruntul, dară el încă meastecă lucruri de mai mulţi ani laolaltă. Eu, drept aceaia, între semnul osebirii ( ) voiu pune anul în care s-au întâmplat, la fieştecare lucru; apoi la sfârşit, voiu spune ce zic şi alţi avtori despre lucrurile de el scrise.

Aşa dară zice Halcocondila:

Iară, în iarna care urma (din anul 1461 – 2), în Odriu (Adrianopol) rămâind Mahomet II, chemă la sine pe Vlad, fiul lui Dracula, povăţuitorul Dachiei, pentru că pe fratele lui cel mai tânăr (pe Radul IV cel Frumos) îl avea la sine (doară din anul 1445)..., ţinându-l la o masă cu sine. Ci mare price au fost întru început între împăratul şi pruncul acesta...; că, după ce s-au turnat în Curtea împărătească, l-au surgunit la Caramanul.

Ci, după scurtă vreme (în anul (1456), împăratul au dat domnia Valahiei lui Vlad, fratele pruncului acestuia, carele,

[1] Domnii Munteni de la Mircea încoace: Vlad I, 1394–1395; Mihai I, 1418-1420; Dan II, 1420 - iunie 1431; Radu II, Pleşuvul, 1422–1427; Basarab II, Laiotă, Iunie 1431; Alexandru I, 1431–1435; Vlad II, Dracul (Drăculea), 1435–Decembre 1446; Dan III, sau Danciul, 1446–1447; Vladislav II, primăvara lui 1456.

[2] Cronicar bizantin de pe acea vreme.

cât s-au făcut domn, îndată au ales voinici întrarmaţi cu suliţe, şi i-au orânduit păzitori lângă sine. După aceia, au chemat pre boiarii cei mai de frunte din ţară, de carii se temea ca nu cumva să se scoale asupra, de s-ar muta domnia, ci pre toţi i-au omorât şi tras în ţapă, nici pruncilor, nici muierilor, nici şerbilor lor părtinindu-le. Atâta ucidere au pătrat [1] bărbatul acela, câtă nu s-au mai auzit între oameni. Pentru că, ca să se întărească Principatul Valahiei, se zice despre dânsul că, în scurt timp, ca la 20.000 de bărbaţi, muieri şi prunci au omorât, şi pe ostaşii cei frumoşi şi buni, pe carii îi alesease să fie lângă sine, i-au îmbogăţit din bunurile acelora pre carii îi omorâse.

Aşa dară, în scurt timp, bărbatul acela foarte mare înoire au făcut în Valahia. Preste aceastea, pre mulţi unguri, despre carii gândia că întru aceia vor lucra ca trebile Valahiei să cură bine, cu prea mare dare sau tribut i-au încărcat, nepărtinind vr-unuia.

Gândind acuma ca Prinţipatul Valahiei destul de tare iaste, s-au sfătuit cum s-ar putea deşdina [2] de împăratul. Ci se temea de românii din Valahia, ca nu cumva, pricepând că vrea să se deşdine de turci, să aducă pre unguri împotriva sa. Aceastea aşa se lucra. Iară, în iarna aceia (din anul 1461–2), cât au auzit aceastea împăratul Mahomet II, foarte s-au mâniat, şi au trimis pre Catavolin (Katobolinos), scriitoriul Curţii, bărbat de cinste, şi grec, ca să-l îndeamne să meargă la Poartă, că, de va mearje, va dobândi mare graţie [3] şi mai multe daruri şi bunătăţi, cu care nu va întreace pre împăratul, numai de va rămânea credincios. Iară lui Hamza, ce s-au numit Ieracofor [4], carele era prefect [5] Vidinului, i-au poruncit ca, pre ascuns, dacă ar putea cu înşelăciune face, să ducă pre Vlad la sine, că-i va face lucru prea plăcut.

[1] Din latineşte: săvârşit.
[2] Dezbina, desface.
[3] Milă.
[4] Şoimar, păzitorul şoimilor împărăteşti.
[5] Beg.

Drept aceaia, Hamza, înţelegîndu-se cu scriitoriul, s-au vorovit întru aceia ca scriitoriul să facă de ştire când se va înturna şi-l va petrece Vlad, şi, aşa, să-l prindă în leaţul lui [1]. Au şi înştiinţat Catavolin pre Hamza despre timpul când va porni înapoi, şi Hamza au pus leaţ lui Vlad. Ci Vlad au petrecut pre Catavolin cu oamenii bine întrarmaţi, şi, căzând în laţ, au biruit pre ostaşii lui Hamza; şi, prinzând pre mulţi, încă şi pre Hamza, întâiu le-au tăiat manile şi picioarele, apoi i-au tras în ţapă. Şi pre Hamza l-au tras în cea mai înalta ţapă. După aceastea, strângându-şi oastea, şi trecând Dunărea în Ţinutul împăratului, au omorât foarte multe muieri şi prunci, şi, arzând toate câte i-au venit înainte, s-au înturnat în Valahia.

Auzind aceastea împăratul Mahomet II, şi-au strâns toata oastea, şi, în primăvară (din anul 1462), au purces asupra Valahiei. Se zice că oastea aceasta a împăratului au fost foarte mare, şi a doua cu mărimea după aceea care o adusease asupra Ţarigradului împăratul acesta. Oastea aceastea s-au împărţit la Filipopoiu [2], şi o parte au mers pre pământ, alta pre Marea Neagră, până la sbocătura [3] Dunării, cu 25 de corăbii mari şi cu 150 de luntri; de aci, pre Dunăre în sus, până la Vidin, şi, unde ieşia din luntrii, toate le ardea. Ars-au atunci şi Brăila, târgul cel prea-vestit al Valahiei. Mai toate olatele ţerii aceştia sunt de lemn, pentru aceia se aprind.

Dachii sau munteanii, auzind că împăratul merge asupra lor, pruncii şi muierile le-au ascuns, pre unele în muntele Braşov, pre altele într-un oraş ce-l încunjura şi întăria un loc, pre celelalte în păduri. Iară bărbaţii urma pre povăţuitorul [4] Vlad: carele au despărţit oastea în doao, şi o parte o au ţinut cu sine, ceaialaltă o au trimis în contra povăţuitoriului Bogdaniei ceii Neagre (adecă a lui Ştefan cel Mare, domnul

[1] Cursa.
[2] Fillipopol.
[3] Vărsarea; din ital.: sboccatura; neologism.
[4] După greceşte: domn.

Moldovei), ca să-i stea împotrivă, de cumva ar năvăli acesta în Valahia. Pentru că se sfădise domnul Moldovei cu Vlad. Şi drept aceia, era războiu între dânşii. Prinţul Moldovei, prin solii săi, îndemnase pre împăratul Mahomet II să se bată cu Vlad, că el încă va ajuta, unindu-şi oştile, şi, plăcându-i împăratului făgăduinţa, i-au poruncit să se unească cu navarhul sau admirariul [1] şi să bată cetatea Chiliei, carea era în marginea Dunării şi era a lui Vlad. Au împlinit voia împăratului prinţul Moldovei, şi, împreună cu navarhul, bătând Chilia mai multe zile, nu o au putut lua, ci s-au fugărit amândoi de la dânsa. Deci, prinţul Moldovei mergea să prade Valahia, ci s-au oprit de partea ce era trimisă să apere ţeara de dânsul.

Vlad, cu cea mai mare parte a oştilor sale, mergea prin păduri, privind încătrău purceade oastea împăratului. După ce au trecut împăratul în Valahia, întâi nu o au ars, ci mergea fără de grijă şi fără de pază, către cetatea în carea aşezase românii muierile cu pruncii. Pentru că nimenea îi stă împotrivă; numai pre cei ce se depărta de tabără, îi tăia românii. De la unguri încă nu venise ajutoriu. Drept aceia, Vlad au trimis la dânşii, zicându-le: ş. c. l. Ungurii, auzind vorba solului, au ascultat, şi au strâns oaste, întru a căreia strângere cuprinzându-se ungurii, împăratul au purces mai înlăuntru, şi acuma toate le ardea şi le prăda, câte le venea înainte. Călăreţii împărăteşti duceau în tabără câte puţini robi, dară mai mulţi peria' dintre dânşii, când se depărta' de tabără.

Zic unii că Vlad în persoana sa au mers în tabăra turcească, de au cercat şi văzut cum stau toate; ci nu se veade a fi adevărat ca Vlad să se fie pus pre sine întru atâta primejdie, având el destui prin carii au putut face aceasta. Doară numai pentru aceaia au scornit aceasta, ca cu atâta mai îndrăzneţ, să se areate Vlad. Totuşi, Vlad se apropia zioa de tabăra împărătească, şi însemna cu ochii corturile

[1] Amiralul.

ostaşilor şi ale împăratului, şi piaţul [1] taberii.

Vlad avea călăreţi mai puţini de zeace mii; sunt carii zic că numai şeapte mii au avut. Cu acestea, într-o noapte, au năvălit în oastea împărătească, şi mare frică au băgat în turci, carii credea că nu ştiu ce oaste mare străină au venit asupra-le.

Când au intrat Vlad în tabăra cea turcească, întâiaşi dată l-au întâmpinat oastea din Asia, dară bătălia n-au ţinut îndelung, căci, fugărindu-se asianii, s-au tras înapoi. Iară Vlad, având cu sine lampade [2] şi făclii aprinse, în rând mergea către cortul împăratului. Ci ostaşii lui au greşit, şi au mers la corturile povăţuitorilor [3] Mahomet şi Isac, unde vitejeşte s-au purtat, omorând cămilele şi dobitoacele, şi stând în rând la bătaie, foarte puţini au pierit, dară carii s-au depărtat de la rând, îndată s-au tăiat prin turci. Pedestraşii cari era' lângă Mahomet-Paşa, fiind tari voinici, vitejeşte s-au bătut. Mai pre urmă, toţi turcii s-au suit pe cai, şi bătaia îndelung au ţinut acolo. Deci, înturnându-se muntenii, se grăbia către cortul împăratului, ci, găsind gata pre păzitori, nu îndelung s-au oştit. După aceia, s-au înturnat spre piaţul taberii, şi, prădându-l, au omorât pre câţi au aflat acolo, şi, în revărsatul zorilor, au ieşit din tabără, tocma puţini pierzând în noaptea aceia. Din oastea împărătească, precum zic, încă puţini au pierit.

După ce s-au făcut ziuă, împăratul au ales ostaşii cei mai buni, şi, trimeţând cu dânşii pre Ali-Begul, fiiul lui Mihail, i-au poruncit să gonească pre munteni; carele, ajungându-i, s-au lovit cu Vlad, şi mulţi au tăiat din oastea lui, iară ca la doau mii au prins vii, pe carii, ducându-i la împăratul, pre toţi i-au tăiat.

De aci împăratul au pornit către cetatea în care Vlad avea scaunul său (în Târgovişte) şi, unde rămânea, totdeauna avea bună grijă de oaste. Iară, sosind la cetatea

[1] Locul: germ. Platz
[2] Lumini.
[3] Vizirilor şi begilor.

aceaia, munteanii au deschis porţile fiind gata a primi pre împăratul. Ci împăratul au trecut pre lângă cetate, şi nu o au bătut, gândind că este deşartă. Drept aceia, mergând mai încolo, au ajuns la o vale, care se lungia stadiuri 17 şi se lăţia stadiuri 7; într-însa se vedea furci şi ţape încărcate de bărbaţi, muieri şi prunci, pre care îi omorâse acolo: numărul lor era ca la doaozeci de mii. Groaznic lucru, adevărat! Căci se vedea în furci şi ţape şi prunci traşi din pântecele mamelor lor. Intru ale cărora coşuri se încuibase paserile! Aşa, călătorind împăratul cu oastea sa, Vlad cât de colo îl petrecea, prinzând şi tăind pre călăreţii şi azapizii[1] cari se depărta de oastea împărătească.

Ci inima lui Vlad sta împotriva prinţului Moldovei, carele, precum se vestise, iarăşi bătea cetatea Chilia, ce era a lui Vlad. Drept aceia, au lăsat ca la şease mii de ostaşi ca să sprijinească pre turcii carii se vor depărta de oastea lor, şi el au purces asupra prinţului Moldovei. Iară oastea cea lăsată, după ce au purces Vlad, bucurându-se şi vrând să-şi facă nume, îndată au năvălit preste oastea turcească. Ce, văzând împăratul Mahomet II, şi-au întrarmat toată oastea, şi pre Iusuf-Paşa l-au trimis să tragă pre munteani la războiu; de abia au ajuns Iusuf la munteani, şi s-au fugărit de dânşii. Când fugea Iusuf, l-au întâmpinat Omar, fiul lui Turacan, carele şi el era trimis de împăratul asupra munteanilor, şi, înfruntându-l şi spăriindu-l cu mânia împăratului, l-au întors din fugă, şi amândoi au biruit pre munteani, tăind dintr-înşii ca la două mii, ale cărora capete, luându-le în suliţe, le au dus în tabără la împăratul. Pentru care faptă pre Omar l-au dăruit împăratul cu Principatul Tesaliei... Aşa s-au sfârşit îndrăznirea munteanilor, când au năvălit a doua oară preste tabăra turcească.

Împăratul mulţi robi au dus din Valahia, şi oastea lui au mânat mai bine de 200.000 de cai şi de boi; şi trecând Dunărea, au lăsat în ţară pe Dracula (Radul IV cel Frumos), fratele prinţului Vlad, poruncindu-i ca să vorbească cu

[1] Prădătorii.

munteanii şi să cuprindă ţeara, şi să ajute pre turcii din vecinătate. Iară împăratul Mahomed II s-au înturnat oblu în Odriu. Vlad, văzând că munteanii au trecut la frate-său, şi ştiind că nu va isprăvi ceva bine pentrucă pe prea mulţi omorâse mai nainte, au fujit la unguri.»...

Mai adaog acii şi cuvintele lui Duca [1], carele scrie aşa:

În anul de la plăzmuirea lumii 6970 (1462), Mahomed II au poruncit voievodului Valahiei, prin apocrisariul [2] său, să meargă la el, să-i facă cinstea obicinuită, să-i ducă 500 de prunci şi tributul de 10.000 de galbeni pe an. I-au răspuns românul că banii îi are gata, dară pruncii nu-i poate da, şi cu mult mai cu neputinţă este să meargă el de faţă.

Auzind aceasta, tiranul s-au mâniat, şi au trimis pre unul dintre cei mai de frunte, cu secretariul, să aducă tributul, că de cealelalte va griji el. Aceştia, mergând în Valahia, au spus porunca; iară voievodul, prinzându-i, i-au omorât cu neomenesc, amar şi ruşinos feliu de moarte, trăgându-i în ţapă. După aceea, au trecut în ţinutul Drăştiorului [3], şi au robit mulţi oameni, pre carii, aşişderea, i-au tras în ţapă. Pre povăţuitoriul Hamza, carele trecuse în Valahia, cu zeace mii de ostaşi, ca să-şi arate vitejia, încă l-au învins, tăind pre unii şi prinzând pre ceaialalţi, pre carii iarăşi i-au tras în ţapă, dinpreună cu Hamza.

Înţelegând aceastea, tiranul au strâns peste 150.000 de ostaşi, şi, primăvara, pornind din Odriu, au venit la Dunăre unde s-au tăbărât până ce s-au adunat toate oştile. Valahul, întru aceaia, au poruncit supuşilor săi de s-au tras la locuri strâmte şi în păduri; şi, arzând ţarinile, dobitoacele le-au mânat la munţi, spre unguri şi alani, iară el s-au aşezat cu oastea în desimea codrilor. Şi venind tiranul cale de şeapte zile, nici oameni, nici dobitoace, nici de mâncat, nici de băut au aflat. Iară, după ce au sosit la un loc cu apă şi

[1] Alt cronicar bizantin de pe acea vreme.
[2] Grec.: *trimesul*.
[3] Silistrei.

desfătat, veade pari nenumăraţi şi împlântaţi, carii, în loc de poame, se atârna de trupuri, şi, în mijloc, veade pre Hamza, îmbrăcat în vison [1], mohorât şi înţăpat. Spăimântându-se de vedenia aceasta, tiranul, în noaptea când s-au tăbărât, şi-au ocolit oastea cu şanţ, şi au rămas în ocol. Ci valahul, de cu noapte, au năvălit în cornul cel drept al taberii, fără de veaste, şi până ce s-au luminat, prea mare ucidere de turci au făcut, tăind nenumăraţi; turcii, pe întunearec, necunoscând pre nemici [2], pre sine se tăia! După ce s-au făcut zioa, românii s-au înturnat în tabăra sa; iară tiranu', cu ruşine, s-au înturnat în Odriu...

Mai cu ruşine au fost ce au lucrat Matiaş I Corvinul, craiul Unguriei, despre carele aşa scrie Bonfinie:

Se zicea că craiul mearge în Valahia, să scoată pre Dracula din mâinile turcilor, după carele măritase o frăţie [3] a sa. Într-acolo mergând, nu ştiu pentru ce pricină, nefiind aceasta cunoscută cuiva, pe Dracula l-au prins în Ardeal, şi ducându-l rob în Buda, zeace ani l-au ţinut în temniţă; iară, pre celălalt Dracula, pre carele îl pusease Turcul în Valahia [4], l-au întărit preste aşteptarea tuturor.

[1] *Purpură* – grec.
[2] După italieneşte: *inimici, duşmani.*
[3] Vară?
[4] Radu cel Frumos.

PARTEA II

ISTORIA MOLDOVEI DE LA MOARTEA LUI ŞTEFAN CEL MARE PÂNĂ LA ION-VODĂ CEL CUMPLIT

BOGDAN ORBUL, FIUL LUI ŞTEFAN CEL MARE (1504 – 17)

(După Grigore Ureche)

7017 (1509). După multe solii ce trimisese Bogdan-Vodă la craiul leşesc pentru soră-sa Elisafta, pre care o au cerşut, şi văzând că nu va să i-o dea, au socotit că are vreme să-şi răscumpere ruşinea sa despre craiul leşesc cu sânge nevinovat, şi au început a strângere oaste.

Ce, văzând craiul unguresc vrajba ce intrase între dânşii, şi simţind că Bogdan-Vodă face oaste asupra leşilor, au trimis sol, pre Ştefan Teleţni, ca să-i poată împăca. Ci nimic n-au folosit, că Bogdan-Vodă au pripit cu oastea, şi au trecut apa Nistrului, vineri, iunie 29, şi au intrat la Ruşi în Podolia, şi, sâmbătă, au sosit la Cameniţa. Şi, de acolo, au slobozit oastea să prade ţara, dându-le vină că n-au lege, pentru strâmbătăţi ce fac; alta, pentru că va să-şi răscumpere Pocuţia; a treia, şi pentru sora lui craiu, Elisafta, ce i-o giuruise Alexandru craiu. Deci, arzând şi prădând ţara, s-au tras la Liov [Lemberg], şi au bătut târgul, şi puţin de nu l-au dobândit; şi zic că singur Bogdan-Vodă au lovit cu suliţa în poarta Liovului, care semn se cunoaşte şi astăzi, şi nice leşii nu tăgăduiesc. Şi au prădat împrejur, şi au ars pretutinderea; şi au ars Rohatinul oraşul, şi multă avere au luat. Atunce au luat şi clopotul cel mare de la

Rohatin, şi l-au pus la Mitropolie în Suceava. Şi mulţi ţerani şi boieri au robit, şi domnii lor încă i-au prins. Şi cu mare izbândă s-au întors la scaunul său, la Suceava, fără de nici o zminteală. Şi robilor ce-i adusese din Ţeara Leşească li-au împărţit hotar în ţara sa.

.....

Aşijderea, pre acea vreme, Bet-Gherei [1], feciorul hanului, au intrat în Moldova de au prădat ţara până la Iaşi. Şi au ars târgul, şi ţinutul Cârligăturii, şi au agiuns şi până la Dorohoiu, şi până la Ştefăneşti. Iară alţii au prădat în gios, la Lăpuşna şi la Chigeciu [2]. Şi, de sârg vrând să iasă cu robii, multe suflete în Nistru au înecat, şi robi şi de ai săi. Iară Bogdan-Vodă trimis-au pre Corpaciu, hatmanul său [3], cu o mie de slujitori, şi nesmintindu-se, au dat războiu, şi au căzut de ai noştri 700, iară 300 au scăpat, anul 7021 (1513), august 25. Iară tătarii, cu pagubă mai multă de apă, decât de oaste având, s-au întors la Perecop.

ŞTEFAN-VODĂ CEL TÂNĂR (ŞTEFĂNIŢĂ), FIUL LUI BOGDAN (1517 – 1527)

Iară în anul 7026 (1518), august 18, au intrat Albu [Alp]-Sultan cu tatarii de la Perecop, şi au trecut Nistrul fără veste, şi au tras spre Prut, de s-au suit pân' la Şerbanca, den sus de Ştefăneşti, şi s-au apucat a prădare ţara. Ce, norocul cel bun a' lui Ştefan-Vodă, s-au prilejit cu oaste gata în gura Corovei, din gios de Ştefăneşti, şi au dat veste şi ţerii de sârg, să se strângă. Şi dacă s-au bulucit, s-au suit în sus. Şi au trimis Ştefan-Vodă pre Petre Cărăbăţ Vornicul şi cu toţi Josenii [4]. Şi dacă au trecut Prutul cu agiutorul lui Dumnezeu, luni dimineaţa, în revărsatul zorilor,

[1] Ghirai Ghiraizi se ziceau toţi hanii tătăreşti.
[2] Codrul Chigheciului, în părţile Fălciului.
[3] Adecă portar de Suceava. Numele de Corpaciu, luat din cronicele polone, e schilodit. Pe atunci Luca Arbure era Portar de Suceava.
[4] Din Ţara-de-jos, cu centrul în Bârlad.

fără veste au lovit pre tatari neavând ei grijă de una ca aceia. Şi, cu norocul lui Ştefan-Vodă, i-au răzbit, şi mulţi tatari au pierit, şi mulţi în Prut s-au înecat, şi în Ciuhru s-au fost înglodând; şi pre mulţi au prins vii, aşijderea şi pre doi Mârzaci mari, anume Tamiş şi Bicaz. Şi pre câţi au rămas, i-au gonit peste câmp, tăindu-i şi săgetându-i, pân' la Nistru; unde fiind obosiţi caii lor, mulţi în Nistru s-au înecat. Numai Sultanul [1] cu puţintei au scăpat, însă şi el, rânit în cap. Aşa, s-au întors cu multă pagubă şi pieire, şi ruşine; şi câţi au scăpat, şi acei, pedeştri şi fără arme.

Iară Ştefan-Vodă s-au întors cu mare laudă. Şi au poroncit tuturor boierilor să se strângă în Hârlău, la zioa sfântului mucenic Dimitrie. Şi acolo, dacă s-au adunat, ospeţe şi bucurie mare au fost, şi pre toţi vitezii i-au dăruit Ştefan-Vodă. Şi, după aceia, şi-au luat şie doamnă.

PETRU-VODĂ RAREŞ
(1527 – 1533; 1541 – 1546)

Într-acestaşi an 7036 (1529), după ce au prădat Petru-Vodă Ţara Săcuiască, trimis-au Ianoş, craiul unguresc, soli la Petru-Vodă, de l-au pohtit să hie într-agiutor împotriva [a] o seamă de domni ungureşti, care nu vreau să i se plece, şi-i giurui oraşul Bistriţa, cu tot ţinutul dintr-acea ţară; şi altele îi făgăduia că i va da, numai de-i va supune supt ascultarea lui.

Văzând Petru-Vodă pohta lui Ianoş craiu, una pentru giuruinţă, alta pentru prieteşugul ce-l aveau împreună, îndată au gătit oaste, şi au trimis pre Grozav, vornicul cel mare, şi pre Barnovschi hatmanul, carii erau mai credincioşi din boierii săi. Şi au învăţat o seamă de oaste să treacă pre drumul Braşoului, iar o seamă de oaste pre drumul Sucevei, să intre mai sus în Ţara Ungurească. Iară ungurii, degrabă deşteptându-se ca din somn, simţind că-i împresoară vrăjmaşul, de sârg s-au gătit de războiu. Şi nu

[1] Sultan, rom. Şoldan, se cheamă un prinţ tătăresc.

aşa de oastea den sus se grijiau, ca de cea den jos, auzind că vin asupra lor. Şi, sculându-se mulţi domni din Ardeal, şi alţii carii erau gata să moară pentru moşiile sale, şi, multe puşti şi arme luând cu sine, s-au apropiat, den sus de Braşou, oaste de oaste. Şi, înherbântaţi, ascuţind unul spre altul armele, şi se arătau vrăjmaşilor săi bulucindu-se cineşi la ai săi; şi, gătindu-se săcuii de război, iară moldovenii, ştiind agiutor numai de la Dumnezeu, aşa s-au lovit cu dânşii. Şi, dând război vitejeşte, multă moarte s-au făcut de ambe părţile. Mai apoi văzând ungurii atâta pieire, au pierdut războiul, lăsat-au toate armele şi puştele: cu ceia ce aveau nădejde să-şi mistuiască capetele, au dat dos a fugire. Şi mulţi den domni au picat la apa Bârsei. Iară, după război, multă pradă făcând, s-au întors cu izbândă la domnul lor, Petru-Vodă [1].

Iară cei den sus, ce au intrat pe drumul Sucevei, nu mai puţină izbândă au făcut, prădând şi arzând. Şi cu pace s-au întors.

Auzind Ianoş craiu ce s-au lucrat, mult s-au bucurat. Şi, pre lângă giuruinţa de-ntâiu, ce-i giuruise Bistriţa şi alte oraşe au mai dat lui Petru-Vodă. Atunce Petru-Vodă trimis-au să ia acele cetăţi ce-i făgăduise. Iară bistriţenii nu suferiră nicecum să aibă ei străini mai marii lor, şi încă îndemnară şi alte cetăţi, adecă Braşoul şi altele dimpregiur, lepădându-se de Ianoş craiu.

.....

În anul 7037 (1530), avgust, într-aceste războaie cu noroc simeţindu-se Petru-Vodă, gândit-au să facă război şi cu leşii. Şi, puind pricină, ca să nu zică că-i fără cale, trimis-au soli de pofti ca să-i întoarcă moşia [2] sa Pocuţia, care o au fost vândut Domnilor, moşilor săi [3] ce leşii nu

[1] Lupta s-a dat în ziua de 22 iunie 1529 la Feldioara, cu saşii care ţineau cu Ferdinand, regele romanilor, ales şi el, ca şi «Ianoş», Ioan Zapolya, şi încoronat, craiu unguresc.

[2] Moştenirea.

[3] Lui Petru-Vodă şi lui Alexandru cel Bun.

socoteau că cere cu cale, ce zădăreşte loc de price. Nice-i dederă ce au poftit; ce s-au întors solii fără ispravă.

Dece Petru-Vodă, văzând că cu rugămintea nu poate scoate moşia sa, gândi cu sabia să o ia. De care lucru aprinzându-se de mânie inima lui Petru-Vodă, de sârg au strâns oaste de războiu, şi au intrat în Ţara Leşească de au prădat Pocuţia, şi arse satele şi târgurile împregiur: Colomea, Sniatinul, Tismeniţa, pân la Haliciu, pretutinderea. Şi cu mare izbândă s-au întors înapoi fără de nice o zminteală.

Într-aceia, auzindu-se la craiu această pradă ce au făcut Petru-Vodă, au trimis craiul pre Tarnovschi hatmanul cu oaste. Atunce semn mare s-au arătat pre cer, şi au stătut multă vreme; şi atunceşi au trecut leşii Nistrul spre Pocuţia, ca să scoată pre moldoveni, pre care îi lăsase Petru-Vodă să ţie oraşele, să fie de apărare. Şi în douăsprezece locuri au avut războiu.

Ce văzând ai noştri mulţimea de a lor, au trimis la domnul său, Petru-Vodă, să le vie într-agiutor, că au nevoie de oastea leşească. Şi fiind supt Obărtin (Obertyn) oastea leşească, au sosit şi Petru-Vodă cu oastea sa cea odihnită. Atunce, înţelegând Tarnovschi Hatmanul pentru Petru-Vodă, mult au stătut în gânduri ca să lase tabăra, cu poşte cu tot, şi el să fugă. Mai apoi, legând tabăra, de ruşine s-au apucat de razboiu (că de multe ori, unde pierde omul nădejdea, şi de frică, mai apoi, se întoarce în vitejie); şi, multă vreme bătându-se, cu mare vărsare de sânge de ambe părţile, însă mai mult moldovenii, cu multe rane încruntaţi, n-au mai putut suferi, ce au dat cale leşilor, şi au dat înapoi /22 august 1531/.

Tarnovschi, hatmanul leşesc, după izbânda ce făcuse, au lăsat oastea la Pocuţia, şi ei s-au dus la craiul. Temându-se să nu mai vie moldovenii să prade, au fost socotit leşii să între ei mai nainte să prade în Moldova. Şi, aşa, au intrat

o samă de leşi să prade; den carii puţini au hălăduit [1], că prinzându-le de veste moldovenii, au dat asupra lor de i-au tăiat şi i-au risipit.

.....

Într-aceia, Ianoş, craiul unguresc, văzând aceste amestecături între leşi şi între moldoveni, umbla la mijloc cum va să-i împace. Ce nemica n-au folosit, – că nu i-au putut împăca, pân' n-au mai intrat oastea leşească să prade, pre carii i-au acoperit oastea moldovenească la Tărăsăuţi, de n-au scăpat nime den ei.Atunce, de iznoavă Ianoş craiu, îmblând la mijlocul lor, i-au împăcat până în cinci luni. Iară, mai apoi, au mai delungat pacea până la un an.

Îndelungându-se pacea din zi în zi între leşi şi între moldoveni, nu răbdară leşii carii erau cu oaste la margine de pază, ce au intrat în ţară, la Moldova, de au prădat şi au ars la Cernăuţi, şi alte sate, până la Botoşeni, neavând moldovenii nice o grijă, fiind pace legată. Văzând moldovenii această călcare de lege şi ameţitură, nu suferiră, ce cu toţii se gătiră să intre în Podolia să prade, şi şi-au dat cuvânt să-şi potcovească caii, c-au fost iarna goală şi gheţoasă. Şi, dacă au mers, au ars Cervona şi Jagelniţa şi s-au apucat de Ciarnocojinţi.

.....

Văzând Petru-Vodă că l-au împresurat vrăjmaşii de toate părţile [2], şi ai săi l-au părăsit toţi, lăsat-au scaunul şi s-au dat spre munţi; unde, cunoscând că nice acolo nu se va pute mistui, au socotit să treacă la Ţara Ungurească. Şi, aşa, aflându-şi cale deschisă pren târg pren Peatra, au trecut pre lângă mănăstirea Bistriţei; şi lăsându-se ca să poată cevaşi odihni în munte, deasupra mănăstirii, văzut-au unde ca un roiu den toate părţile încungiurară mănăstirea,

[1] Scăpat.

[2] Sultanul Soliman intrase în Moldova la 1538, şi boierii îl trădaseră pe Rareş.

ca să-l poată prinde. Dece, cunoscând el aceste, au încălecat pre cal, şi singur, au fugit să hălăduiască, în 18 zile septemvrie, intrând în munte într-adânc. Fără drum, fără povaţă, au dat la strâmturi ca acele, de nu era nice de cal, nice de pedestru; ce i-au căutat a lăsare calul.

Şi aşa, în şese zile, învăluindu-se pren munte, flămând şi trudit, au nemerit la un pârău în gios, au dat peste nişte păscari, carii, dacă i-au luat sama, cu dragoste l-au primit. Iară Petru-Vodă, înfricoşându-se de ei s-au spăimântat. Iară ei cu giurământ s-au giurat înainte-i cum îi vor hi cu direptate, şi nemică să se teamă. Iară el le-au dat lor 70 galbeni, bani de aur. Şi, văzând ei galbenii, cu bucurie i-au luat, şi l-au dus la otacul lor de l-au ospătat cu pâne şi cu peşte fript, ospăţ păscăresc, de ce mânca' şi ei. Şi, dacă au înserat, l-au îmbrăcat cu haine proaste de a' lor, şi i-au dat comănac în cap, şi l-au scos la Ardeal. Şi, fiind oaste ungurească de strajă la margine, i-au întrebat pre dânşii ce oameni sunt? Ei au zis: «Suntem păscari». Şi, aşa, au trecut pren straja ungurească, şi nimene nu l-au cunoscut.

Dece păscarii l-au dus la casa unui boierin unguresc, carele au fost având prieteşug mare cu Petru-Vodă; ce, pre domnul nu l-au aflat acasă, numai pre giupâneasa lui. Şi pre tainâ, spuseră ei de Petru-Vodă; carea înţelegând de Petru-Vodă, cu dragoste l-au primit la casa ei, şi i-au făcut ospăţ. Iară un voinic oarecine, ce fugise aprod la Petru-Vodă, prilejindu-se într-acel sat, fiind scăpat şi el dintr-acele răutăţi, îi spuseră lui de păscarii aciia ce venise den munte, şi ştiind el că Petru-Vodă au intrat în munţi, şi nimica de dânsul nu se ştie, şi, cugetând întru inima sa, cum ar putea înţelege ceva de domnul său, au mers la păscari să-i întrebe. Şi dacă i-au văzut, îndată au cunoscut pre domnul său Petru-Vodă; şi au căzut de i-au sărutat picioarele. Atunce, văzând Petru-Vodă pre credincioasa sluga sa, mult s-au bucurat şi s-au mângâiet, şi multe cuvinte de tainâ i-au vorbit. Şi, îmblânzindu-i-se inima, au adormit puţintel. Nice zăbavă multă făcând, până a

odihnire Petru-Vodă, iară acea giupânească au gătit leagăn [1] cu cai, şi doisprezece voinici întrarmaţi. Şi, dacă l-au deşteptat au şezut în leagăn numai cu acel aprod, şi au mers pe locuri fără de drum, până au sosit la casa unui boiarin unguresc, care şi acela era prieten lui Petru-Vodă.

Şi acela, dacă l-au văzut, cu dragoste l-au primit şi l-au ospătat, şi îndată i-au gătit leagăn cu şease cai, că loc de zăbavă nu era, că den urma prinsese de veste oastea ce era la straja ungurească, cum Petru-Vodă au trecut pentre dânşii şi nu l-au cunoscut; şi s-au pornit după dânsul a-l cerca, ca să-l poată agiunge. Ce Dumnezeu, cela ce-i ocârmuitor tuturor ce i se roagă cu credinţă, au acoperit pe Petru-Vodă, şi i-au dat cale deschisă.

Şi, mergând cu nevoinţă, au sosit la Ciceu; şi, sâmbătă, în răsărita soarelui, septemvrie 28, au intrat Petru-Vodă în cetatea Ciceiului, şi au închis porţile. Iară cei ce-l goneau den urmă, văzând că au hălăduit Petru-Vodă dinaintea lor, s-au întors înapoi.

Acolo, plângere şi tânguire era de doamna sa, Elena, şi de fiii săi, de Iliaş şi Ştefăniţă, şi de fiica sa Ruxandra, şi de alţi căsaşi [2] pentru multă scârbă ce le venise asupra-le, ştiindu-se den câtă mărire au căzut la atâta pedeapsă. Decii, Petru-Vodă au intrat la biserică de s-au închinat, mulţămind lui Dumnezeu că l-au izbăvit de mânile vrăjmaşilor săi.

Iară Sultan Suleiman, împăratul turcesc, cu oastea sa, în urma lui Petru-Vodă la Moldova, multă pradă şi scădere făcând ţerii, şi călcând-o, au agiuns până la Suceava, cu mare urgie şi pedeapsă tuturor lăcuitorilor.

[1] Trăsură.

[2] Fusese domni la mijloc Ştefan Lăcusta, pus de turci, şi Alexandru Cornea, ridicat de boieri. Împăcat, cu turcii, Petru veni din Constantinopol în ianuar 1541.

Călcând ungurii prieteşugul ce-l avea cu Petru-Vodă, după ce s-au aşezat la domnie al doile [1], venit-au hochim (poruncă) împărătesc de la Sultan Suleiman la Petru-Vodă, ca să meargă asupra ungurilor, şi sa prinză pre Mailat, voievodul Ardealului [2]. Şi i-au trimis într-agiutor pre Ciubali-Beiu [3], cu oaste turcească, şi pre Radul Vodă [4] cu muntenii. Şi, vrând Petru Vodă să plinească poronca împărăţiei, au purces cu toată oastea sa, împreună cu Radul Vodă cu muntenii, şi cu Ciubali-Beiu cu turcii, şi au trecut pre la Oituz la Ardeal. Şi mergând cu toţii asupra lui Mailat, voievodul Ardealului, şi încă n-au agiuns la Făgăraş, acolo i-au întâmpinat Mailat voievodul, cu oaste ungurească. Şi, dând războiu vitejeşte de îmbe părţile, iunie 20 7049 (1541) pierdut-au războiul ungurii, şi pre Mailat l-au prins viu Petru-Vodă, şi l-au băgat în obeze, şi l-au trimis la împărăţie. Şi, aşa, Petru-Vodă, prădând şi arzând în Ţara Ungurească, s-au întors înapoi fără de nice o sminteală.

După ce au prins Petru-Vodă pre Mailat, voievodul de Ardeal, şi l-au trimis în obeze la Sultan Suleiman, la al doile an, în 7050 (1542) septemvrie 12, iar au venit hochim de la împăratul turcesc la Petru Vodă, să meargă să prade în Ţara Ungurească, pentru multe neîngăduinţe şi amestecături ce se aţâţau. Şi, plinind poronca împărăţiei, avea şi Petru-Vodă mare scârbă pre Unguri, pentru multe nevoi ce-i făcuse, încă de când era închis în cetatea Ciceiului, de nu-şi era volnic cu nemică; mai apoi, şi prieteşugul ce-l aveau împreună, îl călcase. Rădicatu-s-au cu toată puterea sa, şi au intrat în Ţara Ungurească, de au prădat şi au ars pân la Cetatea de Baltă. Acolo au şezut şese zile, şi, multă

[1] Român de neam.
[2] Chiuciuc-Balibeg.
[3] Paisie, fost călugăr la Argeş. Era fiul lui Radu-cel-Mare.
[4] Nu voise a creşte birul ţerii, pe care şi Ştefan cel Mare îl dase.

pagubă făcând Ţerii Ungureşti, s-au întors pe la Bistriţa, fără de nice o zminteală. Şi, trecând muntele, au ieşit pren Câmpulung, şi s-au dus la scaunul său, la Suceava.

ION-VODĂ CEL CUMPLIT, FIUL LUI ŞTEFĂNIŢĂ (1572 – 1574)

Ion-Vodă, dacă se văzu străinat de mila împăratului turcesc, socoti ca să ţie ţara cu sabia, şi îndată trimisă la cazaci de i-au poftit, cu leafă, să-i vie într-agiutor. Şi au strâns ţara; către care cu multe cuvinte blânde se ruga, ca să le poată întoarce inimile spre dânsul, şi arăta nesaţul turcilor şi lăcomia lor (iară nesaţul şi lăcomia lui nu vedea), zicând că turcii toate schimbările fac pentru mâzdă de i îngreuiază, ca să-i sărăcească şi să-i slăbească; şi li arăta cum poate de lesne să depărteze mâna Turcului de dânşii, de vor vrea şi ei. Că pre leşi îi are spre sine plecaţi; cazacii s-au adeverit, cât li va da ştire cât vor veni, la carei au şi trimis, şi cărora nu li pot sta înainte niciodată turcii. Numai ţara ce-i lipseşte; că, de se vor pleca şi ei să fie într-una, nice oaste nu vor trimite turcii, ce vor face ţerii pre voie. Iară, despre sine, să nu-l ţie ca pre un vrăjmaş, ci ca pre un prieten şi părinte; iară, de au făcut cuiva şi înalgiosul [1], tot pentru turci au făcut, să li intre în voie, şi să-i umple, şi nu i-au putut sătura; deci, pre cât l-au cunoscut cu rău, să-l cunoască mai mult spre folosul lor.

Aşa, Ion-Vodă, umplând pre toţi cu nădejde, cu glasuri mari strigară că lângă dânsul vor pieri toţi, – cum s-au şi tâmplat.

Ion-Vodă dacă au luat credinţa ţerii, se găti de războiu, şi în toată ţara trimis-au de sârg să iasă la oaste. Trimis-au şi la Hendric [2], craiul leşesc, poftind agiutor de oaste să-i dea; ce, de acolo nu s-au folosit. Că craiul s-au mântuit: că are legătură cu turcul ţara lor mai mult de o sută de ani,

[1] Amestecătură, nedreptate: înalt-josul.
[2] Henric de Valois.

neclintită. Iară cazacii, cumuşi sunt gata de a se amestecare la toate, neîntrebând de nime, s-au adunat 1.200 de oameni, şi au venit la Ion-Vodă. Pre carii, văzându-i Ion-Vodă, nu într-alt chip, ce cum ar hi văzut îngeri din cer cu veste de izbândă pogorâţi. Şi cu multe daruri capetele ce era', le-au dăruit Ion-Vodă.

Dacă au strâns oastea toată şi s-au bulucit launloc toţi, i-au venit veste că Petru-Vodă şi cu Alexandru-Vodă [1] au intrat în ţară, cu mulţi oameni, şi munteni, şi unguri [2], şi turci. Au ales Ion-Vodă cap dintre cazaci pre Sfirschi, cu o samă de cazaci şi cu oaste de ţară, şi i-au trimis înainte de strajă, să vază cu ochii; iară el, cu altă oaste, au purces după dânşii. Iară Sfirschi, cu cazacii şi cu cine mai erau cu dânsul, au nemerit asupra 400 de oameni, ce erau straja lui Petru-Vodă, şi, fără veste încungiurându-i, pre toţi i-au prins.

Sfirschi, dacă au biruit pre acee strajă, şi au prins veste că Petru-Vodă nu ştie nimică de oastea lui Ion-Vodă, îndată au răpezit oameni de ţară de au dat ştire lui Ion-Vodă, să sârguiască, să vie să-i lovească fără veste că are vreme acum, de-i voia să-i bată; şi i-au spus că este oaste multă foarte.

Înţelegând aceste Ion-Vodă, cum au putut mai tare au sârguit. Şi, dacă s-au împreunat toţi, împărţindu-se în trei pâlcuri, i-au lovit când ei dormeau fără grijă, dezbrăcaţi, cât nime de nimica nu s-au apucat. Caii lor erau slobozi la păşune, în nădejdea străjii. Aşa, împresurându-i fără veste, şi multă moarte făcând într-înşii, i-au biruit Ion-Vodă. Iară domnii, Petru-Vodă şi Alexandru-Vodă, amândoi au scăpat, lăsând tot în tabără, şi au năzuit amândoi la Brăila, numai cu trupurile.

Dacă au bătut Ion-Vodă pre Petru-Vodă şi pre Alexandru-Vodă, s-au lăsat în goană după dânşii, şi au slobozit oastea în pradă, de au jăcuit Ţara Muntenească mai mult

[1] Petru Şchiopul, fost domn muntean, numit acum în Moldova. Alexandru, fratele său, era domn al Ţerii Româneşti.
[2] Din Ardeal.

de jumătate, şi au pus domn în Ţara Muntenească pre Vintilă-Vodă [1].

Dacă s-au întors den pradă oastea lui Ion-Vodă den Ţara Muntenească, apucatu-s-au de Brăila, de au ars târgul cu totul; numai cetatea ce au rămas. Şi, gătindu-se să bată şi cetatea, să o dobândească, că nu era mult a luare, i-au venit vestea den urmă că tatarii au intrat în ţară. Lăsat-au dară cele străine, şi s-au întors la ale sale, să le apere.

Înţelegând Ion-Vodă că turcul de prin cetăţi şi tatarii din Bugeag [2] s-au ridicat asupra lui, îndată au trimis cum mai de sârg să se bulucească oastea, de pre unde au fost răşchirată, dându-le ştire pentru turci şi tatari, ce au încălecat asupra lui. Pre carii, dacă i-au lovit Ion-Vodă cu oastea sa, prea lesne i-au bătut şi pre aceia. Însă văzând atâta supărare ce avea de turci, umplându-se de mânie, cu foc au ars Tighinea şi Cetatea-Albă, şi multă pradă au făcut, şi mult plean şi robi au scos.

Decii, Ion-Vodă, curăţindu-se de vrăjmaşii lui, au dat puţintel ţerii odihnă, să se răsufle; iară cazacii nu se leniau, ce câmpii Bugeagului pururea cercau, şi multă pradă făceau.

Călcând cazacii câmpii Bugeagului, au dat pre o samă de oaste turcească, ce se strânsese şi mergea să lovească pre Ion-Vodă fără veste. Şi de sârg au trimis cazacii la Ion-Vodă de au cerşut să le trimită agiutor ca să dea războiu acelor turci. Şi, dacă le-au trimis, prea lesne i-au biruit, şi i-au risipit, cu agiutor proaspăt. Că, până a venire agiutorul de la Ion-Vodă, era' să piarză cazacii războiul de mulţimea turcilor; unde, mai apoi, moldovenii, odihniţi, dând războiu vitejeşte, prea lesne i-au spart.

Împăratul turcesc, auzind de simeţia lui Ion-Vodă, şi câtă pagubă i-au făcut, au socotit ca să stropşească Ţara

[1] Fratele lui Mihai Viteazul.
[2] Răsculatul, trădătorul.

Moldovei cu totul, şi pre hainul [1] său, pre Ion-Vodă, să-l prinză. Şi îndată trimise în toate părţile, la toţi săngeacii, să se găteze de oaste şi să treacă Dunărea asupra lui Ion-Vodă.

Iară Ion-Vodă, daca au înţeles, cu toată oastea sa s-au pornit, şi au supus oastea supt Tighinea, şi au trimis o samă de oaste a sa cu Ieremia, pârcălabul de Hotin, ca să apere trecătoarea turcilor, să nu treacă Dunărea. Ce cu greu este celor puţini a oprire pre cei mulţi, şi celor slabi pre cei tari.

Că, trecând întâiu puştele cu ianicerii şi cu pedestrimea, să apere vasele, aceiaşi toată alaltă oaste turcească au sosit.

Unde, văzând Ieremia pârcălabul că nu-i poate opri, s-au întors şi au dat ştire lui Ion-Vodă. Şi nice Ion-Vodă altă zăbavă n-au făcut, ce îndată au purces spre oastea turcească. Însă întâi au trimis pre Sfirschi cu o seamă de cazaci şi cu 6.000 de oşteni de ţară, să prinză limbă. Şi fără zăbavă au dat pre oastea turcească, unde nu erau mai puţini de oastea moldovenească. Şi, dând războiu, au fugit turcii, şi nice altă limbă au putut lua, fără de un turc rănit rău, cât n-au putut de la dânsul nemică înţălege.

Apoi singur Ion-Vodă, cu vro 600 de oameni, s-au lipit la baltă la Cahul, unde era oastea turcească. Şi s-au suit într-un pisc de deal, să poată cunoaşte câtă sumă de oaste va hi la turci. Ce nemică n-au putut cunoaşte, că oastea era pre văi, de nu se vedea; numai străjile s-au văzut în patru locuri. Şi s-au întors Ion-Vodă înapoi la tabără. Şi atunce, o seamă den boierii cei mari, Murgul vel [2] vornic, Bilăi vel vornic şi Stăvilă hatmanul, văzând atâte puteri de oaste turcească ce venise cu Petru-Vodă, temându-se ca să nu cază în primejdie, au părăsit pre Ion-Vodă, şi au fugit la turci, de s-au închinat la Petru-Vodă.

Ion-Vodă şi-au împărţit oastea în treizeci de pâlcuri, şi la tot pâlcul au pus câte o puşcă; şi avea şi optzeci de puşte-

[1] Partea de jos a Basarabiei de astăzi.
[2] Mare.

huşniţe[1]. Iară toată oastea lui Ion-Vodă era 30.000, fără proşti[2] şi adunătură, ce erau pre lângă Ion-Vodă.

Deci, la începutul războiului, zic că o samă de moldoveni să se fie închinat la turci, şi turcii să-i fie pus în fruntea războiului, de s-au oprit focul într-înşii, şi au pierit cu totul. Deci, cazacii cu focul, moldovenii cu fuşturile[3], aruncau cât nu se ştia' turcii ce vor face. Şi văzând turcii pre moldoveni că vor să moară decât să nu biruiască, cu multe meşteşuguri au nevoit să amăgească pre moldoveni, să-i ducă asupra puştilor. Ce, văzând moldovenii meşteşugurile lor, nu-i goniau mult, ce numai până dau dos; că vedeau că fuga lor era cu înşelăciune; că de mulţimea lor era tot locul acoperit.

De-acii, lăsând turcii partea de spre cazaci, cu toată puterea s-au întors pre moldoveni şi toate puştile sloboziau asupra lor. Iară moldovenii stau aşa, cum ar hi gătiţi de moarte, iară nu să izbândească; şi multă moarte s-au făcut de ambe părţile, că nu era o călcare de pământ, ce tot pre trupuri de om. Şi, mai apoi, aşa aproape se băteau, că şi mânile le obosise, şi armele îşi scăpărau.

Ca acela prah se făcuse, cât nu se cunoşteau cine de a' cui este; nice de sineţe se auzia, de trăsnetul puştilor, de ambe părţile; cât nice puşcarii nu mai ştiau unde mai da'. Deci Ion-Vodă au îndireptat pre ai săi denapoia puştelor, să se mai odihnească puţintel; şi turcii, aşijderea.

Şi, aşa, stând şi privind unii la alţii, au dat o ploaie mare, de au muiat pravul cel de puşte. De-acii, n-au fost moldovenilor nice de un folos, că li s-au muiat puştele, de unde aveau nădejde de agiutor, s-au scăpat ce numai de a mâna[4] au căutat a se batere, şi nu se puteau sprijini de mulţimea turcilor.

Mai apoi, oaste tătărească proaspătă i-au lovit, de le-au căutat a dare dos ca să scape şi tatarii a-i gonire şi a-i

[1] Haubiţe (Kogălniceanu).
[2] Săraci, de rând.
[3] Măciucile; lat. fustis, băţ. Se zice şi: fuştaşi.
[4] Cu mânile.

aruncare jos. Numai pedestrimea şi oastea cea de strânsură au rămas, şi 300 de cazaci. Ce, fiind şi turcii obosiţi, nu năvăleau aşa.

Ion-Vodă, scăpându-se de oastea cea călăreaţă, şi-au dat glas cu cazacii să se pedestrească [1] toţi. Că pedestrimea moldovenească, ce erau adunaţi mai mulţi în dobândă [2] decât în leafă, era aproape de 20.000. Şi năvălind cu dânşii singur Ion-Vodă, au luat puste cu iurăş [3] de la turci.

Şi, legând tabăra, s-au dat înapoi, şi s-au tras lângă Roşcani, de s-au îngropat; unde mare nevoie aveau de apă. Iară turcii, dacă s-au strâns toţi, cu cei de la goană, i-au încungiurat mai nainte de apusul soarelui, şi toată noaptea i-au străjuit, să nu iasă dentr' acel loc. Iară, dacă s-au făcut ziuă, cu toate puştele au început a batere într-înşii; ce nemică nu le stricau, că se şenţuise [4] bine. Unde trei zile s-au apărat.

De ce, văzând Ion-Vodă că flămânzesc şi mor de sete, şi pravul cel de puşte se împuţinează, să fugă, să scape, loc nu era numai cu aripi să sboare, iar într-alt chip nu se putea, că tot locul era ocolit de turci. Ce au socotit doară cu blândeţe şi cu jurământuri să facă cu turcii, ca să scape de moarte. Şi au început a trimetere la dânşii că se va închina, de vor trimite un om ca acela, să-i jure lui că, de ce va pofti, să-i facă pe voie.

Turcii bucuroşi se primiră la una ca aceasta: decât cu arme şi cu vărsare de sânge, mai bine cu înşelăciune să-l dobândească. Aşa trimiseră turcii la Ion-Vodă de-i jurară, pre pofta lui, ca să-l ducă viu la împăratul; pre cazaci să-i lase, neatinşi, să meargă de unde au venit, iară altă adunătură să-i sloboază să se ducă volnici [5] pe la casele lor, că nu va hi paguba lui, ce a împăratului, că robii împărăţiei sunt.

[1] Să se coboare de pe cal.
[2] Cu toată răsplata în pradă.
[3] Asalt.
[4] Se închiseseră în şanţuri.
[5] Liberi.

Având Ion-Vodă tocmeală şi făgăduinţă mare şi jurământ de la turci că-i vor face pre voie de toate de ce scriu mai sus că au pohtit el, s-au gătit să meargă la paşa [1], în tabăra turcească, şi au împărţit al său mai bun tot ce au avut, între cazaci, şi de către toţi şi-au luat iertăciune; şi, însuşi al triile, au mers la tabăra turcească.

Acolo, dacă l-au dobândit, cu multă mânie de către paşa, l-au dat, de viu, de l-au legat de coadele a două cămile, şi le-au slobozit pren tabără, de l-au sfărmat.

Atunce, zic unii cum să hie zis Ion-Vodă «Ah! caută că eu multe feluri de morţi groznice am făcut, iară cazna ca aceasta n-am ştiut să fac!»

Mai apoi, turcii s-au lăsat la ceialaltă spuză, de i-au znopit, şi i-au zdrobit. Iară cazacii, văzând la ce le stă lucrul, şi viaţa lor cea sfârşită, au silit ca să intre iar în şanţ. Ce n-au putut, că şanţul îl cuprinsese turcii; şi, văzând aşa, numai ce au intrat în grămada turcească, să piară până la unul. Şi acolo, tăind şi oborând, au pierit toţi, până la unul.

Aşa au nemerit ţenchiul [2] său Ion-Vodă, după ce au domnit trei ani.

Dacă au pierit Ion-Vodă, s-au pornit tătarii în pradă peste toată ţara, cât n-au fost niceodată mai mare pustietate în ţară decât atunce. Că pre toţi i-au cuprins pre la casele lor fără grijă. Unde, până astăzi, între Prut şi între Nistru, de atunce au rămas pustietate, de nu s-au mai umplut de oameni.

PETRU-VODĂ ŞCHIOPUL
(1574 – 1579; 1582 – 1591)

De noroc era Petru-Vodă cu cazacii, că în domnia dentăiu nu mai avea odihnă de dânşii; acum, la a doua domnie, bine nu s-au aşezat la scaun, iată, cazacii veniau să apuce scaunul într-aceastaşi lună, octomvrie 27 (1582).

[1] Begierbergul Rumeliei, Cigala-zade.
[2] Sfârşitul.

Ce, Petru-Vodă, prinzând de veste, li-au ieşit înnainte la Prut, la sat, la Bogdăneşti, cu câţi oameni au putut într-acea dată, şi acolo i-au încungiurat.

Fiind cazacii la strâmtoare mare, căutatu-le-au a se închinare; dentre carii au ales Petru-Vodă o samă de oameni carii i-au părut mai de treabă, de i-au oprit să-i slujească; pre alţii, cu giurământ, i-au slobozit.

În anul 7095 (1587), ghenarie 8, rădicatu-s-au o samă de cazaci, ca nişte lupi învăţaţi de pururea la pradă, şi au intrat în ţară, şi multe bucate din ţinutul Sorocii au luat. Iar Pârvul, pârcălabul de Soroca, s-au îndemnat cu hănsarii [1], şi cu alţii câţi au vrut de bună voie, de au mers după cazaci, şi i-au agiuns la Periaslas. Acolo, cazacii vrând să nu dea dobândă, iară moldovenii să scoaţă al său, tare războiu s-au făcut; şi, în două zile bătându-se, abia au spart pre cazaci. Şi, dacă i-au biruit, pre toţi i-au tăiat: numai unul zic să fie scăpat. Iară, pre câţi au luat vii, i-au trimis la Petru-Vodă; pre carii Petru-Vodă i-au trimis la împărăţie [2-3].

[1] Un fel de oaste, care se întâlneşte încă din al XV-lea veac; erau poate călări.

[2] La turci.

[3] Lista domnilor moldoveni de la Ştetan cel Mare înainte: Bogdan III (Orbul) 1504–1517; Ştefan IV, cel tânăr (Ştefăniţă), 1517–1527; Petru IV, Rareş, 1527–1538; Ştefan V. Lăcustă, 1538–1541; Alexandru III Cornea, 1540–1541; Petru IV, Rareş, 1541–1546; Ilie sau Iliaş II, 1546–1551; Ştefan VI, Rareş, 1551–1552; Ioan I Joldea, 1552; Alexandru IV, Lăpuşneanu, 1552–1561; Ioan II Vasilic, Despot, 1561–1563; Ştefan VII, Tomşa, 1563–1564; Alexandru IV, Lăpuşneanu, 1564–1568; Bogdan IV, 1568–1572; Ioan III cel Cumplit (Armeanul), 1572–1574; Petru V (Şchiopul), 1574–1577; Ioan IV, Potcoavă, 1577; Petru V, Şchiopul, 1578–1579; Iancu Sasul, 1579–1582; Petru V. Şchiopul, 1582–1591; Aron Tiranul, 1591–1592; Alexandru cel Rău, 1592; Petru VI, Cazacul, 1592.

PARTEA III

DOI DOMNI MUNTENI: NEAGOE-VODĂ ŞI MIHAI VITEAZUL

NEAGOE VODĂ
(BASARAB AL III-LEA; 1512 – 1521[1])

(Din Gavriil, protul Atonului)

Iară în muntele Atonului, pre groapa Sfântului, zidi biserică frumoasă, în numele Sfântului Nifon, iar mănăstirea o au îmbogăţit cu multă avuţie, şi multe zidiri au făcut şi înalte. Iată de aceasta până aici.

Iar mănăstirea lui Ariton[2], carea de obşte se chiamă Cotlomuz, care o'u început a o zidi den temelie Radu-Vodă (-cel-Mare), Neagoe-Vodă o'u săvrăşit, şi cu toate frămseţile şi podoabele o au podobit, den lăuntru şi din afară, iar împrejur o au îngrădit cu zid, şi o au făcut biserica Sfântului Nicolae, făcătorul de minuni, cu turle, chilii şi trapezărie, pimniţa, şi magupiia[3], magherniţa, grădina, şi poarta mică, şi mare, bolniţă, şi ospătărie, şi dohirie[4], jitniţa, şi vistirie, şi alte case de toată treaba. Iar biserica şi chiliile le-au umplut de frumuseţe, şi li-au săvrăşit de acoperemânt, iar biserica şi tinda o au acopierit tot cu plumb, şi au pus pe la fereştri cu sticle. Şi o au târnosit cu blagoslovenia arhiereului şi a protului[5] şi a altor egumeni

[1] Lista domnilor munteni de la Vlad Ţepeş înainte: Radu III, cel Frumos, 1462–1474; Basarab II, Laiotă, 1473–1477; Basarab III, cel Tânăr, 1477–1482; Mircea II, 1481, Vlad IV, Călugărul, 1482–1495; Radu IV, cel Mare, 1495–1508; Mihnea cel Rău, 1508–1510; Vlad V, sau Vlăduţ, 1510–1512.

[2] Chariton.

[3] Bucătăria.

[4] Cămări de primire.

[5] Celui întâi între egumenii Atonului.

de la alte mănăstiri. Şi făcu cinste mare tuturor, şi-i dărui cu daruri mari, şi se duseră carii şi pre la locurile sale, cu mare bucurie, mulţămind lui Dumnezeu.

Aşijderea făcu o pristanişte [1] în Ascalun, la Mare, să fie de corăbiari, şi o corabie mare, alta mică, cu tot ce trebuieşte, şi o au zidit cu zid împrejur, şi au făcut o culă cu arme, şi cu tunuri, să le fie de pază. Şi alte metohuri cu de toate au zidit şi au făcut, şi bine le-a tocmit, den care are mănăstirea mult venit. Şi au pus numele ei Lavra cea mare a Ţării Munteneşti. Iară Lavra a lui Sfeati Atanasie, toată biserica cea mare, cu oltariul şi cu tinzile, le-au înoit, şi au împreunat plumbul cel vechiu cu altul nou, şi o au acoperit toată de iznoavă, şi toată clisearniţa au zidit din temelie, şi au făcut vase de treaba bisericii, de aur şi de argint, şi zevese [2] cusute cu sârmă [3] de aur prea înfrumuseţate au dat, şi au făcut şi mertic [4] mare, câte 90.000 de talere de an. Iar în lavra Iverului a lui Sfeti Evtemie, făcătoriul de minuni, pre sus pre ziduri au adus apă cu urloiul ca de două mile de loc de departe, şi cu multă bogăţie o au îmbogăţit.

Iar cinstita a lui Doamna Despina dat-au o zăvase cusută tot cu sârmă de aur şi prea înfrumuseţată, să o puie înaintea sfintei şi făcătoarei de minuni icoanei, în carea iaste scris chipul Prea-Curateia Fecioară şi Maicii lui Dumnezeu Maria, carea se chiamă Portăriţă, – carea au venit pre mare la acea mănăstire cu mare minune, cum se află scris de dânsa. Iar la mănăstirea Pantocrator au făcut mari zidituri, ca şi la Ivera, şi au dăruit multe daruri. În Lavra cea mare a Hilandarului, iară au adus apă, tot ca la Iver. Iar în lăudata mănăstire Vatoped tocmi ca să se dea milă pre an, ca şi la Lavra lui Sfeti Atanasie, şi a pus pre făcătoarea de minuni icoană a Precistii un măr de aur

[1] Far.
[2] Perdele.
[3] Fir
[4] Pensie.

cu mărgăritar şi cu pietri scumpe, şi zidi şi pimniţă mare din temelie. Şi au împodobit şi în marea mănăstire Xeropotam, – că au făcut o trapezărie din temelie şi pimniţă. Iar la Sfeti Pavel au zidit o culă den temelie, să fie de strajă.

Ce vom mai înmulţi cuvintele, spuind toate mănăstirile pe rând? Că toate mănăstirile den Sfânt-Muntele Atonului le au îmbogăţit cu bani, cu sate, şi dobitoace încă le-au dat, şi multe ziduri au făcut, şi fu ctitor mare a toată Sfetagora.

Iar, biserica cea mare sobornică din Ţarigrad, au adunat plumbul cel vechi, şi au cumpărat şi altul nou, încă mai mult şi o au acoperit toată de iznoavă. Şi toate chiliile den Patrierşie le au înnoit, şi Patrierşia cu bani şi cu multe daruri o au îmbogăţit.

Şi Sfântul munte al Sinaei cu toate vasele bisericii şi cu alte daruri multe le-au îmbogăţit, şi au făcut şi mertic mare.

Iar sfânta cetate a Ierusalimului, Sionul, carele iaste muma bisericilor, aşijderea o au dăruit şi o au îmbogăţit, denpreună cu toate bisericile den prejurul ei.

Şi alte mănăstiri de la Răsărit, toate aşijderea; şi, în Măgura Misiei, mănăstirea Oreiscului, unde sunt moaştele Sfântului Grigorie, făcătoriul de minuni,– tinda bisericii o au zidit şi o au acoperit cu plumb, şi pre tronul cu moaştele au făcut un cerdăcel de piatră, şi l-au zurgăvit frumos, şi l-au poleit; iar pe tronul cu moaştele au pus un covor de mătasă, cusut tot cu sârmă de aur. Şi la metohul aceiaşi mănăstiri, carea se cheamă Menorlina, au zidit o casă mare, să fie de odihna mănăstirii; în carea se face toate slujbele ce trebuia. Iar în Elada, sfânta mănăstire, anume Meteor [1], o au îmbogăţit cu multe daruri şi multe ziduri au făcut. Aşijderea şi în Paflagonia, mănăstirea anume Trescaviţă, o au îmbogăţit. Şi în Machidonie, mănăstirea ce se chiamă Cusniţa o au miluit. Iar în Măgura Catesca, carea se chiamă acum Cuceina, multe lucruri au făcut. Şi alte

[1] În Tesalia.

biserici la toate. Şi lăcaşurile călugăreşti hrănia. Şi făcu şi acolo ziduri, ca şi pre la alte locuri.

Ce vom mai spune deosebi lucrurile şi mănăstirile carele le-au miluit? Să zicem depreună: toate câte sunt în Evropa, în Trachia, în Elada, în Ahaia, în Iliric, în Cambania, în Elispond, în Misia, în Machidonie, în Tetalia, în Sirmia, în Lugdonia, în Paflagonia, în Dalmaţia, şi în toate laturile, de la Răsărit până la Apus, şi de la Amiazăzi până la Amiază noapte, – toate sfintele biserici le hrănea, şi multă milă pretutindenea da.

Şi mai vrătos pre cel ce se striina' pen pustii, şi pren peşteri, şi în schituri, fără de nice o scumpeate îi hrănea. Şi nu numai creştin lor fu bun, ce şi păgânilor. Şi fu tuturor tată milostiv, asemenindu-se domnului celui ceresc, care străluceşte soarele său şi plouă şi pre cei buni şi pre cei răi, cum arată Sfânta Evanghelie.

Şi mai vrătos în Ţara Muntenească mari şi minunate mănăstiri au făcut. Şi arhimandria [1] sfântului şi purtătoriului de Dumnezeu părintelui nostru Nicodim, carea se cheamă Tismana, hramul Adormirii Prea-Curatei Născătoarea lui Dumnezeu şi Pururea Fecioară Maria, – toată biserica o au acoperit cu plumb, şi alte lucruri au obârşit. Iar la mănăstirea den Nucet (Cozia), unde iaste hramul sfântului şi marelui mucenic Gheorghie, multe au înnoit, şi pre făcătoarea de minuni icoană a sfântului mucenic bătut-au însuşi Neagoe-Vodă cu cuişoare un măr de aur curat, împodobit cu mărgăritar şi cu pietre scumpe. Şi au dus icoana cea făcătoare de minuni den Ţarigrad, pre care era sămnat chipul domnului nostru Iisus Hristos, atotţiitoriul, carea mai nainte o junghiase un Ovreaiu cu hangeariul, şi, cum o junghe, îndată ieşi izvor de sânge den locul hangerului, cât stropi şi hainele acelui Ovreaiu. Iară el, de frică, nu văzu că-i sunt hainele stropite de sânge, ce numai ce văzu sângele care era pre icoană. Şi, aşa, fiind el cuprins de spaimă ca aceasta, aruncă icoana într-un puţ, care era

[1] Mănăstire cu arhimandrit.

într-o pimniţă, că şi el în pimniţă, într-ascuns, junghiase sfânta icoană. Decii, ieşi afară, ca când n-ar şti el de acea minune nimica. Şi cum ieşi afară, îndată-l tâmpinară nişte oameni, şi, dacă-l văzură că iaste aşa crunt de sânge pre haine, îl prinseră şi-l întrebară ce va să fie aceasta. Iar el, văzând hainele crunte, îi fu a mărturisi aiave şi el minunea icoanei. Şi alergară toţi denpreună la puţ, şi scoaseră icoana afară. Iar sângele tot izvoria den urma hangeriului, neoprit, atâta, cât şi apa aceia se făcuse roşie de sânge. O, mari sunt minunile tale, Doamne Isuse Hristoase, Dumnezeul nostru! Care lucru, deca văzu acel ovreaiu, crezu în Hristos, Fiiul lui Dumnezeu, şi se boteză el, cu toată casa lui; aşijderea şi alţi ovreai mulţi carii văzură cu ochii lor acea minune mare, se botezară, – pentru care minune iaste pretutindinilea scrisă şi vestită.

Iară mutarea acei icoane, din Ţarigrad în Ţara Românească, aşa fu: că se arătă în vis Domnului Neagoe-Vodă această sfântă icoană, şi-i zise să o mute din Ţarigrad în ţara sa. Care lucru şi făcu, iar Radu-Vodă mult se nevoise mai nainte să o aducă în ţara sa, ca şi alte sfinte şi dumnezeieşti icoane şi moaşte sfinte, ce lui nice cum nu i s-au dat. Iar când îi fu ei voia, atuncea şi dumnezeiescul lucru s-au săvârşit, şi s-au mutat. Pre care cu mare bucurie şi mulţămire o aştepta Domnul Neagoe-Vodă, şi cu multă cheltuială o au adus. Şi, deacă o au adus, cu dragoste o au priimit, şi i-au făcut cununa de aur curat, şi o au podobit cu mărgăritariu ales şi cu alte feliuri de pietre scumpe.

Şi sparse Mitropolia den Argeş den temelia ei, şi zidi în locul ei altă sfântă biserică, tot den piatră cioplită, şi netezită, şi săpată cu flori, şi au prins toate pietrele pe dinlăuntru, den dos, una de alta, cu scoabe de her, cu mare meşteşug, şi au vărsat plumb de le-au întărit. Şi au făcut pre în mijlocul tinzii bisericii doisprezece stâlpi nalţi, tot de piatră cioplită, şi învârtiţi foarte frumos şi minunaţi, carii închipuiesc doisprezece Apostoli. Şi sfântul oltariu desupra prestolului încă făcu un lucru minunat, cu turli-

şoare vărsate. Iar ferestrele bisericii şi ale oltariului, cele de desupra şi ale tinzii, tot scobite şi răsbătute prin piatră, cu mare meşteşug le făcu. Şi la mijloc o ocoli cu un brâu de piatră, împletit trei viţe şi cioplit cu flori, şi poliit, – biserica, cu altariu', cu tinda, închipuind svânta şi nedespărţita Troiţă. Iar pre supt straşina cea mai de jos, împrejurul a toată biserica, făcu ca o straşină, tot marmură albă, cioplită cu flori, şi foarte scobite şi săpate frumos. Iar acoperemântul tot cu plumb, amestecat cu cositor; şi crucile pre turle tot poleite cu aur. Şi turlele tot cioplite cu flori, şi unele făcute sucite, şi împrejurul boltelor făcute tot steme de piatră cioplită cu meşteşug şi poleite cu aur. Şi făcu un cerdăcel denaintea bisericii, pre patru stâlpi de marmură, pestriţ, foarte minunat, boltit, şi zugrăvit, şi învălit şi acela cu plumb. Şi făcu scara bisericii tot de piatră scobită, cu flori, ci cu douăsprezece treapte, sămănând douăsprezece seminţii ale lui Israil. Şi pardosi toată biserica, tinda şi oltariul împreună, şi acel cerdăcel cu marmură albă. Şi o împodobi pre dinlăuntru şi pre din afară foarte frumos, şi toate scobiturile pietrelor din afară le văpsi cu lazur albastru, şi florile le polei cu aur.

Şi aşa, vom putea spune că adevărat că nu iaste aşa mare şi sobornică ca Sionul carele îl făcu Solomon, nice ca Sfânta Sofia, carea o făcu marele împărat Iustinian, iară cu frămseţea iaste mai pre deasupra acelora.

Şi, cum zice Sfinţia Sa Nifon Patriarhul încă Radului-Vodă, că se va muta Mitropolia den Argeş în Târgovişte, ce Radu Vodă nu s-au învrednicit a o muta, iară cu Neagoe-Vodă s-au împlut cuvântul Sfinţiei Sale şi a lui blagoslovenie. Zidi Mitropolia în Târgovişte, mare şi frumoasă, cu opt turle, şi tot rătunde, cum se satură ochii tuturor de vederea ei, şi încă mai zidi şi altă biserică în Târgovişte, den temelie, hramul Sfântului şi marelui mucenic Gheorghie, cu clopotniţă naltă pre tindă.

Iară acea mănăstire Cozia, de care am povestit, au înnoit bisearica cea veche, şi au pus icoane prea frumoase:

Sfânta şi nedespărţita Troiţă şi a Preacuratei Despuitoare şi a lui Dumnezeu Născătoare şi pururea Ficioară Maria, şi alte poale de analoghiu şi odăjdii multe şi frumoase. Că acea mănăstire avea loc fără gâlceavă, şi alease de petrecerea călugărească, depărtată de lume, şi plină de toate bunătăţile: cu munţi mari şi cu văi îngrădită, şi ocolită cu un rău mare, şi izvoară mari şi multe împrejurul ei, şi are toată hrana călugărească, poieni şi livezi, nuci şi alţi pomi roditori fără de număr, vii şi grădini. Şi acolo cură piatră pucioasă, şi tot pământul împrejurul ei iaste pământ roditoriu. Care şi noi am văzut cu ochii noştri acel loc şi i-am zis: «pământul cel făgăduit».

Iată, într-aceasta chip avea nevoinţă de dumnezeiescul lucru carele era la Argeş.

De acum, pentru lungimea, să spunem mai prescurtat şi să facem şi sfârşitul aceştii cărţi.

Că porunci Neagoe-Vodă şi pohti să vie toţi arhimandriţii den Muntele cel Sfânt al Atonului, denpreună cu egumenii de la toate mănăstirile, şi scrise şi carte. Iar Gavril Protul, deca văzu cartea şi scrisoarea Domnului, aciişi chemă pre toţi egumenii de la toate mănăstirile cele mari: de la Lavra, de la Vatoped, de la Iver, de la Hilandar, de la Xeropotam, de la Caracal, de la bisearica lui Alimpie, de la Haritonul-Cotlomuz, care iaste lavra rumânească, de la bisearica lui Filoftei, de la Xinof, de la Zugrav, care iaste lavra bulgărească, de la Simensca, de la Dohiar, de la Lavra Rusească, de la Pantocrator, de la Castamonit, de la Sfeati Pavel, şi de la Dionisat, de la biserica lui Sfeti Grigorie, şi de la Simopetra. Aceşti egumeni toţi veniră la Ighimonul [1] Neagoe, în Ţara Rumânească, denpreună cu Gavriil Protul, carele fu zis mai sus.

Decii chemă Domnul şi pre Teolipt Ţărigrădeanul, care iaste Patriarh a toată lumea şi cu dânsul patru Mitropoliţi: de la Seres, de la Sardie, de la Midia şi de la Melenic, şi

[1] Grec.: Domnul.

veniră şi ei, şi-i primi domnul cu mare cinste. Şi chemă şi pre egumenii den ţara sa, pre toţi, şi pre tot clirosul.

Şi merseră dinpreună cu Neagoe, ighimonul Panonii [1] şi cu Macarie, Mitropolitul ţerii, la mănăstirea cea nouă şi minunată de la Argiş, şi făcură vecernie şi colivă, în lauda Adormirii Preacuratei Născătoarea lui Dumnezeu, şi deade de luară toţi oamenii den colivă, dupe obicină. Apoi făcu cină, ca să se odihnească oamenii, lăudând pre Dumnezeu. Iar, după cină, tocară, şi făcură bdenie [2] toată noaptea Patriarhul şi ighimonul, denpreună cu Mitropoliţii carei fură zişi mai sus, cu Protul şi cu toţi egumenii Sfetagorii şi ai ţerii, şi se ruga lui Dumnezeu cu rugăciuni şi cu cântări. Iară alţii oamenii zicea' toţi: «Gospodi pomilui» [3], şi sfârşiră bdenia când se vărsa' zorile.

Decii, deca trecu un ceas de zi, în luna lui Avgust 15 zile, traseră clopotele, ca să meargă Patriarhul, cu Mitropiliţii şi cu tot clirosul denpreună, să târnosească biserica.

Iar prestolul în oltariu tocmi-l şi-l aşeză însuşi Neagoe cu mâinile sale spre sfinţire, şi aşeză şi făcătoarele de minuni icoane a lui Pantocrator şi a' Precistii în biserică la locul lor, împodobite tot cu aur şi cu pietre scumpe. Aşijderea puse şi alte sfinte icoane în biserică, câte încăpură, şi în tindă, pentre stâlpi. Şi ceale din tindă era' câte cu două feţe, şi pe deasupra cu bolte săpate cu meşteşug şi poleite. Şi era' aceale icoane late ferecate cu argint curat şi poleite cu aur, între care icoane era şi chipul Sfântului Nifon, ferecat tot cu aur şi cu pietre scumpe înfrămseţat, – atâta de minunat, cât nu poate mintea omului să închipuiască şi să spuie.

Decii, deca târnosiră biserica, şi aşezară toate lucrurile şi le sfinţiră, odihniră puţintel. Şi iar merseră la biserică domnul Neagoe-Vodă şi Doamna lui, Despina, şi coconii

[1] Adecă al Daciei, al Ţerii Româneşti.
[2] Denie.
[3] Slavoneşte: Doamne miluieşte.

carii îi dăruise Dumnezeu, şi cu toţi boiarii, fiind Patriarhul cu Mitropoliţii, şi cu toţi egumenii şi clirosul în biserică.

Iară, deca sfârşiră dumnezeiasca liturghie, făcu Domnul ospăţ mare şi veselie tuturor oamenilor, şi-i dărui pre toţi, pre cei mari şi pre cei mici, pre săraci şi pre văduve, pre mişei [1] şi pre cei neputearnici [2], şi tuturor câţi li se cădea milă, le deade.

Iar slujba carea se făcuse fericitului Nifon, se blagoslovi de Theolipt Patriarhul, şi de tot soborul, să se facă pretutindenea, şi tocmiră de făcură şi slujba Sfinţiei Sale cu vecernie, cu utrăne şi cu liturghie.

Şi puseră pre chir Iosif să fie arhimandrit într-acea mănăstire noaoă, şi-l blagosloviră să facă liturghie cu bederniţă [3]; aşijderea, toţi câţi vor fi ca dânsul, tot să poarte bederniţă. Şi blagoslovenie se deade de chir Theolipt Patriarhul şi de tot soborul, cum şi mai nainte se didease şi se făcuse în Tismana cu blagoslovenie lui Filoftei Patriarhul. Şi tocmiră să fie aceastea mănăstiri amândoo cinstite într-un chip, şi arhimandrii [4] şi Scaune mai mari decât toate mănăstirile Ţării Munteneşti. Şi se făcu lucrul acesta cu mare legătură şi cu groaznic blestem.

Iar Mitropolia s-au mutat de la Argeş în Târgovişte. Şi, cum zise mai nainte Sfântul Nifon, acum se umplu de Theolipt, Patriarhul Ţarigradului, şi de Macarie Mitropolitul, şi de Neagoe-Vodă, Domnul Ungrovlahii, şi de toţi boiarii cei mari şi cei mici, şi de tot sfântul sobor. Şi aşa se tocmi ca, de acum, niciodată în veaci să nu mai fie Mitropolie în Argeş, ce să fie mănăstire şi arhimandrie; iar în Târgovişte să fie Mitropolie stătătoare, cum s-au aşezat. Şi se făcură aceste lucruri cu mare opreală şi blestem, ca să nu se mai clătească, nici să se mute în veaci, nice de Patriarh, nice de Mitropolit, nice de domn, nice de boiari, niciodată.

[1] Săraci.
[2] Bolnavi.
[3] Cârjă.
[4] Mănăstiri cu arhimandriţi.

Aceastea toate se aşezară când fu cursul anilor 7025 (1517), luna lui avgust 17 zile, în zilele credinciosului Domn Io Neagoe-Vodă, şi acelui Theolipt, Patriarhul Ţarigradului, şi a lui Macarie, Mitropolitul Ungrovlahii, în slava lui Dumnezeu şi în frămseaţea şi lauda a toată Ţara Muntenească.

Direpţ aceaia făcură laudă Domnului şi boiarilor şi cuvinte de cinste şi a toată Curtea lui şi tuturor oamenilor ţării. Deci bunul şi iubitoriul de Hristos Neagoe-Vodă le făcu mare cinste, şi-i dărui cu multe daruri, şi-i lăsă de se duseră toţi care şi pre la locul său.

Iar mănăstirea cea noao den Argeş o îngrădi împrejur cu curte de zid, şi înlăuntrul curţii făcu multe chilii călugăreşti; şi o înfrămseţă cu tot feliul de trebuinţă.

Făcu trapezărie, şi maghernită, magupie, şi povarnă de olovină [1], pivniţă şi clopotniţă naltă, şi puse clopote mari. Şi cu alte frămseţi cu de toate o împodobi, şi o făcu asemene Raiului lui Dumnezeu. Iar în mijloc era acea Casă dumnezeiască, stând ca şi pomul cela al vieţii, ce însă nu aşa, că dintr-acela mâncară strămoşii noştri poama morţii, iar dentr-aceasta se mănâncă dătătoriul de viaţă trup şi sânge al Domnului nostru Isus Hristos, care se junghe în toate zilele, întru iertarea păcatelor şi în viaţa de veaci.

Aceastea făcu bunul credincios Domn Io Neagoe-Vodă.

[1] Uleiu.

MIHAI VITEAZUL
(1593 – 1601[1])

(Din Cronica Buzeştilor)

Când au fost la cursul anilor de la Adam 7101 [1593], venit-au Mihai-Vodă Domn Ţerii Româneşti, iar în Ţarigrad împărăţea Sultan Murat, iar în Ţara Ungurească era Craiu Bator Jicmon[2], iar la Moldova era Domn Aron-Vodă. Şi într-acea vreme împresurase turcii Ţara Românească, cu datorii multe[3], şi cu nevoi foarte grele, încât nu mai avea să se plătească ţara şi să scape din gurile vrăjmaşilor. Începură turcii a cuprinde Ţara Românească, şi a-şi face lăcaşuri şi meceturi[4]. Şi începură a ţipa creştinii de nevoia turcilor, încât însuşi Mihai-Vodă cu toţi boierii se închisese de răul turcilor; şi multă vreme creştinii ziceau doar se vor potoli turcii deasupră-li. Iar ei mai mult rău făcea, că începuse a călcare ţara şi legea creştinilor.

Se strânse toţi boiarii, mari şi mici, din toată ţara, şi se svătuiră cum vor face să izbăvească Dumnezeu ţara din mânile păgânilor. Şi, dacă văzură că într-alt chip nu se vor

[1] Lista Domnilor munteni de la Neagoe-Vodă Basarab înainte: Teodosie, 1521; Vlad VI, Dragomir, 1521; Radu V, Bădica, 1521 – 1524; Radu VI, de la Afumaţi, 1521 – 1523; Vladislav III, 1523 – 1529; Moise, 1529 – 1530; Vlad VII, înecatul, 1530 – 1532; Vlad VIII, Vintilă, 1532 – 1535; Radu VII, Paisie, 1535 – 1545, Mircea III, Ciobanul, 1545 – 1553; Petru I, sau Petraşcu-cel-Bun, 1553 – 1557; Mircea III, Ciobanul, 1558 – 1559; Petru II, 1559 – 1568; Alexandru II, 1568 – 1577; Vintilă, 1577; Mihnea II, Turcitul, 1577 – 1583; Petru Cercel, 1583 – 1585; Mihnea II, 1585 – 1591; Ilie, 1591; Radu 1591; Ştefan Surdul, 1591 – 1592; Alexandru-cel-Rău, 1592 – 1593.

[2] Pe atunci Ardealul şi părţile de la Tisa erau ţară deosebită, cu Domni unguri. La Buda, Capitala de azi a Ungariei, ca şi la Timişoara, era câte un Paşă turcesc. Fratele împăratului nemţesc avea numai părţile de jos, spre râurile Sava şi Drava, şi cele de sus, cu Caşovia şi Pojonul. Numai la 1699 împăratul a luat Ardealul, iar Banatul la 1718.

[3] De la bir, pe care noi ne învoisem a-l da turcilor, ca să nu ne cotropească, precum au făcut cu grecii, sârbii, bulgarii şi o parte din unguri, care n-au mai avut împăraţi, crai ori domni, nici biserică cu tunuri.

[4] Moschei, case de rugăciune turceşti.

pute izbăvi, deci ei ziseră: numai cu bărbăţia, să rădice sabia asupra vrăjmaşilor.

Decii socoti Mihai-Vodă cum ar avea ajutor şi dintr-alte părţi. Decii trimise pe Radul Clucearul Buzescul [1] sol la Bator Jicmon ca să se înţeleagă cu dînsul, şi să-i dea ajutor oaste, ca să se poată bate cu turcii. Trimis-au şi la Aron-Vodă sol pe Stroe Stolnicul Buzescul, ca să-i fie într-ajutor.

Şi amândoi fură bucuroşi. Şi îndată trimise Aron-Vodă pe un boiariu al lui, dând jurământ lui Mihai-Vodă, ca să se ajute unul cu altul. Aşijderea şi Bator Jicmon craiul încă legă jurământ cu Mihai-Vodă ca să fie nedespărţiţi unii cu alţii.

Deci, când au fost la anul 7103 (1594), noiemvrie 5, trimise Bator Jicmon o seamă de oşti, puindu-li şi capete: pre Horvat Mihai şi pre Bechiş Iştvan [2]. Şi veniră la Mihai-Vodă în cetate în Bucureşti, şi îndată tăiară pe toţi turcii câţi aflară acolo. Într-acel războiu fu rănit Stroe Buzescul, la mâna stângă.

După aceia fără zăbavă fură turcii scoşi afară din ţară, şi rămaseră creştinii izbăviţi din gurile lor. Deci, când fu după războiu a treia zi, purcese Mihai-Vodă, cu munteanii şi cu ungurii, la Giurgiu. Şi, ocolind cetatea Giurgiului, începură a o bate cu tunurile câtăva vreme. Şi, văzând Mihai-Vodă că nu poate să o dobândească, căci că venia turcilor ajutoriu arme şi bucate de la cetatea de la Ruşi [3], năpustitu-o-au, şi iarăşi s-au întors în Scaun în Bucureşti.

Iar Sultan Murat (al III-lea), împăratul turcesc, dacă au prins de veste, numaidecât au trimis pre Mustafa-Paşa Vizirul[4], cu mulţime de turci, şi cu un Domn anume

[1] Era Oltean. Mai avea doi fraţi: Stroe şi Preda. Clucerul era acel boier care grijia de hrana curţii, iar stolnic cel ce purta seama mesei domneşti.

[2] Ostaşi unguri.

[3] Rusciucul bulgăresc de azi. Giurgiul era de mult turcesc.

[4] Al doilea după sultan.

Bogdan-Vodă, fiul Iancului-Vodă[1], ca să scoaţă pre Mihai-Vodă de aici din ţară, ci să puie pre Bogdan-Vodă Domn.

Şi veniră turcii la Dunăre, la cetatea den Ruşi, iar Mihai-Vodă, dacă prinse de veste, el încă grăbi de-şi strânse oştile, şi purcese asupra Dunării, ghenarie 8 zile (1595); şi purcese la sat la Pietre. Şi, gătindu-se ca să treacă Dunărea, ca să se lovească cu Mustafa-Paşa, veni veste cum au intrat Hanul cu tatarii[2] în ţară şi au început a robi şi a prăda. Iar Mihai-Vodă foarte se îngrija tare, şi numaidecât se învârteji îndărăt cu toate oştile, şi puse tabăra la sat la Hulubeşti. Şi trimise strâji asupra tatarilor, pre Radu Buzescu cu fraţii lui: Preda Postelnicul şi Stroe Stolnicul şi Radu Calomfirescul, cu o seamă de oşti alese.

Deci, când au fost la ghenarie 4, ei se întâmpinară cu tatarii la sat la Putineiu, şi fură biruiţi tatarii de Buzeşti, pierind tatari mulţi şi vii prinzând încă mulţi. Iar hanul, dacă prinse de veste, el încă trimise pre un nepot al lui, cu mulţime de tatari, şi veniră până la sat la Stăneşti. Iar Buzeştii încă păziră. Şi le ieşiră întru întâmpinare, şi se loviră la faţă, la ghenarie 16, şi fură biruiţi acei tatari. Atuncea au pierit şi nepotul hanului, cu mulţime de tatari. Iar hanul s-au fost tăbărât la Şerpăteşti, împreună cu Mustafa şi cu Bogdan-Vodă. Iar Mihai-Vodă, dacă prinse veste despre dânşii, numaidecât trimise oşti asupra lor, cu Banul Manta, şi, noaptea, fără de veste-i lovi, de i-au tăiat şi i-au gonit păn' i-au trecut Dunărea.

Mihai-Vodă încă purcesese cu toate gloatele lui, pogorându-se în jos până la Şerpăteşti. Iar hanul, înţelegând, nu-l aşteptă, ci se despărţi de Mustafa-Paşa şi de Bogdan-Vodă, şi fugiră. Iar Paşa rămase la cetatea de la Ruşi, ca să se mai bată cu Mihai-Vodă.

[1] Iancu-Vodă fusese copilul din flori al lui Petru-Vodă Rareş cu o săsoaică din Braşov. Fusese domn în Moldova şi-l tăiaseră leşii, după ce, fiind scos din domnie de turci, fugise la ei, ca la nişte creştini.

[2] Tatarii stăteau la Crimeia, iar alţii se aciuară în Basarabia-de-jos, pe la Chilia, Ismail ori Smil, şi Cetatea-Albă.

Iar Mihai-Vodă purcease cu oştile asupra lor, şi trecură Dunărea pre gheaţă pre la Marotin, şi pripiră de se loviră unii cu alţii, la ghenarie 25. Şi fură biruiţi turcii. Atuncea au pierit şi Mustafa-Paşa, cu mulţime de turci. Bogdan-Vodă încă de abia au scăpat. Şi arseră Ruşii şi toată marginea ţerii lor. Şi se învârtejiră [1], cu multă dobândă, la Scaunul lui la Bucureşti.

Bătând Mihai-Vodă aceste războaie, trimise pre Mihalcea banul [2], de arseră Dârstorul [3]. Iar turcii din Hârsova [4] încă ieşiră cu oaste împotriva Predei Spătariului şi a Radului comisului [5], şi păziră de se loviră cu turcii. Şi fură biruiţi turcii. Gonindu-i pre toţi, îi tăiară foarte rău, şi aprinseră şi Hârsova.

Făcându-se aceste războaie, iar Horvat şi Bechiş Iştfan [6], căpitanii ungurilor, avură imputăciune [7] cu Mihai-Vodă. Iar Mihai-Vodă nu-i suferi, ci-i trimise la Bator Jicmon craiul. Şi Bator Jicmon îi trimise alţi căpitani, pe Chiralbert [8]. Iar Mihai-Vodă îi trimise cu Banul Manta la cetatea Brăilei [9]. Şi, acolo, tocmind oştile, începură a bate cetatea tare, şi o sparseră până-n pământ; şi mulţi turci pieriră.

Făcându-se aceste războaie, şi nevoindu-se Mihai-Vodă foarte tare pentru creştini, iar Bator Jicmon, craiul unguresc, socotise că nu va mai avea Mihai-Vodă nici o nevoie de turci, ci făcu sfat cu toţi voivozii Ardealului, cum să scază pre Mihai-Vodă de spre Ţara Românească, să fie mai mic şi ascultător de poruncile lui, şi să-i oprească ţara,

[1] Întoarseră.
[2] Care avea bănia Craiovei şi oştile Oltului.
[3] Silistra.
[4] Acum orăşelul este în Dobrogea, luată de noi în războiul din 1877.
[5] Comisul avea grija cailor domneşti.
[6] Becheş era român de neam, dar ungurit, adecă lepădat de neam şi lege.
[7] Pâră.
[8] Albert Chirali, Kiraly.
[9] Care era tot a turcilor.

cu tot venitul ei. Iar Mihai-Vodă, deacă prinse de veaste, el nu se putu suferi, ci trimise la Bator Jicmon boiari bătrâni, sveatnici, anume: Eftimie Mitropolitul, cu amândoi episcopii, şi pe Mitrea Vornicul şi Isav Logofătul şi Dumitru Vornicul şi Radu Buzescul, şi alţi mulţi boiari de ţară, cum Mihai-Vodă să fie ascultător de Bator Jicmon, iar de ţară să n-aibă scădeare, ci să şi-o ţie deplin, şi să se ajute unii cu alţii, cum le-au fost jurământul d'intâiu. Dintr-aceşti boiari ce-i trimisease Mihai-Vodă pentru tocmeală, învrăjbitorul Diavolul umblase în mijlocul lor de se apucară unii ca aceia mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scază pre Mihai-Vodă din ţară. Iar ceilalţi boiari, ce se nevoia să slujească Domnul său în dreptate, de nepriateni fură biruiţi; şi şcăzură pre Mihai-Vodă despre domnia ţerii şi despre venitul ei, numai să fie tocma cu căpitanii lui [1]. Şi alease Bator Jicmon doisprezece boiari juraţi munteani, punându-i ispravnici preste tot venitul ţerii, – şi să fie supt porunca lui.

În vremea aceaia, fiind Aron-Vodă Domn Moldovei, trimisu-i-au Bator Jicmon oşti ajutoriu, şi căpitan preste ei: Borcea Andreiaş [2]. Şi, nevoindu-se Aron-Vodă pentru creştini tare, tăiară turci mulţi, ca să dobândească cinste, iar el căzu la mare pacoste şi năpaste, pentru multe pâri mincinoase. Că trimise Bator Jicmon de-l legară cu doamna sa, şi-i luară toată averea, scoţându-l din ţară cu mare ruşine, [şi] băgându-l în temniţa Vinţilor [3], tăindu-i boiarii şi toate capetele, la Aprilie 23, an 7103 (1595). Şi puseră Domn în locul lui pe Răzvan, care era Agă la Aron-Vodă, şi-i schimbară numele: Ştefan-Vodă [4]. Iară Mihai-Vodă, deacă prinse de veste, foarte se întristă.

[1] Adecă o potrivă cu ei, fără drept de Domn adevărat.
[2] Tot român ungurit şi acesta.
[3] Din Ardeal. Acuma cetatea e dărâmată.
[4] Aşa obişnuia cine ajungea Domn, de-şi schimba numele după al Domnilor celor mari de pe vremuri; acesta şi-a zis Ştefan după Ştefan cel Mare.

Pe acea vreame muri şi Sultan Murat, şi luă împărăţia Sultan Mehmet (al III-lea). Şi, deacă stătu el împărat, nu putu răbda atâta ruşine, ci alease pre Sinan-Paşa (Vizirul) cu mulţime de turci, trimiţându-i asupra lui Mihai-Vodă, cari, viind până la Ruşi [1], făcură pod preste Dunăre.

Mihai-Vodă, deacă înţelease de aceasta, el încă îşi strânse oştile, ca să iasă împotriva vrăjmaşilor. Trimise şi la Ştefan-Vodă ca să-i vie cu oşti ajutoriu; şi îndată purcese gata, iar Bator Jicmon trimese la Rudolful, împăratul creştinesc, ca să-i dea pre soră-sa [2], să-i fie crăiasă; trimise şi la Mihai-Vodă, ca să vie, să fie şi el la nuntă, că nu ştia de turci că vin asupra Ţerii Munteneşti. Iar Mihai-Vodă, văzând atâţia vrăjmaşi că vin asupra creştinilor, trimis-au la Bator Jicmon pe Stroe Buzescul şi Radul Calomfirescul, cu daruri scumpe de nuntă, şi spuseră şi această veaste, cum turcii, cu toată putearea împărătească, au sosit la Dunăre şi au făcut pod să treacă asupra creştinilor. Atuncea Bator degrabă trimise în toată ţara lui de-şi strânse toate oştile, şi trimise şi la împăratul creştinesc de-i deade o seamă de oşti ajutoriu. Iară, până vru a veni ajutorul de la Bator, turcii trecură Dunărea şi începură a robi şi a prăda, şi puseră tabăra la sat la Călugăreani.

Iar Mihai-Vodă, deacă văzu că i se zăboveaşte ajutoriul, el îşi strânse oaste câtă avu, şi pripi de se loviră cu turcii de faţă, în apa Neajlovului, în vadul Călugăreanilor. Şi fu război foarte mare, la avgust 13, de dimineaţă până-n seară, şi mult sânge se vărsă, cât şi apa era amestecată cu sânge.

Atunci Sinan-Paşa, văzând că nu-i sporeaşte, înturnatus-au cu ruşine. Decii, el strânse toţi Paşii şi toate căpeteniile oştilor, şi făcură năvală mare asupra lui Mihai-Vodă, ca să izbândească într-un chip, şi luară câteva tunuri. Atuncea Mihaiu-Vodă, văzând atâta hârborie [3] mare, el încă-şi

[1] Rusciuc.
[2] Nu-i era soră, ci vară.
[3] Asprime?

strânse toţi boiarii şi toţi căpitanii, şi ieşiră întru întâmpinarea lor de faţă. Şi aci şi Mihai-Vodă cu mâna lui tăie pre Caraiman-Paşa[1], şi înfrânseră pe turci înapoi. Iară boiarii şi căpitanii pre capete năvăliră asupra turcilor, de-i tăia şi-i îneca în tină. Decii, cu câtă fală venia Sinan-Paşa la acel războiu, mai cu multă ruşine se întoarse. Şi luă Mihai-Vodă toate tunurile înapoi, şi multe steaguri turceşti.

Iar, când fu preste noapte, Mihai-Vodă făcu svat cu toţi boierii, cum ajutoriul nu mai vine de la Bator, şi, fiind Mihai-Vodă cu puţinea oaste, nu vor putea sta împotriva turcilor, că era foarte mulţi; ci socotiră cum vor face să se poată lupta cu atîţia vrăjmaşi. Ci se deaderă înapoi pre apa Dâmboviţii în sus, la sat, la Stoieneşti[2], aşteptând de la Bator să li vie ajutoriul. Iar turcii, înţelegând de aceasta, se ridicară cu toţii de veniră la Bucureşti, şi făcură acolo cetate[3] şi ajunseră şi pan' în Târgovişte şi acolo încă făcură cetate, şi cuprinseră toată Ţara Muntenească.

Atuncea Ieremia-Vodă Movilă[4], el, înţelegând de Ştefan-Vodă, cum s-au sculat cu toate oştile, să vie ajutoriu lui Mihai-Vodă, el încă au venit cu oaste leşească de au intrat în Iaşi, să fie Domn Moldovei. Iar Ştefan-Vodă trecu muntele cu toată oastea lui, şi merse de se împreună cu Bator, că purcesease şi el să vie să se împreune cu Mihai-Vodă. Şi câteşitrei domnii se împreunară, la octomvrie 6, anul 7104 (1595), şi purceseră atâtea oşti asupra-li, ei nu aşteptară, ci toţi de pretutindenea deaderă dosul a fugi. Şi aleseră pre Ali-Paşa, cu o seamă de oşti, ca să păzească cetatea Târgovişţii, iară Sinan-Paşa cu oştile veni la Bucureşti. Iară Bator, şi Mihai-Vodă, şi Ştefan-Vodă, cu toate oştile, veniră

[1] Paşa Caramaniei, din Asia Mică.

[2] Sus în munte.

[3] La Radu-Vodă.

[4] Era un boier de ţară, evlavios, dar moale. A duşmănit întruna pe Mihai, ca unul ce ţinea cu leşii. Aşa a pătimit neamul nostru cu dihonia dintre Domni şi dintre cei mari, şi duşmanii noştri au tot sporit, având coadă de topor tot dintre ai noştri.

de ocoliră cetatea din Târgovişte [1], şi îndată fu aprinsă. Turcii, câţi fură acolo, toţi pieriră. Iară pre Ali-Paşa îl prinseră viu, şi-l trimiseră în temniţa Cluşului [2]. După aceia, purceaseră, după Sinan-Paşa, pân' ajunseră la cetatea Giurgiului. Şi îndată stricară podul: tăind mulţime de turci, îi înecară în Dunăre. Şi sparseră şi cetatea, fiind mare pierire în turci. De abia au scăpat Sinan-Paşa cu puţinea oaste; şi cu multă ruşine fură scoşi din ţară. Şi scoaseră de la mânile lor robi mulţi, fără număr. Şi de acolo se întoarseră cu veselie şi cu multă dobândă, şi toţi creştinii deaderă har la Dumnezeu.

Atuncea Batori Jicmon, deacă văzu pre Mihai-Vodă cu atâta vitejie şi cu atâta înţelepciune, slobozit-au Ţara Românească, cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihai-Vodă. Şi se înturnară cineşi la ţara lui.

Pe vremea ce purcease Bator [în] ajutoriu lui Mihai-Vodă, de bătură pre turci în Ţara Muntenească, au fost trimis craiul o seamă de oşti la Lipova şi la Ianova [3], şi la multe cetăţi den pregiurul lor, şi mult rău făcură turcilor.

În vremea aceaia rădicatu-s-au şi hanu cu mulţime de tatari, ca să vie asupra Ţerii Munteneşti. Şi, viind pren Ţara Moldovei, iar Ieremia-Vodă, cu moldovenii şi cu leaşii, pripiră de li ieşiră înainte la Ţuţora [4], şi făcură acolo şanţ mare. Şi se bătură acolo trei zile, şi nu biruiră nici unii, nici alţii. Deacă văzură tatarii că nu pot folosi nimic, făcură pace unii cu alţii, şi se întoarse hanul cu tatari, iar în tara lor, şi leaşii aşijderea, iar el (Ieremia) încă se aşeză în scaunu-şi. Atuncea şi Ştefan-Vodă, dacă prinse de veste că s-au răsipit oştile Ieremiei-Vodă, el ceru de la Bator oşti ajutoriu, şi îndată i se deade. Şi purcease asupra Ieremiei-Vodă, la noiemvrie 27, anul 7105 (1595). Iar Ieremia-Vodă,

[1] Care era încă scaun de domnie, mai vechi decât Bucureştii.
[2] Acolo stătea adese «craiul» ardelenesc.
[3] Adecă Inăul. Cetăţile acestea sunt în Banat.
[4] Unde se varsă Jijia în Prut.

deacă prinse de veaste, el încă-şi strânse oştile, şi trimise la starostea de la Cameniţa [1], de-i deade leşi ajutoriu. Şi se întâmpinară unii cu alţii la Suceava, şi fu biruit Ştefan Vodă, şi el, fugind, fu prins de nişte ţerani, şi îndată-l înţepă Ieremia-Vodă; iar oastea îi pieri cu totul. Bator însă, înţelegând de aceasta, foarte se întristă.

Şi, netrecând multă vreme, Bator iar îşi strânse toate oştile, şi purcease asupra Timişoarei, şi începură a o bate de toate părţile. Iar hanul cu tatarii încă venise să fie ajutoriu cetăţii, şi brodia în toată vremea furiş de lovia oastea ungurească. Iar Bator, deacă văzu că n-are răzbun [2] de tătari, el lasă străji să păzească cetatea, şi purcease asupra tatarilor; şi se loviră de faţă, şi fură biruiţi tatarii. După aceia, iar se întoarse Bator la cetate, bătându-se trei săptămâni; de multe ori făcură şi năvală, şi nu putură face izbândă. Şi se întoarse craiul iar la scaunul lui.

Iar, când fu la cursul anilor 7106 (1595), maiu 6, trimase Mihai-Vodă pe Velicico cu haiducii [3], la Baba [4], de o ocoliră, şi o bătură şi o aprinseră, şi multă bunătate şi avuţie dobândiră. Şi, întorcându-se înapoi cu dobânda, iar turcii strânseră de toate părţile şi purceseră după Velicico, şi-l ajunseră la un loc ce se chiamă Comisul. Şi deaderă războiu unii cu alţii, şi fu biruit Velicico, şi pieriră toţi haiducii; şi luară turcii toată dobânda înapoi.

Mihai-Vodă foarte se întristă. Iar, când fu la iulie 16, alease Mihai-Vodă oşti care era mai de folos, şi li puse cap pre Farcaş Aga [5], şi-i trimise la Diiu [6], ca să-l dobândească; şi trecură Dunărea pre la Sdegla. Iar turcii încă li prinseră de veaste, mulţime cu totul. Şi nu ieşiră să se lovească de

[1] În faţă cu Hotinul.
[2] Schimbare spre odihnă.
[3] Mai mult sârbi, care veniau la Mihai de dragul creştinătăţii şi al vitejiei lui.
[4] Babadag, târg mare în Dobrogea noastră.
[5] Despre care se zice să fi fost întâiu preot de sat şi să fi luat arma ca să-şi apere legea şi ţara.
[6] Ori Vidin.

faţă, ci se ascunseră de făcură meşteşug. Că mergând oştile lui Mihai-Vodă făr' de niciun teamet, iar turcii îi loviră de faţă, şi fără veaste. Şi fu războiu tare multă vreame, însă, cea de-apoi, biruiră turcii pre oastea lui Mihai-Vodă; şi câţi fură călări printr-înşii, scăpară câte ceva, însă puţinei, iar pedestraşii pieriră cu totul [1].

După aceia, Mihai-Vodă, deacă pierdu atâţia voinici, el fu scârbit, şi începu a trimite prin toate ţerile străine ca să strângă voinici viteaji, şi aduse leaşi şi cazaci [2], şi de tot fealiul de oameni carii era de folos.

Strângându-şi Mihai-Vodă oaste că să lupte cu turcii, iar nişte nepriateni porniră pârâ mincinoasă asupra lui Mihai-Vodă la Bator Jicmon craiul, cum s-au lepădat Mihai-Vodă şi s-au împrietenit cu turcii. Bator Jicmon făcu svat cu toţi Voievozii Ardealului, ca să afle de dreptatea lui Mihai-Vodă. Iar Mihai-Vodă, deacă-l chemară, el se temu de înşelăciune şi de pâri mincinoase, şi purcease Mihai-Vodă să se împreune cu Bator Jicmon numai cu doi-trei boiari anume: Mihalcea, banul Radul Buzescu şi alţi boiari; Iar Bator Jicmon, dacă văzu cum vine Mihai-Vodă bucuros la împreunare, el încă tremise Postelnicul cel Mare, Sienea Poncraţ [3], cu mulţi neamţi şi cu 40 de cucii [4], şi cu multă cinste, înaintea lui Mihai-Vodă. Şi descălecară în cetate la Beligrad[5], şi se împreunară cu mare cinste, de-chemvrie 9, anul 7106 (1595). Şi fură împreună zece zile, şi multă cinste petrecură, şi mai mare credinţă legară, şi-şi întocmiră toate lucrurile. Şi se întunră Mihai-Vodă cu mare

[1] Aşa se pedepseşte neorânduiala. În faţa duşmanului trebuie să fii cu ochii deschişi şi cu rândurile strânse.

[2] Oamenii aceştia trăiau la apa Niprului, în Rusia, prin ostroave. Erau o strânsură de toate neamurile, şi se hrăniau numai din prada turcilor şi a tătarilor. Şi prin Moldova veniau, cum am văzut, să aducă domni noi, tineri şi viteji ca dânşii, împotriva domnilor netrebnici, puşi de turci.

[3] Pangratie Senyei.

[4] Trăsuri mari, nemţeşti.

[5] Alba-Iulia.

bucurie la Scaunu-şi [1]. Iar Bator Jicmon purcease la împăratul creştin, şi trimise şi Mihai pre Banul Mihalcea, cu Bator Jicmon împreună, pentru tocmelile ţerilor.

Şezând Mihai-Vodă cu toţi boiarii la Scaun, veni veaste cum Sultan Mehmed s-au scornit din scaunu-şi din Ţarigrad, cu tot răsăritul şi cu toată puterea lui, cu turcii şi cu tatarii, şi purcease să se bată cu împaratul creştinesc Rudolful. Şi descălecară la cetatea Egherul (sau Agria), şi începură a bate cetatea de trei părţi. Iar împăratul creştin, deacă prinse de veste, el îşi strânse oştile, şi le trimise cu fratesău, Maximian, asupra turcilor. Şi sări însuşi Bator Jicmon craiul, de capul lui, cu toate oştile, şi se împreunară cu Maximian, şi purcease asupra vrăjmaşilor.

Iar Sultan Mehmet, împăratul turcilor, după ce bătu cetatea Egherul, veni-i veste cum îi împresoară Maximian şi cu Bator Jicmon craiul şi cu toate oştile. Iar Sultan Mehmet lăsă-şi oamenii în cetate, şi el, cu toate oştile, purcease la Cârsteşti [2], şi se loviră de faţă unii cu alţii, şi fu războiu mare şi tare, în cinci zile şi în cinci nopţi. Şi fu vărsare de sânge multă într-amândouă părţile. Însă mai peria turcii; şi deaderă turcii dosul a fugire, până ieşiră din tabără, şi din corturi, şi din toată mahfa [3] lor. Şi vrea fi fost dobânda şi izbânda creştinilor, iar creştinii nu se ştiură cumpăta, ci se deaderă a jăhui. Deci, pentru lăcomia avuţiei, ei îşi puseră toţi capetele, cum scrie şi la *Sfânta Scriptură* veache, că: lăcomia este rădăcina tuturor răutăţilor. O, amar mare! Că, văzând turcii atâta netocmeală întru creştini, pentru lăcomia lor, curând se întoarseră procleţii de turci asupra lor, şi atâta fu moarte mare întru creştini, cât fu voia lui Dumnezeu. Iar Maximian, cu câţi scăpă, el se întoarse la scaunul lui; iar Bator Jicmon craiul, (cu) câţi au scăpat cu el, iar s-au întors la scaunu-şi, la Beligrad.

Şi rămaseră turcii cu atâta bucurie.

[1] Atunci începu Mihai să facă la Bălgrad, în cetate, mănăstire românească şi pe urmă puse acolo şi Vlădică, pe Ioan.

[2] Keresztes, în Ungaria.

[3] Marfa, vitele, buclucul.

Decii turcii începură a se semeţi şi începură a ieşi în Ţara Muntenească, pe marginea Dunării, şi prinseră turcii a prăda şi a robi ţara. Decii Mihai-Vodă încă strânse oştile şi purcease asupra Necopoiei. Şi, mergând Mihai-Vodă prin ţară, întâlni o seamă de turci, pre apa Teleormanului, robind şi stricând ţara. Deci, îi prinseră pre toţi vii, până sosi şi Mihai-Vodă în vad la Necopoe. Şi ocoliră cetatea Turnul, şi-l bătură, şi-l arseră. Deci, grijindu-se Mihai-Vodă să treacă la Necopoie, veni-i veaste den sus cum Sultan Mehmet, împăratul turcesc, au biruit pre Maximian şi pre Bator Jicmon craiul. Decii, Mihai-Vodă se întristă, şi începu a face pace cu turcii şi cu sangiacul [1] Necopoiei. Şi fu Mihai-Vodă în loc cinci zile, şi legară pace, şi se dăruiră cu daruri scumpe. Şi fură aceastea toate la octomvrie 6, anul 7107 (1596).

Pe acea vreame Bator Jicmon craiul supărase-se cu oştile, bătându-se cu turcii, şi-şi închină ţara împăratului creştinesc, cum să-i poarte grija. Şi împăratul trimise doi comisari, anume Suhai, un episcop, şi pre Iştvanfi şi jurară ţara şi toţi domnii Ardealului, cum să fie pre mâna împăratului. Şi prinseră pre Iojică [2], cancelariul lui Bator Jicmon, şi-l trimiseră în cetate la Sâtmar, şi acolo-i tăiară capul. Iar Bator Jicmon, el îşi năpusti crăiasa în loc, şi se duse în sus, la împăratul creştin. Iar împăratul îi deade o cetate, anume Opolia [3]. Aceasta se adeveră cum îşi deade ţara pre o cetate.

Pre acea vreame, iarăşi trimise Sultan Mehmet un paşă, anume Mehmet-Paşa vezir-Azemul [4], cu mulţime de turci şi tatari fără număr, asupra creştinilor, şi descălecară în cetatea Oradiei. Decii unii bătea cetatea, iar alţii prăda ţara. Încă Bator Jicmon, după ce-şi năpusti ţara întâiu,

[1] Cu stegarul adecă, ceea ce înseamnă: purtătorul de steag, cârmuitorul.
[2] Tot român de cei vânduţi ungurilor pentru bani şi cinste.
[3] În Silesia.
[4] Vizirul cel Mare.

apoi mult se căi. Însă năpusti cetatea Opoliei, şi, noaptea, fugi den cetate, şi veni iar la Scaun, la Ardeal. Şi, în ce ceas sosi, i se închinară toţi domnii şi voivozii, şi toată ţara Ardealului, şi prinseră pre acei comisari împărăteşti, de-i legară [1]. Şi trimise la Mihai-Vodă pentru cea prietenie şi credinţă dintâiu, ca să fie iar unul cu altul. Şi trimise la Mihai-Vodă să-i dea ajutoriu, să se apere de vrăjmaş. Şi acesta îi deade trei mii cinci sute de voinici, şi li puse cap pre Aga Leca.

Pre acea vreame era un paşă, Hadâm-paşa, pre care-l trimisease împăratul turcesc să fie paşă la margene, la Diiu [2]. El încă avusease împutăciune cu Mihai-Vodă, ci trimisease la Mehmet-Paşa den Dârstor [3], ca să meargă cu oşti să apuce scaunul lui Mihai-Vodă.

Decii el degrab strânsease oştile, şi ieşise să se lovească. Iar Mihai-Vodă încă trimisease oşti cu Dumitru Vornicul, împotriva lui Mehmet-paşa, de-i bătură şi-i goniră, luându-li şi două steaguri, de le-au dus la Mihai-Vodă în Caracăl [4].

Şi foarte se îmbărbăta (Mihai-Vodă), şi-şi strânse toate oştile în grab, de purcease şi el asupra lui Hadâm-paşa. Şi trecu Mihai-Vodă Dunărea, cu toată gloata, pre den sus de Necopoie, şi se loviră de faţă cu Hadâm-paşa. Şi fură biruiţi turcii, şi pieriră mulţi, luându-li şi toate tunurile, şi toată tabăra.

Şi, după ce bătură pre turci, iar Mihai-Vodă se apucă şi de cetatea Necopoiei, şi începură a o bate cu tunurile.

Însă, când fu septemvrie 10 (1598) sâmbătă, făcu Mihai-Vodă năvală foarte mare, şi o bătură multă vreame, şi nu putură intra în cetate, că spărgea ziua, iar turcii zidia noaptea. Decii şezu Mihai-Vodă în loc trei zile, şi tot

[1] Ungurii erau bucuroşi de Sigismund, un prost şi un neputincios, fiindcă, oricum, dar tot neamul lor era, şi nu străin.
[2] Adecă la Vidin.
[3] Adecă la Silistra.
[4] Atunci, cu tabăra lui Mihai, a început a se face tîrg în satul Caracalului.

plenuia [1] Ţara Turcească, şi după aceaia el purcease, cu toate oştile, în sus cătră Diiu, tot prădând, den Dunăre pân' în munţi, până sosi împotriva Diiului. Iar sangeacul de acolo încă trimise degrabă de strânse toţi turcii den Ţinutul Diiului, şi trimease şi la beiul [2] de la Baia [3], de veniră cu oşti într-ajutoriu, ieşind întru întâmpinarea lui Mihai-Vodă în şesul Diiului. Şi fu războiu tare multă vreame: cea de apoi, fură biruiţi turcii de Mihai-Vodă, şi multă pieire se făcu turcilor, cât puţin scăpară în cetate, iar alţii fură tăiaţi, alţii goniţi şi răsipiţi.

Să spunem de Mihai-Vodă ce i se întâmplă într-acest războiu. Gonind turcii şi răsipindu-i în toate părţile, iar turcii însă, o ceată, deacă văzură pieirea, ei se întoarseră cu mare hârborie asupra lui Mihai-Vodă. Şi atuncea se alease unul den turci, cu suliţa, şi o împoncişă asupra pânteculuі lui Mihai-Vodă, şi o înfipse în pântice. Iar Mihai-Vodă, deacă văzu că piare, el apucă suliţa cu amîndoauă mânile, de fier şi căută în toate părţile ca să-i vie cineva den boiari ajutoriu, să-l izbăvească den pieire. Şi alţii mai aproape nu se aflară, făr doi boieri, anume: Preda Buzescul şi cu frate-său Stroe Stolnicul. Ei grăbiră şi tăiară capul turculuі şi pre cealelalte soţii ale lui, şi izbăviră pe Mihai-Vodă din mâinile turcilor. Şi multă bărbăţie arătară Buzeştii înaintea lui Mihai-Vodă, că se luptară cu vrăjmaşii, şi izbăviră pre Domnul lor de pieire.

După ce bătură acest războiu, şezu Mihai-Vodă supt cetate zece zile deplin, arzând împrejur toată marjinea Ţerii Turceşti. Şi iar se întoarse Mihai-Vodă, cu toate oştile şi cu toată dobânda, ca să treacă Dunărea pre la Ruşava [4]. Însă, când fură oştile jumătate trecute, se lăsă vânt cu vihor pre Dunăre, şi atuncea se împărţiră oştile, şi rămaseră jumătate, aşteptând zece zile pân' se potoli vântul. Iar oştile

[1] Adecă: făcea plean, jăfuia.
[2] Domnul, poruncitorul.
[3] Localitate ce nu se poate hotărî sigur: Banialuca?
[4] Azi Orşova.

au tot plenuit şi au ars Ţara Turcească. Deacii trecură cu toată dobânda, de se adunară la noiemvrie 5, anul 7107 (1598). Şi se întoarse Mihai-Vodă în Scaun în Târgovişte, cu toţi boiarii.

Pre aceaia vreame, Bator Jicmon craiul iar intrase în multe gânduri, care nu i-au fost nici de un folos, nici lui, nici ţerii. Cum zice că: omul înţelept află calea şi pre unde n-au umblat, iar, deacă-şi pierde mintea, rătăceşte şi pre unde au umblat. Că şi Bator Jicmon craiul: încă nu-i ajunse cât întâi îşi închină ţara la împăratul nemţesc, ci apoi lăsă-şi şi credinţa ce făcuse cu împăratul, năpustind cetatea Opoliei, şi veni iar la Ardeal şi se apucă cu Mihai-Vodă de cea prietenie dintâiu. Apoi el nici aşa nu se aşeză şi iar lăsă gând rău, ca să se despartă de Mihai-Vodă şi să închine Ardealul turcilor. Ci altminterea n-au avut cum face, pentru cel jurământ rău şi greu, ce au făcut cu Mihai-Vodă, cum, pân' va fi el craiul în Ardeal, turcii să n-aibă treabă. Deci, făcu Bator Jicmon sfat hiclean, şi trimise în Ţara Leşească, la văru-său Bator Andreiaş [1], cum să vie să fie craiu în locul lui, şi el să facă tocmeală cu turcii ca să înşeale pre Mihai-Vodă. Şi veni Bator Andreiaş în cetatea Mediaşului: acolo se împreună cu Bator Jicmon, şi se strânseră toţi voivozii şi neamişii, jurând toţi cu Bator Andreiaş. Iar Bator Jicmon au ales o cetate anume Veciul [2], şi el însă purcease de se duse în Ţara Leşească; iar Bator Andreiaş rămase a fi craiu Ardealului.

Atuncea Ieremia-Vodă, Domnul Moldovei, deacă se aşează Bator Andreiaş de crăie, iar el trimise cărţi la Bator Andreiaş cum să fie amândoi una şi să scoată pre Mihai-Vodă din mijlocul lor, şi, de nu va ieşi de voie, ei să râdice oşti asupra lui, să-l prinză, să-l dea turcilor. Şi Bator Andreiaş fu bucuros acelui sfat rău, şi trimise sol la Mihai-Vodă, pre un neamiş anume Ciomărtan Tamaş [3] cum să

[1] Care, deşi tânăr, era cardinal.
[2] Cetate în Ardeal.
[3] Arată să fie şi el român din cei unguriţi.

iasă Mihai-Vodă din ţară cu pace, că apoi va încăpea în mâinile turcilor. Iar Mihai-Vodă, deacă auzi acel sfat rău şi amar, el încă-şi strânse toţi boiarii, şi făcură sfat foarte de folos.

Deacă văzu Mihai-Vodă că i se rădică atâta rău pre cap, el într-altă parte nu cugetă, ci trimise la împăratul nemţesc, de unde avea atâta vreame milă şi ajutoriu, şi-i spuse toate câte i se întâmplă pre capul lui. Şi cerşu Mihai-Vodă ajutoriu, cum să iasă împotriva lut Bator Andreiaş, carele se închinase turcilor. Iar împăratul nemţesc fu bucuros să-i facă de toate pre voia lui.

Într-aceia, Mihai-Vodă se veseli, şi degrab trimise de-şi strânse toate oştile şi purcease la Ardeal asupra lui Bator Andreiaş. Trecând muntele [1], descălicară în luncile Braşovului, şi acolo veniră toţi braşovenii [2], de se închinară la Mihai-Vodă, cu daruri scumpe. Iar Mihai-Vodă, deacă văzu că i se închină cetăţeanii, se veseli, şi trimise la Radul Buzescul şi la Udrea Banul [3], să saie şi ei cu toate oştile Craiovei şi ale Jâiului, şi cu ale Mehedinţilor [4], să iasă cu ele înaintea lui Mihai-Vodă, cătră luncile Sibiului. Iar Bator Andreiaş, deacă înţelease de Mihai-Vodă că au intrat cu toate oştile în ţară în Ardeal, el degrabă strânse toate oştite, şi purcease şi el cătră Sibiu, împotriva lui Mihai-Vodă, şi făcu şanţ. Şi răzima oastea lui Bator Andreiaş de către zidul cetăţii Sibiiului. Iar oştile lui Mihai-Vodă încă se strânseră toate, şi toţi boiarii, şi puseră tabăra la sat la Vestim [5]. Decii, când fu la octomvrie 17 (1599), miercuri, se arătară străjile, şi se văzură oştile unele cu altele.

[1] Prin trecătoarea Buzăului, ca să nu se prindă de veste.

[2] Adecă saşii. Românii stăteau, cu sfială, în Şchei, care venia la o mahala a Braşovului. Ei nu aveau drepturile cetăţenilor.

[3] Dintre Băleni. Era Ban oltenesc, şi toate cele cinci judeţe de peste Olt ascultau de el, care în unele privinţi avea drepturi domneşti.

[4] Oastea se făcea pe judeţe. Vâlcea, Romanaţul nu erau deci judeţe de oaste.

[5] Din acel sat ardelenesc au pornit Teodosie, care a fost Mitropolit muntean, şi Sava, care a păstorit în Ardeal.

Iar, deacă văzu Bator Andreiaş cum Mihai-Vodă este gata de război, el foarte se îngriji tare, şi vru atuncea să se sfătuiască de pace. O, nepricepută minte omenească, câtă vreame fu de a tocmi ţara, şi a face pace, şi nu vru, ci vru să tocmească când nu fu nici de un folos! Că, trimiţând unii la alţii pentru pace, iar mai mare vrajbă făcură, că, deacă se văzură oştile, ei năvălia spre sfadă, şi pace nu putură tocmi. Ci se gătiră, şi se loviră unii cu alţii, la octombrie 18, joi. Fu război foarte tare, până seara, şi făcură încă a-l învinge Bator Andreiaş, cu ungurii, dar apoi birui Mihai-Vodă, cu munteanii. Şi mult sânge se vărsă, şi multe trupuri rămaseră pre câmpii Sibiiului [1].

Bator Andreiaş, deacă văzu că-i pieriră voinicii, şi se sparse oastea, şi fu izbânda lui Mihai-Vodă, el tare începu a blestema pre Ieremia-Vodă, căci scorni pre Mihai-Vodă asupră-i, de-şi puse ţara şi crăia. Şi se alease cu puţinei voinici, şi plecă a fugi, să scape în Ţara Leşească.

Decii, dobândi Mihai-Vodă scaunul de crăie, şi tot Ardealul, şi toată Ţara Bârsei, şi toţi săcuii [2]. Decii şezu Mihai-Vodă în scaun în Beligrad [3], octombrie 26 (22), într-o zi luni.

Să spunem dar şi de Bator Andreiaş, ce i s-au întâmplat după spartul războiului.

Fugind să pribegească, el fugi pan' în codrii Ciucului [4], şi acolo rătăci, şi umblă oarecâtăva vreame rătăcit şi nemâncat, până-l birui foamea. Şi nimeri la nişte păcurari [5], unul săcuciu, altul muntean, şi le spuse cum că el este Bator Andreiaş, craiul Ardealului, şi cum i s-au întâmplat, de s-au bătut cu Mihai-Vodă şi l-au scos din ţară, şi cum, fugind să scape în Ţara Leşească, el au rătăcit, şi au flămânzit, iar acei doi păcurari îl duseră la lăcaşul lor, de-l ospătară,

[1] Lângă satul Şeiimber. Şi azi se vede movila supt care zac morţii celor două neamuri, căzuţi la 18 octombrie 1599.
[2] Ţara Bârsei, Ţara Oltului şi Secuimea nu ţineau de Ardealul cel vechi.
[3] Ori Băigrad.
[4] În Secuime, către Moldova.
[5] Ciobani.

şi, după ospăţ, el se rugă celor păcurari ca să-l povăţuiască. Decii se sculă cel păcurariu săcuiu de se făcu a-l povăţuire, şi-i tăie capul, şi-l băgă într-o traistă, şi-l duse la Mihai-Vodă. Şi-i spuse de toate: cum au rătăcit, şi au nemerit la sălaşul lor, şi, după ospăţ, s-au făcut a-l povăţui, şi i-au tăiat capul. Că socoti păcurariul că foarte va avea dar mare de la Mihai-Vodă.

Iar Mihai-Vodă, deacă văzu că este capul lui Bator Andreiaş, foarte rău îi păru de moartea lui. Şi degrab trimise unde rămase trupul de-l aduseră, şi-i puseră capul la trup, şi-l îngropară în Beligrad, în biserica crăiască. Şi-l petrecură cu multă cinste, cu toţi boiarii, şi cu neamişii Ardealului.

Păcurariul, deacă tăie capul lui Bator Andreiaş şi-l duse la Mihai-Vodă, cum spune Scriptura, că «cu ce măsură vei măsura, ţi se va măsura» – decii Mihai-Vodă zise de tăie capul păcurariului: altul aşa să nu mai facă.

Decii dobândi Mihai-Vodă două ţeri: Ardealul şi Ţara Românească. Şi în Ţara Muntenească trimise Domn pre fiiu-său Nicola-Vodă şi se aşezară Domni fiiul şi tatăl în doauă ţeri, domnind ei ţerile întru toată veselia. Iar lui Mihai-Vodă veni-i sol de la împăratul creştinesc Rudolful, anume Ognu [1] David şi Sechil Mihai [2], şi aduseră solii veste cum să se lase Mihai-Vodă de toată ţara Ardealului, să fie numai pre mâna împăratului, şi să se întoarcă la ţară-şi, să-şi ţie Ţara Muntenească. Iar Mihai-Vodă încă făcu sfat cu toţi boiarii şi cu neamişii Ardealului, şi cugetară să nu dea Ardealul împăratului creştinesc: numai să fie dajnic împăratului creştin, iar de domnie să fie tot Mihai-Vodă. Şi acest sfat se împotrivi, cum zice David prorocul, la cap. 20. Decii nu putu într-alt chip, numai alease doi boiari, anume pre Mihalcea banul şi pre Stoica logofătul, şi-i trimise la împăratul nemţesc cu solii, cum să lase împăratul să-l domnească Mihai-Vodă, şi să fie dajnic.

[1] Ungnad.

[2] Unul era om de drept, cellalt ostaş, căpitan în Sătmar.

Iar împăratul nu le deade nici un răspuns, făr' numai ce-i fusease lui pohta dintâiu. Iar Mihai-Vodă iar strânse a doaua oară sfat, şi-i aduseră aminte cum întâi era ţara ocolită de vrăjmaşi, iar acum au dat Dumnezeu de este Domn a doauă ţeri. Şi-i plecară mintea lui Mihai-Vodă a nu se pleca celui mai mare! Şi ziseră că nu va avea nevoie de împăratul, ci-l va lăsa de va ţinea Ardealul. Decii se începură sfaturi multe întru toţi oamenii. Iar Mihai-Vodă, deacă văzu că nu-i va fi Ardealul cu pace, el începu a face pace cu carii îi era lui vrăjmaşi întâiu. Că trimise la Sultan Mehmet, împăratul turcesc, şi cu mare bucurie priimi pre Mihai-Vodă, şi degrab trimise-i şi steag. Şi trimise şi la craiul leşesc, pentru pacea, şi pentru tocmeală; ci nu se putură tocmi, ci umblară cu cuvinte deşearte. Iar împăratul Rudolful, (cel) nemţesc, deacă văzu pre Mihai-Vodă că să împacă cu turcii, şi se împrieteneşte cu străinii, şi se desparte de el, foarte se îngijă şi socoti cum că-i va face Mihai-Vodă scădeare de împărăţie, deacă s-au închinat turcilor. Şi socoti împăratul cum va face, cu puteare şi cu armă, să sară şi să scoată pre Mihai-Vodă den Ardeal.

Iar Mihai-Vodă nu-şi mai aduse aminte de cea de apoi, cum că nu-şi va lăsa împăratul nemţesc cuvântul să stea în deşert, ci-şi înălţă svatul şi mintea de om neînţelept. Şi, de pisma cea de demult a Ieremiei-Vodă, ce se sfătuise cu Bator Andreiaş, spre răul lui Mihai-Vodă, şi se rădică asupra Ierimiei-Vodă cu oşti mari, la maiu 6 (1600). Şi intră Mihai-Vodă cu oşti în Moldova. Iar Ierimia-Vodă, deacă prinse de veste, el trimise de-şi strânse şi el toate oştile Moldovei, şi cu leaşii, ca să iasă împotriva lui Mihai-Vodă. Iar, deacă merse Ierimia-Vodă împotriva lui Mihai-Vodă, el se întoarse de plecă spre cetatea Hotinului, fugind Ierimia-Vodă de teamerea lui Mihai-Vodă.

Iar oştile lui ajunseră pre oştile Ierimiei-Vodă la un anume Jascea [1], şi fu acolo războiul mare oarecâtăva vreame, şi mulţi moldoveni şi leaşi pieriră.

[1] Râul Jijia.

Deacii, moldoveanii deaderă dosul a fugi, şi leaşii, aşijderea, până se apropiară de cetatea Hotinului. Deacii iar se opriră a da războiu. Mihai-Vodă îi pripi; ei, deacă văzură că vor pieri, toţi câţi scăpară, se închiseră cu Ierimia-Vodă în cetatea Hotinului.

Mihai-Vodă începu a bate cetatea, şi o bătură trei zile. Iar, deacă văzu Mihai-Vodă că nu o va putea sparge, puse paznici împregiurul cetăţii, şi se înturnă în Moldova, în scaun, în Iaşi. Iar Ierimia-Vodă deacă văzu că-l vor scoate din cetate, el fugi furiş, într-o noapte, cu toţi boiarii lui, şi fugi în Ţara Leşească.

Iar Mihai-Vodă începu a se scrie şi a se mărturisi cum că este Domn a trei ţeri. Atuncea boiarii şi bătrânii Moldovei pohtiră de la Mihai-Vodă să le dea Domn pre fiiu-său Nicoala-Vodă. Şi se făgădui Mihai-Vodă că le va face pre voie. Apoi, în urmă, se socoti Mihai-Vodă cum că este fiiu-său mic, şi nu va putea fi Domn într-o ţară de margine ca aceaia, – căci tot se temea de Ierimia-Vodă.

Deci Mihai-Vodă se lăsă de acea tocmeală, şi tocmi oştile, şi le puse capete mari patru boiari, anume: Udrea Hatmanul, şi pre Androne Vistiarul (Cantacuzino), şi pre Armaşul şi pre Negre Spătariul, ca să ţie ţara Moldovei. Iară Mihai-Vodă se întoarse în Scaun în Beligrad.

Şi aceiaşi veniră olaci de la Rodolful, împăratul nemţesc, cerşind Ţara Ardealului, să fie a lui, şi să-şi ţie Mihai-Vodă Ţara Moldovei şi Ţara Românească, că-i va ajunge. Iar Mihai-Vodă nu se îndura de Ardeal, ci se silia să-şi tocmească de cătră împăratul, ca să ţie Ardealul. Şi trimise doi boiari, pre Tudosie Logofătul şi pre Corneş Gaşpar [1], rugându-se împăratului să-i lase Ardealul, că l-au dobândit cu sabia, şi să-l sloboază asupra turcilor, să meargă întâi la Timişoara, să o ia de la turci, şi să o ia împăratul.

[1] Acest român ardelean trecut la unguri.

Atuncea Mihai găti pre Marco-Vodă, fiul lui Petru-Vodă [1], şi-l trimise la Moldova să fie Domn. Şi trimise cu dânsul pre Preda Buzescul. Şi, deacă sosiră în Iaşi, începură a se veseli.

Iar oştile Ieremiei-Vodă încă au fost viind la Moldova. Deci, cu câtă bucurie merseră, cu atâta ruşine fugiră, şi năpustiră ţara, trimiţând Mihai-Vodă soli în toate părţile, ca să-şi tocmească lucrul. Şi, când îi păru că şi-au tocmit mai bine, mai cu rău se stricară de toate părţile, începându-se sfaturi mincinoase şi vicleane, mai vârtos întru toţi ardeleanii, spre răul lui.

Că nu-l mai suferia să le fie domn, ce trimiseră la craiul leşesc ca să le dea pre Bator Jicmon, să le fie craiu cum li-au fost şi să dea ajutorul şi Ieremiei-Vodă, să fie la Moldova, şi să scoaţă pre Mihai-Vodă, să nu mai fie în mijlocul lor.

Iar Mihai-Vodă nu ştia nimic de aceaste sfaturi hicleane, ci se gătia să-şi strângă oştile să meargă la Timişoara; şi trimise iar la împăratul nemţesc să-i dea ajutoriu. Şi îndată găti (împăratul) pre Basta Giurgiu, cu o seamă de oşti împărăteşti. Şi purcease ca să se întâmpine cu Mihai-Vodă, să meargă amîndoi la Timişoara.

Iar Domnii, şi neameşii, şi toţi voivozii Ardealului era strânşi toţi la Turda, sfătuindu-se cum Bator Jicmon zăboveşte, iar Basta vine cu oşti împărăteşti, să fie prieten cu Mihai-Vodă. Ci se mira' cum vor face, cu meşteşug şi cu înşelăciune, să puie vrajbă între Mihai-Vodă şi între Basta Giurgiu. Şi ziseră Bastii: „Cum vii tu ajiutoriu lui Mihai-Vodă, şi el este nepriatin împăratului, că întâi nu va să dea Ardealul?". Şi alte multe cuvinte rele şi hicleane îi rădicară asupra, şi ziseră: „Mai bine domneşte tu, iar Mihai-Vodă să se ducă în ţară-şi şi noi să fim închinaţi împăratului cu toată ţara".

[1] Petru, căruia îi ziceau Cercel, pentru că umbla, după modă, cu cercelul în ureche, era fratele după tată al lui Mihai. Fusese domn trei ani, pierduse scaunul, stătuse închis mult timp la Hust în Maramureş, scăpase, trecuse iar la Constantinopol, şi acolo fusese ucis de către turci, care-i trimiseră pielea duşmanilor din ţară. Era om frumos şi cuminte.

Şi învrăjbiră pre Basta cu Mihai-Vodă. Atuncea se veseliră toţi ardeleanii. Iar lui Mihai-Vodă îi sosia pieire, că nu ştia nemic de acestea. Însă oarecine spuse lui Mihai-Vodă de toate, de câte i se făcea, şi ce i se rădica asupra. Şi întâiu nu crezu, iar apoi, adeverind, degrab trimise de-şi strânse oştile, fiind Basta Giurgiu pân-atuncea tot cu el. Şi grăbi de se loviră cu oştile ungureşti la un loc ce se cheamă Mirislău. Şi nu fu izbânda lui Mihai-Vodă; septemvrie 8, anul 7108 (1600).

Şi aşa fu bătut Mihai-Vodă de Basta, care ieşise din ascunzătoarea lui şi ispitise pe Mihai-Vodă în cîmp deschis.

El fugi în Ţara Românească, unde află pe poloni, care aduceau ca Domn nou pe fratele Ieremiei Movilă, pe Simion. Se bătu cu ei în părţile Buzăului şi ale Prahovei, şi fu biruit. De la Argeş el trecu pe drumul Banatului spre Viena, ca să se îndreptăţească înaintea împăratului.

Aceasta-l împăcă atunci cu Basta, şi-i trimise în Ardeal. Ei se întâmpinară cu Sigismund Bathory, care-şi luase ţara îndărăt, la Goroslău. Aici ungurii fură cu totul bătuţi şi puşi pe fugă, la 24 iulie 1601.

De acolo se rădicară şi veniră în luncile Turdei. Şi deaderă mulţămită lui Dumnezeu. Şi mearse Mihai-Vodă la Basta Giurgiu de se rugă să-i dea câtăva oaste ajutoriu, ca să se ducă la Făgăraş, să scoată de acolo pre doamnă-sa şi pre fiiu-său Nicoala-Vodă, că era' acolo închişi de unguri de câtăva vreame. Iar Basta Giurgiu, fiind amestecat cu ardeleanii cu multe sfaturi rele şi hicleane spre Mihai-Vodă ca să-l omoare, din gură i se făgădui să-i dea neamţi ajutoriu, iar Basta, făcînd meşteşug hiclean, că zise lui Mihai-Vodă ca să-şi trimiţă toate oştile înainte la Făgăraş, numai să rămâie el cu curtea lui, şi, trecând câteva zile, îi va da ajutoriu. Şi după cuvântul lui cel hiclean, făcu aşa.

O, bun prilegiu îşi făcu Basta spre pierderea bunului şi viteazului Mihai-Vodă! Iar, când fu într-o dimineaţă [1], văzu Mihai-Vodă oastea nemţească viind către cortul lui, unii

[1] 9 august 1601

călări, alţii pedestri, şi socoti Mihai-Vodă că aceştia sunt ajutoriu lui, şi nimica de dânşii nu se temea. Iar ei, procleţii, nu au fost ajutoriu, ci vrăjmaşi. Şi, deacă văzu că sosesc, ieşi Mihai-Vodă din cortul său înaintea lor, veasel, şi le zise: «Bine aţi venit, voinicilor, viteajilor!». Iar ei se repeziră asupra lui ca nişte dihănii sălbatece, cu săbiile scoase. Ci unul deade cu suliţa şi-l lovi drept în inimă, iar altul degrab' îi tăie capul. Şi căzu trupul lui cel frumos ca un copaciu, pentru că nu ştiuse, nici se împrilegise sabia lui cea iute în mâna lui cea viteză.

Şi-i rămase trupul gol, în pulbere aruncat. Că aşa au lucrat pisma încă din începutul lumii, că pisma au pierdut pre mulţi bărbaţi făr' de vină, ca şi acesta. Căci era ajutoriu creştinilor, şi sta tare, ca un viteaz bun pentru ei, cât făcuse pre turci de tremur' de frica lui. Iar diavolul, cel ce nu va binele neamului creştinesc, nu l-au lăsat. Ci iată că, cu meşteşugurile lui, au intrat prin inima celor răi, hicleani, până-l deaderă şi morţii. Şi rămaseră creştinii, şi mai vârtos Ţara Românească, săraci de dânsul.

Pentru aceasta dar cade-se să blestemăm toţi creştinii pre neamul unguresc, mai vârtos căci sunt oameni răi şi hicleani încă din fealiul lor. Aşijderea şi pre Basta Giurgiu, căci au ascultat pre domnii ungureşti, de au ucis pre Mihai-Vodă, făr' de nici o vină. Unii ca acei să fie anaftema!

Adevăr, acel Basta încă şi-au luat plata de la împăratul Rodolful, că l-au belit de viu la foale [1].

Precum scrie, că: «Cine sapă groapa altuia el cade într-însa».

[1] Nu e adevărat. Dar a murit sărac şi uitat.

BIRUINŢILE LUI RADU-VODĂ ŞERBAN ASUPRA UNGURILOR (1603 şi 1611)

(După Gheorghe Şincai)

După o cronică ardeleană: Moisi Secheli [1], după ce au văzut că nimica se va isprăvi cu Radul-Vodă, aşa au trimis înainte pre cei mai viteazi ai săi împotriva lui Gheorghie Raţ, adecă 5.000 de călăreţi, lângă carii mai era şi 400 de tătari, carii au descălecat o milă departe de Braşău.

În 11 iulie (1603) pe Gheorghie Raţ cu ai lui i-au spăriat protivnicii, orbeşte mergând asupra lor. Acolo Mârza cel mare [2], cu 1000 de călăreţi, au dat dosul, şi la atâta au adus pe părteanii împăratului, de ar fi pierdut toată bătaia, de nu s-ar fi tras îndărăpt şi încunjurat cu cară, dintră care, de la prânz până seara, s-au bătut cu protivnicii.

Întră aceaia, au sosit şi Mârza cel mic cu 300 de călăreţi întru ajutoriu ostaşilor împărăteşti; ci târziu, pentru că se sfârşise bătaia. Fiindcă de acea dată protivnicii nimica au isprăvit asupra părteanilor împărăteşti, s-au depărtat de acestea o milă de pământ, şi au trimis la Moisi Secheli după ajutoriu. Dară în zădar; pentru că nu le-au trimis, aşteptând şi el nou ajutoriu. Auzind părteanii împărăteşti că au trimis protivnicii după ajutoriu, ei încă s-au tras, în 13 iulie, la trei ceasuri de dimineaţa, la Roşnio [3], care sat este departe de Braşău o milă, iară de Feldioară doao mile, unde s-au şi tăbărât. Protivnicii au gândit că ai noştri fug, şi s-au luat după dânşii; iară ai noştri s-au închis, cu carele ce avea', şi, bătându-se o zi şi o jumătate, au învins.

Pierit-au în bătaia aceaia despre partea protivnicilor 3.000, iar despre partea celor împărăteşti s-au tăiat şi rănit numai ca la trei sute.

[1] Domn ardelean, ridicat, după plecarea lui Sigismund Bathory, prin răscoală împotriva împăratului.

[2] Mârza cel mare şi cel mic erau alţi căpitani ai lui Mihai.

[3] Râşnov.

După bătaia aceasta, părteanii împărăteşti s-au tras la Terţburg [1], şi acolo au tăiat capetele lui Gheorghe Mico [2], carele au vândut pe Mihai-Vodă cel viteaz în anul 1600, trecând la Ciachi [3], şi lui Mihail Imeci, de le-au trimis la Radul Vodă în Valahia, ca să-i facă inimă şi lui şi ostaşilor carii era' îndărăpt.

Într-aceaia, Moisi Secheli şi Becteş-Başa [4], au venit la Braşău cu 10.000 de ostaşi, şi, tăbărându-se la moara cea de hârtie, s-au închis şi el cu carele ce avea. Avut-au Moisi Secheli cu sine tunuri mari 20 şi mai multe tunuri mai mici; din Braşău încă i-au dat multe unealte de războiu şi 2.000 de dărăbani. Totuşi, mare nădeajde avea că se va putea întâlni şi vorbi cu Radul-Vodă despre pace, pentru că iarăşi necurmat umbla' poştele de la unul la altul, şi Radul-Vodă şi trimisease la părteanii împărăteşti pe boiarii Constantin şi Dan Logofătul cel mic, să le spună cu gura ca să nu se bată cu protivnicii până ce nu va sosi şi dânsul.

Iară sârbii, mâniindu-se pentru vorbele acealea, au prins pre acei doi boiari, şi atâta i-au bătut cu buzduganele, până când au murit din bătaia aceaia. Radului-Vodă încă i-au trimis cuvânt d'impreună cu ceilalţi ostaşi că ei nu vor ţinea cu turcii. Iară Mărirea sa şi boiarii vadă ce vor face, numai să nu se căiască după aceaia.

Drept aceaia, Radul Vodă, după vro câteva zile, au venit la tabără; dară mai nainte Stanislav Craccher [5], Gheorghie Raţ şi Aloisie Radibrad [6] au vorbit cu ostaşii ca, venind Radul-Vodă şi boiarii, să nu le arunce ceva pentru cele întâmplate, precum nici le-au aruncat. Fiindcă şi Radul-Vodă, cât au sosit în tabără, aceaia au poftit de la hodnoşii [7] ca cealea trecute mai mult să nu le pomenească.

[1] Bran.
[2] Un căpitan săcuiu.
[3] Ştefan Csaky, fruntaş ungur al nobilimii ardelene.
[4] Paşa de Timişoara.
[5] Kracker, agent împărătesc.
[6] Şi aceştia aveau rostul lui Kracker.
[7] Hotnogii, căpitani.

Totuş, Moisi Secheli iarăş au trimis pe Ştefan Halmaji, hodnojul Radului-Vodă, şi pe doi oameni din Braşeu, cu cărţi la stăpânul său, ca să facă pace. Şi Radul-Vodă acuma vrea să sloboadă solii înapoi, când Craccher au prins de veaste şi s-au înţeles cu secuii ca să ceară afară de la Radul-Vodă pe Ştefan Halmagi, şi, de nu-i va da, să-l tragă afară cu putearea. Dară Radul-Vodă, prin căpitanul Attilio, au mulcomit pe secui, şi pe Ştefan Halmagi l-au ţinut pitulat în cortul său.

După aceasta, Craccher, prin secui şi prin ceialalţi ostaşi, la aceaia au adus pe Radul-Vodă ca el încă să fie de faţă în bătaia ce era să se ţină cu Moisi Secheli. Şi, aşa, au venit toată oastea supt ocârmuirea Radului-Vodă, în 24 iulie; carele apoi au rânduit toată tabăra după cum se cuvenia. Deli Marco, cu 1.000 de călăreţi ai lui, şi-au lăsat caii şi s-au împreunat cu ceilalţi pedeştri. După aceaia toată tabăra s-au rugat lui Dumnezeu, şi, strigând de trei ori numele lui Isus Hristos, au mers asupra protivnicilor, pre carei i-au şi învins (în 27 iulie, din anul 1603, într-o joi).

Pierit-au în bătaia aceasta 6.000 de ostaşi, sau şi mai mulţi, d-impreună cu Moisi Secheli. Iară tatarii, ca la 2.000, îndată au fugit, o parte cătră Valahia, alta cătră Moldova. Ci secuii, car nu putuse veni la tabără, pentru oastea lui Moisi Secheli, înţelegând biruinţa, pre toţi i-au tăiat la strâmtori şi la munţi, Becteş-Başa, cu mulţi unguri, au scăpat cum au putut.

.....

(După o scrisoare:) Se zice că în 7 iunie din anul 1611 au venit Radul-Vodă pre căi neumblate de alţii, în Ardeal, cu 8.000 de ostaşi aleşi, căruia i-au ieşit înainte Bator [1], cu 32.000 de ostaşi, întrarmaţi cu armele celea bătrâne ale sibiianilor. Cu mare bucurie mergea' ardeleanii

[1] Gavril Bathory. Domn ardelean, urmaş al lui Szekely: el atacase pe Radu-Vodă asupra Crăciunului din anul 1610, fără nici o îndreptăţire.

la războiu acesta, tocma ca şi la o nuntă. Şi s-au tăbărât în Ţara Bârsei, lângă Sân-Petru [1]. În 8 iunie Radul s-au pogorât de la munţi la Braşău, şi oastea şi-o au împărţit în treizeci şi trei de şireaguri, iară trei mii le-au pus în leaş [2] la moara cea de hârtie. Au râs Batori de Radul.

Pre la 11 ceasuri au început bătaia, şi dandariul lui Batori, carele era din 12.000 de ostaşi, au învins mai întâi pe români; 2.000 de români s-au tăiat aci. Văzând biruinţa aceasta, Batori au strigat «Kezünkbe adta Isten!» (În mâni ni i-au dat Dumnezeu!).

Drept aceia, ostaşii lui s-au dat la pradă. Ce văzând cei ce era' în leaş, au năvălit, şi aşa i-au frânt, de Batori au strigat: «Fuski futhatsz!» (Fugi, carele poţi fugi!). S-au omorât dintre ardeleani 2.785, carii s-au astrucat într-un mormânt, afară de cei ce au pierit în fugă; între carii au fost şi Ioan Imrefi, vânzătoriul şi urzitoriul a toată răutatea; carele s-au călcat în tină de ai săi, acolo, lângă Sân-Petru.

Radul, după ce au biruit, au descălecat, şi nu şie şi-au apropiat biruinţa, ci lui Dumnezeu au mulţămit pentru dânsa, căci au umilit pe Batori cel sumeţ. Şi, fiindcă mulţi din ostaşii lui era' răniţi, şi toţi oştenii, mai încolo n-au gonit pre vrăjmaşii săi.

[1] Aproape de Braşov.
[2] Leaţ: cursă.

PARTEA IV

DE LA MIHAI VITEAZUL PÂNĂ LA UCIDEREA LUI CONSTANTIN-VODĂ BRÂNCOVEANU

Capitolul I
VENIREA ÎN DOMNIE A LUI MATEI BASARAB[1]

(Din Cronica lui Stoica Ludescu)

Leon Ştefan-Vodă venit-au de la împărăţie sa fie Domn, şi au început a-şi întocmi ţara cum se cade. Atuncea şi Mateiu avea dregătorie de la dânsul, agă-mare, şi era de moşie den satul Brâncoveanii, fecior Danciului vornicul, care se trăgea din neamul băsărăbesc. Datu-i-au Leon-Vodă judeţul Romănaţilor, ca să-l ţie de birărie[2]. Deci, pentru multe biruri greale ce au fost asupra săracilor, neputând să mai biruiască, spartu-s-au toate judeaţele de preste Olt, fugind care încătro au putut. Iar boiarii carii ţinea judeaţele păţia mare nevoie de la domnie, că-i punea să plătească judeaţele cu sila[3]; şi, ce avură deaderă tot, şi se îndatoriră pre la turci şi pre la balgii[4]. Că aprozii lui Leon-Vodă nu mai înceta' de la casele lor tot pentru bani,

[1] Lista domnilor munteni de la Mihai Viteazul înainte: Nicolae II Petraşcu, 1599–1600; Simion Movilă, 1600–1601; 1601–1602; Radu Şerban, 1602–1610, 1611; Radu Mihnea, 1601–1602, 1611, 1611–1616, Gavril Movilă, 1616; Alexandru Iliaş, 1616–1618; Gavril Movilă, 1618–1620; Radu Mihnea, 1620–1623; Alexandru Coconul, 1623–1627; Alexandru Iliaş, 1627–1629; Leon 1629–1632; Radu, 1632.

[2] Să culeagă pe răspunderea lui birul pentru sultan, în sama domniei.

[3] Adecă să împlinească lipsurile.

[4] Negustori de miere.

şi le lua treapede [1] câte treizeci, patruzeci de galbeni numai de o dată.

Iar, când au fost la octomvrie 17, anul 7138 (1630), văzând acei boiari că nu mai pot birui, se sculară toţi de pribegiră în Ţara Ungurească, trecând pre plaiul vulcanului la Haţag. Însă boiarii, anume Mateiu aga din Brâncoveani, şi Aslan vornicul, şi Gorgan spătariul, şi Barbul paharnicul Brădescul, şi Mihai spătariul, şi Dumitru slugiariul filişanul, şi Mitrea vistiariul, şi alţi mulţi boiari. Şi toţi locuiră launloc, având mare cinste şi socotinţă de la Racoţi Gheorghie craiul [2], şi de la groful, de la Zolomi David [3], şi de la toţi neamişii.

Iar Leon (Vodă) trimise cărţi la Mateiu Aga şi la alţi pribeagi, cu jurământ ca să viie în ţară; iar ei n-au vrut. Şi iar mai trimise şi al doilea rând, şi al treilea rând; şi tot n-au vrut să viie, că nu l-au crezut. Iar, deacă au venit părintele Teofil episcopul [4] şi Hrizea vornicul din solie, Leon-Vodă iar au mai trimis cărţi cu jurământ, şi a patra oară, cu Radul logofătul din Deasa şi cu Stanciul postelnicul de la Deleagă, că să vie pribeagii la casele lor.

Deci, când au fost la Târgu-Jâiului, ei se întâmpinară cu străjile pribeagilor, fiindu-le cap Barbul paharnicul Brădescul şi Mihai spătariul Coţofeanul, şi prinseră pre Radul logofătul din Deasa, iar alţii scăpară. Iar Mateiu aga şi cu alţi boiari, cu oaste ungurească şi mulţi roşii [5] de preste Olt, ei încă venia pre urma străjilor, pre plaiul vâlcanului, pân' au trecut aici în ţară.

[1] Ceea ce se dădea pentru treapădul, venitul în grabă, a celor ce aduceau porunci. În Moldova se zicea plata «ciubotelor» (rupte de dânşii).

[2] Domnul ardelean.

[3] Contele David Zolyomi, unul din sfetnicii lui Rakoczy.

[4] De Râmnic.

[5] Oaste de ţerani cu pământuri date lor de domni. De aici se zice până azi: Roşii-de-Vede, odată satul Roşilor ce păziau la râul Veda, împotriva turcilor din Nicopol şi Turnu.

Atuncea Leon-Vodă, prinzând de veaste, trimise pre Mihul vel spătariu, cu oşti, străji, şi, când fu la sat la Ungureani, întâmpinară-se cu ei, şi se loviră străjile de faţă, şi fu biruit Mihul spătariul, cât de abia scăpă şi el.

Iar Leon-Vodă, deacă înţelease de această veaste rea, îndată trimise pre Doamnă sa la Giurgiu, împreună cu toate jupâneasele boiarilor. Iar, când au fost la august 21, anul 7139 (1631), ieşit-au şi Leon-Vodă cu oştile în tâmpinarea lui Mateiu Aga; şi mearse pân' la sat la Prisiceani. Acolo făcură sfat mare cu boiarii şi cu slujitorii, şi deade dorobanţilor lefi, şi iar se întoarse îndărăt la Scaun, tăbărându-se cu toate oştile din jos de mănăstirea lui Pană (Dan?) vistiarul, lângă drumul Giurgiului. Şi, viind pribeagii, tare se loviră unii cu alţii, deasupra viilor, din jos de mănăstirea lui Mihai-Vodă. Şi fu izbânda lui Leon-Vodă.

Pierit-au mulţi oameni de tot fealiul; prins-au şi pre Preda Brâncoveanul, nepot lui Mateiu Aga, şi pre Radul logofăt de Deasa, şi şi-au răscumpărat viaţa cu bani de la Leon-Vodă. Tăiat-au şi pre Adam Banul [1] acolo în tabără, şi pre Preda Floricoiul din Greci [2], şi au înţepat pre Nusa (?) Armaşul, şi au trimis la împărăţie patruzeci de unguri. Făcut-au Leon-Vodă şi o movilă mare lângă drum [3]. Într-acel război împuşcat-au pre Voicina, cap de sârbi, într-o coapsă.

Iar Mateiu Aga, şi Teodosie Spătariul, şi Gorgan Spătariul, şi Mihai Spătariul, şi Dumitru Slugiarul, şi Barbul Păharnicul, şi Petru Slugiarul, şi cu alţi boiari câţi au scăpat de la războiu, ei au fugit şi s-au închis la mănăstirea den Tismana, şi au şezut acolo zece zile. Iar Leon-Vodă îndată au trimis după ei pre cumnatu-său, Boul Banul, şi Nedelco Boteanul, cu oşti, ca să ajungă pre Mateiu Aga. Şi, fiind ei închişi acolo la Tismana, acolo i-au ajuns. Şi s-au bătut cu ei trei zile, şi nimic nu le-au putut strica. Deci,

[1] Nepotul lui Petru Şchiopul.
[2] Preda Greceanu ţinea pe Florica, fata lui Mihai Viteazul.
[3] Unde e azi biserica Slobozia, crucea s-a păstrat.

întorcându-se oştile înapoi, prădat-au ţara de spre acea parte cum au fost mai rău.

Iar Mateiu Aga, văzând că s-au dus oştile, au ieşit din mănăstire, şi au mers în Isvarna, la casa Spătariu-Stoicăi. Povâţuindu-i el, i-au suit la munte. Iar Leon-Vodă şi a doaua oară trimise oşti, cu Gheorma Căpitanul, ca să prinză pre Mateiu Aga. Şi nimica nu i-au putut strica, ci, întorcându-se oştile, iar au jăhuit şi au prădat ţara de preste Olt foarte rău.

Iară, pre aceaia vreame fiind pre marginea Dunării ispravnic un Paşa, ce-l chema Abaza-Paşa, înţelegând acesta pentru această săracă de ţară cum o au spart domnii străini cu Grecii ţarigradeani, făcut-au sfat ca să aducă pre Mateiu Aga de la Ardeal, să-l facă Domn ţerii, că de la dânsul vor avea săracii pace şi odihnă. Şi îndată au trimes la el pre popa Ignatie Sârbul [1] den Necopoie, ca să viie să fie Domn ţerii, cu voia Paşii. Şi s-au împreunat cu el la Făgăraş.

Iar Leon-Vodă încă au fost trimis pre părintele Vlădică [2] Grigorie, şi Ivaşco Vornicul, şi Grigorie Comisul, cu cărţi şi cu jurământ mare, la craiul Racoţi, şi la Mateiu Aga, şi la alţi boiari, ca să vii la casele lor. Deci atuncea o seamă de boiari, anume Filişanul, şi Coţofeanul, şi Brădescul şi Petru Slugiariul, şi Barbul de la Poiană, şi Ionaşco de la Gaia, ei au venit de s-au închinat la Leon-Vodă, şi au dat tuturor plăşi, şi i-au boierit. După dânşii au venit şi Aslan Vornicul, de l-au făcut Ban-Mare la Craiova.

Iar când au fost la iulie 21, anul 7140 (1632), venit-au de la Poartă de au luat domnia lui Leon-Vodă, şi îndată au purces de s-au dus la Ţarigrad.

Şi au domnit Leon-Vodă ani doi şi jumătate fără opt zile.

[1] Bulgarul, apoi episcop de Râmnîc şî Mitropolit.
[2] Mitropolitul.

Iar boiarii de aicea îndată trimiseră la Mateiu Aga cărţi, cu Drăguşin, sluga lui, dându-i ştire de mazilia lui Leon-Vodă, ca să-şi vie la casa lui cu bună pace.

Deci Mateiu Aga, înţelegând de aceasta, dat-au mulţămită lui Dumnezeu, şi, fiind supărat de străinătate, socotit-au să vie în ţară. Iar, mai nainte de această veaste cu cinci zile, fost-au trimis pre cumnatu-său, Gorgan Spătariul, la Alexandru-Vodă Iliaş, domnul Moldovei, ca să-i facă pace; şi acolo fu omorât de el.

Iar Mateiu Aga încă şi-au luat zioa-bună de la craiul Racoti, şi de la toţi domnii şi neamişii şi au purces să vie aici în ţară. Iar craiul, pentru multă slujbă dreaptă ce i-au făcut când au venit nemţii asupra lui la Tocaia [1] n-au vrut să-l lase să viie făr' de oameni, ci au ales pre Vaidabun [2] cap, cu o seamă de oşti, de au petrecut pre Mateiu Aga cu mare cinste, purcegând de la Cavaran-sebeş [3] avgust 2. Fostu-i-au conacul la sat la Cornu, pre locul turcesc. Acolo i-au ieşit înainte beiul de la Ruşava cu poclon; şi i-au dat bani împrumut câţi au pohtit să-i fie de cheltuială. De acolo au trecut muntele aicea în tară, pre plaiul Drinovului, şi au tăbărât în siliştea Prestinii, ca să-şi vie la casa lui cu bună pace.

Iar de la împărăţie au fost dat domnia Radului-Vodă, fiiul lui Alexandru-Vodă, ca să fie Domn în Ţara Românească iar tată-său era Domn la Moldova.

Iar Mateiu Aga, trecând muntele aici în ţeară, prinzând de veaste boiarii, şi Roşii, şi toată ţara, câţi era' preste Olt, ei toţi se strânseră, şi merseră de se întâmpinară cu Mateiu Aga. Şi făcură mare sfat, socotind cum este ţara pierită şi mâncată de străini, şi mai vârtos de greci, şi cum nu vor mai putea aştepta pre Radul-Vodă cu atâta datorie de multă, ca să-i mai mănânce şi să-i prade, ca şi mai nainte.

[1] Tokaj.
[2] Voievodul Bunea.
[3] Caransebeş.

Au rugat toţi pre Dumnezeu, şi au luat pre Mateiu Aga cu sila, neajuns la casa lui, de l-au dus la Mehmet Abaza-Paşa, la cetatea din Necopoie. Şi, după ce s-au împreunat Mateiu Aga cu dânsul, numaidecât l-au îmbrăcat cu caftan [1], şi de acolo i s-au înălţat numele de domnie, şi au început a scrie cărţi prin ţeară: «Io Mateiu Basarab Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn Ţerii Rumâneşti». Şi-i deade Paşa surlari, ca unui domn, şi turci şi beşlii [2] ajutoriu. Luându-şi ziua-bună de la Paşa, au purces de la Dunăre, Septemvrie 17, şi au intrat în scaun în Bucureşti, septemvrie 20, anul 7141 (1632).

Iar, boiarii ţerii, Nicola Vistiariul, şi Hrizea Vornicul, şi Papa Logofătul, şi Nicola Catargiul, şi Dumitru Dudescu, şi Neagul Aga [3], şi alţi boiari mulţi, n-au vrut să aştepte pre Mateiu-Vodă, ci s-au dus la Alexandru-Vodă, în Moldova, ca să vie cu fiiu-său, Radul-Vodă, aicea în ţeară. Iar el n-au venit cu steagul pre unde vin domnii, ci au trecut Dunărea pre la Obluciţa [4]. Iar boiarii ţerii încă au fost tăbărât la Râmna, ca să coprinză slujitorii cu lefi.

Mateiu-Vodă, încă înţelegând, au trimis străji înaintea lor la Buzău, cu Mihai Coţofeanul şi Radul den Deasa. Iar boiarii deacă înteţiseră de aceasta, ei iar se întoarseră la Moldova, foarte înspăimîntaţi, şi se împreunară cu Radul-Vodă, în malul Siretiului, la Movilă, şi numai decît deaderă ştire lui Alexandru-Vodă. După aceia, ei se sfătuiră, şi aleaseră pre Calota Cluciariul [5] şi pre Andrei-Vornicul, de i-au trimis cu cărţi la slujitori [6], ca să se închine la Radul-Vodă. Iar ei n-au vrut niciunul, ci încă i-au prins, de iau dus la Mateiu-Vodă. Şi n-au avut nici o nevoie, ci încă i-au trimis iar cu cărţi înapoi la boiari, ca să se lase de ce s-au apucat, şi să vie cineşi la casa lui cu pace. Iar ei n-au vrut; ci încă

[1] Veşmânt de cinste.
[2] Jandarmi turci.
[3] Candidat la domnie.
[4] Isaccea.
[5] Avea grija mesei domneşti.
[6] Ostaşi aşezaţi prin sate.

au trimis de au adus şi tătari. Şi au purces cu Radul-Vodă, cu oastea grea: moldoveani, seimeani, cu steag împărătesc, cu Schimni-Ciauşu [1], ca să vie să scoată pre Mateiu-Vodă din scaun, făcînd multă pieire şi robiciune ţerii.

Iar Mateiu-Vodă, deacă înţelease că-i vin asupră, îndată-şi strînse oştile, şi puse tabăra pe marginea oraşului despre Dudeşti, şi tocmi pre fieşcare la ceata lui. Iar Radul-Vodă încă au fost tăbărât, cu oastea lui şi cu boiarii ţerii, la pod la Obijeşti, la Colintina, din jos de mănăstirea lui Dan Vornicul [2].

Deaci, cînd au fost la octomvrie 25, sâmbătă, lovitu-s-au străjile din jos de mănăstirea Plumbuitei, şi fură foarte rău înfrânţi. Iar a doua zi, duminecă, lovitu-s-au toţi de faţă. Iar capetele oştilor lui Mateiu-Vodă pre călăraşi era Tudosie Spătariul, fiiul lui Vintilă Vornicul, şi Gheorghie Spătariul, fiiul lui Lupu Logofătul, iar pre Roşii era Ivaşco Vornicul Băleanul şi Barbul Paharnicul Brădescul; iar pre dorobanţi Oprea Aga şi Lupul Căpitanul. Şi hasna [3] lui Mateiu Vodă, au fost Arhanghelul Mihail, iar hasna Radului-Vodă, au fost Orac-Mârzea, capul tatarilor.

Fost-au războiu mare, de dimineaţă până seara. Făcut-au tatarii mare năvală în multe rânduri, cât se amestecă unii cu alţii, bătându-se tot cu săbiile goale, şi nimica nu putură folosi. Ci, când fu îndeseară, au dat Dumnezeu de au fost izbânda lui Mateiu-Vodă. Iar Radul-Vodă au dat dosul, fugind cu mare spaimă şi cu capul gol. Şi multe trupuri au căzut jos de sabie. Atunci au pierit şi Nicola Vistiariul şi Papa Logofătul de la greci; iar Hrizea Vornicul şi Mihail Spătariul, şi Catargiul, şi Vasilache Aga, şi Dudescul Vistiariul, aceştia au scăpat cu Radul-Vodă la Moldova; iar pre alţi boiari pre toţi i-au trimis vii. Pre turci încă nu i-au bântuit nimica, ci au venit, cu steagul împărătesc, de s-au închinat la Matei-Vodă.

[1] Ceauşul care aducea pe cineva în scaun.
[2] Mărcuţa.
[3] Parola.

Făcutu-s-au din trupurile acelora o movilă mare, în marginea oraşului despre Dudeşti, ca să se pomenească.

Iar Mateiu-Vodă încă s-au întors în oraş, la scaunul lui, dând laudă mare lui Dumnezeu pentru căci l-au izbăvit de vrăjmaşii lui şi ai ţerii.

Iar, când fu la noiemvrie în 15 zile, fu chemat Mateiu-Vodă de Abaza-Paşa la Ruşi, de şi-au tocmit lucrurile lui şi ale ţerii; şi iar s-au înturnat înapoi, de au mers în Scaun în Bucureşti.

Iar, când au fost la dechemvrie 15 zile, venit-au un capegiu [1] dela Poartă cu alişerif [2] împărătesc, de au dat lui Mateiu-Vodă steagul Radului-Vodă, ce s-au fost luat de la război, ca să-l stăpânească el.

Iar, când au fost la dechemvrie 16 zile, purces-au Mateiu-Vodă la împărăţie, cu Suliman-Aga imbrihorul [3] şi mulţi boiari mari şi mici, şi părintele Vlădica Grigorie, şi Teofil episcopul, şi Roşii şi călăraşii, şi dorobanţii, şi popii; şi au mers pre la Albaza-Paşa. Iar doamna Elena a lui Mateiu-Vodă venit-au în scaun în Bucureşti, Marţi, dechemvrie 18 zile.

Iar Mateiu-Vodă s-au dus la împărăţie; sosit-au la Ţarigrad ghenarie în 5, şi au descălecat la Saraiul Moldovei, şi într-aceiaşi zi au mers la vizirul, de l-au îmbrăcat cu caftan, şi s-au întors iar la saraiu. Şi tot acolo au şezut din ghenarie 5 zile până s-au umplut zile 20, şi nici un răspuns nu s-au mai dat; şi era cu multă grijă.

Iar Curt-Celebi Grecul tot au umblat pre ascuns la viziriul, şi s-au ispitit în multe chipuri, şi au adus la viziriul Greci, Greace, Turcoaice, de au pârât cum le-au pierit, bărbaţii, fraţii şi feciorii la războiul lui Mateiu-Vodă. Şi nimic n-au folosit.

Iar, când au fost la ghenarie 20, venit-au şi boiarii pribeagi de la Moldova, în Ţarigrad, anume: Dumitru Dudescul, Vasilache Aga, Mitrea Pitariul, şi trei slugi ale

[1] Portar.
[2] Poruncă.
[3] Comisul, îngrijitorul grajdurilor împărăteşti.

Hrizii Vornicul; Danciul Logofătul şi Radul Vătaful şi Damaschin Logofătul şi cu moldoveanii trimişi de Alexandru Iliaş, cu o carte de pârâ, care o au dat în mâna împăratului, făcând pârâ boiarii pribeagi cum au fost mai greu şi mai cu strâmbătate. Iar Sultan Murat (al IV-lea), împăratul turcesc, nimica pâra lor nu o au băgat în seamă, ci i-au trimis la viziriul, să stea de faţă.

Când au fost la ghenarie 27 (1633), stătut-au Mateiu-Vodă cu dânşii de faţă, şi multă pârâ şi gâlceavă s-au făcut întru ei, cât numai Dumnezeu le-au potolit toate. Iar, când au fost a doua zi, mers-au boiarii lui Mateiu-Vodă la divanul împărătesc, şi au făcut jalbă mare pentru greaci, cum au spart grădina împăratului cu jahurile şi cu toate răutăţile, – că ieau tot ce găsesc, – până ce s-au pustiit ţara. Atuncea n-au cutezat să se ivească nici grec, nici pribeag, nici moldovean, ci au şezut tot ascunşi prin găuri. Şi, fiind mila lui Dumnezeu pre capul lui Mateiu-Vodă şi al ţerii, numaidecât au poruncit împăratul ca sa fie Mateiu-Vodă domn Ţerii Româneşti, şi au ieşit din Divan cu mare cinste.

Iar, când au fost la fevruarie în 3, mers-au de au sărutat şi mâna împăratului şi l-au îmbrăcat cu caftan, şi pre toţi boiarii câţi au fost cu el, şi i-au dat steag de domnie noauă şi au ieşit foarte cu oaste mare, şi l-au petrecut cu alaiu până la Saraiu, – cum nu s-au mai petrecut nici un domn. Atuncea toţi boiarii pribeagi s-au închinat la el. Şi au purces Mateiu-Vodă de la Ţarigrad, fevruarie 18, şi au intrat în scaun în Bucureşti, duminecă, martie 19 zile. Şi au fost mare bucurie şi veselie la toată ţara, de la mare până la mic, şi mulţămia lui Dumnezeu de domn bun, şi milostiv, şi creştin, şi i-au izbăvit de răii vrăjmaşi greci.

Iar, când au fost la avgust 28, anul 7141 (1633), purces-au Mateiu-Vodă cu Abaza-Paşa în oaste la Ţara Leşească, şi s-au împreunat cu Paşa la Galaţi, septemvrie 10, anul 7141 (1633). Aşijderea şi Moisi-Vodă (Movilă), Domnul Moldovei,

încă au mers cu oştile lui, şi Bugiacul tot [1]. Şi au trecut oştile Nistrul, şi au dat război cu leaşii, la Cameniţă, toată zioa, şi nimica nu le-au putut strica, şi s-au înturnat iar la tabără.

A doua zi s-au mutat Abaza-Paşa cu tabăra mai jos, de au bătut un coşteiu [2], Studeniţă, şi au luat de acolo mulţi robi, şi s-au întors înapoi fieştecare la ţara lui.

Mateiu-Vodă încă au sosit în scaun în Bucureşti, noiemvrie în 6 zile.

Şi în domnia lui arătat-au multă milostenie pre la creştini, şi au făcut multe mănăstiri şi bisearici: mănăstirea de la Câmpulung, cea surpată, a Negrului-Vodă, o au făcut din temeiu, şi o bisearică în Piteşti, şi o mănăstire la Slobozia lui Ienache şi o bisearică la pod la Călugăreani, şi mănăstirea de la Căldăruşani, şi o bisearică la Gherghiţă, şi preste Olt la Sadova o mănăstire, şi la Gura-Motrului o mănăstire, şi la Bisearica-de-un-lemn o mănăstire, şi mănăstirea de la Arnota, la Craiova, bisearica cea domnească, şi o bisearică şi casă la Caracal; şi la Brâncoveani mănăstire, şi o mănăstire la Negoieşti, pre apa Argeşului, şi la Plătăreşti o mănăstire, şi la Brebi o mănăstire; la Târşor o bisearică, la Ploieşti alta, la Maxineani lângă Siret o mănăstire; episcopia de la Buzău.

Şi s-au îndemnat Mateiu-Vodă de au făcut cetatea din Târgovişte de iznoavă, anul 7153 (1644-5). Şi alte multe milostenii şi bunătăţi au făcut, aicea în ţară, şi la Sfântul Ierusalim, şi la Sfântul Munte, şi într-alte părţi. Şi au dăruit multe mănăstiri, şi le-au înnoit. Şi ţara lui, cu mare, cu mic, se bucură şi dă laudă lui Dumnezeu, pentru domn bun, – că avea pace şi odihnă despre toate părţile, şi fieştecare avea hrană den destul [+1654].

[1] Tatarii de acolo.
[2] Castel, după ungureşte.

Capitolul II

VENIREA ÎN DOMNIE A LUI VASILE VODĂ LUPU (1634[1])

(Din Miron Costin)

Cum au venit veste de domnia lui Alexandru-Vodă [Iliaş] la boieri mare mâhniciune în toată Curtea, mai ales la boieri, ştiindu-i hirea cu toţii, acelui Domn. Ce au făcut sfat cu toţii, şi îndată au purces fruntea toată den boieri la Ţarigrad, cu jalbă la împărăţie, pentru greul ce petrecea ţara de domnii neştiutori rânduielii: Lupul Vasilie Vornicul, ce au fost mai pre urmă şi Domn, Cehan Vornicul, Savin Hatmanul, Costin Postelnicul, Ureche Spătariul, Buhuş Visternicul, Furtună Comisul, Başotă Logofătul şi alţi boieri, cu numărul până la 80 de capete numai den boieri, fără alte căpetenii de ţară. Şi au purces cu toţii la Ţarigrad. Ghenghea logofătul şi Ienachi postelnicul au rămas caimacami la scaun.

Nepurces den Ţarigrad au apucat boierii pre Alexandru-Vodă, cu domnia, că oblicise el de boieri că vin cu pâră, cum nice într-un chip nu-l primeşte ţara. Şi au trimis naintea boierilor Alexandru-Vodă pre Bătişte Veveli şi cu ceauşi[2]: Batişte să le grăiască bine, iar ceauşii să-i tragă pre boieri ca să se sparie, – fără ştirea vizirului fiind aceasta. Şi, văzând ceauşii atâtea capite, nu s-au cutezat a face silă; şi încă pre Batişte l-au suduit foarte tare, ales Cehan Vornicul.

[1] Lista Domnilor Moldovei de la Petru Şchiopul înainte: Aron Tiranul, 1592–1595; Ştefan VIII, Răzvan, 1595; Ieremia Movilă, 1595–1606; Simion Movilă, 1606–1607; Mihail (Mihăilaş) Movilă, 1607; Constantin Movilă, 1607–1611; Ştefan IX, Tomşa, 1611–1615; Alexandru V, Movilă, 1615–1616; Radu Mihnea, 1616–1619; Gaşpar Gratiani, 1619–1620; Alexandru VI, Iliaş, 1620–1621; Ştefan IX,Tomşa, 1621–1623; Radu Mihnea, 1623; Miron Barnovschi Movilă, 1626–1629; Alexandru VII, Coconul, 1629–1630; Moise Movilă, 1630–1631; Alexandru VI, 1631–1633; Miron Barnovschi, 1633; Moise Movilă, 1633–1634.

[2] Aprozii Porţii turceşti.

Iară la curţile împăraţilor multe răutăţi pot să se facă peste ştirea celor mari. Aşa s-au prilejit şi boierilor celor ce mersese, tuturor. Până a ajunge ei la vizirul, au venit într-o noapte, poate hi cu ştirea chihaei [1] vizirului, carii mult pot fără ştire, şi au legat pre câţiva den boieri, ce erau mai capite, şi i-au ţinut pren ieşitori închişi, peste ştirea Vizirului; şi numai ce au căutat boierilor a facere tocmală cu Alexandru-Vodă şi legături. Se mai ispitiseră boierii, după ce au ieşit den opreală, să meargă la Vizirul, şi era gata lucrul acela; numai s-a tâmplat pierirea vizirului. Pre uliţă mergând de la săraiurile împărăteşti la săraiurile sale, l-au ucis ienicerii cu pietre.

Ce numai au căutat boierii a primire pre Alexandru-Vodă. Şi au mers la Patriarşie [2], şi au făcut giurământuri: boierii, lui Alexandru-Vodă, şi Alexandru-Vodă, boierilor. Şi aşa au purces den Ţarigrad spre ţară.

Dacă s-au aşezat Alexandru-Vodă la Scaun (lupul păru-l schimbă, nu hirea), tot pre acea cale ca şi la domnia dintâi au purces lucrurile. Ce cârpiau boierii cum puteau trebile ţerii; iar domnia mai mult îşi petrecea cu Batişte Veveli.

În Ţara Muntenească pre atunci se rădicase muntenii pre domnul lor, Leon-Vodă, pentru mari desfătăciuni ce erau într-acela domn; şi pentru toate capitele Ţerii Munteneşti era Matei-Vodă: şi de atunceşi au stătut el la domnia Ţerii Munteneşti. Pre acele vremi, a' celor amestecături, scosăse Alexandru-Vodă domnia feciorului său, Radului-Vodă, în Ţara Muntenească, tot în anul dintâi a' domniei sale. După ce au venit steagul de la împărăţie a' feciorului său de domnie, l-au pornit să meargă în Ţara Muntenească, şi cu câteva gloate den ţară. Ce i-au eşit Mateiu-Vodă, domnul muntenesc, înainte, şi abia au scăpat şi singur Radu-Vodă, cu sprijineala unora den moldoveni, ce s-au ales pre lângă dânsul.

[1] Locţiitorului, vechilului.
[2] În Constantinopol.

Nice într-un chip să amistuiască Alexandru-Vodă fapta boierilor n-au putut, ce făcuse cu venirea împotriva lui la Ţarigrad, şi nice boierilor, nice într-un chip, lucrurile ce erau foarte proaste, la toate trebile, nu le plăceau. Şi, dentru acestea adăogându-se necredinţa şi prepusul den zi în zi, aşezase în gândul său Alexandru-Vodă numai să omoare pre o seamă de boieri, ales pre Vasilie Lupul vornicul, şi pre Cehan vornicul, şi pre Savin hatmanul şi pre Buhuş vistiernicul, şi pre Ureche spătariul. Costin [1] era mazil la ţară; ce, ori să-l tragă în partea sa Alexandru-Vodă, ori alt gând avea, îl chemaseră la curte, şi-i dară hătmănia. Ce, văzând Costin lucrul îngroşet între domnie şi între sfat, de gânduri spurcate şi foarte rele, şi-au luat zioa-bună pre câteva zile, şi au ieşit la ţară. Iară celorlalţi boieri toate gândurile lui Alexandru-Vodă au descoperit Constantin Aseni, om de casă lui Alexandru-Vodă, cum că în zioa de Paşte era să-i omoare, cu sfatul lui Batişte. Deci şi boierii îmbiau toţi cu paza vieţei.

Văzând boierii cu adevărat urzită peirea lor de Alexandru-Vodă, – ca cel ce se îneacă, se apucă de sabie cu mâna goală, – s-au vorovit cu toţii, şi au dat ştire ţerii. Care herbând în greutăţi şi în netocmele, pre lesne s-au pornit, şi nu numai curtea, ce şi ţerănimea. Şi atâta mulţime s-au strâns den toate părţile, cât nu încăpeau în târg, ce împluse locul pe supt Miroslava [2] pretudinderea, strigând pre greci de pren toate uliţele.

Vasilie Lupul vornicul era cap tuturor lucrurilor acestora. Dacă au năbuşit ţara, au mers de au spus domniei aeve cum s-au rădicat ţara şi strigă pre greci. Au răspuns Alexandru-Vodă: «dacă se rădică pre Greci, pre mine se rădică». Şi, văzând atâta mulţime, nu s-au apucat de nimică, – numai de grijă să hălăduiască cu casa, de gloate.

Au mers boierii cu toţii la curte; şi la purcesul domniei, să nu să hie pus cu toţii să oprească desfrânata prostime,

[1] Tatăl scriitorului.
[2] Lângă Iaşi.

poznă mare, şi abie în vreo ţară de s-ar hi întâmplat! Ce tot pre lângă domnie au mers boierii, oprind şi domolind ţerănimea; iară mai nu era putere nice la boieri a oprire grosimea ţerănimii pornită. Ce şi pre Vasilie vornicul, anume că este şi el unul den greci, au zvârlit unul cu un os, şi l-au lovit în cap, – de care lovitură au fost rănit multă vreme Vasilie vornicul.

O, nestătătoare şi niceodată încredinţate lucrurile lumii! Cum vrăstează toate, şi turbură, şi face lucruri împotrivă, când cu cale este a hire frica celor mai mici de cei mai mari; iară cursul lumii aduce de multe ori de este grijă celui mai mare de cei mai mici. Fericiţi sunt craii, împăraţii şi domnii care domnesc aşa, să nu le hie de cei mai mici niceodată silă!

Un craiu de Englitera, de câte ori se îmbrăca dimineţele, de atâtea ori îşi zicea singur sie: «Adu-ţi aminte că a multe gloate eşti stăpân». Domnii cei buni şi drepţi fără grijă şi desfătat domnesc; iară cei răi, tot cu sială.

Deacă au ajuns domnia în şesul Bahluiului, aproape de mănăstirea Balicăi, tot locul era plin de oameni; nu se vedea nicăiurea şesul deşert. Strigau: «Dă-ni, Doamne, pre greci!» Unii hăicăiau, alţii jăcuiau; şi acolo au strigat pre Batişte să-l dea, care era tot aproape de Alexandru-Vodă, văzând strigare de sine. Ce nu stară domnia de grija lui Batişte, ce stară de grija sa; şi numai ce i-au zis să se depărteze pe lângă dânsul, şi aşa l-au apucat şi dat pre mâna ţeranilor. Nespusă vrăjmăşie a prostimii! Şi aşa, fără vre nice o milă, de viu, cu topoare l-au făcut fărâme. Şi până într-atâta s-au amestecat unii, anume Bosie Lăpuşneanul, cât nice mantaua den spinare a lui Vodă n-au hălăduit, – că era bură de ploaie.

De grija ţerănimii, ce era peste tot locul, să nu intre Alexandru-Vodă îndată în pădure, – şi boierii însă aşa socotise, să se mai depărteze de gloate, la loc deschis, fără pădure, – a pornit pe drumul Braniştei în gios, pre lângă

Bahluiu, puind şi siimeni [1], cu săneţe [2], gata pre lângă dânsul. Iară, dacă s-au întors boierii, au intrat îngrijire ca să nu se îndrepteze Alexandru-Vodă den Branişte spre Bugeac [3], şi îndată au ales o seama de boieri, cu Buhuş Vistiernicul, şi au trimis după Alexandru-Vodă să-i îndirepteze calea de la Huşi spre Bârlad.

Mai mare spaimă decât întâi au avut Alexandru-Vodă, dacă au văzut gloată iar viind după sine, şi în Branişte. Şi-l lăsase şi siimenii, şi copiii den casă toţi. Şi, dacă s-au apropiet boierii, le-au zis Alexandru-Vodă: «mă rog pentru fiul mieu, Radul-Vodă, să-l lăsaţi viu». Au zis Buhuş Vistiernicul, să n'aiba nice o grijă; să nu gândească Măria Sa că au venit cu rău; numai, ţara pofteşte pre Măria Sa să meargă pren Bârlad spre Galaţi, să nu aducă vr'un rău asupra ţerii cu tatarii. Şi i-au giurat să n-aibă nice o grijă. Şi aşa au primit Alexandru-Vodă, pre unde va hi voia ţerii, pre acolo va merge. Şi au purces spre calea Bârladului; şi au aşezat siimenii şi pre copii cei din casă, carii îl părăsise, iar pre lângă Alexandru-Vodă, dându-i şi den boieri petrecători până la margine, la Galaţi.

La Tecuci, au ieşit Costin postelnicul, de la Putna, înainte-i, şi l-au petrecut cu cinste şi cu conace până în Galaţi, plecându-se ca să vie la împăcăciune cu boierii, şi iar să şi hie domn în scaun, luând Costin postelnicul asupra sa acea grijă. Ce n-au vrut să primească nice cum Alexandru-Vodă. Deacii au trecut Dunărea pre la Galaţi, şi au mers cu pace spre împărăţie.

Mântuindu-se boierii şi ţara de Alexandru-Vodă, au stătut cu toţii după alesul [4] domnului nou. Strigau cu toţii: «Să ne hie domn Lupul Vasilie vornicul!». Însă îi dau şi legături cu tocmală, ce va lua den ţară: ce s-are lega pentru dări atunci, la acel ales, iară mai mult să nu ia den ţară.

[1] Oaste cu plată, întâi de Sârbi.
[2] Puşti.
[3] Unde erau tatari.
[4] Alegerea.

Ce, acele legături văzând Lupul Vasilie vornicul, ori că vedea pre oarecâţi den capete că trag spre Barnovschi-Vodă, n-au primit domnia într-acea dată, şi au stătut şi el la sfatul acela, să se trimiţă în Ţara Leşească, la (Miron) Barnovschi-Vodă, să vie iar la scaunul ţerii.

Ce nu era să treacă pre Barnovschi-Vodă, şi sfârşirea zilelor trage cu de-a-sila pre om. Cât au sosit boierii la Ustia, în Ţara Leşească, unde era Barnovschi-Vodă, cu veste că ţara îl pofteşte iar la domnie, cu mare bucurie au primit vestea aceia.

Neştiutor gândul omenesc singur de sine la ce merge şi la ce tâmplări apoi soseşte! Îndată au dat ştire şi la craiu şi la domnii de Ţara Leşească, poftind voie să meargă la scaunul ţerii cei de moşie [1]; şi îndată s-au gătit den Ustia, şi au purces spre ţară; şi la margine îl aşteptau boierii şi slujitorii cu mare bucurie.

Mai nainte de purcesul lui Barnovschi den Ustia, un Leav [2] megieş de ai lui, totdeauna îl sfătuia să nu meargă, să nu-şi deie viaţa fără grijă pe viaţă cu grijă şi cu cumpănă, arătându-i lunecoase lucrurile domniei den Moldova supt împărăţie păgână; şi ce i-ar lipsi, fiind ca şi un domn în ţara lor, fără griji, cu târguri şi cu sate? Iară Barnovschi-Vodă să hie zis Leavului: «Dulce este domnia den Moldova». Iară Leavul, către dânsul: «Iară şi obezile turceşti încă sunt grele». Apoi aşa au ieşit cuvintele Leavului, cum au zis.

Cum au sosit Barnovschi-Vodă den Ţara Leşească în Iaşi, cu bucuria tuturor, au stătut după gătirea de cale Ţarigradului. Că nu era alt mijloc, ce numai să meargă la împărăţie, să ia de acolo domnia după sărutatul poalei împărăteşti. Sfătuiau mulţi în multe chipuri; şi s-au cercat şi la Abaza-Paşa de Silistra; ce n-au aflat alt mijloc numai de mers în Ţarigrad. Şi atunceaşi s-au tâmplat de au

[1] Moştenire.
[2] Leah, Polon.

chemat împărăţia şi pre Mateiu-Vodă den Ţara Munteneas-
că la sărutatul poalei împărăteşti, – şi, după câteva fapte,
şi a' lui Mateiu-Vodă împotriva împărăţiei, cu scosul lui
Leon-Vodă, şi apoi a Radului-Vodă, feciorul lui Alexandru-
Vodă, iară tot mai uşoare lucrurile lui Mateiu-Vodă, că nu
ieşise într-altă ţară, cum au ieşit Barnovschi-Vodă supt
ascultarea altui stăpân, craiului leşesc.

Deci, pentru să aducă turcii mai lesne pre Mateiu-Vodă
l-au pornit fără zăbavă cu steag de domnie în Ţara-Muntenească.
Iară Barnovschi-Vodă n-au hălăduit de pierire, precum vei
afla scris la rândul său.

Purces-au Barnovschi-Vodă cu mulţime de boieri şi
fruntea curţii, preuţi şi călugări, cu un gând şi cu un glas
cu toţii, să se roage împărăţiei să le deie domn pre Bar-
novschi-Vodă. Între carii era şi Lupul Vasilie vornicul. Ce,
văzând că mulţi sfătuiau pre Barnovschi Vodă să omoare
pre Lupul, ştiind amestecăturile lui, şi, mergând Bar-
novschi-Vodă pre la Mateiu-Vodă pren Bucureşti, au stătut
Lupul Vasilie Vornicul, văzând că-i este a mergere pre la
Mateiu-Vodă, – care ştiind den Ţarigrad toate umbletele lui,
au nevoit cu toate mijloacele să se întoarcă înapoi în ţară,
zicând către Barnovschi-Vodă că-l vor gâlcevi grecii, pentru
morţii ce au făcut grecilor, la scosul lui Alexandru-Vodă den
scaun.

Deci Barnovschi-Vodă, ca un creştin ce era la hire, l-au
slobozit. Iară, dacă s-au adunat cu Mateiu-Vodă, şi au
oblicit Mateiu-Vodă că s-au întors Lupul, îndată au răpezit
după dânsul, să-l întoarcă. Ce se păzise bine cu mersul,
Lupul Vasilie, şi nu l-au agiuns în cale şi nice Barnovschi-Vodă
avea putere să trimiţă să-i facă vr-un rău Lupului vornicului,
nefiindu-i încă domnia dată de la împărăţie, şi stând de
grija lucrurilor sale.

De la Mateiu-Vodă au mers Barnovschi-Vodă pre la
Abaza-Paşa, pen Silistra. Cât au putut, Mateiu-Vodă au
luptat pentru dânsul, şi la Abaza-Paşa, şi la Poartă; şi se

arăta Abaza-Paşa foarte blând, şi cu cuvinte mângâioase. Însă turcii cu săgeţi de bumbac ucid pre oameni; şi lor le pot sluji aceste cuvinte den Sfânta Scriptură: «Muietu-s-au cuvintele lor mai mult decât untul-de-lemn, şi acele sunt săgeţi»

Dacă au sosit în Ţarigrad, văzând vizirul atâtea gloate de ţară cu Barnovschi-Vodă, i-au învăţat să nu strige pentru Barnovschi-Vodă, ce să tacă, şi să se lase pre mila împărăţiei că-i vor face pierire. Ce, gândind boierii cum că este agiuns vizirul de la cineva cu daruri, totdeauna strigau, şi dau răvaşe la vizirul, cum nu primesc pre altul; şi se puneau toţi cu gloatele la locuri ca acele, să se vază şi de singur împăratul. Şi aceia apoi au mâncat capul lui Barnovschi-Vodă, – că pâra de la neprieteni nu lipsia, mai ales de la Lupul Vasilie vornicul, pre la prietenii lui, cu cărţi de aice, den ţară, cum, de-l vor slobozi viu pre Barnovschi-Vodă, Ţara Moldovei va hi cu leşii una, – că el este ca o iscoadă a leşilor. O, îndrăcite a' voitorului de rău veninuri! ce nu scorneşte limba amară a neprietenului!

Acele adăogându-se la împărăţie asupra lui Barnovschi-Vodă, după fapta ce i se prilejise de ieşise în Ţara Leşească, şi Abaza-Paşa încă era pârâş, şi mai ales zilele lui cele sfârşite – la acea vreme şi cazacii lovise pre Marea Neagră –, numai ce s-au ales cu sfatul împărăţiei să piară Barnovschi-Vodă.

Stătuse voia împărăţiei, pre toţi câţi venise cu Barnovschi-Vodă, ori să-i puie supt sabie, ori să-i deie la catargă [1]. Iară cine era cap legii turceşti, muftiul, n-au vrut, ce au zis: «Ce-i vinovată gloata? Capul să se piarză, se vor potoli gloatele.»

Au priceput Barnovschi-Vodă pieirea sa cu câteva zile mai nainte a cădere în închisoare (că-l închisese vizirul cu porunca împărăţiei): scrisese o carte la maică-sa aice, în ţară, care carte pren cuvintele lui s-au cunoscut că era asupra morţii acea scrisoare. Şi, aşa, într-o zi l-au luat de la împărăţie, şi, la vederea divanului, privind şi singur

[1] La corabie să vâslească împreună cu robii.

împăratul pierirea lui pren fereastră, i-au tăiat capul. Iară boierii, o seamă erau închişi, şi aşteptau şi ei pierirea, şi den ceas în ceas; iară alţi boieri mai de jos, şi gloatele ce erau, toţi, spăimaţi de grija morţii, pren toate unghiurile ascunşi, au petrecut câteva zile cu mare grijă.

Nu putem trece cu pomenirea neşte tâmplări ce s-au prilejit în Ţarigrad, după pierirea acestui domn, – care, nu numai în ţară aice, ce plin până astăzi este Ţarigradul. Pentru un cal al lui Barnovschi-Vodă, ducându-l la grajdurile împărăteşti, după pierirea lui, într-aceiaşi zi s-au trântit calul la pământ, şi în loc au murit. Şi a doua zi au ars şi Ţarigradul, noaptea câteva mii de case. Aceste cum s-au tâmplat atunci, cum şi altă dată se poate tâmpla, ori că s-au mai tâmplat, ori că au arătat Dumnezeu sânge nevinovat. Că era Barnovschi-Vodă om cu frica lui Dumnezeu, – de carele mărturisea Toma vornicul [1], fiind postelnic al doile la dânsul, că în multe nopţi l-au zărit pren miezul nopţii îngenunchiat înaintea icoanei la rugă, cu mare osârdie.

Era la hirea sa Barnovschi-Vodă foarte trufaş şi la portul hainelor mândru; iară la inimă, foarte direpт, blând şi nelacom. Mănăstiri şi biserici câte au făcut în aşa scurtă vreme, nici un domn n-au făcut. Făcut-au alţi domni şi mai multe, iară cu mai delungate vremi, unii în patruzeci de ani, alţii în douăzeci de ani, – iar el în trei ani. Mănăstirea în oraş în Iaşi, ce se zice Sfânta-Maria, şi Hangul, în munte, şi Dragomirna, la Suceava, o au săvârşit. Şi au urzit şi Bârnova, pre numele său, în codru lângă Iaşi. Şi au istovit şi biserica cea mare, în Liov în târgul, – unde şi chipul lui este scris. Cu toate bunătăţile era spre ţară; iară, de sine, cu purtatul trebilor împărăteşti, pre mărturia a mulţi boieri bătrâni, foarte slab. Se pomeneşte den zilele lui şi o iarnă ce căzuse în luna lui Mart, cării ierni îi zic: iarna lui Barnovschi-Vodă, până astăzi. Fost-au perirea lui Barnovschi-Vodă în anul 7141 (1633), iunie.

[1] Cantacuzino.

Trupul lui, după pierire, au stătut înaintea curţii împărăţiei până îndeseară, apoi au poroncit vizirului să sloboază pe un boier ce are fi fost chihaiaua lui. Deci au slobozit pre Costin, postelnicul cel mare, ce era pre atunci la Barnovschi-Vodă. Au mers şi au luat trupul dinaintea curţii împărăteşti, şi l-au dus la Patriarşie, şi acolo, pre scurt, pre cum au lăsat vremea de atunci, l-au astrucat în Patriarşie, întru aceiaşi noapte. Apoi de acolo spun să-i fie adus oasele în ţară Vasile-Vodă.

La slobozitul postelnicului den închisoare zic să hie întrebat ceauşii: «cu pază, au fără pază l-or slobozi?». Au zis chihaia vizirului; «unde să fugă, săracul?». Ce de atunci ceilalţi boieri ce erau închişi, şi cei ascunşi, mai au apucat la suflete cu nădejde de viaţă, dacă au văzut pre Costin că l-au lăsat fără pază să astruce oasele. Apoi, a doua zi, dacă au văzut chihaia vizirului pre Costin postelnicul, au zis: «el, săracul, au venit ca oaia singur la închisoare; pasă la ceilalţi; vei ieşi şi tu, şi ei». Închişi din boieri erau: Ghenghe logofătul, Başotă hatmanul, Cehan vornicul, Roşea visternicul şi Costin postelnicul.

A treia zi după astrucatul lui Barnovschi-Vodă, într-o seară, trecuse împăratul, Sultan-Murat pe acea vreme, peste Boaz [1] în ceia parte, la Scudar [2], la plimbare, şi au întrebat pre vizirul: «Aşezat-au domn la Moldova în locul ghiaurului ce au pierit?». Răspuns-au vizirul că încă n-au pus domn», ce pre cine va hi voia împărăţiei tale se va pune. «Să nu steie acea ţară fără domn», i-au răspuns împăratul. «Cheamă pre ghiaurii ce sunt boieri acei ţeri, şi, pre cine ar vrea ei să-şi aleagă domn, să le hie dat.» Deci, îndată, tot într-aceiaşi noapte, au trimis vizirul cu caicul la boieri unde erau închişi, şi au luat pe Costin postelnicul – iar înspăimat că-l duc noaptea să-l înece, ori să-l muncească pentru averea lui Barnovschi-Vodă. Dacă

[1] Bosfor.
[2] Scutari din Asia.

l-au dus înaintea vizirului, i-au zis: «Iată că împăratul vă iartă capetele, şi sunteţi de acum slobozi, şi să mergeţi să vă alegeţi domn pre cine vreţi pohti».

Întrosu-s-au Costin postelnicul, den spaimă, cu bucurie, de la vizirul, la ceilalţi boieri ce erau închişi, şi li-au spus vestea. Şi au slobozit şi pre ceilalţi boieri, de au mers cu toţii launloc, şi îndată au stătut la sfat cu toţii, şi au ales pre Moisei-Vodă în locul lui Barnovschi-Vodă, cu a doa domnie.

.....

Domnnit-au Moisei-Vodă, după Abaza-Paşa [1], numai peste iarnă, iară primăvara i-au venit mazilia. Şi s-au dat domnia Lupului Vasilie vornicul, de la Sultan-Murat. Iară Moisei-Vodă, după mazilia sa, sătul de binele turcilor, au trecut în Ţara Leşească, petrecut de câţiva boieri până la margine. Unde şi apoi, după câţiva ani, petrecând în odihnă, cu ocini în Ţara Leşască, şi cinste de la leşi, şi-au săvârşit viaţa, pe vremea domniei Dabijăi-Vodă.

Capitolul III
MOARTEA LUI CONSTANTIN POSTELNICUL CANTACUZINO [2]

(După Stoica Ludescu)

Diavolul, pizmaşul neamului omenesc, văzând pre Constandin Postelnicul (Cantacuzino) că se porneşte spre fapte bune, făcând multe milostenii, în taină, pre la mănăstiri, pre la săraci, şi pre străini îi primia, şi-i căuta, şi-i miluia, şi Dumnezeu încă-i ajuta, şi-i adăugia în casa lui cu tot binele Sfinţiei sale, iar Diavolul totu-l cerca, după cum îi este obiceiul lui, să-l prinză în cursa lui, şi nicicum

[1] Războiul purtat în tovărăşia acestuia peste Nistru.
[2] Lista domnilor munteni de la 1654 la 1663: Constantin Basarab, sau Cârnul, 1654–1658; Mihnea III, sau Mihail Radu, 1658–1659; Ghica sau Gheorghe Ghica, 1659–1660; Grigore sau Grigoraşcu Ghica, 1660–1664; Radu Leon, 1664–1669.

nu putea de el să se lipească. Atuncea Diavolul găsi doauă vase rele, unul românesc, altul grecesc, anume: Stroie vornicul Leurdeanul şi Dumitraşco vel vistiariu Ţarigrădeanul [1]. Aceştia erau lăsaţi de Grigorie-Vodă (Ghica) ispravnici, sa păzească scaunul domniei. Iar ei făcură sfat drăcesc, în taină, cu doamna Maria [2] a lui Grigorie-Vodă, şi trimiseră cărţi de olac [3] la Grigorie-Vodă în oaste [4], făcând pâră mare asupra ticălosului Costandin, cum el umbla pre la turci, pre marginea Dunării, de-l pârăşte că este hain [5], şi cum nu bagă în seamă pre doamnă-sa, şi-şi bate joc de ea, şi cum opreşte ţara să nu dea bir, – şi atâtea prihănii multe au scris. Şi Constandin nimica de acealea n-au fost vinovat, nici n-au ştiut nimica.

Deci, întorcându-se Grigorie-Vodă din oaste, iar Stroie Vornicul încă mai cu dinadinsul îi scria de împrospăta pâra, şi-l învăţa să nu grăiască nimic cu Costandin, şi, cum va sosi în Scaun, să-l omoare fără veaste.

Deci Grigorie-Vodă îşi întoarse firea, şi crezu pre Stroie vornicul şi pre Dumitraşco, binele ce-i făcuse Constandin îl uită, şi jurământul călca, şi, cum sosi în scaunul lui în Bucureşti, îndată-l apucară acei doi draci cu gura, şi-l puseră la cale rea şi spurcată: cum puse şi cele două mărturii mincinoase pre Pilat de ucise pre Domnul nostru Iisus Hristos, aşa şi ei făcură pre Grigorie, de trimise dorobanţii la casa lui Costandin postelnicul, şi, fără veaste, din aşternut l-au luat, de l-au dus la sfânta mănăstire de la Snagov. Era sâmbătă spre duminecă, dechemvrie 20, în zioa de Sfântul Ignatie, anul 7172 (1663), şi acolo, au stătut la dumnezeiasca liturghie, tot în genunche, la sfintele icoane. Fiind gata, s-au pricestuit [6] trupului şi sângelui

[1] Tot un Cantacuzino.
[2] Sturza.
[3] Cu poşta.
[4] Cu turcii, împotriva nemţilor.
[5] Trădător.
[6] Cuminecat, împărtăşit.

Domnului nostru Iisus Hristos. Iar, când au fost seară, prela cină, l-au omorît în trapezăria [1] mănăstirii.

Iar Grigoraşco-Voda, deacă-i spuseră că l-au omorât, el atuncea s-au deşteptat, şi au zis părintelui Ştefan Mitropolitul şi tuturor boiarilor că n-au ştiut când l-au omorât, şi cum au fost adormit, – căindu-se şi plângând de moartea lui Costandin. Şi blestemă pre Stroie şi pre Dumitraşco, căci ei l-au îndemnat de l-au omorât, nefiind nimica vinovat. Aşa s-au căit pentru moartea Domnului nostru Iisus Hristos şi Iuda, dar nimica n-au folosit, ci au luat plată matca focului, – şi aceştia încă o vor lua, precum zice la Sfânta Evanghelie: «Cum aţi judecat, aşa vi se va judeca», şi: «cum aţi măsurat, aşa vi se va măsura».

Iar trupul lui Costandin l-au rădicat jupâneasa lui, Ilinca [2] şi cu coconii lui, Draghiciu, Şerban, Constandin, Mihail, Matei, Iordache, şi cu mare cinste duseră-l la mănăstirea lor la Mărgineani, şi acolo-l îngropară, făcându-i-se pogrebania, şi pamete mare, cum se cade.

O, diavole, răul pizmaş neamului omenesc, cum prelestişi pre Grigorie-Vodă de omorî pre Costandin, fără judecată, fără vină, nimica? Iar ţara toată plânge pre Costandin Postelnicul, că au pierdut un stâlp mare, carele au sprijinit toate nevoile ţerii. Plângu-l şi săracii, că şi-au pierdut mila; plângu-l care au avut de la el multă căutare; plângu-l şi păgânii şi creştinii, şi toate ţerile care l-au ştiut şi care nu l-au ştiut, ci numai de numele lui au auzit, pentru multă înţelepciue şi bunătate ce făcea, în toate părţile.

Şi de la cine fu acea moarte necuvioasă? De la Gligoraşco, pre carele l-au făcut Domn, şi l-au cinstit, şi i-au slăvit numele; de la Stroie Leurdeanul, pre carele l-au scos de doauă ori din moarte, şi încă i-au fost şi cuscru, că au ţinut pre fata lui un fecior al lui Costandin, anume Şerban; de la Dumitraşco, că i-au fost nepot de văr-premare, şi căci

[1] Odaia de ospăţ.

[2] Fiica viteazului Radu-Vodă Şerban. Sora ei luase pe singurul fiu al lui Mihai Viteazul.

l-au crescut în casa lui, şi l-au ţinut ca pre feciorii lui, şi l-au boierit.

Unii ca aceştia să fie de trei ori anaftema!

Capitolul IV
RĂSCOALA ÎMPOTRIVA GRECILOR LUI RADU-VODĂ LEON

(Din Constantin Căpitanul Filipescu)

Într-aceste vremi, turcii, văzând că Domnii ţerii se hainesc de către împărăţie, au poruncit să fie obiceiu, de al treilea an să meargă Domnul la Poartă, să sărute mâna împăratului, să-şi înoiască domnia, şi acest obiceiu multă vreme au ţinut. Ci dar, fiind poruncă la Radul-Vodă să meargă la al treilea an la Poartă, s-au rugat boiarilor ţerii să-l mai primească să le mai fie el Domn. Şi au primit boiarii să fie aşa, şi au purces cu toţii împreună cu Domnul său la Odriiu (Adrianopol). Şi mai nainte au trimis pe Drăghici Spătar (Cantacuzino) să găsească bani de ploconul domniei de pre la prieteni, şi să dea în ştire că vine Domnul, lăudându-i că este bun cu ţara şi cu boiarii. Şi, mergând Domnul acolo, n-au făcut zăbavă multă, ci i-au dat domnia, şi dându-şi ploconul de domnie, s-au rugat să meargă pre la Ţarigrad să-şi vază casa, şi l-au lăsat; dar nu-i era pentru vederea casei, ci pentru mândreţe, ca să se primble prin Ţarigrad cu pompă domnnească, să-l vază prietenii.

Şi, slobozindu-l, au mers pre la Ţarigrad, şi de acolo au venit în ţară.

Într-aceste vremi, fiind Drăghiciu Spătariul la Ţarigrad cu Radul-Vodă, s-au războlit [1] şi au murit. Şi l-au adus la Comana, la mănăstire, de l-au îngropat. Zic unii că l-ar fi otrăvit grecii, iar alţii zic că au murit de ciumă, – dupre cum în urmă s-au dovedit.

Şi, viind Radul-Vodă în ţară, dupe cum s-au zis mai nainte, iar au petrecut bine cu toţii până la o vreame. Iar

[1] Îmbolnăvit.

după aceia iar au început Cantacozinii a amesteca lucrurile, precum au fost învăţat, şi a turbura pre unii den boiari, zicându-le că au auzit că s-au sfătuit oamenii Radului-Vodă, Sofialâul Clucear şi Balasache Păharnic şi cu alţii, ca să-i omoare, şi-i îndemnă ca să se scoale asupra Radului-Vodă şi asupra oamenilor lui, să-i scoată afară den ţară (care aceasta nu o făcea de alt, numai să fie totdeauna ei mai mari [1]).

Şi boiarii, alunecându-se cu firea că vor fi acelea carele zic ei, au scris pre la căpitani, pre la iuzbaţi [2] fiind spătarmare Şerban Cantacuzino [3]), să se strângă toţi la Bucureşti. Şi Radul-Vodă nimic de acestea nu ştia. Şi, strângându-se numai, într-o zi, den Curtea domnească au făcut rădicare şi au început a striga că va să-i omoare Radul-Vodă. Şi au ieşit boiarii şi gloata, strângându-se la Mitropolie, la Vlădică [4] Teodosie, spuindu-i jalba cum au vrut să-i omoare grecii. Ci nu trecu vreame multă, veni şi Radul-Vodă. Şi multă pricină au avut cu boiarii şi se duse la Curte.

Iar boiarii se duseră de maseră noaptea cu pază bună de frica Radului-Vodă, şi s-au gătit noaptea de cale, şi a doao zi dăns-de-dimineaţă au purces la Enişăr [5], unde era împărăţia, să pârască pre Radul-Vodă şi pre greci. Radul-Vodă încă au trimis pre Alexandru Armaş, şi pre Dumitraşco Postelnic Caramanlâul, de olac, să ajungă la caimacamul, să spuie jalba, şi cum că fără nici o vină s-au rădicat boiarii asupră-i cu pâră. Şi, fiind caimacamul prieten, s-au şi mâniat pre boiari. Şi, mergând boiarii la dânsul, i-au mustrat rău, şi, de n'ar fi făcut boiarii un meşteşug supţire, n-ar fi putut să-l biruiască.

Ci, necrezând turcii nici pre boiarii ţerii, nici pre Radul-Vodă, au trimis un agă la Bucureşti, să vie să cerce lucrul

[1] Cronicarul e pornit cu duşmănie asupra Cantacuzinilor care însă, în lupta lor cu grecii, se sprijiniau pe ţara întreagă.
[2] Ofiţeri, după turceşte: cel ce are o sută de oameni în seama lui.
[3] Fiul lui Constantin cel ucis la Snagov.
[4] Mitropolitul.
[5] Ienişer, în Tesalia.

den ce li-au venit gâlceava, şi, cum va afla, să se ducă înapoi să spuie. Deci boiarii se îngrijară, temându-se că, mergând la Radul-Vodă, îl va apuca cu vorbe, cu daruri, şi se va întoarce lucrul spre răul lor; ci căuta om ca acela care să aibă prieteşug cu aga, să-l apuce ei mai înainte cu daruri, să nu li se facă vreo pieire. Şi găsiră pre un Pavel Grec, carele de multe ori cerca la turci să ia domnia ţerii. Pre acesta aflându-l că este prieten cu acel agă, s-au rugat lui să grăiască cu aga, mergând acolo, să nu se asculte cuvintele Radului-Vodă, ci să grăiască de bine pentru boiarii ţării. Şi-i făgăduiră mulţi bani, iar lui Pavel îi făgăduiră să-l ceară pre el domn. Acestea auzind Pavel, cu toată puterea lui, au împăcat cu aga turcul ce mergea în ţară, şi îndată pe loc între turc mare ajutorinţă au făcut boiarilor, nădăjduind domnia.

Deci boiarii trimise de olac la boiarii ce rămăsese în ţară, dându-le ştire pentru turcul ce vine, zicându-le să scoaţă ţară multă înaintea turcului, să se jăluiască de Radul-Vodă şi de greci. Şi aşa au făcut. Au scos de tot feliul, muieri, feate, care-i zicea că le-au ruşânat copiii, şi că le-au făcut acel lucru grozav; featele zicea că şi-au bătut joc de dânsele; oamenii, carii zicea că i-au prădat, i-au căznit, şi altele.

Deci, întorcându-se înapoi turcul, şi spuind celor mari jalbele ce făcea ţara, au dat vina Radului-Vodă, şi l-au mazâlit. Şi boiarii s-au îndreptat, şi le-au dat voe să-şi aleagă domn care vor vrea, şi să-l ducă să-l îmbrace cu caftan. Ci ei, după cale mergând, socotise pre Antonie Vornic de Popeşti den Prauva (Prahova). Ci-l găsiră şi-l îmbrăcară cu caftan domnesc, iar Pavel cel ce aştepta boiarii, după cum vorbise cu el, rămase în dăşărt, şi-i dedeară boiarii o tiflă.

Acestea făcându-se, au trimis turcul de au rădicat pre Radul-Vodă, şi au prins pre doi boiari greci carii zicea că era mai zorbale, pre Sofialâul şi pre Balasache. Ci pre Sofialâul, ţiindu-l închis spre ocnă câtăva vreame, l-au

spânzurat la ocnă, iar pre Balasache l-au dat în mâinile unor dorobanţi, de l-au trecut Dunărea şi i-au dat drumul Ţarigradului. Iar pre ceilalţi greci mai mici, cum Pascale Grămăticul, şi alţii, atâta bătaie li da slujitorii, cât mă mir că trăia, – mai ales pre Pascale, că l-am văzut cu ochii când îl scotea den cămară şi-l ducea cu palme, care palme, de dese şi de multe, nu mai avea număr. Altul, iar, care i-am uitat numele, de multă bătaie şi palme gândea că va să moară, ci strigă popa să-l cuminece.

Ca acestea şi altele mai multe au pătimit grecii la sfârşîtul Radului-Vodă, din pricina şi îndemnarea Cantacozinilor.

Capitolul V
SUIREA ÎN SCAUN A LUI CONSTANTIN-VODĂ BRÂNCOVEANU (1688[1])

(Din Radu Greceanu)

Atunci dar, după a răposatului Şerban-Vodă (Cantacuzino) petrecere[2], numaidecât toată boierimea ţerii, la Mitropolie adunându-se şi sfat pentru alegerea de domnie făcând, aşa cu toţii, de la mic pană la mare, pre acest Constandin Brâncoveanul vel logofăt de domnie au numit. Carele, nefiind şi de faţă, lângă oasele lui Şerban-Vodă aflându-se, şi de cele ale morţii, ce trebuia, grijind, iar Sfatul şi toată adunarea boierimii, ce se afla la Mitropolie, au trimis pre Preda Brătăşanu vel pitar, şi Radu Golescu, de l-au poftit ca să meargă acolo. A cărui chemări măcar că pricina nu o ştia, iar nici din obşte a ieşi putea, fără cât a merge. Şi, aşa, mergând toţi numaidecât, la un cuvânt fiind, ca să primească stăpânirea ţării l-au poftit, pentru că nu era altul obştii mai plăcut decât Măria sa, – nu numai pentru multă vrednicie şi înţelepciune ce avea, ci

[1] Lista domnilor munteni de la Radu Leon înainte: Antonie din Popeşti, sau Popescu, 1669–1672; Grigore Ghica, 1672–1674; Duca 1674–1678; Şerban Cantacuzino, 1678–1688.
[2] Răposare.

mai vârtos pentu multele blândeţe şi faceri de bine, care spre toţi, încă den boierie, avea, şi toţi de acestea ale sale bune fapte încălziţi era.

Căruia dar foarte cu greu jugul stăpânirii a-l lua părându-i-se, în multe feluri s-au apărat, îndestulat fiind de tot binele şi cu fericit traiu întru ale sale trăind. Iar nici într-alt chip să urmeaze putea, de vreme ce de la Dumnezeu orânduiala era, după cuvântul carele zice: «că tot darul desăvârşit de sus este pogorât». Precum în urmă aievea faptele s-au văzut, că minunate şi mari chivernisiri pământului acestuia şi ocârmuirii au făcut întru nenorocitele aceste vremi ce au fost, – cât altul lucrurile la cap şi la săvârşit ca acela a aduce n-ar fi putut; care mai în jos pre rând le vom zice, până în cât şi la ce stepenă [1] ticăloasă aceasta ţară au ajuns.

Fiind dar, precum am zis mai sus, adunarea toată la Mitropolie: toată boierimea ţerii, şi slujitorii, şi Dionisie Patriarhul Ţarigradului, care atuncea aicea se afla, şi Părintele Teodosie, Mitropolitul ţerii, – era şi un Capigibaşa [2] împărătesc, anume Ahmet-aga, care mai nainte venise cu trebi la domn, şi alţi bogaţi agi, care atuncea în ţară se afla.

Deci, văzând şi ei cu toţii alegerea şi socoteala cea de obşte, ce se făcuse pentru domnie, iar Capigibaşa numaidecât pre acest Costandin Brâncoveanul vel logofăt cu caftan l-au îmbrăcat. Şi aşa boiarii, împreună cu arhiereii, luându-l, în biserică au mers, şi, ducându-l părintele Patriarhul în oltar, molitvele de domnie i-au cetit, sfântul preastol încunjorându-i, – dupre cel ce Domnii se încoronează, obiceiu.

Deci, ieşind din biserică, îndată şi cal de domnie i-au adus. Cu toată podoaba şi toţi slujitorii şi toată orânduiala domnească fiind, au încălicat, şi la Curtea domnească cu cinste şi cu pompă mare au mers, şi întâiu în biserică

[1] Treaptă.
[2] Căpetenie de Portari.

domnească au intrat, şi, cântând axionul, după obicei, sfintele icoane au sărutat, şi jurământul acolea cu boierii încredinţându-se în sfânta Evanghelie, ca cu Măria sa în dreptate să ţie, după aceia în casele domneşti, în Divanul cel mare suindu-se, în Scaunul domnesc au şezut, şi, cu tunurile dând, mare veselie în toată politia [1] s-au făcut, de domnie nouă, care după plăcerea a toată obştea se făcuse. Şi, după aceasta, a doua zi, şi oasele lui Şerban-Vodă au rădicat, împreună cu toată boierimea şi toţi arhiereii şi preoţii, de l-au dus la mănăstire la Cotroceni, cu fală şi cu cinste mare, ca pre un Domn, şi, făcându-se slujbă pogribaniei cum se cade, l-au îngropat în biserică.

Capitolul VI
ÎNFRÂNGEREA OŞTILOR ÎMPĂRĂTEŞTI DE TURCI ŞI ROMÂNI LA ZÂRNEŞTI ÎN ARDEAL (1690)

(Din memoriile lui Radu Popescu)

Însă nu s-au odihnit cu gândul lui (Constantin-Vodă Brâncoveanul) ca să nu răsplătească Bălăceanului [2], care au fost îndemnătoriul lui Haisler [3] şi la toţi mai marii neamţilor, de au făcut atâta hata (pagubă) şi pradă pământului, şi lui Haisler încă să-i pogoare nasul cel mare al mândriei lui. Ci s-au unit în vorbe cu Tucheli Groful [4], care era din Ţara Ungurească de sus, şi au fugit la turci, pentru necazul nemţilor, ce-i făcuse, – care şi în graţia împărătească se afla cu oşti câteva, aşteptând să-l facă turcii craiu în Ardeal sau în ţara lui cea de sus, ungurime.

[1] Oraşul.
[2] Ginerele lui Şerban Cantacuzino, sprijinit de nemţi, în slujba cărora intrase ca ofiţer, voia domnia ţerii.
[3] General împărătesc care venise cu oaste în ţară şi o costase cheltuială mare.
[4] Contele Emiric Tököly, care fusese proclamat, de nemulţămiţii cu stăpânirea austriacă, rege al Ungariei.

Cu acesta unindu-se Constandin-Vodă, făgăduindu-i că cu nevoinţa lui îl va băga în Ardeal şi altele, care, înştiinţând toate acestea pre meghistanii Porţii, şi rugându-se amândoi împăratului turcesc ca să li dea oşti, să meargă în Ardeal asupra nemţilor şi să ia Ardealul, le-au dat câţiva Paşi cu oaste turcească, fiind serascheriu [1] asupra oştilor Funduc-Paşa, şi pre un sultan tânăr cu tătarii, care-i zicea Chiuciuc-sultanul, carii, viind toţi aici în ţară, s-au împreunat, puind tabăra din sus de Potlogi [2].

De acii Costandin-Vodă, având oameni ai muntelui, despre Rucăr şi Dragoslavele, carii ştia plaiurile, au purces către Ardeal, făcându-se cuvânt că vor să meargă pre la Bran să treacă. Iar, când s-au apropiat de munte, au lăsat drumul Branului şi au luat alt plai, care pogoria în Ardeal, den sus de Bran. Şi pre acela au mers, şi s-au pogorât toată oastea cu nevoie mare, atât cât mai avea nădejde să se mai întoarcă pre acea cale. Însă Tucheli, cu mârzacii, şi cu paşii, şi cu oastea lui Costandin-Vodă. Iar Constandin-Vodă şi cu Chiuciuc-sultanul au rămas în Ardeal, unde privia foarte bine rânduielile oştior, cum se rânduia, şi venirea nemţilor cum venia, în rânduiala lor.

Care, apropiindu-se unii de alţii, au dat război foarte, amândoauă părţile, şi mai cu vitejie turcii, – de vreme ce toată nădejdea lor era pierdută de a se mai întoarce îndărăt. Şi, slujindu-le norocul, într-o clipeală au intrat într-înşii, şi au început a-i tăia, cât puţini au scăpat, şi câmpurile era pline de nemţi, şi de secui, unguri.

Şi într-acest război au pierit şi Telechi, ghenerariul ungurilor Ardealului, şi aga Constandin Bălăceanu, ginerele lui Şerban-Vodă; şi au prins viu pre Haisler, ghenerariul nemţilor. Şi, despre partea turcească, încă au pierit Paşa-serascheriul. Iar Costandin-Vodă, văzând că biruiesc turcii pre nemţi, s-au pogorât cu sultanul în vale, şi s-au împreunat

[1] Generalisim, cea mai mare căpetenie.

[2] Moşia din Dâmboviţa a Brâncoveanului. Se mai păstrează rămăşiţele frumoaselor curţi pe care le-a făcut el acolo.

cu Tucheli. Şi, fiind toţi acolo, atuncea aduseră pre Haisler legat; căruia i-au zis Costandin-Vodă: «Jupâne Haisler, ţi-am adus oaspeţii, care ţi-am scris că-ţi voiu aduce; primeşte-i». Iar el răspunse lui Costandin-Vodă: «Nu te bucura de această întâmplare, că, de am pierdut noi războiul, împăratul nostru mai are ca noi mulţi, ci te bucură de vrăjmaşul tău, de Bălăceanu, că au pierit. Că eu pentru ca să-l mântuiesc pre dânsul am căzut în robie, şi, de sunt şi rob, astăzi am căzut în robie, iar tu eşti rob de când te-au făcut tată-tău».

Deacii întrebând Costandin-Vodă, unde au pierit Bălăceanu, au trimis slujitori, şi l-au adus acolea mort. Ci capul l-au trimis la Bucureşti, de l-au pus într-o suliţă în zioa de Sântă-Măria Mare, – că într-acea zi se lăuda Bălăceanu că va să fie în Bucureşti. Iar trupul i-au rămas acolo, batjocură oamenilor.

După aceia iarăşi Tucheli, cu Costandin-Vodă şi cu turcii, au mers cătră Sibiiu, împreună şi cu tatarii, poruncind tuturor ardelenilor boiari, să se strângă la satul Cristianul, care este lângă Sibiiu. Şi toţi s-au strâns împreună cu alţi ardeleni, bucurându-se toţi de peirea nemţilor. Şi l-au încoronat pre Tucheli Craiu Ardealului.

Ci nu multă bucurie au avut, că Badesis, ghenerariul [1] ce era preste oştile nemţeşti cele mari, auzind de întâmplarea nemţilor celor din Ardeal, şi cum că Tucheli s-au încoronat craiu Ardealului, au lăsat calea Beligradului, şi au venit în Ardeal. A căruia venire auzind Tucheli, şi turcii, şi tatarii, nimica n-au mai stătut, ci s-au întors îndărăt pe-ncet, şi pre la Teleagân au trecut în Ţara Românească, – fiind calea mai largă –, luând Tucheli multă boierime a Ardealului cu dânsul.

Şi, după ce au trecut aici, turcii şi tatarii s-au dus pre la locurile lor; iar Tucheli au mai zăbovit în ţară, ducându-se pe-ncet la Diiu, unde-i era dat iernatic. Şi multe jafuri şi răutăţi au făcut în ţară. Dintru care au intrat vrajbă între

[1] Marchizul de Baden.

Costandin-Vodă şi între dânsul. Deacii şi Constandin-Vodă au trimis slujitori asupra lui, şi, unde găsia oameni de ai tui, îi omoria fără milă.

Iar, după ce au trecut el la Diiu, au avut ţara odihnă.

Capitolul VII
CĂDEREA ŞI MOARTEA BRÂNCOVEANULUI (1714)

(Din cronica lui Radu Popescu)

În mijlocul vremilor acestora, Cantacuzinii, carii pururea au fost vicleni Domnilor, şi n-au fost odihniţi de nici un Domn, şi acum, la Costandin-Vodă, au început să-l vicleneasca şi să-l desrădăcineze din faţa pământului, neavând altă pricină, fără numai răutatea lor, aceia ce din fire o au avut şi mai dinainte. Că nu li-au lipsit, în zilele lui Constandin-Vodă, nici un fel de bine ca să nu-l aibă: voie veghiată [1], sfetnici ai Domnului, plini de bani, de sate, de vii, fără bir, fără împrumutări, precum alţii ai ţerii da, iar ei nicicum. Zic adevărul, iar nu minciună, că mai bine trăia' ei decât Costandin-Vodă; că el avea grijile domniei, iar ei avea primblările, şi desfătările, şi câştigurile, şi tot binele. Dar tot nu era mulţămiţi de binele acela, ci poftia' şi mai mult: adecă domnia. De care, văzând pre domnul că s-au stricat despre toate părţile, mai vârtos despre turci, cu numele ce şi-au câştigat că este hain, cu aceasta au socotit că-l vor surpa.

Şi au început a scrie cărţi la împărăţie, şi le-au pecetluit cu peceţile, făcute la Braşov, ale tuturor boiarilor ţerii, în taină luând izvod [2] de toate peceţile, şi o seamă de boiari nu ştia de aceasta nicicum. Şi, cu acele arzmazare [3], l-au pârât la împărăţie în multe rânduri. Dar nu se încredea turcii să trimită să-l mazâlească, temându-se că nu vor putea pune mâna pe dânsul.

[1] Trecere.
[2] Copie.
[3] Arz-mahzar, plângere, jalbă.

Iar, când au fost mai pre urmă, aflând ei organ ca acela pre un Constandin Diichiti, care era vătaf de aprozi la Costantin-Vodă, şi, vrând să se ducă la Ţarigrad cu voia Domnului, pre acesta l-au găsit, şi i-au dat cărţi ca să le dea în mâna împăratului: întru care făgăduia ca să nu fie grijă că va scăpa Costandin-Vodă, că ei îl vor prinde şi-l vor da în mâna împăratului. Pre care Diichiti şi din gură l-au învăţat aşa să spuie: că nu va scăpa dinaintea lor Costandin-Vodă.

Deci, mergând la Ţarigrad, şi dând cărţile, şi zicând din gură cele ce-l învăţase, s-au încredinţat turcii. Şi, având şi mai dinainte ahte [1] ca să-l prinză, dobândind mijlocitori pre aceşti Şaitanici-Oglulari [2], adecă pre Cantacuzini, «Feciorii Dracului», în taină foarte au găsit pre Imbrihorul cel mare împărătesc, şi pre Mustafa-aga capegiul, şi i-au trimis, de n-au ştiut nimenea, c'a să vie să strângă oşti de pre margini, şi să prinză pre Constantin-Vodă.

Carii, viind până la Rusciuc amîndoi, de acolo au trimis înainte pre Mustafa-aga, cu fermanuri [3] de mazâlie, şi cu ferman să puie alt Domn, dându-i porunca imbrihorul că, de va sta împotrivă Domnul, să-i facă ştire, ca să vie şi el cu oştile turceşti, să-l prinză.

Însă, la 24 ale lui martie, sosind Mustafa-aga, miercuri în săptămâna cea mare de la Paşti, şi împreunându-se cu Domnul, i-au spus mazâlia. Deci, ce să facă, Constandin-Vodă nu ştia, fără numai lacrămi şi răbdare. Mustafa-aga au început a pecetlui cămările cu averile lui, şi l-au dat în chezăşia boiarilor pre Domnul, ca să nu fugă, şi s-au dus la gazdă.

Dar ticălosul cum vrea să fugă, că rudele lui, Cantacuzinii, era mai mari peste oştile ţerii, şi ei era' vicleni şi pârâşi, carii se bucura că văzuse aceia ce poftise?

[1] Poftă.

[2] Asa li ziceau turcii Cantacuzinilor, după strămoşul lor Mihai, poreclit Şaltan-Oglu, adecă «pui de drac», pentru vicleşugurile lui greceşti.

[3] Acte împărăteşti la turci.

În noaptea aceia, miercuri spre joi, au mers Mihai spătariul Cantacozinul şi Ştefan spătariul Cantacozinul la Mustafa-aga, având dragoman pre Caramanlâul portariul, şi i-au făgăduit bani mulţi, să stea la imbrihorul să puie pre Ştefan spătariul domn.

Şi, plecându-se Mustafa-aga, îndată au scris la Imbrihorul, cu multe făgăduieli, şi i-au făcut ispravă, să-l facă Domn pre Ştefan spătariul. Şi, a doă zi, joi, viind imbrihorul în Bucureşti, au grăbit de l-au făcut Domn. Şi vineri, de dimineaţă, l-au rădicat pre Constandin-Vodă, cu toată casa lui, şi cu toţi ginerii lui, de i-au dus la Ţarigrad, şi i-au închis în Edicula [1].

Iar imbrihorul au rămas aicea de cerca cu Ştefan-Vodă avuţia lui Costandin-Vodă, ce rămăsese pre la unii, pre la alţii, şi, cu groaze mari ce da oamenilor, toată avuţia s-au aflat şi s-au dat la imbrihorul: galbeni, bani de argint, scule de aur şi de argint pre la mulţi s-au găsit, pentru că, de frică şi de groaza ce li punea înainte, cei ce nu le vor mărturisi înşişi, şi pre urmă se vor afla, fieştecare, ce avea dat de Costandin-Vodă ca să le păstreze, le ducea şi le da la Ştefan-Vodă, şi Ştefan-Vodă le ducea la imbrihorul. Şi, cu mare nevoinţă, din toată inima, se silea Ştefan-Vodă să i se găsească toată avuţia, ca să nu rămâie nimica negăsit.

După ce dar au luat domnia, numai trei zile au trecut, şi au trimis degrab' pre Costandin Ştirbeiu banul şi pre Radul Dudescu, cumnată-său, pre care şi logofăt-mare îl făcuse, de s-au dus la Ţarigrad, zicându-li să grăbească să meargă ei mai nainte de Costandin-Vodă, să dea cărţile la împăratul, la vizirul, şi să fie cu acea nevoinţă, cât să nu scape Constandin-Vodă şi feciorii lui, vii. Care s-au făcut, că, prin multe arzuri [2] de pârâ ce s-au dat, la sfârşitul care au poftit Ştefan-Vodă cu ai lui, au venit lucrul. Că cu atâta

[1] Edicule, «Cele şapte turnuri», închisoare la Constantinopol pentru prinşii de Stat.
[2] Jalbe.

osârdie era Ştefan-Vodă ca să stingă casa lui Costandin-Vodă, cât limbă de om nu poate povesti – şi numai casa lui; ci şi viaţa lor s-au nevoit să o stingă.

Că, întâmplându-se şi un Hasichiu [1] ce venise aici pentru trebile acelea de s-au dus la Târgovişte, şi pe la Potlogi, cercând avuţii, iar spurcatul Ştefan-Vodă mai nainte au trimis boiari şi slugi de ale lui de strângea oamenii de prin sate şi ieşia înaintea Hasichiului, de se văita de Costandin-Vodă, că i-au sărăcit, i-au pustiit, şi altele ce-i învăţa ei să zică. Şi înaintea imbrihorului încă au scos mulţi oameni, de se jăluia', cât au fost aicea în ţară, şi lua' arzuri de la dânşii, după jalbile mojicilor, şi le trimitea' la împărăţie. Şi, la ducerea lui, aşijderea, n-au lăsat a nu scoate pre la toate drumurile strâmbe de oameni, din Bucureşti până la Giurgiu, de se jăluia'.

Acest fel de ajutorinţă au făcut Ştefan-Vodă văru-său, lui Costandin-Vodă; în loc să-i facă bine pentru binele ce au avut casele lor de la dânsul, el cu acest fel de lucruri îl ajuta şi-i răsplătia. Cu toate acestea ce se nevoia Ştefan pentru stingerea văru-său, lui Costandin-Vodă, n'ar fi putut, şi el, şi feciorii lui; numai hoţul acel bătrân, tată-său, Costantin Stolnicul [2], ştiind toate tainele nepotă-său, Costandin-Vodă, – pentru că le spunea toate, avându-l, nu ca pre un unchi, ci ca pre un tată, – au ştiut şi cărţile de la nemţi şi de la moscali, care-i făcuse acei împăraţi, hrisoave, să fie şi feciorii lui prinţipi, chezi. Şi luându-le de unde au fost, însuşi bătrânul acela le-au adus la imbrihorul de le-au dat, rugându-se ca să le dea în mână împăratului, să vază vicleşugurile lui Costantin-Vodă. Şi, lângă alte pâri rele ce va fi mai zis, şi aceasta i-au pus înainte: că, de nu va omorî împăratul pre Costandin-Vodă şi pre feciorii lui, odihnă domnia şi ţara nu va avea, şi va amesteca multe, de va face vrajbă între împăraţi.

[1] Dintre bostangiii (grădinarii) care făceau parte din straja sultanului.
[2] Învăţat boier, care a scris o cronică, din care am reprodus o parte, fusese la Veneţia şi la Padova.

Aceste cărţi, luându-le imbrihorul, şi ascultând şi zisele acelui rău bătrân, dacă s-au dus la împăratul la Ţarigrad, le-au dat împăratului, şi i-au spus şi din gură câte rele au ştiut. Deci împăratul, tare mâniindu-se, au poruncit de au adus pre Costandin-Vodă şi pre feciorii lui, câte patru, înaintea lui unde şedea, într-un foişor de lângă mare, şi le-au tăiat capetele înaintea lui, – însă întâi ale feciorilor, de aceia al lui, în zioa de Sânta-Măria Mare.

Şi aşa s-au sfârşit Costandin-Vodă, cu feciorii lui, şi cu avuţia lui, viindu-i pieirea de la neamul lui, pre carii i-au cinstit, i-au îmbogăţit, de era' ca nişte domni; iar ei cu acest fel de mulţumită i-au răsplătit.

Iar aicea, în ţară, s-au arătat o minune mare, vrednică de scris:

Fiind Doamna lui Ştefan-Vodă la Mănăstirea-de-un-lemn, mergând pentru evlavie, în zioa de Sântă-Măria Mare, când au tăiat pre Costandin-Vodă şi pre feciorii lui în Ţarigrad, într-aceiaşi zi o au ajuns şi pre Doamna [1] la mănăstire, o nevoie mare, de făcea toate grozăviile. Şi ei nici cum nu socotea! că au venit bătaia lui Dumnezeu, de li plăteşte după faptele lor; ci ş-au bănuit pre o sor' a mânesii, mătuşă Doamnei, anume Olimbiada, călugăriţă de mulţi ani, că ea ar fi făcut fermece, cu alte muieri, de o au ajuns nevoia. Ci pre mătusă-sa o au trimis la altă mănăstire de călugăriţe, de o au zidit într-o chilie, iar pre două muieri, ce mai era împreună, le-au spânzurat.

[1] Păuna, din neamul Grecenilor.

PARTEA V

FAPTE ŞI SUFERINŢE DIN VREMURILE MAI NOUĂ

Capitolul I

PRIBEGIA MOLDOVENILOR LA MUSCALI DUPĂ TRECEREA NENOROCITĂ A LUI DMITRIE-VODĂ CANTEMIR LA DÂNŞII (1711)[1]

(După Ioan Neculce)

Deci, de la Prut, Dimitraşco-Vodă au purces în sus dinpreună cu moscalii, şi au trecut pre la Ştefăneşti Prutul în ceia parte. Şi de acolo au mers drept la Movilă, la Nistru.

Deci, câţi boieri, şi alţii mai de gios din moldoveni, ce au ieşit cu Dimitraşco-Vodă din Iaşi, şi au purces cu obuzul[2], auziau că au iertat turcii pre cei greşiţi, dară nu mai puteau să se întoarcă înapoi, sau să fugă într'altă parte din obuz, căci că prădau Donţii[3] şi cazacii lui Mihorodschi şi a' lui Tanţschi pre cine găsiau în laturi de obuz de-i lăsau numai cu sufletele. Ce nu avea putinţă să se ducă într-altă parte, ce li-au căutat numai să se ţie cu obuzul, cu Dumi-

[1] Lista domnilor moldoveni de la Vasile Lupu înainte: Gheorghe-I Ştefan, l653, 1653–1658; Gheorghe II, Ghica, 1658–1659; Constantin Basarab, 1659–1661; Ştefan X (Ştefăniţă), 1659; 1661; Istratie Dabija, 1661–1665; Gheorghe III Duca, 1665–1666; Iliaş Alexandru, 1666–1668; Gheorghe III Duca, 1668–1672; Ştefan XI, Petriceicu, 1672–1673, 1673–1674; Dimitrie (Dimitraşcu) Cantacuzino, 1673, 1674–1675; Antonie Ruset, 1675–1678; Gheorghe III Duca, 1678–684; Ştefan XI, Petriceicu, 1684; Dimitrie Cantacuzino, 1684–1685; Constantin Cantemir, 1685–1693.

[2] Tabăra.

[3] Cazacii de Don.

traşco-Vodă. Că, când au venit împărăţia, avea ucaz oastea de nu strica nimeni nimică; iară, la întors, stricau tot ce găsiau.

Sosind obuzul la Movilău, la Nistru, se luase nişte tatari, ca vreo doă sute, în urma obuzului, şi, pe cine găseau, tot luau. Şi au dat preste dânşii Ivanenco polcovnicul şi cu Tanţschi, cu slujitorii lor, moldoveni, ce erau la steaguri, şi i-au tăiat pre tătari, şi au prins vii vro cinci-şese, şi i-au dus la împăratul. Şi au pus de i-au spânzurat în malul Nistrului, încălţaţi, îmbrăcaţi.

Iară, după ce au trecut moscalii Nistrul în ceia parte, au scris împăratul Mosculuі [1] la turci că, de n-or porni pre craiul Şvedului până în douăsprezece zile, şi l-or mai ţine acolo la Tighinea, el încă a strica pacea, n-a ţine-o.

Dimitraşco-Vodă au făcut căutare tuturor moldovenilor, câţi erau cu dânsul, şi i-au întrebat: Merge-vor cu dânsul la Mosc, au ba? Ce toţi au priimit, – că într-alt chip nu aveau cum zice; că nu aveau cum merge într-altă parte, de răul tâlhăritului [2]. Şi i-au scris Dimitraşco-Vodă pre toţi într-un izvod, şi l-au dat la împăratul de l-au iscălit cu mâna lui. Iară boierii şi slujitorii aceştii erau, anume:

Ioan Neculce, hatman; Savin Zmucilă, vel ban; Gheorghiţă, vel paharnic; Iordachi Alistarh, vel uşer; Pavel Ruşină, vel comis; Mogâlde, sardar; Ilie Abăza, vornic despre Doamna [3]; Dimitrie, agă; Ioan Mirescul, polcovnic; Ioan Bănarul, vel căpitan; Brahă, căpitan de darabani; Moţoc, jicnicerul; Ioan Zărul, vatav de copii [4]; Nour Zărul, postelnic; Constantin Zărul, medelnicer; Vasili Zărul, tij (-tot) medelnicer; Mechichi, stolnicul; Antioh, camaraş; Constantin Pârcălabul, medelnicer; Dima, başbulucbaş [5]; Ciute, căpitan; Apostol, căpitan; Toader Mirescul, căpitan; Pavel Mirescul, căpitan.

[1] Petru cel Mare, pe care tocmai îl bătuseră turcii la Stănileşti pe Prut.
[2] Tâlhari prădau în ţara fără Domn.
[3] Avea grija cămărilor Doamnei.
[4] Copii de casă ai Domnului.
[5] Căpitan de oaste turcească.

Toţi aceştii şi alţii mai proşti şi mai de gios slujitori, carii aice nu s-au putut înşira, anume, i-au scris împăratul în Vistieria lui, de s-au dus cu Dumitraşco-Vodă, doă mii de ruble, să-i fie de cheltuială, lui şi moldovenilor, şi l-au rânduit să meargă să ierneze la Harkov, preste Nistru, dincolo de Ţara Căzăcească, în Slobozie, aproape de Azac [1]. Că acolo se cerşu-se şi el, lăudându-i unii din moldoveni carii ştiau, zicând că este loc bun. Şi au poruncit împăratul lui Apraxin, cneazul şi gubernatul [2] de Azac, să deie lui Dumitraşco-Vodă iernatic bun, lui şi moldovenilor lui, – dându-i şi doă sute de draguni [3], să meargă cu dânsul.

Iară lui Ren [4] General, şi Tomii Spatar, li-au scris împăratul Moschicesc, şi au trimis cu cărţile pe un om al lui şi dimpreună cu un om a vizirului, să lase Brăila şi să vie după dânsul în sus. Deci Toma Spătarul, cum au auzit, cum au fugit în Ţara Ungurească de şi-au mai apucat câte ceva de acolo, şi pre urmă au mers la împăratul la Petriburg [5], cu câţiva munteani ce-au fost cu dânsul la Brăila. Şi l-au făcut împăratul gheneral, şi-i da pre an leafă câte cinci mii de ruble. Şi cu vreme şi-au adus şi giupâneasa din Ţara Muntenească; şi i-au dat sate în Ţara Moschicească, de chiverniseală vieţii lui. Şi, trăind Toma câţiva ani, în târg în Periaslav, că-i didese şi acel târg, supt stăpânirea împărăţiei Mosculuі, s-au schimbat şi el din viaţa această lumească.

Iară giupâneasa lui au râmas şi până amu, şi cu un copil [6], de trăieşte cu pace pre acele moşii ce i-au dat împărăţia.

[1] Azov, cetate la Marea Caspică.
[2] Guvernatorul.
[3] Dragoni.
[4] Rönne, care luase Brăila, cu Toma Cantacuzino, vărul lui Vodă-Brâncoveanu, – pomenit de cronică îndată după dânsul.
[5] Petersburg.
[6] De la el se trag parte dintre Cantacuzinii din Rusia.

Iară Ren Gheneral, s-au rădicat de la Brăila cu toată oastea, şi au purces în sus pre Siretiu, pre la Cernăuţi, tot stricând şi mâncând ce găsia prin ţară. Şi ţara fugise de la câmp la munte. Şi, dacă au auzit că vine Ren Gheneral pre acolo, se miră încotro vor mai fugi. Deci Ren de la Cernăuţi au trecut Nistrul în ceia parte, pre la Hotin, şi au agiuns obuzul cel mare, ce era cu Şeremet acolo, la Polona.

Iar împăratul Moscului, de la Movilău, şi-au luat două sute de draguni, şi au purces în sus pre Nistru, pre la Cameniţă, şi acolo s-au despărţit de obuzul cel mare. Şi de la Cameniţă au luat în sus prin Ţara Leşească, dimpreună cu împărăteasa lui, Ecaterina, până la Varşav [1], la scaunul crăiesc, unde au găsit pre August craiul leşesc, de s-au sfătuit, şi s-au odihnit vreo trei-patru zile. Şi atunce l-au cinstit craiul Avgust. Şi, şezând la masă împăratul cu împărăteasa, şi craiul cu crăiasa, şi cu mulţi domni leşeşti, – între acei domni fost-au, şi Adam Sinavschi, hatman, şi cu hătmăneasa lui –, şi, între alte voroave multe, cam cu glumă, zis-au hătmănească lui Sinavschi către împăratul Moschicesc aceste cuvinte: «Mult mă mir de voi, împăraţii şi craii, cum de nu vă ţineţi de cuvânt şi ne amăgiţi pre noi. Că, mai anţărţi, ne-au zis nouă, tuturor leştelor, craiul Şvedului [2], să ne gătim cu toţii să mergem să iernăm în Stoliţa [3] Moschicească împreună cu dânsul; şi noi, când ne gătiam să mergem, pre cuvântul lui, el ne-au amăgit şi n-au mers în Stoliţă, ce s-au dus la Tighinea. Şi, acum, împărăţia Ta ni-ai zis să ne gătim să mergem la Ţarigrad, şi noi ne bucurasem tare că om merge de om vedea Ţarigradul; şi când noi ne gătiam, Măria Ta n-au vrut, şi te-ai întors înapoi». Iară împăratul atunce au râs, şi cu toţi căţi erau la masă, şi i-au zis: «Păcat că nu eşti tu bărbat,

[1] Varşovia.

[2] Carol al XII-lea. După strălucite biruinţe ruşii îl bătuseră la Pultava, prinzându-l obosit şi înşelat de aliaţii lui; viteazul rege a trecut Nistrul, petrecând ani de zile, ca oaspete al turcilor la Varniţa, lângă Bender, vechea cetate moldovenească a Tighinei.

[3] Scaunul, Capitala.

să te chemi Sinavschi; că, de ai fi tu bărbat, să nu fii femeie, adevărat cu tine aş merge la Ţarigrad; iară bărbatul tău au zăbăvit oştile şi nu le-au trimis mai în grabă. Pentru aceia nu m-am dus la Ţarigrad.»

De la craiul Avgust, au purces împăratul la Riga, unde era Menjic [1], cu oştile lui, care stau împotriva Şvedului; iară de acolo, de la Riga, s-au dus la Petriburg, la scaunul său de iarnă. Iară Şeremet [2], cu obuzul, şi cu Dimitraşco-Vodă, au mers de la Movilău până la Şargorod, şi de acolo s-au despărţit de Dumitraşco-Vodă, şi au purces prin Ţara Leşească cu toată oastea lui, câtă mai rămăsese, de o mai sătura, pre la Nijiboje. Şi de la Nijiboje, la cetatea Polona, de au deşertat-o de oastea moschicească şi de puştile cele mari, şi de alte lucruri ce erau, că o stăpâniau moscalii. Şi apoi au rădicat toţi oamenii de prin târguri şi de prin sate, câţi erau în Ucraina, şi i-au trecut pre toţi preste Nipru, în hotarul moschicesc. Şi au trecut şi el Niprul, cu toată oastea, de au aşezat-o la iernatic în Ţara Căzăcească. Iară Şeremet şi cu curtea lui s-au aşezat la iernatic în târg în Prelupca.

Iară Dimitraşco-Vodă, de acolo, de la Şargorod, după ce s-au despărţit de Şeremet, au purces drept la Chiov, pre la Nemirova, printr-un câmp pustiu, numai cu cele două sute de draguni moscali, şi cu moldovenii câţi erau cu dânsul, – că mai fusese şi nişte cazaci, cu polcovnicul Migorodschi şi cu Sava Rogojinschi [3]. Şi l-au lăsat în urmă pe Dimitraşco-Vodă, şi acei s-au dus înainte. Deci Dimitraşco-Vodă rămâind mai în urmă, numai cu acele doă sute de draguni, precum mai sus s-au scris, nu era mult să-l ieie zaporojenii de grumaz, împreună cu tatari, că prinsăsă limbă, şi luase şleavul [4], să meargă după dânsul să-l prindă, şi cale numai de un sfert de ceas l-au agiuns

[1] Generalul Mencicov.
[2] Generalul Şeremetev.
[3] Din Ragusa.
[4] Drumul.

să-l ieie de grumaz, cu toţi oamenii lui. Că era' ca la o mie de zaporojeni şi mai bine, împreună cu tatari amestecaţi. Ce norocul lui au fost că au apucat de au agiuns în târg în Bilaţerchiev, şi acolo în târg, era cetate şi puşte şi oaste moschicească. Şi, văzând zaporojenii că au agiuns în Bilaţerchiev, s-au întors înapoi. Iară Dimitraşco-Vodă nimică de aceasta nu ştia; mai pre urmă au oblicit.

Şi de acolo, de la Bilaţerchiev, au mers în Chiov, de s-au odihnit doă săptămâni, dându-i moscalii de toate cele ce-i trebuia; nimică nu-i lipsia. Şi, când au vrut să purcează de acolo din Chiov, mulţi moldoveni au vrut să rămâie acolo, şi nu vreau să mai meargă cu Dimitraşco-Vodă înlăuntru, şi încă şi eu, Ioan Neculce hatmanul, nu vroiam sa mai merg cu dânsul, gândind că doară ne-or lăsă din Chiov de ne vom întoarce la pământul nostru.

Iară Dimitraşco-Vodă n-au vrut să ne lase să rămânem, ce au mers la comendantul de Chiov, şi i-au arătat izvod cu iscălitura împăratului, de câţi boieri erau într-acel izvod, ce-l făcuse la Movilău, zicând că suntem daţi pre mâna lui, şi nu ne va lăsa să ne ducem la turci, să facem vreun vicleşug, – că el a vrea să deie samă la împăratul pentru noi. Deci comendantul, văzând aşa, i-au dat pre toţi, pre mâna lui Dimitraşco-Vodă, şi i-au dus cu vartă (cu caraul, până la Harkov. Şi acolo încă, după ce au trecut Ţara Căzăcească, era încă până la Harkov cale de doă zile, un câmp pustiiu pintre Harkov şi pintre Ţara Căzăcească; şi acel câmp este şleavul tatarilor când pradă de la Crâm, şi iară cu grijă şi cu multă spaimă au mers până au agiuns la Harkov.

Iară Luca visternicul, şi cu Sandul Sturza stolnicul, venise mai pre urmă în Ţara Leşească după noi, la Chiov, şi, nevrând ei să meargă cu Dimitraşco-Vodă, nu i-au putut lua, nici comendantul nu i-au dat, nefiind ei în izvodul împăratului. Şi, gândind că-i vor lăsa moscalii să se întoarcă înapoi, deci Moscalii nu-i lăsau să se întoarcă înapoi. Că venise şi cneazul Galiţin mai pre urmă la Chiov,

de ţinea drumul tare închis, de nu lăsa pre nime să iasă din Chiov, încoace. Că era un om rău, şi nici proviant, nici de cheltuială nu li da. Şi s-au ispitit într-un rând să fugă, şi i-au prins, şi i-au ţinut închişi o lună, şi apoi i-au dat pre chizăşia Tomii gheneralului, şi apoi i-au slobozit. Şi au şezut acolo un an în Chiov, până au cheltuit ce au avut, şi apoi cu fuga au scăpat din Chiov încoace, de au venit în Moldova.

Şi alţi moldoveni câţi s-au tâmplat în Chiov tot aşa cu fuga au scăpat; şi câţi scăpau din Chiov, încă cu multă grijă veniau până a agiunge spre Cameniţă, că, rămăind locul pustiiu, era tâlhărit mult; şi leşii avea pizmă pre moldoveni, căci se închinase de bună voia lor la moscali, şi pre câţi moldoveni îi prindeau leşii, îi tot jăcuiau, şi pre unii îi şi omoriau, iară pre alţii îi puneau la popreală. Numai Adam Sinavschi [hatmanul] se punea pentru moldoveni, şi pre care-i oblicia că sunt închişi, trimitea de-i scotea şi-i miluia, şi pre unii îi punea la steaguri, dând poroncă să li deie pace. Şi leşii furiş tot îi stricau.

Dimitraşco-Vodă, după ce s-au aşezat la Harkov, zăharea prea multă îi da, lui şi tuturor moldovenilor, cât nu puteau birui să o mănânce. Şi i-au mai dat şi triisprezece sate a' unui gheneral, ce-l chema Sidlovschi, pline de pâne şi de heleşteie, cu peşte, şi cu mori, şi cu doă-trei sute de oameni într-un sat, şi bucate, vaci, boi, oi, stupi, odoare, toate le didese lui Dimitraşco-Vodă, sirmeaua [1] acelui gheneral, căzând el într-o greşeală. Deci Dimitraşco-Vodă nu vrea să ţie pre moldoveni cu dragoste, ca pre nişte străini ce şi-au lăsat casele şi s-au înstrăinat de moşiile sale pentru dânsul; ce vrea să-i ţie mai aspru decât în Moldova. Că i se schimbase firea, într-alt chip, nu precum era Domn în Moldova, ce precum era mai înainte, pre când era beizadea tânăr, în zilele frăţine-său lui Antioh-Vodă, încă şi mai rău. Şi iute la beţie, şi se scârbia de fiece, şi uşa îi era închisă, şi nu lăsa pre moldovenii nicăiri să iasă din târg afară, fără

[1] Averea.

de ucazul lui. Şi cu cazacii cei de loc, iară, se învrăjbise rău, că nu-l ţinea într-o nimică. Deci moscalii cei mari încă îl urâse, pentru căci îl iubia împăratul şi-i dідese nume mai sus decât al tuturor.

Atunce s-au sculat Savin Zmucilă Banul, şi mult l-au pârât pre Dimitraşco-Vodă, amestecându-l la Şeremet, că: «Eu, când m'am închinat la leşi cu Petriceico-Vodă, aveau cinste şi boierii ca şi Domnul». Şi, având cărţi de la Sobieţchi craiul, ce era pre acele vremi pre atunce, le arăta lui Şeremet precum au avut voie boierii, şi, când le-au fost voia, s-au dus la ţara lor, în Moldova; iară Dimitraşco-Vodă va să-i facă robi în ţara creştinească. Şi multe ca aceste, care nu le pot scrie toate cu condeiul meu, – după cum sunt firile moldovenilor, carii nu pot nici la casele lor trăi să nu se sfădească, dară încă în ţară străină! Că, şi când au fost cu Petriceico-Vodă, iară, destule sfezi au fost şi atunce, ca şi acum, între domn şi între boieri, – carii mai pre urmă iarăşi lor şi-au stricat, ca şi acum de la moscali, care mai înainte se va arăta.

Împăratul Moscului, după ce s-au aşezat toţi la iernatic, precum mai sus s-au scris, scris-au la Şeremet, şi la toţi Senatorii şi Gubernaţii cei mari, de au mers toţi la Petriburg la sfat. Atunce au mers şi Dimitraşco-Vodă la împăratul. Deci, după ce s-au strâns toţi, au început împăratul a-i întreba pre toţi: Ţine-vor pace cu turcii, au ba? şi da-or ce au giuruit, au ba? Deci, Senatul cel mare au zis: nimica să nu deie, şi să se apuce, de vară, iarăşi de războiu; căci, de s-au întâmplat acum aşa sminteală, de acum se va chivernisi într-alt chip, de n-a fi aşa; căci bani şi oaste este de agiuns; au putere şi doăzeci sau treizeci de ani să se bată. Atunce împăratul, văzând că este sfatul aşa, au şi orânduit în toate ţerile lui, de treizeci de fumuri [1] să mai facă un om de oaste, gata, cu toate ce ar trebui, să mai aducă încă vreo cinzeci de mii de oaste preste cât mai avea, şi au orânduit, până îi va porni în gios pre Don, şi au mai

[1] Case.

lungit flintele soldaţilor şi a' dragonilor, să fie mai lungi de o şchioapă decât inicercele [1] turcilor, cum erau întâi, ca să bată mai departe. Şi au făcut tot paloşe simcelate în vârf, de amândouă părţile ascuţite, să se bată cu turcii la năvală, şi au lepădat şpegile. Şi le-au făcut soldaţilor la grumazi lăduncі de fier alb: la tot soldatul câte doă oca de apă, ca să aibă fiecare soldat apă gata de băut la războiu, să nu pată ca la Stănileşti.

Şi au însurat aiunce şi pre Şeremet, dându-i împăratul pre o rudă a sa, zicându-i să-şi facă copii, să-şi uite feciorul, ce era la turci [2], netocma că l-a scoate el şi pre acela. Şi au socotit atunce să pornească pre Dimitraşco-Vodă înainte cu greimea, să-i deie patruzeci de mii de moscali draguni călăreşti, şi patruzeci de mii de calmăşi [3], şi triizeci de mii de donţi, şi patruzeci de mii de cazaci, cu hatmanul lor şi să intre în Crâm, să tot taie şi să arză, până va intra şi greimea, să se apuce de cetăţi a le bate şi a le lua.

Şi aşa au aşezat Sfatul să facă. Şi începuse a porni şi zaharaoa, şi gătise toate aceste ce se scriu mai sus. Iară Şeremet, măcar că se însurase de curând, dară îi era mare jale de fecior, că va pieri la turci, precum şi au pierit; şi se tot ruga senatorilor, ca doară ar putea strica sfatul. Şi ei nu vreau, nici puteau, că apucase de grăise către împăratul, şi li era ruşine să întoarcă sfatul. Deci, obilicind împăratul pentru Şeremet că-i este jale de fecior, tare l-au bănuit, şi l-au mustrat, aducându-i aminte când l-au fost trimis înainte pre Şeremet, să meargă să strice podul la Dunăre, după cum îi poroncise, şi, mai pre urmă, viind şi împărăţia Sa, şi-ar fi luat cele doă polcuri împărăteşti a' lui doăsprezece mii de oaste, şi cu Dimitraşco-Vodă, cu moldovenii, şi s-ar fi dus întins la pod fără de nici o grijă, – care polcuri se cheamă Preobrajenschi şi Semienovschi. Şi cu acele doă polcuri ar fi bătut pe turci; altă oaste nu i-ar fi

[1] Puşti ienicereşti.
[2] Ostatec.
[3] Calmuci.

mai trebuit, ce ar fi lăsat-o înapoi de ar fi venit încet, şi ar fi izbândit. Atunce, mai pre urmă, după acel sfat, au sosit şi un unchiu a' împăratului, anume Apraxin, cneazul şi gubernatul de Azac, şi, întrebându-l şi pre dânsul Senatul, au zis că nu-i bine cum au aşezat Sfatul, că este cu greu a se bate în trei părţi: că cu Şvedul sunt câţiva ani de când se bat, şi dintru un lucru de nimica s-au început sfada; acum şi cu Turcul; aşijdere şi leşii li sunt vrăjmaşi. Cu greu li va fi a se bate în trei părţi. Numai cu turcii, cum au aşezat, aşa să lase de odată; şi, de or şi mai cere, să li deie, până a trece craiul Şvedului; şi apoi să steie să se împace cu Şvedul, şi, împăcându-se cu Şvedul, se vor aşeza prea lesne şi cu leşii. Atunce li-or ieşi şi solii de la turci, ce sunt zălog. Deci prea lesne este atunce a strica pacea cu turcii, şi a se bate prea cu uşor cu dânşii. Şi, aşa, s-au apucat şi Sava Rogojinschi, cum, despre turci, dându-li bani, or face pace. Deci, senatorii, pentru voia lui Şeremet, au mers la împăratul, şi, zicând aceste cuvinte, au lăsat şi el să fie aşa, după Senatul, şi s-au părăsit a mai face oaste împotriva Turcului, până la o vreme.

Împăratul Moscului şi-au strâns toată oastea, şi au şezut în vase, de au trecut de la Petriburg Marea în ceia parte, la Şvezi, asupra Finilor, ce erau supt ascultarea Şvedului, şi s-au bătut acolo doi ani, şi au luat şi cetatea Abovul [1], care este Stoliţă finilor. Şi apoi iarăşi cu cinste s-au întors la scaunul său, la Petriburg. Iară pre Şeremet l-au trimis la Chiov, şi i-au lăsat doăzeci de mii de oaste, cazaci şi calmăşi, să steie, să deie ce a da, să-şi scoată feciorul, şi să poarte grijă despre turci să aşeze acel lucru. Aşijdere şi despre partea Rigăi [1], au lăsat pre Menjic, pre cneazul Alexandru Daniilovici, feldmarşal, să păzească de spre Şvezii din gios.

Iară Dimitraşco-Vodă atunce au făcut ponturi, de cerea la împăratul ţara Harkovului cu toate veniturile, zicând:

[1] Abo.

că ţară au lăsat, ţară să-i deie; şi pre toţi moldovenii el să fie mai mare: ce va fi voia lui, volnic să fie să facă, şi, fără ucazul lui, nime să nu fie volnic a merge nicăiri, şi altele multe ca aceste.

Atunce împăratul au dat acele ponturi a' lui Dimitraşco-Vodă la Senat, să le vază, şi cum or socoti şi ei. Deci Apraxin au zis către Senat: «Nu-i bine să-i daţi ţara Harkovului, ce o cere el, că măcar eu că am vreo treizeci de răvaşe de la acei cazaci din Harkov, de jalobele lor, ce au pe Dimitraşco-Vodă; şi acolo într'acea ţară sunt aproape de optzeci de mii de oaste, slujitori, şi, acum, nefiind pace, lesne li este a se rădica, ca să se deie supt ascultarea Turcului. Că nu-i departe Azacul şi, când om sta să ne batem cu străinii, noi om vrea să ne batem cu ai noştri». Atunce şi Şeremet au zis anume «Adevărat bine ai zis, aşa va fi, şi încă este alta şi mai mare, că mi-au spus un boier de ai lui, anume Savin Banul Smucilă, că mai înainte vreme s-au mai închinat din domnii moldoveni la creştini, la leşi, la unguri, şi apoi i-au iertat turcii, de s-au dus la dânşii şi mai pre urmă acei domni mult rău au făcut creştinilor; anume acei domni: Petru-Vodă şi Grigorie-Vodă [2]. Aşijdere şi acesta, de s-a aşeza la Harkov, nu-i departe Crâmul.»

Deci Senatul auzind, au ales să deie lui Dimitraşco-Vodă o mie de dvoruri [3] în ţara Moscului, care acea mie de dvoruri cuprinde cincizeci de sate, şi oameni la cincisprezece mii sânt; şi să-i mai dea şi câte doăzeci de pungi de bani [4], pre an, care fac şease mii de ruble, şi doă părechi de curţi frumoase în stoliţă. Iară boierilor să li deie treisprezece sate, ce au fost acelui gheneral Sidlovschi, care sate le stăpânia Dimitraşco-Vodă. Care boier a primi să-i deie de acele sate, iară care n-a vrea să-i deie ucaz de voie să-şi meargă la pământul său, ca să se aşeze. Deci Dimitraşco-Vodă, ieşindu-i ucaz, au şi venit la Harkov, cu multă voie rea că se depărtează de tară. Şi s-au rădicat şi s-au dus în Mosc.

[1] Oraşul Riga .
[2] Petriceicu Rareş şi Grigorie Ghica.
[3] Curţi boiereşti.
[4] Câte 500 de lei fiecare.

Şi, nu mult după aceia, i-au şi murit Doamna Casandra, fata lui Şerban-Vodă, domnul muntenesc, şi au îngropat-o în târg în stoliţă, şi au rămas văduvoiu de au trăit câtăva vreme, până s-au însurat, – care se va scrie mai înainte.

Iară boierii, carii au vrut să priimească, le-au împărţit de acele sate a' lui Sidlovschi, de trăiesc unii şi până astăzi într-acele sate. Iară carei n-au vrut să priimească, ei au venit la Chiov, la Şeremet, ca să-i sloboază. Dară Şeremet nu vrea să-i sloboază, şi încă numai pre boieri, ce şi pre neguţitori, şi pre slujitori şi pre toţi, – că-i zisese Dimitraşco-Vodă, în pizma boierilor carii se duceau de la dânsul, să nu lase nici pre unul să treacă, până nu-i vor slobozi turcii feciorul. Deci Şeremet se potrivise lui Dimitraşco-Vodă, şi nu-i lăsa, de-l blăstămau toţi, că periau atâţa oameni, alţii nu mai aveau ce mai cheltui, alţii erau neguţitori, altora li rămăsese femeile în Moldova. Ce bogat blăstăm era asupra lui Şeremet!

De aceasta auzind Chihaia Vezirului, au zis feciorului lui Şeremet, pentru ce opreşte tată-său neguţitorii şi moldovenii ce vor să vie de la Chiov încoace; să-i scrie ca să-i sloboază. Şi, aşa, pe scrisorile lui, au slobozit Şeremet neguţitorii şi pre alţi moldoveni ce erau acolo.

Atunce m-au slobozit şi pre mine, Ioan Neculce hatman, cu voia mea, după ce au trecut doi ani, şi am venit în Ţara Leşească cu multă nevoie, – care mai sus s-au scris.

Dimitraşco-Vodă, după ce s-au dus la Petriburg, pre boierii moldoveni n-au vrut să-i ieie cu dânsul la împăratul, socotind că va isprăvi să nu mai poată scăpa de acolo. Şi-i grăia de rău către împăratul, zicând că Ioan hatmanul şi cu alţii au rămas acolo, şi vor să se ducă la turci. Şi pentru aceia au trimis de i-au luat cu vartă [1], de i-au dus la Harkov, – că oblicise împăratul de acel lucru, că i-au luat cu sila; şi unii din Chiov au şi fugit. Iară împăratul au răspuns lui Dimitraşco-Vodă, mai vârtos pentru mine, Ioan Neculce, hatman: «Dacă nu va să şează, Dumnezeu să-i

[1] Gardă, pază.

ajute să meargă undei-i voia, că nu-mi este rob». Atuncea Dimitraşco-Vodă n-au căutat bine, unde i-au răspuns împăratul aşa.

Iară, când mi-am luat zioa-bună de la Dimitraşco-Vodă, din Harkov, de m-am despărţit, mult mă îmbia să mai şez, şi multe se adeveria să-mi deie, şi să-mi isprăvească şi de la împăratul mare milă, şi, când mi-a fi voia, el să-mi isprăvească. Dară eu eram bucuros că au venit acel ceas de am găsit vreme să ies dintr-acel norod greu, – că sunt nişte oameni foarte necredincioşi, şi prea cu greu traiu au oamenii ce sunt nedeprinşi cu-acel fel de oameni, dintr-acele părţi. Şi aveau mare jale, şi Dimitraşco-Vodă, şi doamna lui, şi boierii, şi toţi moldovenii, şi-mi ziceau că nu mi-oiu pute face pace, ce voiu pieri de turci. Dară eu am pus nădejdea la Dumnezeu, şi pentru dreptatea mea nu s-au îndurat, şi din toate m-au scos.

Şi, după ce am venit mai încoace, încă şi Şeremet în câteva rânduri mi-au zis să mă aşez acolo, şi va scrie la împăratul să-mi dea jalovanie şi sate; dară tot n-am primit, că este un norod unde nu sunt oamenii slobozi să meargă unde li este voia, nici la împărăţie făr' ucaz, şi ucaz nu vor să facă, – ca pentru să nu facă cheltuială împărăţiei. Şi la împărăţie vro curte mare ca aceia, cu dvorebnici [1] mulţi, nu este, măcar precum este la domnia ţerii noastre, sau altă crăie şi domnie; ce foarte este un lucru puţin, – numai oşteni sunt mulţi de agiuns. Deci, de viaţa mea îmi era cum îmi era, dară mai mult îmi era pentru copiii miei, la ce vor rămânea; că numai doar soldaţi să fie, iară la alte boierii nu încap feciorii unora ca acestora!

Ce, fraţilor moldoveni, rogu-vă să luaţi aminte, să vă învăţaţi, şi să vă păziţi. Oricât îi fi în cinste la vreun Domn, bine este să-i slujeşti cu dreptate, că şi de la Dumnezeu ai plată. Iară cu Domnul niciodată să nu pribegeşti, măcar cum ar hi; şi, nu numai în ţară străină, ce nici în Ţarigrad

[1] Curteni.

cu dânsul să nu mergi, fiind tu moldovean, ce să-i slujeşti în ţara ta. Căci străinii caută numai pre Domn să-l miluiască şi să-l cinstească, iară pre boierii ce sunt pribegi cu Domnul, într-o nimică sunt; şi altă cinste are boierul când este singur pribag, şi alta este cându-i cu Domnul său. Şi apoi Domnul se visează că este tot puternic ca la ţara lui, când este domn, şi va să ţie aşa ca să năcăjească pre acei boieri, şi nu socoteşte slujba ce i-au făcut, că s-au înstrăinat, ce nimica învoială nu-i face. Nădejdea Domnului este ca seninul cerului şi ca încetul mării: acum este senin, şi se face nour; acum este marea lină, şi se face furtună.

Capitolul II
ÎNFRÂNGEREA CATANELOR DE CĂTRE MIHAI-VODĂ RACOVIŢĂ, DOMNUL MOLDOVEI (1717)[1]

(După Nicolae Mustea)

După ce au luat nemţii pre Nicolai-Vodă din Ţara Muntenească[2], cum s-au pomenit mai sus, deprinzându-se în jacuri nemţii şi catanele, au început a trece şi aice în ţară cu învăţătura unui gheneral ce are în Braşău. Şi întâiu în sat în Ocnă au lovit fără veste, şi au luat pre doi turci neguşitori, ce erau acolo veniţi să încarce sare. Şi mai pe urmă s-au mai înglotit catanele, şi au venit de au lovit în Roman, şi au luat iarăşi pe nişte turci; şi, ducându-i în Braşău, îi închinau gheneralului, şi, răscumpărându-se turcii cu bani, îi slobozia gheneralul.

Şi aşa, cu dobânda de la turci deprinzându-se acel gheneral cu tâlharii săi, mare zarvă s-au aţâţat în ţară, înmulţindu-se tâlharii lui, ori cu ştirea celor mai mari ai lui, – cum era gheneral de Sibiiu. Au început a prăda pe supt munte mănăstirile şi casele boiereşti, făcându-şi prilej cu turcii, că, de li-ar veni vreo scârbă de la mai marii lor, să se mântuiască tot cu turcii, anume că ei, unde ştiu turci mai pre aproape, acolo agiung, pentru ca să-i dobândească, – că ei cu oastea la Beligrad[3] n-au fost, să facă dobândă de la turci.

[1] Lista Domnilor moldoveni de la Dimitrie Cantemir înainte: Constantin Duca, 1693–1695; Antioh Cantemir, 1695–1700; Constantin Duca, 1700–1703; Mihai Racoviţă, 1703–1705; Antioh Cantemir, 1705–1707; Mihai Racoviţă, 1707–1709; Nicolae Mavrocordat,1709–1710; Dimitrie Cantemir, 1710–1711; Căimăcămia Vornicului Lupu, 1711; Căimăcămia lui Ioan Mavrocordat, 1711; Nicolae Mavrocordat, 1711–1715.

[2] Turcii fiind în război cu împăratul, un număr de catane, călăuzite de boieri necredincioşi, prinseră în 1716 la Bucureşti pe Nicolae Vodă Mavrocordat.

[3] Belgradul Sărbiei.

Şi, viind un căpitan de catane, anume Frenţ, au intrat în mănăstire în Caşin, unde era bejănită ţara şi boierii de pre acolo, de grija catanelor, văzând că pradă şi jăcuiesc, şi pre turci îi robesc. Frenţ căpitanul numai cu 20 de oameni au venit în Caşin, – de care ar fi putut o ţară de oameni să se apere, să nu-l lase să intre în mănăstire. Ce cu toţii l-au primit, şi i s-au închinat.

Fiind acolo Vasilie Ciaurul, izvoditorul acestor zarve, se făcură toţi la un cuvânt, împlându-se de gânduri rele asupra lui Mihai-Vodă, mult socotind de sine Vasilie Ciaurul – să se rădice domn de la nemţi, îndemnându-l şi alţii de potriva lui, la minte, deşerţi. Mers-au în Braşău Vasilie Ciaurul la gheneralul de nemţi, de l-au făcut grof. Şi, făcându-se una cu catanele, moldovenii noştri, cu mari, cu mici, prădau, jăcuiau unul pre altul, mănăstirile pre supt munte, casele boiereşti cât ţinea pre Siret, şi pre câţi nu se închinau lor să ţie cu dânşii. Ţineau drumurile, colnicele; mâncau, stricau şi jăcuiau, precum este năravul moldovenilor la vremi ca acele. Deşi erau oameni ca acia să nu ţie cu dânşii, temându-se să nu cază la primejdie mai pre urmă, cum s-au şi prilejit, nu puteau hălădui de ceilalţi, să scape dinaintea lor; ce de nevoie, numai să fie cu dânşii, până în Siret, şi până în Milcov, tot, de acea breaslă, înglotindu-se şi înmulţindu-se din toate părţile. Era şi un Miron, ce au fost şi serdar, cu un hiastru al său, om fără învăţătură, mândru, semeţ, cu numele lui, Velicico: năditus-au şi aceştii la ceata catanelor.

Deci Miron au sfătuit pe Frenţ căpitanul de catane, de au mers din Caşin, şi au intrat în Cetatea Neamţului, cu nădejde că vor ţine Cetatea Neamţului cu locurile dimpregiur, cum au ţinut leşii, nu de mult, din venirea lui Sobieţchi craiul leşesc [1], pre când acel Miron era jolnir la un steag de moldoveni. Şi, umplând cetatea de bucate, ei

[1] Regele polon Ioan Sobieski a luat mănăstirile de la Munte în 1691. Mulţi moldoveni s-au scris atunci la oaste de jaf a «jolnirilor» sau a joimirilor.

se ţineau biruitori, ca cum ar fi dobândit Ţara Moldovei până în Siret, ca şi nemţii Ţara Muntenească până în Olt. Ce doi Domni într-o ţară nu pot fi!

Aceşti din Neamţ căutau vreme să vie să iae pre Mihai-Vodă din scaunul său, ca şi pre Nicolai-Vodă din Ţara Muntenească. Mihai-Vodă, pentru această tulburare, se păzia de primejde, şi au intrat în mănăstire, în Cetăţuie [1]. Unde nici acolo nu-l putea ţinea vremea să mâie, cunoscând pre slujitorii săi îndoiţi, mai mult stăruindu-li inimile spre neprieteni, decât spre dânsul, să-l rătuiască [2] ca pre un Domn. Cu toţi căutau să vază pre catane cum sosesc în Iaşi, silind să li se închine, vestindu-se vâlfa nemţilor de izbânda asupra turcilor atunce şi la Beligrad.

Mihai-Vodă, pre o parte, se păzia de primejdie, pre altă parte trimitea oameni de ai săi cu cărţi pre la mazili [3], şi pre la alţi oameni de peste Siret, fiindu-i milă de ţară, să nu stea cu catanele, ce să fugă dinaintea lor, sau să stea cu toţii să prinză pre catane sau să-i gonească. Că puterea împărăţiei este mare, şi va trimete tatari, şi pre toţi îi vor lua în robie. Iară el, necum să înţeleagă ce încă mai sămeţi erau, şi apucau pre acei ce li duceau cărţile, şi-i puneau la închisoare, dându-i în mânile catanelor, de-i pedepsiau cum era mai rău, şi-i făceau păgâni, că ţin cu turcii, şi nu se închină cu toată ţara la nemţi.

Adus-au Mihai-Vodă lângă oastea sa şi oşti străine, câteva steaguri de Lipscani de la paşa de Hotin, şi 200 de tatari şi 700 de cazaci zaporojeni [4] de la hanul, aice în Iaşi, să-i trimită asupra catanelor peste Siret, la Neamţ şi la Caşin. Ce, pentru să nu strice ţara cu oşti străine, nu i-au trimes, aşteptând să se tâmpească sumeţia lor, auzind de oşti ce au adus Mihai-Vodă, şi se vor duce catanele dincotro au venit, lăsând locul de bună voia lor. Iară şi catanele

[1] Lângă Iaşi.
[2] Slujească.
[3] Tatari de la Hotin.
[4] De la pragurile Niprului. Unii erau supuşi turcilor şi tatarilor.

şi ceşti din ţară mai tare se întunecau cu orbiciunea tiraniei lor, nici cum socotind la ce li va veni lucrul pre urmă: Ciaurul cu ceata lui în Caşin iară Miron cu hiastrul său Velicico în Neamţ.

Tiranul moare să apuce cele străine, iară Domnul întru bunătate desăvârşit să apere ale sale pune nevoinţă Mântuitorul Lumii Hristos, vrând să se ducă din lumea aceasta, n-au zis: războiu las vouă, pacea mea dau vouă. De unde se vede că creştinului, adevărat mai mult este a păzi pacea, care au lăsat-o Hristos, decât a rădica războiu pentru răscumpărarea strâmbătăţilor ce ar avea.

Aşa şi Mihai-Vodă, ca un creştin adevărat, pace păzind fără sminteală, aşteptând întoarcerea lor, iară ei nici chemaţi a auzi, nici traşi a simţi, nu s-au plecat. Că întârzierea certării, Dumnezeu cu asupra o plineşte.

Mihai-Vodă, oastea cea străină, lipscanii, tatarii, cazacii, cei ce venise de pază, nu i-au trimes asupra catanelor, pentru ca să nu facă risipă şi stricăciune ţerii; nici lângă sine nu i-au ţinut, ce i-au lăsat de s-au dus. Şi, rămâind numai cu slujitorii lui, deci trimiţând spre Neamţ, să prinză limbă, au adus pe un fecior a' Cuzăi, şi cu un cumnat al său, ce şedea la Brănişteni, peste Moldova, ce era tot de a' catanelor. Pre carii Mihai-Vodă, mustrându-i ca un Domn, i-au pus la pază în mănăstire, la Bârnova [1], până îi va slobozi.

Iară Cuza spătarul, fiind aice în Iaşi, văzându-şi feciorul la închisoare, el, ca un om de nimica, zic să fie agiuns la catanele din Cetatea Neamţului, numai să se scoale să vie, că au vreme să ieie pe Mihai-Vodă, că nu are oaste străină pregiur sine, ce sunt numai slujitorii săi cei de ţară, în carii nu-i nădejde de sprijinit. Deci îndată s-au gătit Velicico, cu sfatul vitregului său Miron, îndemnând pe Frenţa căpitanul, cu catane ce avea, şi au purces să vie în Iaşi, să ia pre Mihai-Vodă. Şi, fiind şi alt căpitan de catane la Câmpulung,

[1] Lângă Iaşi.

cu 100 de nemţi, au venit şi acela de s-au împreunat cu Frenţa căpitanul; şi s-au făcut la 800 de oameni.

Şi, în ce zi au purces catanele din Neamţ, într-acea zi au venit veste şi la Mihai-Vodă în Iaşi să se păzească bine, că vine podgheaz [1]. Iară Mihai-Vodă, cu mare taină, cât nime n-a prins de veste, au răpezit la tatari pre Constantin vel visternic şi pe Dimitrie Macri vel stolnic. Şi, adevărat cum s-au scris mai sus, că cu alţi boieri nu s-au încrezut să le spuie pentru venirea tatarilor, fără numai lui Donici vornicul şi lui Constantin Ruset vel paharnic, fiind poroncă împărătească la tatari să apere ţara de neprietenii împărăţiei.

Şi îndată au purces tatarii, cât au trebuit, ca 2.000 de tatari. Joi, ghenarie întâiu (1717), au purces podgheazul din Neamţ, şi joi la săptămâna au lovit în Iaşi.

În care zi Mihai-Vodă, gătindu-se de oaspeţi ca acei, ieşind cu oastea sa afară din târg, din deal de Păcurari [2], aşteptând să-i vază, fiind vreme de prânz, fruntea tatarilor agiungea despre mănăstirea lui Aron-Vodă, Mihai-Vodă puind străji pe Bahlui în sus şi mai la câmp, s-au întors în Curtea domnească. Iară slujitorii descălecase pe la gazde, încălzindu-se, că era frig. Mihai-Vodă, după prânz, s-au lăsat să se cam odihnească. Catanele, venind din sus, pre Bahlui au prins străjile lui Mihai-Vodă, şi fără de veste au sosit în Iaşi, temeiul mergând pre din vale de Feredeie. Şi Frenţa căpitanul au mers spre Cetăţuie, întins; iară o seamă pin târg au intrat.

Atunce şi Mihai-Vodă, prinzând veste, au încălecat, şi au plecat fuga spre Cetăţuie, cu doi-trei copii din casă după sine, şi din boieri ce erau lângă sine. Iară frate-său Dimitraşco Hatmanul şedea bolnav în Cetăţuie. Darie Donici vornicul şi Iordachi Cantacuzino comisul nu s-au întâmplat, din boierinaşii din Curte; şi catanele de aproape gonindu-l.

Iară Velicico, cu cinci-şese după sine, au mers întins la Curte, şi, lovind pre lângă temniţă, au slobozit pe câţi erau

[1] Ceată de jaf şi surprindere.
[2] Mahala din Iaşi.

în temniţă. Pe urmă au mers la poarta Curţii domneşti, unde, cât au sosit, îndată Seimenii dinlontru, ce erau de paza Curţii, au deschis poarta fără de nici o silă; şi, închinându-se la picioare, ziceau: «Bine aţi venit, că de mult vă aşteptăm, dragii noştri!». Caută ce slujitori de treabă, ce priinţă aveau către Domn! Şi cu cine să se încreză Domnul la vreme ca aceia: având putere să ţie poarta măcar un ceas, iară ei îndată au dat cale şi închinăciune neprietenului Domnului! Dară slujitorii cei călări, ca 500 de oameni, ce erau, unul de poveste nu s-au aflat lângă Domn, să-l rătuiască; ce carii încotro au putut, s-au dus; alţii au fugit spre Miroslava, alţii într-alte părţi. Ca aceşti slujitori erau!

Ce Mihai-Vodă numai la Dumnezeu nădăjduia, şi Dumnezeu l-au apărat. Dară Velicico, dacă au intrat pe poarta Curţii, au apucat de au slobozit pe nişte feciori de boieri, ce erau închişi la Seimeni încă din zilele lui Nicolai-Vodă [1], pentru pricina unor turci, de când răscoliau cu moscalii: doi feciori a' lui Manoli din Hulpăneşti şi alţii, slobozindu-i au ieşit. Şi s-au dus şi Velicico, după temeiul lor, la Cetăţuie. Iară pin târg au lovit un Tănase Voiţă, de la Suceava, cu alţi moldoveni, ca să tâmpine pre cine avea pizmă, să-şi izbândească, şi iară spre Cetăţuie. Când Mihai-Vodă, intrând în Cetăţuie, au apucat de au închis poarta, iară catanele au şi sosit la poarta mănăstirii, şi îndată au încungiurat mănăstirea, dând în sâneţe, şi făcând năvală să intre în mănăstire. Acolo erau toţi boierii închişi, cu giupânesele lor, cu tot ce aveau; ce, cât putea, boierii se apărau din pistoale de pre zid, aşteptând pre tatari. Tatarii de spre Ciric, având veste de sosirea catanelor, veniau care cât îi putea calul, prin Tătăraşi, şi, prin târg, spre Cetăţuie.

Văzând oarda tatarilor, catanele îşi pierduse sfatul; văzură la ce au venit, slăbi simeţia ce aveau, şi dederă toţi de vale, bulucindu-se la capul iazului, supt dealul Cetăţuii.

[1] Mavrocordat, până la 1715 Domn în Moldova.

Iară cuconul Velicico n-au vrut să rămâie să împartă dobândă ce ar lua din Cetăţuie; ce, făcându-şi prilegiu că are treabă, zise lui Frenţă: «Păzeşte Măria ta războiul până oiu veni eu». Şi, cum s-au dus, nu s-au mai întors, ce s-au oprit tocma în Neamţ.

Tatarii, deodată dând năvală, până a se buluci catanele, au pierit câţiva de-a' catanelor; iară, bulucindu-se catanele, slobozind foc vitejeşte în tatari, pre mulţi au rănit. Carii, văzând focul, n-au mai năvălit, ce au stătut pe de o parte; iară catanele au purces cătinel a se apăra alături cu tufele, pe supt Hlince.

Ieşit-au Mihai-Vodă din Cetăţuie, şi, împreunându-se cu tatarii, au răpezit în târg să vie mai de sârg slujitorii seimeni, şi vânătorii, şi negustorii, şi alţii toţi. Şi, îndată, încălecând toţi au mers; şi, dându-se pe din deal vânătorii, alături cu catanele, au început a da din sâneţe în gloata catanelor. Şi îndată, pre câţiva oborându-i, că era vremea înserată, îşi, pierduse câmpul catanele. Şi, tot silind înainte, clătindu-se prin nişte râpi, cum este locul acela, – că dinainte nu li luase locul, ci, năzuind spre pădure, au căzut într-o râpă adâncă, pe-ntuneric. Şi de acolo îi luau tatarii de grumazi, pre câţi au putut prinde. Iară, câţi au ieşit peste râpă, s-au dus cine încotro au putut hălădui, înnoptând de nu s-au mai văzut. Deci tatarii s-au întors la coşul [1] lor în Ciric, cu vreo 50 de catane robiţi, şi Frenţe căpitanul lor.

A doua zi, venind Mihai-Vodă din Cetăţuie în Curte, venit-au şi tatarii, aducând pre catanele cei robiţi, cu steaguri, cu dobele lor, ce luase cu catane[le]. Adus-au pre Frenţa înaintea lui Mihai-Vodă; pre carele întrebându-l Mihai-Vodă, şi mustrându-l ca pre un tâlhar, ce au venit, ce au căutat în Caşin, apoi în Cetatea Neamţului, cine l-au chemat să vie aice, cu a cui poruncă au venit, iproci [1], Frenţa au răspuns că cu porunca gheneralului au venit, ca să ia pre Mihai-Vodă, să-l ducă la nemţi, ca şi pre Nicolai-Vodă. Deci, răscumpărându-l cu bani Mihai-Vodă de la

[1] Coşurile, tabăra.

tatari, şi l-au scos la poartă, şi i-au tăiat capul înaintea Curţii domneşti. Iară, până a tăia pe Frenţa, Cuza spătarul era spânzurat de furca scrânciobului ce era înaintea Curţii domneşti, îmbrăcat, încălţat, cum l-au fost găsit. Zic să fie chemat el pe catane în Iaşi să ia pre Mihai-Vodă.

Prin păduri, pe drumuri, pre la odăi, pre unde fugise catanele, şi tot îi aduceau câte zece, câte cinci-şese, în multe zile, prinzându-i oamenii pe unde-i şi aflau; şi, cum îi aduceau, îndată îi spânzurau, îi puneau în cârlige, şi de picioare spânzuraţi. Şi, strângând trupurile celor morţi şi pieriţi de tatari la războiu, i-au îngropat, şi au făcut movilă mare deasupa lor, în deal între Galata şi între Cetăţuie, lângă drumul cel mare, şi au mai făcut şi-o cruce mare de piatră, săpată cu slove, şi cerdac foarte frumos de piatră, precum se vede lângă acea movilă, pentru semn de biruinţă ce au biruit pe neprietenii săi [2].

Că, după izbânda războiului ce au avut Mihai-Vodă cu nemţii, au prins pre mulţi şi din moldoveni, veniţi la acel podgheaz; ce tot cu morţi groaznice i-au omorât. Pre unii i-au spânzurat, pre alţii îi ardeau în foc de vii, pre alţii de coaste spânzuraţi, pre alţii de picioare, – cât de groază nu puteai să treci pe uliţa cea mare, privind atâţia oameni spânzuraţi, şi într-un fel, şi într-altul. Şi, cu atâte morţi ce făcea tâlharilor, tot nu se părăsiau.

Iară catanele şi nemţii, ce robise slujitorii moldoveni, i-au trimis Mihai-Vodă la împărăţie: doisprezece nemţi şi catane, cu steagurile lor, cu dobele lor; şi i-au dus la Udriiu, că acolo era împărăţia, – care mare laudă şi mulţămită au făcut lui Mihai-Vodă, pentru acea slujbă. Iară, când au purces podgheaz la Iaşi, să ia pe Mihai-Vodă, au purces şi Vasilie Ciaurul cu alt podgheaz, numai să jăcuiasca şi el în Ţara-de-gios casele boiereşti. Ce pe alţii n-au găsit, numai, lovind şi la casa lui Constandachi Stolnic, ca să-l

[1] Şi aşa mai departe.
[2] Se vede şi azi, în ruină, la «Cerdacul lui Ferenţ».

prinză, el au prins de veste, şi au scăpat cu fuga. Iară casa lui au jăcuit-o de tot ce au avut, şi de bucate, şi de odoare, şi i-au luat şi giupâneasa în robie, pe o soră a lui Mihai-Vodă, şi au dus-o în Braşov, la gheneralul, şi au dat-o în pază. De unde au scăpat ca mai pe urmă: dând bani unui ţeran, au furat-o, şi au scos-o în ţară. Ce vitejie de om cu socoteală: au robit o femeie!

Capitolul III
PETRECEREA LUI IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU ÎN ARDEAL ŞI VIENA (1781-1782)

(Din amintirile lui)

Într'această vreme se afla Don Ţerii Româneşti tot înţeleptul Alexandru Ipsilant, care au domnit şepte ani în Ţara Rumânească. Cu trei ani înaintea maziliei mă făcuse pe mine spătar al ţerii. La veleatul 1781, avgust, făcuse după mine spătar pe Gheorghie Mavrocordatul, şi logodise şi pe fii-său cel mare, beizade Constandin. Nu ştiu însă din ce pricină s-au întâmplat ca luminaţii fii a' acestui bun ocârmuitor, amândoi la dichemvrie a' acestui veleat, să fugă, nu numai din curtea părintească, ci şi din Ţara Rumânească, şi să treacă în Ardeal.

Eu, ştiind libovul[1] părintesc al domnului, ce avea asupra fiilor, şi mijlocul cu care-i creştea, şi silinţa ce făcea pentru ca să-i strălucească în lume cu procopseală de multe ştiinţe, mai vârtos văzând şi multa credinţă cu care se purta domnul Ipsilant către prea puternica împărăţie, – căci am cunoscut în fapt, atât în vremile vistieriei, cât şi în vremea spătăriei, ce m-am aflat slujind într-această domnie a înălţimii sale, – nu am putut să dau la alt[2] fuga acestor doauă îndestulate odrasle, decât că, deosebi de dascălii elineşti şi deosebi de hogii turceşti, avea şi dascălii Evropei, şi de limba franţozească, şi de limba talienească, oameni

[1] Iubirea.
[2] Motiv.

vrednici de laudă şi împodobiţi cu multe ştiinţe, şi, poate din istoriile gheograficeşti luând sevda [1] ca să vază şi ţerile Evropei în simţire, şi mijlocul cu care se ocârmuiesc, şi nefiind cu putinţă ca să meargă, sau cu voia împărătească, sau cu voia părintească, au cugetat, siliţi fiind de râvna vederii şi de căldura vârstei, să meargă cu acest mijloc.

S-au făcut nevăzuţi într-o noapte din palaturile domneşti, şi cea mai mare mirare au fost cum au putut trece în a doaua noapte, călări, şi cu doauă slugi, oameni de fel braşoveni, potecile plaiului Prahovei, carele cu greu le putea trece şi zioa cei ce călătoria', în toată vremea, pe dânsele. Rămaseră părinţii acufundaţi într-o nepovestită şi jale şi temere: şi jale, căci pierduse doi fii, ce putea fi pierduţi amândoi, şi trupeşte, şi sufleteşte, de-a pururea; şi temere, căci se afla Domn, şi Domn al împărăţiei otomăneşti, şi, cu toate că preaînaltul vizir, ce era Izet-Paşa în al doilea rând, – care în rândul dintâi acesta era ce dedese domnia mai sus-arătatului Domn şi măcar că mai sus-zisul vezir n-au lăsat mijloc de mângâiare şi de cinste ce nu au făcut Domnului Ipsilant, dar vrăjmaşii se înarmaseră, căci găsiseră îndemânare de vreme de a pârî, prietenii se trăseseră, căci pierduseră îndemânarea de vreme de a mai ajutora. Serhaturile [2] după marginea Dunării, însălbătăcite pentru nizamul [3] Ţerii Româneşti, ce-l păzia mai sus-zisul Domn cu multă străşnicie, strigă, întru înprilegire de vreme ca aceasta: «Aceşti ce fug, nu sunt încai sluji, ci sunt înşişi fii ai Domnului; locul de la care fug, este prea-înaltul Devlet [4] otomănesc; fericirea care părăsesc este îndestularea domniei Ţerii Româneşti; locul la care năvălesc este Devletul chesaricesc [5], unde cât bişug, şi câtă abondanţie, şi câtă materie de a gândi şi a cugeta vericine ce va vre!».

[1] Poftă.
[2] Paşii de hotar.
[3] Orânduiala.
[4] Poarta.
[5] Chesarului, împăratul nemţesc.

Înţeleptul Domn, după scrisorile, după sfătuirile, după bleastemele, în cea după urmă, cu care, prin mulţi trimişi, făcu fiilor săi, pentru a se întoarce, şi fuseră în zădar, dar întâi alergă la prea-înalta Poartă, şi făcu castriet [1] şi prostire [2] domniei, rugându-se să-l mazilească, şi arătând că nu mai este destoinic de a oblădui, – măcar că se mai prostise mai înainte şi nu primise Poarta; de spre altă parte, mişcase toate lucrările prin mijlocirea solilor [3] de la Ţarigrad.

În cea după urmă, hotărî să trimită soli şi la Beciu [4] pentru aceasta, şi acel hotărât de a merge sol, fuseiu eu.

Eu, şi cu toate că cu un an şi trei luni mai nainte pierdusem soţia cea dintâi, fiica lui Iacovache [5], rămâindu-mi trei copii fără de oblăduire de mumă, pierdusem şi pe mumă-mea într-această vreme, şi-mi rămaseră fiii şi mai făr' de oblăduire, gazretul [6] însă ce am către credinţa prea-înaltului Devlet, de spre o parte, căci socotiam întoarcerea acestor doauă luminate odrasle a fi o slujbă întocmai către împărăţie, despre altă parte, datoria ce aveam către Domnul Ipsilant, pentru dragostea întru care mă avea, mă făcură ca să las şi casa şi copiii făr' de oblăduitor, şi pe însăşi soţia mea de al doilea, Eleni Caragea, fiica tergimanului [7] Iordache Caragea, necununată, – căci într-acea zi ce am purces eu la Beciu sosise de la Ţarigrad, prin mijlocirea Domnului, în Curtea domnească.

Deci, la dichemvrie 26, a vâleatului 1781 purceseiu din Bucureşti, cu Mitropolitul Grigorie, cu episcopul Râmneculuі, Filaret, cu banul Dimitrache Ghica, care era' trimişi dimpreună cu mine, până în lazaretul Timişului, pentru a îndemna pe mai sus-arătaţii luminaţii coconi să se întoarcă înapoi, şi, când nu vor vrea, eu să mă duc până la Sibiu,

[1] Demisie.
[2] Părăsire.
[3] Ambasadorilor străini.
[4] Viena.
[5] Rizu.
[6] Râvna.
[7] Dragomanului, tălmaciului.

să fac toate lucrările, doar de voiu pute, de acolo, să fac ca să-i trimiţă nemţii, siliţi, şi, când nu va fi cu putinţă, atunci să mă duc la Viena, să-mi pui solia în lucrare.

După ce ajunsem la lazaret [1], şi mersem în Braşov, episcopul, Banul şi eu, făcum multă silinţă spre a-i face să se întoarcă; şi nu întâmpinăm lesnirea. Prin gheneralul Aiholţ [2], al Braşovului, ce-mi era bine cunoscut, încă din răzmiriţa [3] trecută, făcuiu multă strădanie să-i ieau, şi înţelesei însumi că ieşise treaba din mâna lui [4].

La ghenarie 5 a' văleatului 1782, purcesei la Sibiu. Comandirul Ardealului, ce era gheneralul Prais, mi-era iarăşi cunoscut, cum şi Guvernatul Ardealului, Brucăntan [5]. Făcuiu toate cele ce se putură şi cu aceştia, şi nu fuse putinţă ca să mi se dea.

Deci, la ghenarie 16, purceseiu la Beciu, încă cu un boier, grec, păharnicul Hurmuzache ce-l trimisese Domnul acolo ca să meargă împreună cu mine. Şi, cu toate că era o iarnă foarte grea, încă în opt zile am ajuns la Beciu. Cărţile de solie se trimiseră la canţilaria Curţii cu secretariul Raicovici [6].

A doua zi merseiu la Prinţipul Caoniţ [7], ce era marecanţelariu al Curţii. După ce mă întîmpină cu multe ţirimonii şi cu multă cinste, îmi zise să fiu încredinţat că s-au trimis porunci la toţi gheneralii Ardealului ca să îndemneze pe aceşti doi prinţipi să se întoarcă înapoi.

După ce făcui mulţămita cea cuviincioasă şi mă bucuraiu, căci înţeleseiu că au priceput nemţii că nu este vreun misteriu deosebit la mijloc, întrebându-mă prinţipul Caoniţ când pohtesc să aib audienţie la împăratul, eu, vrând să-mi caut treaba cu temeiu, răspunseiu că mă rog să fie îngăduială, până va veni răspunsul de la Ardeal,

[1] Carantină.
[2] Eichholz.
[3] Războiul.
[4] Că nu mai e afacerea înapoierii biezadelelor în mâna lui.
[5] Bruckenthal.
[6] Raicevich, apoi consul austriac la noi.
[7] Kaunitz, cel care ni-a luat Bucovina.

pentru ca să vedem, şi, de s-au întors prinţipii în Valahia, la audienţie să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulţămită; iar, de nu s-au întors, atunci să-i fac şi rugăciune.

Priimi Caoniţ cererea mea, şi, zicându-mi că eu ştiu să-mi caut treaba, mă lua de mână şi ieşim în sala de assemblée [1], unde era' toţi ambasadorii Curţilor adunaţi şi cele mai strălucite dame din Viena. Făcuiu cunoştinţă cu toţi, şi mă întâmpinară cu libov şi cu cinste, atât, încât ambasadorul Spaniei mă şi pohti ca să merg la balul ce vrea să dea a doaua seară el, după obiceiul ce au la carnavaluri.

Până a nu sosi ei la Beciu, cu vre doauăzeci de zile mai nainte, purcesese de la Beciu în Italia marele ducă al Rosiei, Pavel, ce venise acolea pentru logodna comnatesii ce am arătat mai sus, şi pentru o înnoire aleanţii ce făcuse aceste doauă Curţi, de care mă pliroforisiiu [2] pe larg.

Într-această seară dar, prinţipul Caoniţ, ce vrea să-mi arate o blană de samur şi o tabachere cu berleanturi, ce-i dăruise Granduca [3] al Rosiei, găsi pricină cu a-mi lăuda blanele de samur cu care eram eu îmbrăcat (căci obicinuiesc Evropeii să arate la aceste o semplicita şi la oamenii acei ce-i văd întăi, şi pe mine la această asseblée mă descinsese damele şi de brâu, pentru ca să-mi vază şalul). După lauda ce-mi făcu prinţipul blanelor mele, mă întrebă de ce preţ sunt samurii? li răspunseiu. Îmi zise: «Să-ţi arăt o blană de samur, se mi-au dăruit moştenitorul Rosiei, şi mă rog să mi-o preţuieşti». Aduse blana şi o puse p-un biliard. Eu înţeleseiu pentru ce mi-o arată şi cum că nu era scoposul preţuirea. Li răspunseiu cum că blanele de samur nici când este soare, nici când este noapte nu se pot preţui bine; această blană însă, socotindu-se locul de la care s-au dat, şi locul la care s-au dat, nu are preţ, şi eu, de o aş fi văzut şi zioa, nu sunt destoinic ca să o preţuiesc.

Cu acest feliu de întrebări şi răspunsuri am trecut acea noapte până la un ceas după douăsprezece, şi aşa m-am întors la gazda mea.

[1] Franc.: adunare de societate.
[2] Lămuriiu.
[3] Marele-duce.

A doua zi, duminecă, am primit cu ştafeta înştiinţarea de la Bucureşti că s-au mazalit Domnul Ţerii Româneşti Alexandru Ipsilant, după cererea ce făcuse, şi cum că s-au făcut domn Nicolae Caragea, tergimanul Divanului împărătesc, şi Mihalache Şuţul, ce era capichehaia [1] al ţerii, s-au făcut tergiman. Şi mi se scria de către Mitropolitul ţerii şi de către boiarii de la Bucureşti cum că, de vreme ce sunt şi eu orânduit caimacan [2] şi mi se coprinde numele în fermanul împărătesc de căimăcămie, să las toate trebile acolo şi să viu la Bucureşti cu ştafetă. Întâiu am mers la conte Cobensel [3], ce era vice-canţelariu, şi dimpreună cu dânsul am mers la prinţipul Caoniţ, şi i-am dat această vestire. Prinţipul Caoniţ şi m-au întrebat cu mirare, pentru ce s-au măzălit Domnul Alexandru-Vodă. Au doar s-au turburat Poarta pentru dosirea fiilor săi? Eu şi i-am arătat că Poarta nu urmează să se turbure, fiindcă, şi de au dosit, au dosit la loc prietenesc, de la care, când îi va cere, nu are niciun feliu de îndoială că nu-i şi va lua, şi am arătat cum că Poarta, până acum, în furmă (formă), nu ştie de aceasta, numai prinţipul Alexandru, aflându-se afară din sineşi pentru multa întristare, şi-a cerut mazâlia, şi Poarta i-o au dat cu multă musaade [4]; deci, fiindcă eu sunt orânduit un logotenente [5], al domniei la regenţie, face trebuinţă să purcez. Mi-au zis: că nu pociu să purceg până nu voiu lua audienţie de la împăratul; şi îndată au făcut talhăş [6] înscris la chesarul pricina.

Şi eu de acolea m-am dus pe la toţi ambasadorii de i-am heretisit [7] cu bileturi, şi, întorcându-mă la gazdă să prânzesc, au venit toţi ambasadorii la mine de m-au heretisit cu bileturi.

[1] Locţiitor de Domn.
[2] Reprezintat, ambasador.
[3] Kobenzi.
[4] Favoare.
[5] Locţiitor.
[6] Raport.
[7] Salutat.

Monsiu Bretaliu [1], ambasadorul Franţei, ce era un om cu un deosebit duh, în bilet mi-a făcut şi chemarea ca să merg în al treilea seară şi la balul său, socotind că voiu şedea la Beciu, şi-mi făcea mai multe ţirimonii decât toţi, pentru ca să arate cu aceasta deosebită schesis [2] către preaînaltul Devlet, şi eu mă purtam către dânsul ca un turc, şi cerca mare plăcere. N-au ţinut însă acestea mult, că peste trei ceasuri au ieşit talhâşul buiurdisit [3] de la împăratul către şambelanul-cel-mare, ca să mă înştiinţeze să merg a doua zi la curte, să-mi dea audienţie la zece ceasuri.

Într-această seară am mers la balul solului Spaniei, unde era' toţi cei mari ai Beciului, până şi arhiduca Maximilian, fratele chesariului, ce este acum elector al Coloniei.

A doua zi, la zece ceasuri am mers la curte, şi, întrând în curtea dintâiu cu carăta, căci în curtea de a doua numai familia împărătească intră, m-am dat jos la scară, şi m-am suit într-un foişor cu stâlpii de marmoră, ce-i ţin lei în spinare. Într-acea curte, dintr-ai curţii nu se vedea nici pasăre, decât numai aceşti ce sunt orânduiţi de a priimi audienţie, de vreme ce guardia de ostaţi este afară din curte. Am trecut într-o sală unde am găsit unu' din guardia corpului cea nemţească, care şi m-au întrebat de sunt eu boierul de la Valahia, – şi au căzut înaintea mea, rămâindu-mi slugile aci. Am mai mers două sale până la uşa divanului împărătesc, ce are tahtul [4], şi, acolea găsind trei guardii din somatofilachi [5], un neamţ, un ungur, şi un leah, cu caiafeturile [6] lor fieştecare, s-au întors guardia cea dintâiu la locul ei, ce ţinea puşcă, şi dintr-aceşti trei ce păzia, aici cu săbiile scoase, au căzut neamţul înaintea mea, şi am trecut prin divanul ce numeşte sala de audienţie. Aceasta are un taht cu baldachin tot de aur lucrat;

[1] De Breteuil.
[2] Aplecare.
[3] Cu poruncă.
[4] Tronul.
[5] Uniformele.
[6] Păzitori al «corpului» împăratului, franc.: *garde-du-corps*.

perdeaua ce se spânzură de la baldachin şi dosurile [1] sunt tot de sârmă [2] şi cu mărgăritar frumos. Această sală de o parte are ferestre şi de o parte are ferestre de oglinzi, Dintr-această sală am trecut în alta, iar cu taht mai mic de frânghie [3]. Dintr-aceia am intrat într-o cameră mare, unde păzia la uşa gabinetului [4] Chesarului un dejur [5] şambelan cu cheie, care acesta era şi gheneral: ne-au primit cu cinste şi ne-au pohtit cu ţirimonie să aşteptăm puţintel până va da veste împăratului. Şi, mergând, se întoarse în grab, căci împăratul era într-alt cabinet. Şi mai înainte ni spuse: «Acum iese». N-apucă să sfârşească vorba, şi se sună un clopoţel, şi îndată se repezi şambelanul şi trase de la perdea un cloş de fir şi se ridică perdeaua. Şi-mi făcu semn să intru în casă.

Intrând la uşă, văzuiu pe chesarul în mijlocul casei făr' de capelă, în picere. Şi, de loc călcând doi paşi, am îngenunchiat turceşte, şi, puindu-mi capul în pământ, vrând să-l arădic, m-am pomenit cu mâna chesarului la cap zicându-mi că nu face trebuinţă de această ţirimonie, şi să mă arădic. Şi, vrând să-i sărut mâna, au tras-o, şi m-au cunoscut de când mă văzuse la 1773 la Braşov [6], şi îndată mi-au zis: «Senior [7] Văcărescule, dumneata în Viena cum au fost cu putinţă a veni, aflându-te şi Consilier al Prinţipatului?». Am răspuns cu multă smerenie că: «un Prinţip plin de jale şi un prinţipat plin de întristăciune mi-au dat lăcrămile lor în pumni, rugându-mi-se ca să le aduc şi să le vărs la picioarele Sfintei tale Măriri, şi să pociu printr-această vărsare a lacrămilor lor să deşert din comorile cele nedeşertate ale milostivirii tale o clemenţie spre a înveseli aceşti ochi cu vederea întoarcerii acestor fii ai prinţipului

[1] Cloche, franc.: *cordon*.
[2] Fir.
[3] Postav.
[4] Cabinetului.
[5] Dejurne.
[6] Împăratul era binefăcătorul Iosif al II-lea.
[7] Signor, it: *domnule*.

Ipsilant în Valahia». M-au întrebat: «pentru ce pricină au dosit?». Am răspuns că: «de se dă pentru vreun rău, răul nu este alt decât multă îndestulare şi răsfăţăciune». M-au întrebat: «de au duh, şi ce cugetează?». I-am arătat că: «duhul i-au îndemnat să facă această pornire, iar cugetul nu urmează a fi alt decât a se învrednici la mai multă îndestulare decât aceia ce au avut în Valahia». Mi-a răspuns că: «aici aceasta nu se dobândeşte aşa lesne, ci şi cu slujbă multă şi cu vreme prelungită», şi-mi zise: «pot avea vreun venit al lor deosebit de undeva?» Îi arătaiu că: «cine doseşte de la noi, este lege a pierde şi câte nemişcătoare are». Îmi zise: «şi cum am socotit că pot trăi aici? Aici slujesc prinţipi din Ghermania cu douăzeci florinţi leafă «pe lună, dar trăiesc cu rendite [1] de la casele lor» Am răspuns că: «de ar fi putut şti aceasta, poate n-ar fi făcut această îndrăzneală, ci râvna ca să vază lucruri ce nu putea vedea cu voie, şi tinereţele i-au făcut a face această pornire, care, deosebi de văzută întristarea ce au adus părinţilor, au pricinuit şi o gândită necinste patriei noastre». Îmi răspunse că: «au trimis porunci pe la gheneralii Ardealului să-i îndemneze a se întoarce în ţară». Răspunseiu că: «este şi ruşinea şi necinstea ce socotesc că pot avea de se vor întoarce, care numai cu îndemnare nu-i va lăsa să se întoarcă, de nu vor fi siliţi». Îmi zise: «când îi voi sili, ating azilul împărăţiei». Răspunseiu că: «azilul tuturor împăraţilor este cinstea împărăţiilor, şi de toată lumea este râvnit azilul tuturor împărăţiilor, pentru refugiul şi scăparea tuturor; însă azilul este azil când se va socoti ca un azil, şi când i se vor păzi canoanele şi regulele lui; azilul se cuvine a-l dobândi acei ce dosesc de la un mare rău, şi pieire, şi primejdie: unii ca aceia, când îl vor afla de la verice împărăţie, atunci se cunoaşte cinstea şi canoanele [2] azilului; iar, când doseşte cineva de la bine, pentru a nu petrece bine, din neştiinţă numai şi fără nici o vină, şi mai vârtos

[1] Venituri, rente.
[2] Legile.

pentru a pricinui şi altora rău, acela, când nu se va întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului, căci este lucrul împotriva lor, şi azilul, pentru a-şi păzi însuşirea lui, însuşi se sileşte din canoanele lui să silească întoarcerea aceluia». Mi-a zis: «Bravo, dumneatea îmi grăieşti cu duh şi cu dreptate, dar cum pociu să fac tot trupul ostăşesc' să o ştie aceasta?». Am zis că: «a fi tot trupul ostăşesc îndisplinat [1] şi pedepsit [2], este destul a şti, fără de a întreba, că Sfânta ta Mărire nu face lucrul înpotriva, nici a azilului, nici a cinstei împărăteşti.» Şi i-am mai zis: «Preamilostive împărate! eu ştiu că neîndestularea elogvenţei [3] mele nu poate trage milostivirea Împărăţiii tale Măriri asupra acestei pricini, a căria nenorocirea şi vina de a nu se săvârşi după cererea soliei mele, nu este alta decât vârsta mea; aflându-mă cel mai tânăr în adunarea Consiliului Valahiei, neputinţa vârstei şi bătrâneţelor nu au slobozit să vie vreunul din cei mai bătrâni, şi în vârstă şi în ştiinţă, ca să poată pricinui cu înlesnire această facere de bine la o obşte, şi, pe lângă osteneala ce cu multă cinste şi slavă a mea am făcut până a veni, îmi pierduiu şi puţina reputaţie şi ipolipsis [4] de la tot Prinţipatul Valahiei; unde, pe lângă întristarea ce am din pricina acestei întâmplări, mi se mai grămădeşte şi alta, cu a nu mă fi putut arăta destoinic a săvârşi, şi a nu fi fost vrednic să dobândesc dreptatea, nici de la însuşi dreptatea, ce eşti împărăţia ta.» Deodată, puindu-şi mâna în piept, mi-a zis: «Îţi făgăduiesc, pe împărăteasca mea parolă, nici în ţerile mele, nici în slujba mea, nu-i voiu ţinea. Şi-i voiu întoarce în Turcia, fără de alt; numai trebuie să-i aduc întâi aici, ca să le sigurefsesc [5] buna petreacere, ci nu griji. Şi te mulţămeşti cu aceasta?», mă întrebă. I-am răspuns îngenunchind: «că foarte mă mulţămesc, căci aceasta este şi mai împără-

[1] Disciplinat.
[2] Bine crescut.
[3] Elocvenţei, darului de vorbă.
[4] Trecere.
[5] Asigur.

teas*c*ă faptă, căci este plină de iubire de omenire». M-au heretisit [1] de căimăcămie, şi m-au întrebat pentru mazâlie; mi-au făcut multe întrebări, de Ţarigrad, de Valahia, de obiceiuri şi altele, ţiindu-ne două ceasuri şi mai bine. Şi, răspunzând la toate după cuviinţă, i-am spus că mă rog să aib voie să purcez, căci mă grăbesc, şi m-am rugat să aib îndoite paşaporturi, şi de drumul Sibiiului şi de drumul Timişvarului [2]. «Le vei avea», mi-au zis. Şi, mai stând puţintel, ni-au zis: «Vă urez bună călătorie», şi noi, făcînd mulţămita cu îngenunchiarea, s-au tras la gabinet, şi aşa am ieşit din lăuntru, căci nu poate ieşi nimeni de la audienţia din gabinet până nu se trage însuşi întâi.

După ce am ieşit din lăuntru, am mers la gazdă, şi, la masă încă aflându-mă, au venit un canţelist [3] de la canţelaria curţii, şi mi-au adus doauă paşaporturi, precum cerusem la împăratul şi deosebită poruncă către generalul Zetfis (?), comandirul Timişvarului, cu poruncă ca, de voiu merge pe la Timişvar, să-mi dea zece husari cu cai de poşte împărăteşti, să mă ducă până la hotar. Şi, aşa, sculându-mă de la masă, am mai şezut până au înnoptat, şi, seara, la şease ceasuri nemţeşti, am ieşit din Viena, şi am venit la poştea din Fisşment (Fişhamend), şi acolea am dormit.

Patru zile am şezut în Beciu numai, şi, purcegând, am sosit la Timişvar, şi de acolea, ştiind turburarea ce au serhaturile fără cuvânt, şi chibzuindu-mă că se vor fi înştiinţat şi de mergerea mea la Beciu, şi de aş fi mers pe la Mehedia, cu husarii ce-mi orânduiseră pentru paza drumului şi, pentru cinste, putea să se facă zvon pe la cafenele, că m-am dus să aduc catane, iar nu pe fiii domnului, şi, ca să nu mai dau pricină de turburare ţerii, am lăsat acel drum, ce-mi era mai îndemână şi mai aproape să intru în ţară, şi am venit pe la Sibiu.

[1] Felicitat.
[2] Timişoarei.
[3] Scriitor.

Capitolul IV

LUPTELE ŞI SUFERINŢELE ROMÂNILOR SUPT NICOLAE-VODĂ-MAVROGHENI, DOMNUL MUNTEAN (1789 ŞI URM.)

(Din Dionisie Eclisiarhul)

Domnul (Nicolae) Mavrogheni aici în ţară sta pe loc cu oştile lui. Rânduit-au la Craiova pe un turnagiu [1] şi pe un derviş-aga, să fie la scaun, să judece pricinile ţerii, orice s-ar întâmpla, şi pe Cara-Mustafa, haianul [2] Diiului, să fie cu oştile mai mare comandir, adecă povăţuitoriu şi poruncitoriu oştilor. Şi caimacam au pus pe un Ioniţă Papuc vtorclucer [3], care acest ciocoiu arăta la nazir [4] şi la derviş-aga cu foaie pe cine ştia că are bani, de-i boieria cu sila şi le lua bani, şi-i punea la gros, adecă la opreală, dacă nu vrea să priimească caftan sau carte domnească. Aşa necăjia pe o seamă de oameni.

Văzând Mavrogheni că nemţii s-au împuternicit, şi au întors oştile turceşti înapoi din mergerea lor cu mare vitejie şi cu biruinţă, s-au îngrijurat, şi au poruncit la Cara-Mustafa să facă ordie mare împotriva nemţilor. Care au şi făcut, adunând oaste mare, turci, arnăuţi, sârbi şi catane rumâni din ţară, ca la zece sau douăsprezece mie, şi-au aşezat ordia [5] la hotar, ce-i zicea Porceni, aproape de Târgul-Jiiului ca la patru ceasuri.

Şi au făcut metereze mari, şi li ducea ţara acolo zaharea şi toate ce li trebuia: vacile şi oile nu li se mai precurma; era oaste şi în oraş la Târgul Jiiului, şi în Craiova, şi la Râmnic. Pusese şi preste Olt ordie mare la schelă, împotriva Braşovului [6], ca la 20.000 de turci şi arnăuţi. Şi la Bucureşti

[1] Dregător turc mai mărunt, ofiţer de ieniceri.
[2] Aian, paşă de hotar.
[3] Al doilea clucer.
[4] Administrator.
[5] Tabăra.
[6] La Bran.

era mulţime multă de turci. Şi, fiindcă au fost fugit nemţii din mănăstirea Tismana şi din mănăstirea Cozia, când intrase turcii în Bănat, precum am scris, au poruncit Vodă să meargă turcii, cu sarahori, şi cu ciocănaşii ocnei, din măglaşi, să strice o parte din zidurile mănăstirilor din pregiur, să nu se mai poată închide nemţii într-însele. Iar turcii n-au fărâmat numai o parte din ziduri, ci toate zidurile, cu chiliile din pregiur, şi au ars şi bisericile şi clopotniţele.

Şi la Cozia au găsit vistieria mănăstirii, şi au prădat-o, argintăria şi sfitele cele scumpe, evanghelii ferecate cu argint, şi crucile cele ferecate cu argint şi cu aur şi cu mărgăritaruri şi cu pietri scumpe, şi alte multe odoare ce au fost făcute şi date de domnul ctitor mănăstirii, – că nu le-au fost dus în Ţara Ungurească.

Şi încă au găsit turcii şi şâne de aur şi de argint, pe care domnul ctitorul le pusese în zidul clopotniţii, ca, după vremi, dacă se va strica mănăstirea, să aibă cu ce o zidi. Iar vrăjmaşii de ţigani care-i avea mănăstirea credincioşi, au arătat turcilor de au spart acolo, şi le-au luat pradă. Luat-au şi porţile mănăstirilor, că era' căptuşite cu fier preste tot, de le-au dus preste Dunăre, la Diiu în cetate, – scriind turcii la Ţarigrad cum că au fărâmat cetăţile Ţerii Româneşti, scoţând pe nemţi din ele.

Aşa laudă mincinoasă au scris ca să înşele pe împăratul [1], amăgindu-l să dea bacşiş, adecă daruri, – precum li-au şi dat.

Capitolul V
TUDOR VLADIMIRESCU ŞI SFÂRŞITUL LUI

(Din amintirile colonelului Ioan Voinescu)

În timpul acesta sosi ştirea că turcii au intrat în Bucureşti. Această ştire s-a şi acreditat de către câţiva emigranţi, care avusese noroc să scape de furia lor.

[1] Sultanul.

Atunci s-a văzut în Târgovişte o scenă care putea să fie tragică şi care arăta haracterul cel sălbatic al lui Caravia [1]. Acesta, pentru măcelăria ce făcuse între turcii de la Galaţi, dobândise gradul de gheneral. Pe când veni ştire de intrarea turcilor în capitală, el se afla călare prin târg, şi, întâlnind pe ispravnic, îl apucă de grumaji, şi-l târî astfel până în curtea unde şedea Gheorghe Ipsilante [2], înjurând şi zbierând că o să taie însuşi capul ispravnicului, fiindcă el a răspândit vorba c-au intrat turcii în Bucureşti, şi că era un vânzător. Bietul ispravnic, galben, tremurând de groază, se îndrepta, arătând pe chiar acel om care aduse vestea. Dar Caravia nu voia să-l asculte nimic: el cerea sânge, în sfârşit, prinţul Gheorghe abia a putut să scoată pe bietul ispravnic din mânile acestui gâde, care a fugit zbierând ca un tigru căruia i-a scăpat prada din gheare. Li era frică chiar prinţilor [3] de dânsul.

Tudor, pornindu-se din Bucureşti spre Câmpulung, ori cu gând să taie drumul lui Ipsilante, după cum se vorbea c-ar fi dat făgăduială turcilor, ori spre a se pune însuşi la siguranţă, în munţi, şi-a aşezat tabăra la Goleşti.

Ipsilante, pe de o parte, încredinţându-se despre planul lui Tudor, iar, pe de alta, simţind că turcii au pornit asupră-i, a hotărât cu orice preţ să puie mâna pe Tudor, ca să-şi răzbune asupră-şi prin această îndrăzneaţă faptă, să impuie puţintel turcilor, până să se pregătească el bine de fugă. A trimis dar ordin lui căpitan Iordachi [4], ce se afla cu arnăuţi la Piteşti, să facă orice ca să prinză pe Tudor şi să-l aducă la Târgovişte.

Îndată ce a primit asemenea poruncă, îndrăzneţul cleft [5] a pornit la Goleşti cu oamenii săi, şi, ajungând

[1] Una din căpeteniile răscoalei greceşti împotriva turcilor eteriei.
[2] Altă căpetenie eteristă.
[3] Cei doi Ipsilanţi şi Gheorghe Cantacuzino.
[4] Fost căpitan de arnăuţi domneşti, câştigat de greci pentru răscoala lor.
[5] Hoţ din Grecia.

seara acolo, a ocolit casa logofătului Dincă Golescu, în care era aşezat Tudor.

El şedea, fără grijă, într-un chioşc de la poartă, când un pandur al lui, intrând, îi spuse că căpitanul Iordache cere să intre, având să-i vorbească. Tudor, nebănuind nimica, a ordonat îndată să lase pe căpitanul să vie.

Cum a intrat acesta în chioşc, i-a pus pistolul la piept, strigându-l să se dea. Tudor văzând că mijloc de împotrivire nu mai rămânea, s-a scoborât jos, s-a pus călare, şi a plecat la Târgovişte.

Altul şi-ar fi vândut viaţa scump; dar el având speranţă că pandurii lui [1] îndată ce-l vor vedea, vor sări să-l scape, nu s-a împotrivit. Însă, atât pandurii, cât şi căpeteniile lor, nici nu s-au mişcat, fiind supăraţi pe dânsul, pentru că, la începutul revoltei, prin manifestele lui, dedese voie tuturor ostaşilor să prade şi să jăfuiască [2], iar mai la urmă, după ce a venit în Bucureşti, Mitropolitul Dionisie, episcopul Ilarion [3] şi logofătul Alexandru Filipescu, făcându-l să-nteleagă, prin sfătuiri înţelepte că niciodată o asemenea cauză nu izbuteşte cu chipul acesta, ci cu blândeţă şi cu paza celei mai aspre discipline, a dat straşnice ordine să înceteze tot felul de jafuri ameninţând că, oricine va îndrăzni să calce ordinele lui pentru un om furat se va pedepsi cu moartea. Hotărârea aceasta a şi ţinut-o, fiindcă mulţi panduri, ba şi chiar căpetenii, s-au făcut victime. Se zice încă că, tocmai cu o zi înaintea arestării lui, a spânzurat, noaptea, din copaciu, doi căpitani, foarte stimaţi în oştire.

Acestea au fost cauzele care au dezgustat oştirea, şi n-a făcut nici o mişcare împotrivitoare la ridicarea şefului lor, care a fost adus în Târgovişte şi închis în Mitropolie.

[1] Tudor se ridicase, pentru uşurarea săracilor, cu pandurii Oltului.

[2] Nu e adevărat. Dinpotrivă, de la început, el nu era iubit de cei răi din oastea lui pentru că era aspru cu jăfuitorii, pe care-i urca în spânzurătoare.

[3] De Argeş.

O mie cinci sute de panduri aleşi s-au întrupat cu armia lui Ipsilante; ceilalţi au fost dezarmaţi şi sloboziţi la vetrele lor.

Însă apropierea turcilor a cam stricat veselia grecilor. Nu se mai vedea decât figuri triste şi dese certe între căpitani.

Tudor a fost două zile arestat la închisoare, unde i s-a făcut felurimi de ispitiri, cu speranţă că va mărturisi unde are puse milioanele ce credea' ei că luase din ţară. Dar el n-a voit să mărturisească nimic. Şi, a treia zi, a fost dat în mâna crudului Caravia, carele îndată i-a tăiat capul[1].

Astfel s-a sfârşit bărbatul acesta, care a făcut atâta zgomot în ţară, în curs de patru luni. Scopul răsculării a fost nobil, dar lipsa cunoştinţelor l-a făcut să săvârşească greşeli mari, care i-au adus pieirea.

Tudor era un om c-un chip ordinar, galben şi uscăţiv; fără nici o creştere ori învăţătură, dar avea pătrundere firească şi oarecare statornicie în caracter.

Cu cât de puţin era respectat (Alexandru) Ipsilante de oştirea lui, cu atât de mult tremura de dânsul; şi de nu i s-ar fi întâmplat catastrofa din urmă, poate ar fi şi domnit în ţară, recunoscut chiar de Înalta Poartă.

Felul vieţuirii acestui om era simplu, şi mai nainte, şi în epoca din urmă, când poziţia i-ar fi putut face să se îngâmfeze, – precum am văzut pe mulţi, în epoci mai civilizate, uitându-şi desăvârşit rude şi amici, îndată ce soarta i-a suit la o treaptă înaltă.

Portul lui n-avea nici un semn distinctiv; era îmbrăcat în haină arnăuţească, de tot simplă, fără nici o podoabă; şi în cap purta o căciulă neagră cu fundul de postav alb.

În conversaţie era blând şi smerit; vorbea curat şi raţiona bine.

Nu ştiu dacă Ipsilante a avut drept să facă ceia ce a făcut. Posteritatea va judeca aceasta enigmă. Dar Tudor avea tot dreptul de-a combate un rebel străin, intrat în patria lui prin viclenie, şi care aducea ţerii desăvârşită

[1] L-au măcelărit grecii, aruncându-i trupul ciopârţit în puţul lui Geartoglu din marginea Târgoviştii.

prăpădenie. De n-a făcut-o, nu este din cauză că s-a temut, fiindcă românii era' îndestul de viteji ca să desfiinţeze o armie c'a lui Ipsilante. Dar adevărata cauză care l-a stăvilit a fost că nu cunoştea secretul politicei, şi nu voia să tragă asupra ţerii nenorocirile care izvoresc din asemenea împrejurări. Ci s-a mulţămit a-i declara că, cauza lui fiind cu totul departe de-a grecilor, nu se poate uni cu dânsul, şi a căutat să-l vegheze până va trece Dunărea.

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

CĂLINESCU: Schimbând ceea ce-i de schimbat, N. Iorga a jucat în cultura română, în ultimele patru decenii, rolul lui Voltaire. Personalitatea lui e covârşitoare. Minor în fiecare activitate în parte foarte conservativ şi; îmbibat de prejudecăţi, dar răzvrătit continuu, sărind cu iuţeală de la o atitudine la alta, şi totdeauna tolerat în nestatornicie printr-o bună credinţă care se simte N. Iorga apare masiv privit de departe, prin numărul uriaş de tomuri scrise şi prin multiplicitatea preocupărilor. Totuşi imensa operă e ocupată mai mult cu personalitatea şi omul va trăi mai ales la modul eroilor din istorii, în măsura în care va fi evocat. Istoricului i se aduc învinuiri din ce în ce mai vehemente, dar în fond de puţină importanţă. Este foarte adevărat că N. Iorga citează uneori din memorie (aşa făceau şi vechii erudiţi), că uneori se obstinează a nu corecta greşeli evidente, că adoptă părerea cea mai puţin probabilă, pentru a o evita pe cea justă. În Istoria literaturii citează articole care nu cuprind nimic altceva decât recenzări de opere ştiute, îşi face un aparat critic cu totul fictiv. În critică pretenţia ştiinţifică se demască mai uşor, acolo totul fiind chestiune de substanţă. Dar în istoria politică N. Iorga ştie atât de multe, a călcat cu mintea lui atâtea documente încât memoria lui însăşi va avea tăria unui document. Numărul lui de erori, foarte mic, trebuie raportat la imensul material pe care l-a cunoscut. El e un specialist total, un istoric care a sorbit apa tuturor. Nu este cu putinţă să-ţi alegi un domeniu oricât de îngust şi umbrit din istoria română fără să constaţi că N. Iorga a trecut pe acolo şi a tratat tema în fundamentul ei. Multă vreme istoricul următor va fi osândit să corecteze, să sporească, sintezele lui N. Iorga (de unde şi critica tehnică), plăcerea de a intra într-o pădure virgină îi va fi refuzată. Cunoaşterea aproape monstruoasă a istoriei universale şi române în cele mai mici detalii, direct de la izvoare, i-a îngăduit istoricului să improvizeze la cerere şi în timp

scurt istorii parţiale: monografii de oraşe, de domnii, de familii, istorii de relaţii, istoria bisericii, istoria armatei, istoria comerţului, istoria literaturii, istoria călătorilor străini, a tipăriturilor. Şi acestea nu sunt simple îndreptare, sunt sinteze complete, exhaustive, uneori disperant de amănunţite, egoiste în note până a nu lăsa altuia bucuria unui adaos. Sintezele se pot reface mai „ştiinţific" tipograficeşte, emenda pe ici pe colo, în substanţă ele rămân monumente definitive de care trebuie să se ţină seamă. Iorga este în istorie Virgiliu, Sf. Paul şi Beatrice, laolaltă care te conduce din infernul diplomelor până în roza celestă a viziunilor totale. A-i contesta valoarea „ştiinţifică" este pueril. Acei care i-o dispută îl folosesc la fiece capitol şi-i fac procese de detalii. În vreme ce epigonii lui N. Iorga duc lupta pe o singură specialitate, N. Iorga ţine piept ca specialist pe toate laturile. Problema permanenţei geniului istoric se pune însă în câmpul literar. Voltaire a scris *Histoire de Charles XII* care a rămas, în ciuda progresului documentar. Pentru ca un istoric să intre în literatură, ieşind de pe mâinile erudiţilor, el trebuie să aibă spiritul constructiv care este sau de natură ideologică (putinţa de a descoperi un punct de vedere coagulant: cazul lui Fustel de Coulanges şi al lui Burckhardt) sau de esenţa artei portretistice şi evocative (Taine, Renan etc.). Dar N.Iorga, stilist original, nu construieşte. Cărţile lui sunt nişte culegeri de documente comentate, cataloage polemice, enciclopedii, genealogii mai ales. Fişele sunt luate una după alta şi vărsate într-o frază foarte personală, savuroasă adesea, nu mai puţin abstractă: «Supt Alexandru Mircea şi evlavioasa-i Doamnă levantină Ecaterina, care avea în mânăstirea catolică de la Murano lângă Veneţia o soră după mamă, Mărioara Vallarga,...»; «Radu moştenise de la înaintaşii săi pe Mitropolitul Luca, care ar fi fost numit chiar, ca episcop de Buzău, după o însemnare nesigură, la 1587, deci în Domnia lui Mihnea, tatăl lui Radu. În 1605, după aceleaşi însemnări, în zilele lui Radu Şerban, totuşi un Domn de ţară, cu privirile îndreptate către Apus şi către celalt împărat, Luca fu înaintat, – fără a trece prin Râmnic, unde aflăm pe Teofil şi pe un Efrem, pomenit la 1602, la 1606 şi până la 1612, – la Scaunul metropolitan, în care, înlocuind pe un Ieremia cunoscut numai prin pomelnicul Mitropoliei, el stătu până la 1629.» Toată opera istorică a lui N. Iorga se desfăşură invariabil în acelaşi chip

cronologic şi genealogic. Istoria privită în chipul tacitian, adoptat de francezi, ca o ilustrare a observaţiei morale, sau în modul modern, cu o dialectică de idei încorporate, cu un destin al individului şi al popoarelor e nu numai absentă, ci nici măcar bănuită. Ideile lipsesc cu desăvârşire în opera istoricului ca şi orice proces care ajută la concepere. N. Iorga reprezintă un tip anacronic de diac, de întocmitor de letopiseţe pe baza unei cantităţi enorme, de astădată de izvoade. El e un Macarie sau un Azarie compilând pomelnice, împodobite cu adjective schimbătoare pline de mireasmă în întorsătura lor naiv savantă, în răutatea sau în umilinţa lor întortocheată. De altfel un lucru izbeşte la N. Iorga şi-i formează la drept vorbind farmecul. El e un om structural bătrân (ca şi Voltaire de altfel veşnic senil teribil) care n-a avut niciodată tinereţe şi care a îngrozit la 19 ani tocmai prin tonul său de fantomă vindicativă. Tânăr, el are colocvii cu academicienii, relaţii cu bătrânii descendenţi de domnitori, posesori de acte. El cenzurează epoca în numele unor idei vechi şi se aşează în fruntea unor oameni mai în vârstă decât dânsul, ca un patriarh.

Fiind un temperament eminamente subiectiv, N. Iorga este interesant în memorii, în articolele scurte de gazetă, în tot ce fixează o umoare de moment. Foarte sentimental şi susceptibil, copilăreşte vanitos, el e versatil prin trecerea supărării, fiind în fond incapabil de ură. Dar şi întoarcerea sa e scurtă şi abia terminat zâmbetul, faţa se încruntă într-o nouă mânie. Sufletul lui N. Iorga funcţionează prin explozii de sentiment, cu această fericită notă care aduce iertarea tuturor instabilităţilor, că în problemele naţionale el are totdeauna reacţiunea cea mai demnă, cea mai adânc vibratoare, punându-se imprudent şi în consensul unanim împotriva calculelor reci ale politicei. El e tipul vechiului boier cu iubire de ţară, vorbind ingenuu, în *numele norodului, un cronicar întârziat, mustrător ca şi Neculce,* mare catechizator, ca un Arbore, de Regi, bârfitor, înţepător, dar om bun al pământului. Este foarte caracteristic că istoricul a ţinut pomelnicul tuturor oamenilor de seamă morţi, iertându-le păcatele, certându-i cu melancolie, compunându-le un fel de inscripţii pe mormânt. Letopisiţerul participă direct la evenimente şi de aceea a murit bărbăteşte ca Miron Costin şi Stolnicul Cantacuzino. În forma articolului de jurnal se reînvaţă tehnica croniciei, cu văietările şi imprecaţiile ei, cu violenţele ei biblice.

Cu greu se poate închipui un om mai refractar ideilor generale ca N. Iorga. Şi totuşi noua generaţie (în parte şi avându-l) l-a găsit precursor al gândirii actuale. Dacă privim pe N. Iorga nu drept un om cugetând, ci ca un personagiu sugerând prin prezenţa lui o gândire, ca un filozof-mit, atunci istoricul reprezintă o poziţie. Clamând împotriva putreziciunii străine, combătând pentru limba română primejduită (în închipuire) de cea franceză, blestemând oraşul şi elogiind satul, glorificând spiritul politic iraţional al vechilor voievozi, N. Iorga a trezit în mintea contemporanilor mai raţiocinaţi ideea unui popor ţărănesc, trăind arhaic la sate, rezistând prin instituţii instinctuale, mărginit într-o cultură curat etnică. Pe deasupra N. Iorga a aruncat ipoteza foarte rodnică a substratului nostru trac. Cu el se întăreşte în cultura noastră, pe urmele lui Hasdeu, noul autohtonism, antilatinist, care evocă mai cu plăcere pe Zamolxe decât pe divul Traian.

GEORGE CĂLINESCU, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, 1985, p. 612–614, 949

SACERDOŢEANU: „Iorga“ nu este un nume de alintare pentru un om excepţional, ci, pentru mine, pentru contemporanii săi şi desigur pentru poporul român, pentru omenirea toată este numele unui titan teluric, al unui vulcan în continuă erupţie, cu piscuri greu accesibile şi neexploatate încă. Un fenomen al naturii.

„A fost un istoric român”, vor spune unii, „a fost un mare istoric român“, vor observa alţii. În realitate Nicolae Iorga a fost un tehnites, un artist al tuturor muzelor, un cetăţean al omenirii, căci în toate a strălucit minunat. De aceea viaţa lui închinată omului şi opera sa multilaterală, dedicată înţelegerii faptelor omeneşti, greu pot fi cuprinde astăzi de o altă minte omenească, oricât de polivalentă ar fi ea.

Şi tocmai fiindcă suntem în faţa unui om fenomenal şi a operei lui ieşită prin energii supranaturale, apropierea trebuie făcută treptat cu prudenţă şi înţelegere. O astfel de treaptă, prin prezentarea materiei însăşi, este şi antologia de faţă, selecţie dificilă din cel mai vast teren cultivat de Nicolae Iorga: istoria universală şi istoria patriei. Iar paginile de faţă vor să fie doar o încercare de prologus: o introducere la istoria universală şi istoria românilor la opera lui

N. Iorga. Aceste două noţiuni majore şi complexe, istoria universală şi istoria patriei, sunt inseparabile în concepţia istorică a lui N. Iorga. Ori de câte ori are ocazia, şi aceste ocazii sunt numeroase, să încrusteze o pagină de istorie românească în istoria universală o face cu deplină mulţumire, după cum şi istoria românească este încadrată în istoria universală ca o necesitate absolută a bunei înţelegeri a vieţii istorice. Acest fapt îi dă o deosebită satisfacţie morală.

Opera lui Nicolae Iorga este rezultatul unei munci titanice, multilaterale şi fecunde, variat colorată şi uneori aparent contradictorie, arhicunoscută sau mai puţin ştiută[1]. Este o datorie a noastră, a tuturor să fie studiată şi onest prezentată în cadrul epocii în care s-a format ctitorul ei şi al ideilor vehiculate în timpul vieţii acestuia.

Nu este departament, sector sau compartiment de preocupare omenească în gândire şi tehnică, de aspiraţii şi luptă, de biruinţi şi înfrângeri, de bucurie şi amar, pentru care Iorga să nu-şi fi manifestat interesul şi să nu-i fi căutat explicaţia firească. Drept urmare au apărut în mod normal mai întâi culegeri de izvoare istorice, singurele care te pot pune în legătură directă cu viaţa celor care, voit sau involuntar, au lăsat aceste urme sau resturi, dovezi ale existenţei lor, „fărâme de viaţă“ cum le va spune el adeseori. Interesul lui se îndrepta în mod egal către mărturiile despre istoria românilor ca şi despre istoria universală.

Aceasta aplecare asupra izvoarelor istorice, mai ales a celor inedite, a făcut pe tânărul Iorga, plecat în străinătate pentru aprofundarea studiilor de filologie clasică, să treacă la cercetările istorice bazate pe documente încă acoperite de colbul arhivelor. Acum a avut şi revelaţia că nu trebuia să pornească de la istoria altora, mai bine ştiută, ci de la istoria a lor săi ori prea puţin cunoscută, ori rău înţeleasă în ce priveşte sufletul şi cultura. În modul acesta relua firul de tors istoria început de Gheorghe Şincai, Mihail Kogălniceanu şi Nicolae Bălcescu.

[1] Încă nu ştim bine tot ce a scris N. Iorga deşi există bibliografii uriaşe: Barbu Theodorescu, Bibliografia istorică şi literară a lui N. Iorga. 1890–1934, Bucureşti, 1935, cu 5614 numere. Idem, Bibliografia politică, socială şi economică a lui N. Iorga. 1890–1934, Bucureşti, 1937, cu numerele 5615–13682.Aurelian Sacerdoţeanu, Opera lui N. Iorga. 1934–1941, Revista arhivelor, IV, 2 (1941), p. 410–437, cu 412 numere. Şi este departe de a fi complet. Se impune o reluare şi reordonare.)

Pe aceste culegeri de izvoare se întemeiază inepuizabila serie de studii şi note care pun în lumină numeroase „mărunţişuri" istorice, revizuiesc date greşite şi îndreaptă păreri învechite sau rău cunoscute. Sprijinite pe o acribie informativă uluitoare prezentată într-o logică ce părea tuturor imutabilă, acestea devin concluzii atât de evidente încât îndată sunt adoptate de toţi. Prin acestea B. P. Hasdeu nu a avut un continuator mai de preţ şi mai genial decât Iorga.

De aici a trecut la micromonografii: oameni şi valori spirituale. De fiecare dată a pus în lumină ceea ce este mai adânc, ceea ce deosebeşte şi ce este demn să fie istorie.

Apoi a făcut un pas mai lărgit trecând la personalităţi complexe se la aşezăminte de cultură şi artă. În unele a văzut jertfirea de sine pentru semenii lor, iar în altele drumul de jertfă al anonimilor trăitori în comunitatea celor ce urmau aceluiaşi crez. În mod firesc ele îşi caută corespondenţi în istoria universală spre a fi explicate sau spre a le găsi originalitatea. Câmpul de investigaţie al lui Iorga tinde către aceasta.

Figurile proeminente au căpătat profil de istorie naţională căreia îi servesc de piloni uriaşi, iar aşezămintele devin esenţa vieţii istorice proprii. Adâncirea problematicii acestora este solicitată insistent şi ea depăşeşte hotarele ţării şi viaţa istorică a unui singur popor.

Astfel, după numeroase cercetări parţiale trecerea la marile sinteze a venit de la sine atât în istoria universală, cât şi pentru istoria noastră. Amândouă şi-au găsit în Iorga interpretul cel mai original şi cel mai uman.

Încheiem această sumară expunere amintind că toate au pornit de la poezie şi în mare parte sunt poeme. Scrisul lui Iorga a început prin a cultiva această muză, iar ultima zi a vieţii a încheiat-o cu versurile prevestitoare din Bradul. Şi pentru istorie el a revendicat dreptul de a o socoti o artă poetică. În prima sa lecţie de deschidere la Universitate amintea dorinţa lui Lucian, ca istoricul să fie un „poet pedestru", iar prefaţa ultimelor sale pagini de istorie universală se încheia optativ: „Aş fi vrut, din partea mea, să am mai mult talent «poetic», pentru a fi mai aproape de adevăr".

Era aceasta o indicaţie pentru istorici să nu facă din istorie o expunere seacă şi golită de sentimente, sau mărturisirea unei păreri de rău că n-a putut realiza totul aşa cum dorea?

AURELIAN SACERDOŢEANU, *Introducere în N.Iorga, Scrieri istorice, vol. I,* Bucureşti, 1971, Editura Albatros, p.5,8,10

MICU: Din modesta publicaţie de culturalizare, *Semănătorul* devine curând organul unei orientări literare ce va domina cel puţin prima jumătate a deceniului dintâi al secolului XX şi va continua să rămână, până în zilele noastre, extrem de activă. Această prefacere se datoreşte lui Nicolae Iorga (5 VI 1871–27 XI 1940). Cu puterea personalităţii sale titanice, marele istoric a transformat idei moştenite din celălalt secol în idei-forţe. Fără să-i adauge noi puncte sau să le modifice pe cele existente, el a făcut din programul *Semănătorului* şi din revista însăşi un organ de luptă. Încă din ultimii ani ai secolului trecut, Iorga pornise o răsunătoare campanie de presă (în *L'Indépendence roumaine* şi *România jună,* continuată apoi în *Epoca)* împotriva unor calamităţi sociale-morale (politicianismul, înstrăinarea „celor de sus" de viaţa poporului, desconsiderarea valorilor trecutului etc.), cărora le atribuie tot ce era detestabil şi îngrijorător în starea de lucruri a timpului şi care puteau fi, după a sa opinie, curmate printr-o (cum avea să scrie, rezumându-şi luptele, mai târziu, în *Istoria literaturii româneşti contemporane,* 1934), „răscolire sufletească profundă", care să ducă la „o nouă viaţă morală, întinsă asupra instituţiilor, stăpână peste moravuri şi exemplificată prin însăşi viaţa acelor care o predică şi cărora li se impune cel mai desăvârşit rigorism etic". În vasta operă de „transformare spirituală", literaturii îi revenea cel mai de seamă rol. Literatura nu se va mulţumi să furnizeze pilde bune, care să fie folosite, în nobila lor activitate pedagogică, de către dascălii de la ţară, ci va acţiona pentru „răscolirea morală a întregii societăţi". Se dădea astfel un impuls unor atitudini mai virile, se stimula critica. Dar principala menire a scrisului trebuia să fie una pozitivă: afirmarea originalităţii sufleteşti a neamului românesc prin valorificarea surselor de inspiraţie conţinute în viaţa de la ţară, cea mai specific românească, în peisajul patriei, în folclor, în istoria naţională. Dezideratele de ordin propriu-zis artistic exprimate de Iorga sunt extrem de vagi, însă foarte precis delimitate. Doctrinarul *Semănătorului* respinge „nemernica bâiguială străină din saloanele cosmopolite", „cărţuliile de simţire falsificată şi de corupţie, cu care Apusul otrăveşte ţări nepricepute", respinge, de fapt, literatura (îndeosebi poezia) franceză de după 1870. Prin conservatorismul său estetic intolerant, N. Iorga a acţionat împotriva evoluţiei fireşti a literaturii, situându-se până la urmă (îndeosebi prin revista *Cuget clar,* 1936–1940) chiar în afara ei. Însă prin munca sa gigantică (o mie şi aproape trei sute de cărţi, peste douăzeci de mii de articole şi recenzii, conferinţe fără număr şi

alte diverse acţiuni), care a avut ca principal obiectiv deshumarea trecutului naţional, a valorilor lui, stimularea interesului pentru acest trecut, pentru tot ce ţine de ţară, de fiinţa neamului, el a dat un nou impuls şi a conferit un mare prestigiu creaţiei pătrunse de spirit naţional, nutrite din datinile străvechi, din faptele al semănătorismului, Nicolae Iorga nu şi-a înscris numele în istoria literaturii numai prin articole de doctrină. Savant de întâia mărime, el a fost una dintre personalităţile proeminente din istoria culturală a ţării, amintind, prin erudiţia, puterea de muncă, vastitatea şi varietatea domeniilor de preocupări, de învăţaţii Renaşterii, iar dintre români de Cantemir şi Hasdeu. A activat intens şi pe tărâm politic, fiind şef de partid, deputat, preşedinte al Camerei, prim-ministru. Nelipsită de oscilaţii, inconsecvenţe şi erori, conduita sa a fost permanent ghidată de un ardent şi onest patriotism, de convingeri democratice. Adversar inclement al organizaţiilor de extremă dreaptă, savantul le-a căzut victimă, fiind asasinat de legionari. În neobişnuit de întinsa bibliografie a operei sale, ce însumează îndeosebi lucrări de istorie (naţională şi universală), sintezele de istorie literară deţin o pondere însemnată. Masiva *Istorie* în două volume a *literaturii române în secolul al XVIII-lea* (1901), *Istoria literaturi religioase a românilor până la 1688* (1904), *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea,* în trei volume (1907 – 1909), *Istoria literaturilor romanice* (1920), de asemenea în trei volume compacte, *Istoria literaturii româneşti contemporane* (1934), în două volume, sunt cărţi indispensabile cercetătorului literar. Ele aduc un material documentar excepţional de bogat, constituind, îndeosebi pentru secolul al XVIII-lea, cel mai însemnat izvor de informaţie. Fenomenul literar e cercetat în strânsă legătură cu evoluţia generală a culturii, ca şi cu istoria politică şi socială. Sub titlul *O luptă literară,* Iorga şi-a adunat, în doua volume (1914, 1916) articolele din *Sămănătorul.*

Savantul a fost dublat de un fascinant scriitor. Nu atât în versuri *(Toate poeziile lui N. Iorga, 2* vol. 1939, 1940) şi nici în numeroasele piese de teatru *(Trei drame: Mihai Viteazul, învierea lui Ştefan cel Mare, Un domn pribeag,* 1912, *Constantin Brâncoveanu,* 1914, *Tudor Vladimirescu,* 1921, *Moartea lui Dante, Molière se răzbună,* 1927, *Sarmală, amicul poporului,* 1923, *Doamna lui Ieremia,* 1924, *Isus* 1925, *Cleopatra,* 1929, *Fiul cel pierdut,* 1930, *Sf.*

Francisc, 1930*, Casandra,* 1931, *Zidirea mănăstirii din Argeş, 1932, Ovidiu,* 1932, *Regele Cristina,* 1939, *Vagabondul,* 1940, etc.), dar în notele de călătorie, în memorialistică *(Viaţa unui om. Aşa cum a fost,* 1934), în publicistică.

Neintenţionat literară, dar adevărat roman, totuşi, în felul său (un „roman indirect", dacă se acceptă afirmaţia lui Mircea Eliade că poate fi numită aşa orice „carte cu oameni") este *O viaţă de om.* Nimic, în cuprinsul ei, nu ţine de domeniul imaginarului. Autorul îşi povesteşte viaţa, „aşa cum a fost", asemenea lui Goethe, în *Poezie şi adevăr,* rezumându-şi implicit ideile („idei trăite", ar spune Vianu), expunându-şi convingerile şi, mai ales, portretizând fizic şi moral, adeseori printr-o singură trăsătură, dar, nu o dată, memorabil prinsă, oameni de tot felul, întâlniţi pe numeroasele drumuri ale lumii, pe care le-a străbătut. Drept consecinţă, cartea se umple de viaţă. Naraţia devine cuceritoare. Evocând „copilăria şi tinereţea" autorului, întâiul volum capătă caractere de *Bildungsroman;* următoarele două, înfăţişându-l ca profesor, om de ştiinţă, ziarist, om politic, ca, într-un cuvânt, om de acţiune, angrenat în istorie, compun o întreagă frescă a lumii româneşti din primele peste trei decenii ale secolului, nu fără a integra şi tablouri de lume vest şi nord-europeană. Aproape niciodată, Iorga nu relatează sec. Cu toate că istoriseşte succint şi nemeşteşugit, într-un stil eminamente colocvial, rememorările sale învie realmente „oameni care au fost", restituie situaţii derulate pe pânza vremii înainte cu ani şi decenii.

Nu e capitol, în toate cele trei volume, care să nu fie punctat de scene, portrete, descripţii. Ori despre ce ar vorbi, memorialistul oferă cititorului, cu cele mai simple mijloace, tot ce e necesar pentru realcătuirea pe cale imaginativă a condiţiilor de epocă, de climat social, de cadru şi atmosferă în care el însuşi s-a format, a studiat, a scris, a luptat şi a parcurs felurite experienţe. Narându-şi copilăria, scriitorul reface implicit ambianţa familială şi înfăţişarea din acel timp a urbei natale. La fel procedează, în continuare, pe măsură ce scormoneşte trecutul spre a-şi dezgropa „anii de ucenicie" şi „anii de călătorie", spre a recompune aspecte ale muncii sale didactice şi de cercetare, ale activităţii publicistice, spre a lumina culise ale vieţii politice. Asemenea unui serial cinematografic, discursul rememorativ aduce în faţa lectorului

oraşe, sate, târguri, pieţe, drumuri, capitale, metropole, peisaje naturale, câmpuri de bătălie, saloane, cancelarii, interioare de reşedinţe regale, săli de curs şi seminare, amfiteatre, săli de lectură din mari biblioteci (precum aceea a bibliotecii Vaticanului, în care cititorii se ridicau în picioare, la sunetul unui clopoţel, când apărea vreun cardinal), animate săli de şedinţe, mai cu seamă parlamentare, redacţii, locuinţe particulare. Antrenantă prin ea însăşi, relatarea capătă un considerabil spor de atractivitate graţie unor particularităţi de ordin realmente literar ale discursului memorialistic. Acestea nu sunt caracteristice prozei epice obiective, se opun chiar naturii acesteia, diametral, însă exprimă spiritul autorului. În general vorbind, scrisul lui Nicolae Iorga posedă, stilistic, însuşiri de tipul celor proprii operei lui Neculce, asociate cu altele, situabile în linia acelor ce individualizează proza cronicarilor munteni. Mai toate apar şi în O *viaţă de om.* Mai puţin sarcastic, aici, decât în o seamă de articole polemice, mai puţin patetic, chiar în propoziţiile cu caracter encomiastic, decât în *Oameni cari au fost,* scriitorul n-a pus în această carte mai puţină culoare decât în indiferent care alta, şi nici mai puţină maliţie, intermitent. Resursele umorului său, sunt, pe tot traiectul destăinuirilor, valorificate din plin şi, ca în atâtea alte scrieri, marea sa vivacitate intelectuală specifică, nu rareori muşcătoare, operează cu o eficienţă literară incontestabilă. Reproducând replici date de Iorga în diverse situaţii sau articulate fiind în durata redactării, o sumedenie de enunţuri sunt vorbe de pomină, indimenticabile.

Necontenit atrăgătoare, dătătoare de fine emoţii sunt medalioanele scrise cu un deosebit dar portretistic, ce formează cele patru volume ale culegerii *Oameni cari au fost* (1934–1939). Comemorarea unui „om care a fost", dispariţia unui contemporan, îi inspiră lui Iorga pagini vibrante, cu reconstituiri de scene trăite, cu consideraţii (amare, de regulă) asupra prezentului, amintind vaietele lui Neculce, cu insinuări ironice şi fulgerătoare înălţări lirice. Stilul (aici, ca pretutindeni) e spontan, fără căutări de efecte. N. Iorga nu „scrie", ci vorbeşte: relatează fapte, emite păreri, judecă. Şi o face participând cu toată fiinţa la întâmplările povestite, trăind ideile, rostindu-le cu o convingere năprasnică. Din incandescenţa fie a entuziasmului, fie a indignării ţâşnesc imagini superbe, reflecţii înfiorate, comentarii acide, vâlvătăi şi fulgere, ape vindecătoare şi otrăvuri. Două volume de conferinţe rostite la radio *(Sfaturi pe întuneric,* 1936, 1940), câteva culegeri de cugetări, şapte volume

de note zilnice *(Memorii,* 1931–1939), patru volume prezentând *Cărţi reprezentative în viaţa omenirii* (1916–1935), sute de traduceri din poeţi ai tuturor timpurilor, precum şi peste 100 000 de scrisori trimise, sunt alte componente ale unei bibliografii de proporţii neegalate în istoria tiparului românesc.

DUMITRU MICU, *N. Iorga. Semănătorismul*, în *Scurtă istorie a literaturii române*, I, Editura Iriana, B., 1994, p. 327–331

POPA: Scriitor total, Iorga este în aceeaşi măsură omul întregului, cât şi al părţilor. El este asemenea constructorului cumulând toate meseriile: şi pe cea de inginer, şi pe cea de zidar, şi pe cea de cărăuş de apă şi pe cea de dulgher si tâmplar. Căci personalitatea sa extrovertită nu poate concepe o distribuire a muncii; el vrea să facă totul, să gândească şi să regândească totul. E în această tendinţă ceva din psihologia sa orgolioasă şi tiranică, refuzând replica, dialogul, dar şi colaborarea, ambiţia de a nu împărţi nimic cu nimeni. Iorga se vroia un întemeietor şi un deschizător de drum. El a reluat şi reaşezat totul de la capăt, într-o nouă viziune: în viziunea Iorga. A dat o istorie a românilor, o istorie a literaturii, o istorie a armatei, o istorie a comerţului, o istorie a presei, a comunicaţiilor, a culturii, a religiei, a învăţământului etc. Toate aceste operaţii le-a conceput prin prisma sa de istoric, de trudnică adunare şi ordonare a datelor, pe baza cărora să se poată înălţa mai târziu edificiile viitoare. Om predestinat să fondeze, Iorga este un ctitor; nu e domeniu unde el să nu fi intrat, pe care să nu-l fi abordat, în interiorul căruia să nu fi ridicat un altar de piatră «zeilor mani». Ambiţia lui Iorga este însă aceea de a fi egal cu sine în toate domeniile parcurse: în poezie, în teatru, în publicistică, în critica şi istoria literară, la fel ca în istorie. Dacă în istorie şi în istoria literară rolul său e de netăgăduit, în domeniul creaţiei propriu-zise Iorga rămâne un creator minor. Privită în ansamblu poezia este în mare măsură mimetică, prelungind filonul paşoptist romantic, de tip Alecsandri-Heliade, mai ales în direcţia picturalului, mai personal fiind în poezia de factură neoclasică, cântând vestigii antice, lumi şi oraşe dispărute, cetăţi moarte, zeităţi şi fiinţe mitologice. Nici opera dramatică, scrisă în cea mai mare parte în versuri, nu reuşeşte să mişte spectatorul contemporan. Piesele sale urmăresc să facă educaţia morală a publicului, punându-l să se confrunte cu marii eroi ai neamului; ilustraţia istorică e însă prea încărcată, destinul personajelor prea liniar

sau static, evoluţia psihologică neconvingătoare. Una singură pare să reziste la confruntarea cu scena: *Doamna lui Ieremia,* care s-a şi reprezentat de cele mai multe ori. Iorga a izbutit aici să dea conflictului ceva din consistenţa tragediilor clasice. Alte piese, inspirate din istoria universală *(Moartea lui Alexandru, Moartea lui Asur, Casandra, Cleopatra, Ovidiu, Regele Cristina, Moartea lui Dante* etc.), din religie *(Isus, Francisc de Assisi, Catapeteasma ruptă-n două)* sau mitologie *(Sângele lui Minos, Casandra)* nu sunt mai reuşite decât primele. Scrie şi comedii *(Sarmală, amicul poporului, Zbor şi cuib),* sau pune la contribuţie folclorul naţional *(Fata babei şi fata moşneagului, Frumoasa fără trup, Zidirea Mănăstirii Argeş),* dar îi lipseşte dexteritatea şi verva lui Eftimiu. Adevărata sa creaţie în beletristică rămâne literatura de călătorie, în care a lăsat pagini de autentică vibraţie în faţa peisajului, a oamenilor şi, mai ales, a creaţiei lor. „A călători e o nevoie sufletească", spunea Iorga, şi de aici pasiunea sa mărturisită pentru surprinderea spaţiului autohton şi străin. Dar Iorga călătoreşte mai mult în timp decât în spaţiu, priveliştile şi locurile pe care le vede fiind tot atâtea pretexte pentru fuga în istorie, pentru surprinderea unei spiritualităţi profunde, care nu se lasă descoperită la prima vedere, notaţia directă, scurtă şi sentenţioasă luând locul disertaţiilor şi incursiunilor de studiu. Deşi jurnal de intelectual care se caută şi se descoperă pe sine, impresiile de călătorie ale lui Iorga sunt mult mai mult decât atât: lăsându-se furat de realitatea directă şi brutală a lumii cu care vine în contact, el îşi dezvăluie ascunzişuri psihologice nebănuite. Iorga devine abia aici un liric autentic: o poezie abia simţită se filtrează lin în paginile cărţii, istoricul însuşi recunoscându-şi „culpa". Literatură de cea mai bună calitate se poate descoperi în aceste fragmente de jurnal, care îşi stabilesc o fizionomie şi o precisă geografie, ordonată sentimental de spaţiul ţării şi de obsesia latinităţii. Aceeaşi impresie este dată şi de memorialistica din vol. *Oameni cari au fost, Memorii* sau *O viaţă aşa cum a fost,* opere cu caracter autobiografic puternic, peste care pluteşte umbra polemistului şi a pamfletarului, a evocatorului şi a poetului. Suita de portrete din *Oameni care au fost* pune la îndemână pagini despre principalii bărbaţi ai neamului pe o întindere de câteva decenii, văzuţi în angrenajul vieţii cotidiene, pe fundalul şi în atmosfera unei epoci de mult apuse. Iorga ştie să-i aşeze într-o lumină mai favorabilă sau mai austeră, să dea fiecăruia partea de merit, de preţuire. *Memoriile* lui Iorga sunt consacrate mai ales lumii politice, văzută într-un anumit timp şi

în anumite împrejurări, surprinsă în notaţii scurte, de o mare concizie a expresiei. Ele sunt un document de preţ pentru istoria primului război mondial şi a actului desăvârşirii Unirii din 1918, cât şi a perioadelor degringoladei politice următoare. Nu lipsesc reflecţiile sociale: „Ce zile triste! Oraşul e un iad de murdărie supt un cer de plumb. O mulţime imensă, cu căutături de bestie preocupate de hrană şi de plăcere se Urăşte prin noroiul gros, pe care-l răscolesc câteva femei în zdrenţe, cu figurile de agonie". Literatura este depăşită însă ca valoare şi importanţă de activitatea criticului şi istoricului literar. În acest domeniu Iorga trece drept critic de direcţie, cu o doctrină literară bine constituită, cu o mişcare şi un program proprii. El se manifestă foarte de tânăr în revistele vremii, interesat să urmărească în special „estetica geniului", pe care o dezbate comparativ la scriitori străini şi români, în primul rând la Eminescu. Asimilând experienţa lui Paul Bourget, Taine, Brunetèiere ţi Guyau, tânărul Iorga scrie o serie de eseuri îndrăzneţe, adunate mai târziu în volum sub titlul *Pagini de critică din tinereţă* (1921), în care atacă probleme dintre cele mai nevralgice ale esteticii. Le urmează articolele scrise în perioada 1899 – 1904 în ziarele *L'Indépendance roumaine, România junǎ* şi *Epoca,* reunite în vol. *Opinions sincères* (1899), *Opinions pernicieuses* (1900), *Un proces de dénationalisation* (1902) şi *Cuvinte adevărate* (1904). Critica îmbracă aici formele foarte precise ale luptei pentru schimbarea societăţii, prin apelul la o cultură şi la o literatură în stare să împace clasele, să moralizeze publicul, să apropie boierimea de păturile exploatate şi să le lumineze prin făclia culturii. Iorga preconiza o literatură cu substrat etic, menită să îndrepte publicul „către moralitate şi ideal, către credinţa de neam ", către dragostea faţă de ţăran şi sat, faţă de obiceiurile şi lumea acestuia, faţă de limba strămoşească şi un trecut plin de glorie, prin urmare o literatură întemeiată pe tradiţia organică a neamului, care să se adreseze ţăranului şi problemelor lui cele mai stringente. Această cerinţă a teoretizat-o mai ales în paginile revistei *Sămănătorul,* încercând să creeze aci un adevărat curent de opinie în favoarea claselor ţărăneşti. Problema ţărănească este văzută mai mult ca o chestie culturală, bazată pe răspândirea culturii în popor, prin apelul la o boierime credincioasă şi cu înaltă răspundere morală, a cărei dispariţie o deplânge, şi prin condamnarea falsei culturi xenofile, a „nemernicei bâiguiale străine" din saloanele snobe. Iorga opune satul şi viaţa neîntinată a acestuia, oraşului considerat cosmopolit şi pervers, mutilator de suflete şi conştiinţe.

Într-o seamă de articole el anunţă ivirea noii epoci de cultură, ce trebuia să se instaureze o dată cu *Sămănătorul* şi cu literatura publicată aici. În jurul său se şi strâng o serie de scriitori care-i respectă programul şi ilustrează unele din tezele mentorului lor: C. Sandu-Aldea, Emil Gârleanu, Ion Gorun, Ioan Ciocârlan, Ioan Adam, Vasile Pop, Maria Cunţan, St. O. Iosif, Corneliu Moldovan, D. Nanu şi chiar Goga. Agârbiceanu şi Sadoveanu trec, mai mult sau mai puţin, printr-o „şcoală" sămănătoristă. Curând însă, recomandările criticului au devenit clişee, iar literatura curentului, rămasă în marginile unui ruralism anacronic, n-a putut ţine pas cu vremea şi s-a condamnat singură la pieire, transformându-se într-un „adevărat cimitir al literaturii române" (E. Lovinescu). O parte din aceste idei au servit criticului la judecarea şi ierarhizarea literaturii române, în special a celei contemporane *(Istoria literaturii romaneşti contemporane,* 1934), ducând la confuzia valorilor, la judecăţi eronate asupra operei unui Rebreanu sau Arghezi. Acolo unde criticul se întoarce la uneltele istoricului, investigând epoca veche şi modernă a literaturii române, rezultatele sunt pe măsura vastului său orizont interpretativ. Contribuţiile sale sunt covârşitoare în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* (1901), *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688* (1904), *Istoria literaturii româneşti* (1925) în trei volume, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea de la 1821 înainte, în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului* (trei volume, 1907–1909), ca şi în vasta panoramă de literatură comparată *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor* (trei volume, 1920), toate opere fundamentale. Practicând o critică culturală, în strânsă legătură cu epoca şi factorii formativi ai unei personalităţi, Iorga organizează şi ierarhizează un material vast, prin caracterizări ample şi comprehensive, dând istoriei literare criteriile ştiinţifice de care avea nevoie, şi punând bazele unei discipline pe care a ilustrat-o cu strălucire. Iorga este, şi în acest domeniu, un ctitor, creatorul istoriei culturale româneşti pe care o domină prin lărgimea orizontului şi ideaţia sa fulgurantă.

MIRCEA POPA, *Nicolae Iorga*, în *Scriitori români*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, B., 1978, p.271–274

BERZA: Între literatură şi istorie – lăsând la o parte genurile net definite ca romanul sau nuvela istorică – există o veche şi răspândită convieţuire, care de obicei nu e spre folosul nici uneia

din ele. Scrierile hibride, în care istoria e literaturizată prin podoabele adăugate unui text de valoare ştiinţifică discutabilă, sunt din păcate prea numeroase. Nu acesta este însă cazul cărţii lui Nicolae Iorga. Ea aparţine literaturii prin puternicul sentiment care străbate paginile, prin tensiunea interioară care ţine încordată povestirea de la un capăt la altul, prin darul lui Iorga de a vedea pretutindeni în istorie oameni vii – şi cu atât mai mult când era mânat de pasiunea de a regăsi rosturile poporului său în momente decisive – ca şi prin o capacitate de evocare epică, rareori întâlnită chiar la istorici care au rămas printre marii scriitori ai ţării lor. Prezente şi în alte scrieri ale lui Iorga, aceste calităţi, care formează doar una dintre laturile geniului său atât de complex, niciodată n-au fost poate întrunite în aceeaşi măsură ca în *Istoria lui Ştefan cel Mare*. Alături de scrierile de memoralistică, de portrete sau de articole de ziar, de discursuri sau de evocări de peisaje, Iorga aduce, ca pagini de înviere istorică, în gama atât de largă a resurselor sale artistice, care-i asigură un mare capitol în istoria literaturii române, mai înainte de orice aceste pagini din *Istoria lui Ştefan cel Mare* înflorate şi grave, calde şi luminoase ele sunt scrise într-una din cele mai frumoase limbi româneşti, de aceea nu au îmbătrânit nici ca formă, cum nu au îmbătrânit nici ca cuprins.

În sfârşit, *Istoria lui Ştefan cel Mare* mai reprezintă o valoare permanentă, o valoare morală esenţială întregii opere a lui Iorga. Este încrederea în puterile poporului său, încredere nu ieşită dintr-un entuziasm facil, care se poate spulbera la prima furtună, ci izvorâtă din cunoaşterea adâncă a virtuţilor şi înfăptuirilor lui în necurmata scurgere a veacurilor.

M. BERZA, în N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, Editura Litera, Chişinău, 1990, p.4

CUPRINSUL

Tabel cronologic 7

Prefaţă 25

Notiţe despre cronicari 26

Partea I

DE LA ÎNCEPUT PÂNĂ LA MOARTEA
LUI ŞTEFAN CEL MARE

Capitolul I. Împărăţia Romei, (Râmului). *(Din Nicolae Costin)*. Pentru împărăţia Râmului şi pentru hotarele ei. . . 29

Capitolul II. Dacii şi Geţii: Războaiele prin care Traian a cucerit locurile noastre.*(Din Constantin Cantacuzino Stolnicul)*. 34

Capitolul III. Întemeierea domniei Ţării-Româneşti, de când au descălecat Românii. *(Din logofătul Stoica Ludescu)*. 44

Capitolul IV. Luptele lui Mircea-Vodă cu turcii. *(Din Mihail Moxalie)*. 47

Capitolul V. Întemeierea Ţerii Moldovei şi Alexandru cel Bun *(Din Grigore Ureche)*. 48

Capitolul VI. Bogdan-Vodă şi începuturile domniei lui Ştefan cel Mare. *(Din Grigore Ureche)*. 52

Capitolul VII. Luptele lui Ştefan cel Mare. *(Din Grigore Ureche)*. 56

Capitolul VIII. Luptele lui Vlad Ţepeş, Domnul Ţerii-Româneşti, cu turcii. *(După Gheorghe Şincai)*. 78

Partea II

ISTORIA MOLDOVEI DE LA MOARTEA LUI
ŞTEFAN CEL MARE PÂNĂ LA ION-VODĂ CEL CUMPLIT

Bogdan Orbul, fiul lui Ştefan cel Mare (1504 – 1517).
(După Grigore Ureche). 86
Ştefan Vodă cel tânăr (Ştefăniţă), fiul lui Bogdan
(1517–1527). 87
PETRU-VODĂ RAREŞ (1527–1533; 1541–1546). 88
Ion-Vodă cel Cumplit, fiul lui Ştefăniţă (1572–1574) 95
Petru-Vodă Şchiopul (1574–1579; 1582–1591). 101

Partea III

DOI DOMNI MUNTENI:
NEAGOE VODĂ ŞI MIHAI VITEAZUL

Neagoe Vodă (Basarab al IV-lea; 1512–1521).
(Din Gavriil, protul Atonului). 103
Mihai Viteazul (1593–1612). *(Din Cronica Buzeştilor)*. 113
Biruinţile lui Radu-Vodă Şerban asupra ungurilor
(1603 şi 1611). *(După Gheorghe Şincai)*. 136

Partea IV

DE LA MIHAI VITEAZUL PÂNĂ LA UCIDEREA LUI
CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU

Capitolul I. Venirea în domnie a lui Matei Basarab.
(Din Cronica lui Stoica Ludescu). 140
Capitolul II. Venirea în domnie a lui Vasile Vodă Lupu
(1634) *(Din Miron Costin)*. 150
Capitolul III. Moartea lui Constantin Postelnicul Canta-
cuzino *(După Stoica Ludescu)*. 160
Capitolul IV. Răscoala împotriva grecilor lui Radu-Vodă
Leon. *(Din Constantin Căpitanul Filipescu)*. 163
Capitolul V. Suirea în Scaun a lui Constantin-Vodă
Brâncoveanu (1688). *(Din Radu Greceanu)*. 166

Capitolul VI. Înfrângerea oştilor împărăteşti de turci şi români la Zârneşti în Ardeal (1690). (*Din memoriile lui Radu Popescu*). 168

Capitolul VII. Căderea şi moartea Brâncoveanului (1714). *(Din cronica lui Radu Popescu)*. 171

Partea V

FAPTE ŞI SUFERINŢE DIN VREMURILE MAI NOUĂ

Capitolul I. Pribegia moldovenilor la muşcali după trecerea nenorocită a lui Dmitrie-Vodă Cantemir la dânşii (1711). *(După Ioan Neculce)*. 176

Capitolul II. Înfrângerea catanelor de către Mihai-Vodă Racoviţă, Domnul Moldovei (1717). *(După "Nicolae Mustea")*. 190

Capitolul III. Petrecerea lui Ienăchiţă Văcărescu în Ardeal şi Viena (1781–1782). *(Din amintirile lui)*. 198

Capitolul IV. Luptele şi suferinţele românilor supt Nicolae-Vodă-Mavrogheni, Domnul Muntean (1789 şi urm.). *(Din Dionisie Eclisiarhul)*. 209

Capitolul V. Tudor Vladimirescu şi sfârşitul lui. *(Din amintirile colonelului Ioan Voinescu)*. 211

Referinţe istorico-literare. 215